

Freud – myten bakom det Kafkaeska

Reflexionen eines Nichtskönners

- över det material, av
karaktären Freuds psykoanalytiska teori,
som utgör den mytartaade undertext,
som anas och syns i det *Kafkaeska* i Kafkas verk

av

Kaj Bernhard Genell

2025

"Konstens uppgift är att avslöja myter."

(Theodor Adorno)

*"Human culture evolves towards reason in the
same measure as the tangible fullness of life
fades into a mathematical symbol."*

(Aby Warburg)

*"Man könnte deshalb fragen, ob des Dionysos'
Eigenschaften schon vor sei-
nem wirklichen Auftreten anderen Göttern
zugesacht wurden."*

(K.-H. Bohrer)

"Where is our Chaucer, Spenser and Shakespeare?"

(Johann Gottfried Herder)

FREUD – myten bakom det Kafkaeska

Innehåll

<u>ENTUSIASM</u>	3
<u>PSYKOANALYSEN</u>	6
<u>MYTEN – TJOCKSYMBOLEN</u>	28
<u>OIDIPUSKOMPLEXET</u>	58
<u>Om mytisk korsbefruktning</u>	58
<u>Freuds teorier grundas i begreppet Det Omedvetna</u>	61
<u>DRÖMMEN VÄGEN TILL DET OMEDVETNA</u>	62
<u>FÖRSTA TOPIKEN</u>	74
<u>OCH CENSORN</u>	74
<u>SKÄMTET SOM OMEDVETET</u>	86
<u>OTTO GROSS</u>	87
<u>HYSTERI</u>	89
<u>KRITISKA PERSPEKTIV</u>	93
<u>PSYKOSEN</u>	121
<u>STATYETTERNA</u>	125
<u>KAFKAS ”AMERIKA”</u>	127
<u>En läkare på landet</u>	166
<u>Schakaler och araber</u>	174
<u>I straffkolonin</u>	179
<u>SAMMANFATTNING – på Engelska –</u>	189
<u>AV MIN BOK ”Kafka och det Kafkaeska” och/eller dess eng. motsvarighet, ”Kafka – a Freud-Structuralist Analysis”</u>	189
<u>KONKLUSION</u>	192

ENTUSIASM¹

¹ Ordet "entusiasm" är i sig en liten effektiv minimyt, med en mäktig referens, då ordet ju betyder "uppfylld av Gud". Så kan man alltså i våra dagar knappt vara glad, utan att man riskerar att stämplas som religiös. Lauri Honko har i uppsatsen *What is a myth?* (i en tidskrift utgiven av Donnerstiftelsen, söt definiera vad en myt är. Många av dessa punkter går dock i varandra, så antalet är betydligt för stort:

" 1) Myth as source of cognitive categories. Myth is seen as an explanation for enigmatic phenomena. The intellect needs to conceptualise certain aspects of the universe, to establish the relationship between different phenomena. 2) Myth as form of symbolic expression. Myth is placed on a par with other creative activities, such as poetry or music. Myth has its own laws, its own reality, its own forms of expression: it may be looked upon as a projection of the human mind, as a symbolic structuring of the world. 3) Myth as projection of the subconscious. Myth is seen in relation to a substratum shared partly by all humans, partly only by members of the same race, nation, culture (Neo-Jungian emphasis on socialization and cultural group instead of racial-genetic inheritance). Freud offered the concept of day-dreams as models for myth. The message is disguised and condensed, projection of the subconscious is controlled partly by tradition, partly by elementary facts of life. 4) Myth as an integrating factor in man's adaptation to life: myth as world view. In myths man is faced with fundamental problems of society, culture and nature. Myths offer opportunities of selecting different elements which satisfy both individual tendencies and social necessities. From these elements it is possible to create an individual, but at the same time traditional, way of viewing the world. 5) Myth as charter of behaviour. Myths give support to accepted patterns of behaviour by placing present-day situations in a meaningful perspective with regard to the precedents of the past. Myths provide a valid justification for obligations and privileges. Myths act as safety valves by making it possible for people to ventilate their emotions without socially disruptive effects. 6) Myth as legitimation of social institutions. Myths sustain institutions: together with ritual they give expression to common religious values and consolidate them. 7) Myth as marker of social relevance. Myths are not regarded as a random collection of stories: in a culture there is a clear correlation between the distribution of mythical themes and what is considered socially relevant in that culture. 8) Myth as mirror of culture, social structure, etc. Myths are considered to reflect certain facets of culture. This reflection is seldom direct or photographic but it may reveal values which would otherwise be difficult to detect. 9) Myth as result of historical situation. Stress is laid on the reconstruction of those events which were most decisive in the formation of the myths. Myths are appraised in the light of their historical background: their subsequent use and modification in view of new historical developments are placed in relation to their origin. 10) Myth as religious communication. Myths may be regarded as information which is transmitted from sender to receiver via different media. Closer analysis of this communication process implies such things as observing the redundancy in the language of religion and in non-verbal forms of expression, the definition of the basic elements of a message, etc. 11) Myth as religious genre. Myths are regarded principally as being of a narrative nature: They are seen, however, in relation to other narrative genres and to non-epic genres of the kind which contribute to spread the message of myth. This genre analytical aspect of myth implies that traditional forms condition the nature of the communication process. 12) Myth as medium for structure. To this category belong those methods of research which are often characterised as structural but which deal in varying ways with the language, content and structure of myths. The structure of myths may be analysed from a syntagmatic or paradigmatic angle, for example. The concept of binary opposition is one of the most popular watchwords in this respect."

DET BERÄTTAS OM Franz Kafka, att denne hade mycket lätt att bli begeistrad. Ja, man kan vända på resonemanget och påstå att han hade svårt för att se någonting alls i det dagliga livet, eller i idéernas värld, som något " normalt " eller " alldagligt ". Redan ett besök på Posten, på postkontoret, fick honom att tappa andan i beundran över hur snabbt och lätt allt hanterades av personalen: kuvert flög hit och dit, och det tog inte mer än sekunder, så hade flera brev och paket redan hamnat precis där dom skulle! Kafkas ögon lyste. Samma var det när han gick på bio: aldrig upphörde han att vara som ett barn. Han kunde i biofåtöljen inte alls lugna ner sig inför miraklet med alla de rörliga bilderna. Så lyckades han irritera sin följeslagare på bion, med att fråga om man inte kunde STOPPA filmen, så att man kunde titta efter mer noga på några bilder som han tyckte var speciellt bra. Och under ett föredrag hemma hos en bekant av antroposofen Rudolf Steiner, vars idéer om människosjälens Kafka – som ateist och anarkist – ansåg rent strunt, var det inte heller lätt för Kafka att sluta begeistras, då Steiner använde så hänförande bilder, när han talade om människosjälens. En kvinna som betraktade honom, berättade efteråt för en vän, hur hon – dold bakom ett draperi – sett hur Kafkas ögon lyst som fyror under hela föredraget. Så beställde också författaren till *Processen* och *Förvandlingen* tid hos Steiner, som satte upp praktik på de ställen han turnerade igenom – för att kanske kunna få några ledtrådar, om hur han själv kunde må bättre psykiskt. Genast vid mötet med Steiner kände sig dock Kafka tvungen att säga, att han inte trodde ett ord på antroposofin. Snart, vid det närmare (!) personliga mötet, ebbade således fascinationen ut och Kafka lämnade rummet och sammanträffandet utan att ha blivit klokare på sig själv och sin ångest.

Kafka sökte sig hellre till förstahandskällor, för att just också KUNNA entusiasmeras! Så var det till exempel så, att när Kafka med sina vänner (han var familjekär och vänkär livet igenom, och hjälpte gärna folk gratis vid behov, som jurist) åkte till Paris för att bese världsstaden, så förbluffade han återigen vännerna: dessa hade nämligen beslutat sig för att gå på Louvren. Detta lockade inte Kafka. Hela sällskapet var visserligen kulturintresserade, liksom Kafka, som läste alla nykomlingar inom poesi i Prag, och hade åsikter om alla, men Louvren lockade inte Kafka. Så gick då kamraterna på Louvren, medan Franz tog sig för vad han helst önskade: att gå på hästkapplöpning.

Det verkar också exakt lika troligt att Kafka, när han på sitt stamcafé, bland vännerna på Café Arco i Prags Altstadt, blev helt entusiastisk när han första gången hörde talas om psykoanalysen. Inte förrän långt se-

nare skulle han – som inte var särskilt teoretiskt lagd – läsa några tunna skrifter av Freud. Men eftersom Freuds tankar var – även när man hörde om den i andra hand – så präglade av det självklaras aura, och dessutom var så inspirerande och tillgängliga, för gemene man – som det tycktes, så föll Kafka direkt. Ja, faktiskt var det inte bara Kafka, som blev entusiastiska, Nej: ALLA TYCKTES BLI SOM BARN! Hela Europa. I själva verket var det nästan INGEN som läste Freuds böcker: man gick helt enkelt på referaten och började omedelbart att psykoanalysera varandra, och tyda varandras drömmar, med särskild hänsyn till sina relationer med fader och moder. Freuds böcker sålde nästan ingenting. Men talades desto mer om.

På samma sätt som inför Postkontoret, på bion, på Steiners föredrag och Parisresan, så var det själva förbluffelsen och begeistringen, som var det primära – och kanske nästan det enda – resultatet vid mötet mellan psykoanalysen och Kafka.²

Och det tycktes som om Kafka hade en enastående förmåga att behålla – om än inte den första begeistringen – så dock minnet av densamma. Om så inte hade varit fallet, så hade Kafkas böcker inte sett ut som de gör!

Hur Kafka kom att **integrera** delar av psykoanalytiskt idéstoff i sina berättelser är en gåtfull historia. Det är den jag i min förra bok: *Kafka och det Kafkaeska*, har försökt gräva mig in i. I denna nya bok är ämnet: *Hur såg den MYT ut, som snabbt i Europa vävdes kring psykoanalysens människobild?* Ty det är ju så i historien att vad som presenterar sig som vetenskap, eller annan viktighet, snabbt får ett magiskt skimmer över sig, och vad som presenteras såsom denna magi, det ses sedan snart som vetenskap. Ofta transmogrifieras (förvandlas) det i litteratur. Så skedde – menar jag – i det Kafkaeska.

² "Visserligen ligger saken så till, att vi alla ögonskenligen har förmågan att leva, för att vi någon gång har flytt in i lögn, i blindhet, i entusiasm, i optimism, i en övertygelse, i pessimism eller något annat. Men han / FK / har aldrig flytt in i någon skyddande fristad, inte i någon. Han är helt ur stånd att ljuga, liksom han är ur stånd att dricka sig berusad. Han är utan varje tillflykt, utan hem. Därigenom är han utsatt för allt, som vi andra är skyddade emot. Han är som en naken bland påklädda. Det är inte ens sanning, det som han säger, det som han är och lever. Han är ett så determinerat vara alldeles för sig, utan alla tillbehör som skulle kunna hjälpa honom att rusta in livet – i skönhet eller elände, vilket som. Och hans askes är alltigenom oheroisk – och just därigenom så mycket större och högre. All 'heroism' är lögn och feghet. Han är inte en människa, som konstruerar en askes som medel att nå ett visst mål, han är en människa som genom sin fruktansvärda klarsyn, sin renhet och oförmåga till kompromisser är tvingad till askes."

(Kafkas vän, lekkamrat och älskarinna, Dora Dymant ur ett av hennes brev till M. Brod.)

PSYKOANALYSEN

*"Det upptäcktes en dag att de patologiska symptomen hos vissa neurotiska patienter har en mening. På denna upptäckt byggdes den psykoanalytiska behandlingsmetoden. Det hände under tiden man behandlade dessa patienter, att de, i stället för att visa symptom, berättade sina drömmar. En misstanke uppstod då, att också drömmar hade mening."
(Freud)*

Sigismund Shlomo Freud föddes år 1856 i Böhmen i nuvarande Tjeckien, inte långt ifrån den ort från vilken Franz Amshel Kafkas kortvaruhandlaren Hermann Kafka härstammade. Sigmund växte dock upp i Wien i en stor judisk halvsekulär medelklassfamilj, i det dynamiska, kosmopolitiska Wien, Wittgensteins stad, och bodde i Bertrand Russells London och dog i på flykt undan SS år 1939 just i denna, Sherlock Holmes stad.

Freud började, efter att med höga betyg avlagt läkarexamen i hemstaden 1881, snart att välja "själsläkarbanan" – vilket är ett adekvat uttryck, det på denna tid ännu var vetenskapligt legitimt att tala om själ, och en direkt följd av att Freud inte tålde synen av blod samt var mer intresserad av humaniora och författeri än medicin.³ Med hjälp av ett större stipendium kom han omedelbart att arbeta tillsammans med pionjären inom modern psykologi, J. Breuer, i Paris, där han kom i kontakt med hysteri och andra psykiska tillstånd, och där ett av de främsta behandlingsmedlen var hypnos. Hypnosen är – skulle man kunna påstå - grunden till psykoanalysen, och kom implicit att fortsätta vara en substantiell del av den.

³ De judiska studenterna vid universitetet kunde trakasseras i det anti-semitiska Wien, av lärare, och bli nedslagna av andra studenter på stan.(S. Gilman, s.128. *The Case of Sigmund Freud.*)

Freud levde i den hektiska världsbubbla, som den habsburgska dubbelmonarkins Wien utgjorde kring år 1900. Habsburgarna, en jättelik månghundraårig maktapparat, där släkten fram till 1889 till och med innehaft inte bara makten i Österrike-Ungern och i halva Europa, ofta genom att man gifte in sig i olika kungahus. (Habsburgarnas motto hade varit: "Bella gerant alii, tu felix Austria nube" – Låt andra kriga – Habsburgarna gifter sig.) Man hade till och med haft kejsarstolen i Brasilien, genom Pedro I och Pedro II. Pedro II avsat-tes genom en militärkupp. Ett sidostycke till detta var hans släkting Maximilian I - Fernando Maximiliano José Maria de Habsburgo-Lorena; f. 1832, ärkehertig av Österrike som han var, bror till Franz Josef I av Österrike, Maximilian som var kejsare av México 1864 till Mexikanska Republiken arkebuserade honom 19 June 1867. Nära nog alla de återstående habsburgska släktingarna till Franz Josefarna återvände till Wien efter det transatlantiska *let-us-have-a-go*-äventyret. Habsburgarna hade anor från 1500-talet, när Karl V i kamp med Frans I och Henrik VIII skapade det katolska imperium som, i alla fall för ett litet slag, var så stort att "solen aldrig gick ner" över det. Det sträckte sig från Indien till México. Föga anade alla dessa ädlingar, att om bara två årtionden – efter det Stora Kriget - skulle deras maktposition vara helt uttraderad och rester av släkten komma att leva i exil i Nederländerna o.s.v. - visserligen säkerligen finansiellt torra om fötterna, men blottade på politisk makt.

Kafka var till och med döpt efter kejsaren Franz Josef II. Klädeshandlaren Hermann Kafka – son till en koscherslaktare – och själv med frostsår på händerna från betgallring som barn - hade inte stort intresse för judendomen, men ville helst av allt assimileras - och lyckas - i det böhmiska samhället, där de tysktalande judarna utgjorde en av "Volkskaiser"⁴ Franz Josef II sanktionerad överklass, dominerande de 80% tjeckisktalande, vilka missgynnades på flera sätt gentemot de tysktalande.

I Prag, som var en betydligt mindre stad än Wien, och betydligt mindre multikulturell, och kulturell överhuvud taget var det judiska inslaget i ekonomin mindre massivt. Wien var avsevärt mer turbulent, definitivt en storebror, och i Wien kokade det av liberal politik, pressdebatter och nära nog stinkande eroticism. Även Hertzl⁵ växte upp här, även om han var född i Budapest, och kom att leva och verka i Paris. Man hade en aning om att stora förändringar väntade,

⁴ I byarna på landet hade Franz Josef på stadshusets yttervägg låtit sätta upp en plakett föreställande sig själv, med handen på plogen.

och i en atmosfär av sinnesbedövande antisemitism gick man in i det nya seklet.

"The Jews, as Hannah Arendt has rightly observed, were the "state-people" par excellence in Austria. They did not constitute a nationality-not even a so-called unhistoric nationality like the Slovaks or Ukrainians. Their civic and economic existence depended not on their participation in a national community, such as the German or the Czech, but, on the contrary, on not acquiring such a status. Even if they became assimilated completely to the culture of a given nationality, they could not outgrow the status of "converts" to that nationality. Neither allegiance to the emperor nor allegiance to liberalism as a political system posed such difficulties. The emperor and the liberal system offered status to the Jews without demanding nationality; they became the supra-national people of the multi-national state, ce, the one folk which, in effect, stepped into the shoes of the earlier aristocracy. Their fortunes rose and fell with those of the liberal, cosmopolitan state. More important for our concerns, the fortunes of the liberal creed itself became entangled with the fate of the Jews. Thus, to the degree that the nationalists tried to weaken the central power of the monarchy in their interest, the Jews were re attacked in the name of every nation. "

(Carl Schorske, s.129. *Fin-de-siecle Vienna.*)

Under Freuds tid trädde också marxism och anarkism in som starka politiska krafter i Väst- och Centraleuropa. Industrialisering, modernisering och urbanisering kom snabbt hand i hand eskalerande. För statsapparaterna kom både denna urbanisering, teknikutvecklingen och de sociala åtagandena att öka mängden byråkrati och institutioner på ett accelererande sätt, något som kom att noteras av bl.a. Weber. Media och kommunikationer, med bl.a. radion, växte till sig med en enorm kraft. Moderniteten kom i sin egendomliga gestalt. Framtidstro och skepsis, med skräck inför det nya, böljande fram och åter. Moderniteten, som omfattades som en slags tidens dimfigur, fick en egen kulturell skugga med enorma mängder av kulturella schatteringar. Wien var "häxkittel av idéer"⁶, en stad där det vimlade av viljestarka begåvningar från Europas alla hörn. Freud vistades mitt i den skenbart trygga borgerligheten, denna borgerlighet, vars icke-judiska del ofta gav uttryck för sin antisemitism med en vit nejlila väl synlig i knapphålet som "hemligt", d.ä. i detta fall: uppenbart, tecken. Denna utsatta position, som Freud här befann sig i, kom att sätta outplånliga spår hos honom.

Detta med judiskheten och med den statliga hegemonin har alltihop betydelse. Likaså att Freud både var jude och läkare. Judiskheten – och med den givetvis

⁶ Jfr. Stephen Toulmin's Wittgensteins Vienna, S. Zweigs Världen av igår, m.fl.

antisemitismen - denna sedan århundradena klassiska sociala plåga - var närvarande, i hemmet som i samhället. Freuds far, som var en relativt fattig man, men med stor integritet och sunt omdöme, fick i antisemiten och folkförföraren Karl Luegers Wien mössan elakt avslagen, ombads lämna trottoaren och ta upp den, eftersom han var jude; Jakob Freud, den fridsamme, alltid våldsföraktande, gjorde som "man" sa: plockade själv upp den avslagna mössan. Denna episod, fadern Jakob Freuds feghet - som unge Sigmund uppfattade det -, ska ha präglat honom för livet. Episoden berättar givetvis alltså även massor om den tidens Wien och judens situation där.

Det är också så, att S. Freud – i och med Jakob Freuds död 1896 och den självanalys som Sigmund beslutade sig för att företa - fick tillfälle till en slags uppgörelse med och slutlig, grundlig, reflexion över förhållandet mellan dem, Detta var något som t.ex. Kafka aldrig fick tillfälle till, då Hermann och hustrun Julie Kafka överlevde sonen Franz - dock utan att hamna i koncentrationsläger, vilket alla Franz' tre systrar kom att göra. Självanalysen visade sig avgörande och viktig för Freuds idévärld, inte då minst beträffande den stora roll som fadersfiguren kom att få i psykoanalysen.

I det då idémässigt och demografiskt mer lugna Berlin (där folk ägnade sig mer åt teater och musik än debatt) kunde dock t.ex. läkaren o. psykoterapeuten-romanförfattaren m.m. Georg Groddeck,⁷ själv läkarson, komma upp med idéer som liknade Freuds, eller tvärtom. Groddeck sände Freud några artiklar, stödde honom livet igenom, och lånade honom – till och med - en term från sin bok: *Das Es, Psychoanalytische Briefe an eine Freundin*,⁸ "das Es", Detet, till Freuds andra topik.

Groddeck skrev ett flertal artiklar och böcker i psykoterapi, *Der Symbolisierungs-zwang*⁹, i *Imago*, 1922 med bl.a. en inspirerande tolkning av Törnrosasagan, och boken *Der Sinn der Krankheit*. Groddeck skrev likaså långt senare en redogörelse för sin korrespondens med Freud. År 1901 (!) – året efter Freuds succé med boken *Drömtydning* - annonserade H. Bergson – så idoliserad av Deleuze - att den "övergripande uppgiften" för det nya seklet skulle komma att bli "att arbeta i Andens undre värld", "att utforska det omedvetna". Jämför här Höffdings *Henri Bergson's filosofi* samt William James filosofi och dennes suggestiva begrepp "stream of consciousness".

⁷ 1866-1934

⁸ (1926)

⁹ (symboliseringstvånget)

Dadaismen, - som bl. a. Kafka ställde sig så frågande till – blomstrade vid denna tid, men också den i detta sammanhang än mer betydelsefulla surrealismen, vars banérförare i Frankrike, den franske läkaren, poeten m.m. André Breton, skulle utge ett flertal manifest, tidskrifter och annat, var tillsammans med Bataille, som var både ekonom och erotoman, under nära ett halvt sekel, i Frankrike på jakt efter olika sätt att med hjälp av det "undermedvetna" revolutionärt skapa en bättre, från materialismen frigjord, människa. I Europa var socialism, anarkism och allehanda spiritistiska och teknikvänliga rörelser på tapeten. Man anade en gyllene framtid. Man anade allt utom ett världskrig och en samhällsomdaning.

En lista över entusiastiska pfreudianer och tidiga "freudianer" – och liknande - kan göras mycket lång. Angående Freuds inställning till filosofin – ett område han kom att tangera - kan tilläggas, att denne sent i livet lär ha yttrat: "Jag nekade mig studiet av Nietzsche trots, eller egentligen på grund av, att det blev uppenbart för mig att jag där skulle finna insikter, som var mycket lika psykoanalysens." Nietzsche och dennes idéer skulle komma förfölja Freud livet ut, mycket som något av en ond dröm. Viktigt här är att tänka på Nietzsche såsom en kreativ skeptiker, en tvivlare. Nietzsches radikalism var inget Freud förstod, liksom han inte alls förstod nihilism, sådant tänkande som samtidigt präglade Hägerström i Sverige, (vårt lands enda betydande filosof) där skepsis mot staten och rätten stod i centrum, men vars intresse för ontologi även var stort.

Känslan i tiden av frånvaron av Gud underströks av Heine. "Slutsatsen drogs" av dels av Nietzsche, dels av existentialisterna: Sartre:

"Då inemot 1880-talet några franska lärde gjorde ett försök att skapa en icke-religiös moral, sade de ungefär så här: Gud är en kostsam och onödig hypotes, därför gör vi oss av med den, men för att det skall finnas en moral, ett samhälle, en civiliserad värld, är det i alla fall nödvändigt att visa värden respekteras och betraktas som givna a priori: det måste vara en plikt a priori att vara hederlig, att inte ljuga, att inte slå sin hustru, att sätta barn till världen."¹⁰

Freud var – mitt i detta allt - en konservativ och auktoritär människa. Paradoxalt nog. Vi återkommer till detta.

Som von Aster påpekat, tillhör inte den vid denna tid inflytelserike Oswald Spengler skeptikernas skara: Spengler hävdar "undergången", i sitt Magnum Opus: *Der Untergang des Abendlandes, I-II*, och även i *Mensch und Technik*. Spengler kan man med större rätt hänföra till dåtidens skeptiske konspirations-teoretiker. Spenglers tolkningar av samtidens idéer är ju högst (!!!) selektiva

¹⁰ Existentialismen är en humanism, ss.34f.(1964)

och fantastiska. Det är dock inte en total samhällelig undergång det rör sig om hos Spengler: boken om västerlandet behandlar en kulturs sönderfall (lika prononcerad som hos Theodor Adorno, i dennes *Ästhetische Theorie*). Spengler förklarar tydligt i sin bok, att denna är tänkt som ett medium för läsaren att själv söka en sanning igenom boken. Nietzsche har däremot en attityd att ständigt på nytt mer resolut ställa i fråga, av att ta sig vidare. En konstruktiv nihilism. Det blev så småningom ett brott och en kantring av den filosofiska, litterära, psykoanalytiska och naturvetenskapliga utvecklingen i och med det första världskrigets utbrott 1914. En ny världssyn växte fram. Den intellektuella glädjen var icke längre av samma slag. Inget var detsamma. Europa skulle sedan – som bekant – icke längre vara sig likt. De psykoterapeutiska rörelserna kom i skuggan av – och ibland i konfrontation med – de politiska stämningarna, den ekonomiska och sociala utvecklingen. (Börskrasch, socialism och fascism.).

Många intellektuella centra splittrades och idéer omvandlades, ställdes i nytt ljus – och många nya mörka kom ur dess mörker. Det vimlar av bilder där moderniteten söker ”beskriva sig själv”.

(Merparten av vad som här av mig skissartat ges såsom en bakgrund till Freud är ju sådant material – av skiftande art – som direkt eller indirekt även inverkade på Franz Kafka och dennes författarskap, och dennes formande av moderniteten, även utan vägen via Freud.)

Ja, det vimlade av influenser i Mellaneuropa bl.a. för den, som ytterligare ville befästa existensen av ett omedvetet. Eller utveckla sin bild av det. Den mångsidige Hugo von Hofmannstahls *Märchen der 672. Nacht* från 1895 var påverkad av Andrians *Garten der Erkenntnis*, utkommen samma år. Paul Hervieu i Frankrike skrev 1887 den märkliga romanen *L'inconnu*, där författaren, som är läkare, sätter begreppet vansinne ifråga. Och långt innan dess, 1864, hade bröderna Goncourt skrivit den stora romanen *Germaine Lacerteux*, om ett fall av ”hysteri”.

Émile Zola – den exceptionellt produktive och samhällsengagerade – inte minst i den långdragna Dreyfusprocessen, som på ett smärtsamt sätt skulle leda artonhundratalet in i nittonhundratalet – intog en sär/mellanställning. Denne var mycket beundrad av Freud. Zolas realism var strikt, men den sträckte sig ju ändå in på områden, där psykopatologin var närvarande. Ofta är Zola övertydlig i dessa sammanhang, och man får en känsla av en slags parallellitet mellan den framställda handlingen i verket och den bakomliggande tanken, analysen, budskapet. Jag tänker på *Thérèse Raquin*. I romanen *Doktor Pascal* ¹¹figure-

¹¹ Denne Pascal har inget att göra med Blaise Pascal, uppfinnaren av barometern.

rade ärftlighetsläran med den genialiske läkaren, som sökte bota tbc med malen fårhjärna, och grunnade över, om man möjligen kunde bota dårskap och dumhet med ... samma injektioner. En hel svit av romaner - inkluderande *Nana* och *Doktor Pascal* kartlägger medlemmarna i släkten Rougon Macquart's "ärftliga dispositioner".

M. le Doktor Pascal själv överordnar - som läkare - forskningen över botandet av sina patienter, just som Freud kom att göra. Han sätter likaså forskningen, som är en forskning med hans egen släkt som material, över det att leva. Han betraktar sig själv som en "inneitet", (Pascals eget begrepp), såsom en i släkten, som undgått att ärva några drag alls från sina förfäder, - som en människa, som evolutionen har "hoppat över". Freud läste Zola intensivt, - Freud läste generellt mycket, och var alltid ajour med den nyaste litteraturen, liksom han även följde en förbluffande mängd forskning på olika både humanistiska och naturvetenskapliga fält. SF höll även ett föredrag, som inte finns kvar, om denne och Zolas bok *Fecondité* i Wien 1902.

Man kan om Zola – barndomsvän till målaren Cézanne - säga att hans realism är synligt kylig, exakt och objektiv, medan den har en implicit sentimentalitet – och är starkt tendentiös. Det tycks inte som om Freud, olikt till ex. M. Harden, insåg, att Émile Zolas storhet låg i beskrivningen av massan, och i de dynamiska krafterna bakom (!) människorna, men snarare i sysslandet med beskrivningen och analysen av den enskilda individen. Så kan man hos Zola spåra en sociolog, före termens existens, alltså en föregångare till E. Durkheim, som ju instigerade sociologin med en bok om självmord. Zolas gestalter tycks dock - i motsats till t.ex. Balzacs -, såsom karikatyrer av idéer om människor, - så att säga förhandscensurerade för att passa till den givna idén om individen.

Förbisedd – då han var politiskt obekvämt - är ju skribenten och botanikern Ottave Mirbeau, (1848 – 1917) vars bok om en kammarjungfru (*Le Journal d'une femme de chambre*, utkommen samma år som Freuds *Drömydning*, det vill säga 1900) kommit bli en erotisk klassiker. Den lästes av Kafka. Denna bok är helt koncentrerad kring en sko-fetischist. En annan märklig bok av Mirbeau är *Tortyrträdgården*, som inspirerade Kafka till den rasande protestskriften, novellen *I straffkolonin*. Denna var den enda bok som förläggaren i Berlin, Kurt Wolff¹², ville censurera.

Mirbeau har en kraftfull stil, och en oerhörd närvaro i sina verk. Tyvärr tycks hans ilska över samhälle och inte minst kyrkan (vars offer han var, ge-

¹² Hugo Wolff gav ut en brevsamling, där massor av brev från författare till honom, finns att läsa. En lång rad av namn på Mellaneuropas främste författare figurerar.

nom en prästs sexuella övergrepp på honom som ung¹³) ha gått ut över hans stil, som alltid känns otålig. Om han bara hade kunnat lägga sig till med det lugna präntandet, som Strindberg och Flaubert båda lärde sig, trots att de båda var koleriker, så hade Mirbeau – trots sin rabulism – blivit sedd som en Balzacs jämlike.

En av Mirbeaus många genuint fantastiska böcker är ju också den där hans bilnummer har blivit själva titeln. Boken handlar om en bilfärd till Belgien. Det ges ut allt fler böcker av den otrolige Mirbeau, - *as we speak*.

Pornografisk litteratur var oerhört populär i de bildade klasserna i Frankrike, Tyskland och Österrike. Freuds fru Martha lär ha påstått att hon var övertygad om att det hennes man sysslade med hela dagarna i våningen på Berggasse var just ... pornografi. Detta säger en hel del om tidsandan i Centraleuropa åren före det första världskriget.

I förbigående kan också nämnas att varken Kafka eller Freud ställde sig negativa till att Österrike-Ungern 1914 gav sig in i det stora kriget. (WWI) De kände sig snarare upplivade.

I staden Nancy i Frankrike – närmast en liten sovande by, jämfört med Wien - botade under denna tid Hippolythe Bernheim (d.1919) patienter i tusental med olika symptom, psykosomatiska sjukdomar mm. med suggestion /suggestionshypnos. Freud besökte Nancy-kliniken, och lärde. Att hypnosen senare skulle komma att uppta Freuds tankar, medvetet o. omedvetet, under hela hans liv, det anande han givetvis inte. Hypnosen hade dykt först upp i mer "vetenskaplig" form hos A. Mesmer. (Jfr. Mesmerism.) Denne upptäckte att det i vissa fall räckte med suggestion för att lindra symptom, och t.o.m. för att bota vissa psykosomatiska sjukdomar.

Hypnosen, i många fall inspirerad av den "animala magnetismen" - ett sällskapsnöje, föll ur modet ungefär mellan 1860 -80 men uppstod i Frankrike igen med Ambroise-Auguste Liébeault (d. 1904) och just Bernheim i vad som benämns den "gamla Nancy-skolan".

Nancy är en stad i östra Frankrike, 10 mil från Luxemburg. En nyare skola i Nancy bestod bl.a. av doktorerna Coué och Baudouien. Dessa införde bl.a. självsuggestion – en föregångare till KBT - som metod att lindra symptom som smärta vid olika sjukdomstillstånd och införde likaså begreppet "det undermedvetna" i sin teori.

¹³ Jfr. romanen *Abbé Jules*.

I början av 1880-talet skrevs dock ett flertal publikationer i ämnet hypnos - under det Charcot/Bernheim började använda denna, och hysteri ansågs i publikationerna vara ett bevis för just det omedvetnas aktivitet. Dessoir skrev 1890 ett verk med den rafflande titeln *Det dubbla jaget*, där denne beskrev ett övre och ett nedre medvetet, i anslutning till en av den berömde Fechner redan etablerad topologi. Charcot visade upp patienter med dipsykism - dubbel personlighet - och polypsikism (flera personligheter). Ofta var dessa demonstrationer rena teaterföreställningar, där patienterna, oftast kvinnor (”hysterikor”), låtsades svimma, eller suggererade sig själva till svimning och annat, för att tillfredsställa sina läkare till vilka de hade knutits känslomässigt, och blivit ”partner i brott”. Bernheim skulle också inspirera ryssen Pavlov. Allt detta kom alltså den unge, enormt receptive, Sigmund Freud i nära kontakt med.

Redan under Paristiden började Freud – som länge drömt om att bli författare på det ena eller andra sättet - skriva fallbeskrivningar, ibland tillsammans med Breuer. Dessa beskrivningar är mycket välskrivna. Freud hade i sin ungdom haft både litterära och filosofiska ambitioner. I samtida wiensk press, som var levande och rik, frågade man sig också, halvt raljant, om Freud nu skulle slå in på författarbanan, eller om denne skulle fortsätta vara läkare. Freud upptäckte, som bekant, att drömmen var ”kungsvägen” (ett uttryck från Diogenes d.ä. , - filosofen som bodde i tunna ...) till det Omedvetna, till ”den andra skådeplatsen”, ”der andere Schauplatz”. Egentligen är ordet ”kungsväg ” här aningen dubbeltydigt, eftersom kungsvägar ju då sällan finnes: det finnes ingen kungsväg till matematiken, menade ju den gamle Diogenes i samtal med "världserövaren" Alexander; - analogt med detta, så är det tveksamt om det är så lätt att komma åt det Omedvetna, som att bara gå drömmens väg ...

Freud ansåg, som bekant, också - genom en sofistisk övertygelse - drömmen vara en önskeuppfyllelse. Många av de tidiga fallbeskrivningarna skulle på sätt och vis bevisa bland annat detta. Breuers och Freuds pionjärfall har det gemensamt, att de är exempel på hur kvinnor botas från hysteri, och de avslutas alla lyckligt och väl – efter ett rappt uppnystande med botande insikt med den lycklige analytikerns suck :”/.../och jag såg henne aldrig mer.” En mer effektiv plot får man leta efter. Dessa Breuers och Freuds pionjär-fall - *Anna O.*¹⁴, samt *Emmy von N.*, *Frk Lucy R.*, *Frk Elisabeth von R.* och *Flickan med paraplyet* - har det gemensamt att de är exempel på unga kvinnor som botas från hysteri, konversionshysteri, och de slutar alla lyckligt och väl – efter uppnystande och botande insikt med analytikerns suck :”och jag såg henne aldrig mer.”

¹⁴ Breuers pat.-fall.

Grunden i den psykoanalytiska behandlingen vilar alltså delvis på gammal praxis, på suggestion. Man suggererar patienten att berätta, tolka och släppa sin rädsla i en på något sätt framkallad halvsvälta och till att frigöra sig, genom att efter "självbekännelsen" inse, att denne ju faktiskt överlevt sitt trauma, el. dyl.. Det lärde sig Freud redan hos Charcot.

Det skulle tillkomma element som t.ex. drömtolkning m.m., samt en formalisering – ja flera sådana - i en teori.

Vad man allihop i dessa läkarcirklar trodde sig upptäcka var hysterins natur. Upptäckten av den hysteriska konversionen (omvandling) var onekligen betydelsefull, ty här kunde man koppla t.ex. ett bortträngt minne till det hysteriska symptomet, och när man – med en detektivisk list – lyckats locka fram i expliciteten minnet, så försvann symptomet, och hysterin själv, på ett sätt som beskrivits ovan. Det hysteriska symptomet - konversionens produkt – är – enligt Freud alltid byggt på glömska, amnesi, eller oftast: en rad av amnesier. I glömskan lever den avgörande svåra händelsen uppenbarligen vidare, för ett eget liv, vägrar dö, men kommer fram – spökar dag och natt - i de olika hysteriska symptomen.

Det är viktigt att understryka att mycket psykiatri och psykologi i Frankrike vid artonhundratalets mitt inte alls varit särskilt fantasifull eller särskilt terapeutisk. Så publicerade klinikchefen Boismont 1845 ett stort standardverk om hallucinationer, "Hallucinations", med en ofantlig mängd frapperande exempel och varieteter, men där inga som helst framåtsyftande perspektiv nånsin anas. Blotta tanken på att någon hallucination skulle stå för NÅGOT ANNAT än vad hallucinationen explicit denoterar, tycks aldrig föresvävat Boismont. Inte heller kan denne komma på tanken att hallucinationen i sig kan vara något läkande. Men det är det å andra sidan väldigt få som anar.

Vad som inte framkommer så tydligt i denna bakgrundsteckning – som mest koncentrerar sig på drömmens, det omedvetnas och driftselementets behandling inom filosofin, är det abstrakta fenomen, som kom att bli så betydande i Freuds psykoanalys: **det symboliska elementet och myten.**

Romantiken hade knutit till sig folktrons symboler, sagor, myter och riter, ibland förbundna med ytterligare skikt av symboler och föreställningar, tankar om skydd och om öde, samt förvandlingsmyter och sagor om förvandlingar, symboler i vardagsliv och kult o.s.v.. Sådana enkla bilder, som man inte fäst större avseende vid, kom nu att genom Freud, Jung och Groddeck och andra bli synliga på ett annat sätt. Viktig kom frukterna av bröderna Grimms verksamhet

att bli för Freud, men också den judiska traditionen, där det flödade över av sägner, vitsar och talesätt med betydelsebärande element. I Talmud - för de stackare som råkat ut för indoktrinering i denna - fanns myriader av olika seder och riter, som man kunde försöka härleda till det ena eller det andra, utan att komma någon vart.

Man kunde se dessa element flyta över i något annat, betyda något mer, mycket mer, än vad man först trodde, i den symbolskapande process som Freudsamtidigt med Groddeck upptäckte. Liksom de insåg att det fanns en semiotiska mellan-lagringsprocess i det mänskliga psyket. Man hade aldrig tidigare inom vetenskapen förstått det ändamålsenliga i den typ av försvarsmekanism, som Freud kom att upptäcka och dissekera: den, som utgick från två faktum: [1.] att en människa omöjligen medvetet kunde ta åt sig all information från sina sinnen, behandla precis allting som hände henne.: Det vore också ett ovanligt dumt slöseri med information, om evolutionen "bestämt sig för", att människan för alltid skulle kasta bort den information, som hon för tillfället inte tålde. Det blev ju som att kasta bort ett stycke av historien, - den del som just nu inte passade. Så fann Freud, i sina studier av psykets förvandlingsmekanismer och såg i förträngningen, omvandlingen och förvrängningen, samt i symbolskapandet, det kanske allra mest geniala och originella i det mänskliga psyket. Freud såg likaså en möjlighet att se efter hur denna informationsfördelning och dessa skyddsvärn var sammankopplade hos människan.

Den gamla tiden i Mellaneuropa med dess koncentration till familjeenheten, och till en religion som var inriktad på att lova ett lyckligt efterliv, var vid Freuds uppträdande på författarscenen borta. Känslan i tiden av gudsfrånvaro underströks redan av den i Paris boende ständigt sjuklige tysken Heinrich Heine. "Slutsatsen" drogs så dels av Nietzsche, dels - senare, delvis i dennes efterföljd - av existentialisterna i moderniteten: Sartre, 1964:

"Då inemot 1880-talet några franska lärde gjorde ett försök att skapa en icke-religiös moral, sade de ungefär så här: Gud är en kostsam och onödig hypotes, därför gör vi oss av med den, men för att det skall finnas en moral, ett samhälle, en civiliserad värld, är det i alla fall nödvändigt att visa värden respekteras och betraktas som givna a priori: det måste vara en plikt a priori att vara hederlig, att inte ljuga, att inte slå sin hustru, att sätta barn till världen o.s.v. Med en liten ansträngning skall vi då kunna visa att dessa värden trots all existerar inskrivna i en fattbar himmel, även om Gud för övrigt inte existerar. Det vill med andra ord säga - och det tror jag är utmärkande för inställningen hos all s.k. radikalism i Frankrike - att ingenting skall behöva ändras, för att Gud inte existerar. Vi kommer att återfinna precis samma normer i fråga om hederlighet, framåtskridande, humanism etc., och Gud har bara blivit en föråldrad hypotes som själv dörr i lugn och ro."

I tidigare epoker av mer civiliserat välstånd inom den Europeiska kulturen, då man kunde unna sig lyxen att försöka känna sig mentalt fri, inom de högre stånden, finner vi t. ex. renässanshoven i Italien, där nuntien - den påvliga diplomaten - Baldassare Castiglione i den mästerliga Hovmannen (c:a 1510) visar på hur dessa välmående människor, spridda i de otaliga huvudborgarna över den Italienska halvön hanterade sin känsla av ofrihet med en blandning av filosofisk skepsis och känsla för stil, manér och kulturell finess.

Psykoanalysen bara väntade på - mitt i en tid där religionen förbluffande snabbt fått en endast försumbar roll i människors liv - att uppträda, tycktes det.

Freud var INTE MINST beroende av romantikernas – de romantiska filosofernas och ”diktarnas” - grundsyn på tillvaron, uppbyggd av antagonistiska motsättningar: ”Freud var så beroende av denna dynamiska grundsyn att en av kriserna i hans tänkande uppstod, när han på teoretisk väg tycktes hamna i en driftsteori utan denna polaritet mellan två huvuddrifter.” [1] I huvudsak var Freud emellertid darwinist. Vad Freud utredde var allt funktioner hos människan, som på ett eller annat sätt gynnade hennes överlevnad som art. Freud ville bygga sin teori, rörelse, lära o.s.v. på egna iakttagelser och tolkningar av dem. Då behövde han - menade han - inte läsa vad andra skrivit om drömmar. Han utgick, något förmätet, ifrån att ingen före honom hade något väsentligt att tillföra till hans tolkningslära o.s.v.

”Freud var så beroende av denna dynamiska grundsyn att en av kriserna i hans tänkande uppstod, när han på teoretisk väg tycktes hamna i en driftsteori utan denna polaritet mellan två huvuddrifter.” (L Sjögren. s.35.).

Vi skall se att Freud senare - på 1920- talet - verkligen sökte balansera Eros (sexualiteten i vid bemärkelse) och Thanatos, (döds- och aggressionsdriften), som sådana politiserade drifter. Man kan här se att dödsdriften är baksidan av den första, - att de i teorin betingar varann. (Driftsbegreppet kom att hos F.s lärjungar skapa olika deviationer ; så betraktade t.ex. A. Adler – en tidig , viktig anhängare – den kompensatoriska driften – av typen: den som förlorar en sinnesförmåga, skärper en annan - som helt grundläggande för människan. Han fick stöd i detta (!) av F., men valde sen ändå att gå sina egna vägar.)

Det var F. W. J. Schellings, Fr. Hölderlins, Novalis', J. G. Fichte (J.G.F.: "Die Welt war nicht, ehe ich sie erschuf ." - "Världen fanns inte, innan jag skapade den." - Subjektiv idealism.) och G. W. F. Hegels dialektik , som gick igen i tänkandet över natur, filosofi och konst.(Även Fr. Schlegel).

Mycket i den populära romantiken stammar här ur den oerhört flyhänte och brådmogne **Schellings** naturfilosofiska avhandlingar från 1797-99. Att försöka förstå ett helt, genom principen om en naturkrafternas påverkan på varandra , det var Schelling kanske den förste under denna epok att ge sig in på. Schelling hade en teleologisk grundsyn. Allt är ändamålsinriktat. (För Fichte var världen ett resultat av ett subjektivt Jag. Hegel menade att världen styrdes av en objektiv ande - övertog den ställning Schelling hade haft..). Schelling: "Naturen är den vardande intelligensen. Det är det omedvetna förnuftet som söker att bli ett Jag." (Naturens väsen innebar en drift, som hade ett mål i sitt medvetande!). Det bör nämnas, att romantikerna, och kanske de intressantaste av dem, de som vi ovan nämnt, - kom att öva inflytande på mängder av tänkare från S. Kierkegaard till Freud. H. Jacobi ställde under denna tid upp monisten Baruch Spinoza som ideal och kontrast till Kant. Spinoza hade aldrig sett någon klyfta mellan oorganiskt och organiskt, utan hade en universalitetsprincip, som Jacobi framställde i Briefe über die Lehre Spinozas (1785). (Spinoza stod här i sin tur i kontrast till mekanisten G.W. Leibniz.).

Därför kunde Jacobi mitt i ett regnväder förklara: "Jag regnar." Allt är för monisten ETT.

Livet är bara möjligt, hade den subjektive idealisten **Fichte** deklarerat, i kamp och utbyte av kraft, och det individuella (bara möjligt) på motsatta krafter hämmande, bindande och inskränkning. Allt individuellt Vara i naturen är en övergående bild, menar Schelling helt spekulativt, - S. som f.ö. räknas ha haft 7 filosofier -, en bild där krafternas växelspel kommit till tillfällig vila, för att därefter åter börja verka. Naturens väsen är antagonistiskt (dialektiskt) motsatta krafter. Allt skeendes grund är Dualism och Polaritet. Skeendet består av en syntes av antagonistiska element. För Schelling - i denna högromantikens filosofi - är naturens väsen Drift och Kraft, och den fysiska realiteten är sedan en produkt av dessa. Alla drifter och krafter kommer i sin tur ur en Urdrift, som har uppdelats i motsatser, för att (!) leva och nå sitt mål. Här handlade det alltså inte om en samling atomers mekaniska rörelser, men om en Urkrafts sammansatta liv.

Man lade inom romantisk filosofi till begreppet "Världsjäl ", - som alltså utgör grunden för den implementerade världen. Världssjälen är för Fichte "Das Ich", som vill komma till medvetet liv, "Jätteanden" (Der Riesengeist), som förstegrad sliter och drar och försöker finna den rätta gestalten och formen ,och till slut finner den i en dvärg, som " i språket heter människobarn", som plötsligt står - förvånad - inför sig själv..... (se: W. Windelband Geschichte der Philo-

sophie, (1922), ss. 244-255.). (Jämför här också rasisten Johann Gottfr. Herders Idéer till Menniskohistoriens filosofi, I-IV (1815), - jfr cit. ovan - där termen "kulturens semiotik" trol. dyker upp för första gången i världslitteraturen.). Spåret från "Das Ich" kan ses fortsätta i Max Stirners horribla anarkistiska *Der Einzige und sein Eigentum*, och in i nutida individualism.

Man hade i den spekulativa psykologin , t.o.m. före den ovan nämnde Heinroth , i samtiden, hos den viktige G.T. **Fechner** (1801-87

I grunden var det den platonism/nyplatonism, som under förrenässansen i Rom och Florens smugit upp under 1400-talet, som en kritik mot den påvliga makten, med lärda män som t.ex. Plethon och Pico della Mirandola, för att nämna de mest kraftfulla, som under sent 1700-tal åter dök upp. På **nyplatonismen** löper termer som "urbild", "urscen", "urfader" o.s.v. tillbaka. (Jfr. svensk romantik och det svenska diktarsnillet Erik Johan Stagnelii "urbild". jfr. t.ex.: Amanda, Näcken, m.fl., ja netop in aeternum, se bl.a. Albert Nilsons klassiska *Svensk Romantik* samt H. Engdahl.). Förstavelsen "ur-" "används för att konstruera en filosofisk förutsättning för idén, jämte begreppet", såväl hos Schelling som hos Freud. (Jfr. Nilsson, jfr. Begreppet "Drift").

En del av Romantiken hade uppstått ur förordet till en av Immanuel **Kants** "Kritiker", d.v.s. förnuftsläror, vilka skulle komma att stå som fyrbåkar i idéhistorien, och hjälpa både humanismen och vetenskapen att snabbare nå det anseende dessa skulle komma att få. Kant kämpade livet igenom mot all slags vidskepelse, alltifrån religiös mystik och clairvoyance till filosofisk rationalism (vilken som bekant förespråkar att man kan fastslå vetenskapliga sanningen om verkligheten genom enbart teoretiska resonemang, utan att konsultera empirin (ex.: Bacon)), till att kunna presentera a ett tänkande som byggde på skepsis, logik och empirism, i detta utvecklande Aristotelisk världssyn.

Den famösa passage som mest skulle inspirera **Hegel** var dock, förvånande nog, enbart den lilla där Kant talar om Självmedvetandet. Detta begrepp föddes alltså först här, i Kants verk, och skulle för Hegel och de övriga romantikerna komma att fyllas med allahanda härligheter, och stå som en den nya idealismens och den nya individualismens segerrop, närt det sålunda kom att poetiseras. Mer om detta nedan.

Vi kunde ju också under romantiken se, hur gränserna där mellan konst och vetenskap var praktiskt taget utsuddade, och att ren fantastik (!) - emot Kants anda - pretenderade på vetenskaplig status. (ex. " Die Kontraktion Gottes"). jfr. t.ex. Hegels raljanta företal till *Phänomenologie des Geistes*, där detta förhållande häcklas. I den omfattande, litterära magiska idealismen frodades idéer

om kunskap att nå "bortom", genom ett slags "viljans inre liv"¹⁵ ibland uttryckt i de mest fantastiska allegorier: naturen som förstenad trollstav, eller som ett encyklopediskt index över själen; ryktet är "ett tidens nedslag", "vatten, en fuktig flamma"¹⁶. Schelling överlevde - liksom på sidan av - den chock det innebar att bli "omseglad" av Hegel i ära och ryktbarhet i och med dennes chockartade utgivande av *Phänomenologie* 1807, vars oerhörda komplexitet och originalitet rörde om i hela den intellektuella världen i Mellaneuropa, som dock till 95% inte alls fattade vad boken handlade om.

Hegel blev aldrig - som myten gör gällande - "statsfilosof" i Preussen. Han var, upptäckte man, inte riktigt pålitlig, ansåg "makten". (jfr. dennes *Philosophie des Rechts*..), men inordnade sig hjälpligt, och påstod att livets mening var att skaffa sig ett jobb. Schelling – med sina eteriska idéer - var däremot för regimen helt ofarlig. Överlevandet hos **Schellings** idéer (vagare, men mer inspirerande för fantasin) sträckte sig dock genom hela romantiken inom ett ganska brett kulturellt fält - för att sedan upphöra, utom i just psykoanalysen, medan Hegels inflytande blev (filosofiskt) mer långtgående, rent filosofiskt. (Men det är - vad vi tror - en annan historia....). Romantikens "egendunkel" – för att parafraserande låna ett vackert (i sitt sammanhang hemskt) substantiv från just Hegel - kan illustreras med några rader ur Marx kritik av Ludwig Feuerbach, som tillhörde dem som kritiserade Hegel. Även Marx och Engels tillhörde ju dem som var fast i romantisk retorik: "Man besegrar inte en filosofi bara genom att förklara den för oriktig. Den måste upphävas i sin egen anda." (Fr. Engels i *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut*, (1888). - skriven av Marx år 1845). Detta citat - ur en postum skrift - säger en del om den konservatism i metodologi, som rådde hos kretsen kring Karl Marx 1845.

En utvecklingslära före **Darwins** byggdes på den efterkantianska idealismens grund av en serie protodarwinister. Darwins epokgörande verk utkom dock 1856. Den jämförande anatomins grundare, Carus (- som också var målare och filosof, vän till den fine målaren, prof. Caspar David Friedrich i Dresden, - hårt drabbad av en älskad broders mycket för tidiga död - , C.D.F., som, såsom kanske ingen annan, har gestaltat romantikens melankoliska bortom- och döds-längtan), gav i vilda spekulationer en förutsättning till idéer om en plan, enl. vilken livet utvecklade sig. Här var också Lorenz Oken verksam, grundaren av den organologiska utvecklingsläran i Tyskland. Allting, växter och djur,

¹⁵ (Novalis, Hegels ungdomsvän),

¹⁶ (jfr. Volkmann-Schluck, *Novalis magischer Idealismus i Die deutsche Romantik* (1967).).

hade enl. Oken uppkommit i ett organiskt "urslem".¹⁷ Ren spekulatio och fantasi. I vetenskapshistorien kan man här se en parallell till den "flogistonteori", som fanns innan Scheele och Priestley upptäckte syret på 1770-talet. Här finns alltså grunden till August Strindbergs anteckning i *Ockulta Dagboken*, när han konstaterar på ett för honom ovanligt lakoniskt sätt, efter att länge studerat och jämfört kaktusen och gurkan: "Har kört fast." (För att ta ett drastiskt exempel.). Jfr. här mångsysslaren J.W. von Goethes *Metamorphose der Pflanze*, en bok i jämförande morfologi., efterföljare till K. F. Wolffs *Theoria generationis* (1759). grundaren av vad som kallas den vetenskapliga psykologin, en syn på det omedvetna som grund till det medvetna livet. Sådana idéer finns alltså lite överallt, - som min läsare märker – vid denna tid som även hos Henrik Steffens, (en neutraliserad dansk, av Jena-kretsens män.) (och i "Aanden i naturen" av Steffens landsman H. C. Ørsted.) , hos Karl Friedrich Burdach, och hos den mest populära av alla, G.H. Schubert *Ahnungen einer allgemeinen Geschichte des Lebens*, och *Geschichte der Seele*, som båda behandlad omedvetna grunder till psykiska störningar, och *Symbolik des Traums*.

Den moderna icke-experimentella psykologi, som Freud läste i sin utbildning var präglad av två män, främst den nyss nämnde Gustav Fechner (1801-87), ursprungligen fysiker, och J. F. **Herbart** (d.1841) , vars associationspsykologi dominerade i undervisningen i ämnet. I sin neurolära skulle Freud senare komma att tillämpa Herbarts idéer om associativa begreppskedjor – eller mönster av begrepp.

Ett viktigt påpekande, som N. Frye gör, är det, att man inte kan vänta sig någon precision inom det romantiska tänkandet. Vaghet hängde så att säga intrinsiskt samman med det mystiska, drömska och spekulativa anslaget. Freud skriver också 1917 (tvärt emot vad Thomas Mann¹⁸ hävdade ang. Freuds preferenser i sitt berömda tal till Freud) följande om **Schopenhauer**:

"Vår föregångare framför alla andra är den store tänkaren Schopenhauer, vars omedvetna "Vilja" är ekvivalent till de mentala instinkterna i psykoanalysen. Det var samme tänkare som i ord av oförlömlig uttrycksfullhet menade att besinna den betydelse, som så länge undertryckts, av dess egna sexuella krav." Och: "Den hemlighetsfulla tanke som Schopenhauer utvecklar i denna, är, kort sagt, att , just som i drömmen vår vilja, utan att veta om det, uppträder såsom ett obevekligt-objektivt öde , allt i denna kommer ur oss själva , och var och en är den hemlige teaterdirektören för sina drömmar - så också i verkligheten, denna stora dröm, såsom ett enda väsen, som viljan själv drömmer med oss alla, kan vårt

¹⁷ Det är inte ofta man talar om uralstring i dag inte.

¹⁸ Thomas Mann i *Ockulta upplevelser* (1924) : „Ett mästerverk av den metafysiska tanken är „Die Welt als Wille und Vorstellung“.

öde vara en produkt av vårt innersta, vår vilja, och vi föranstaltar alltså själva det, som tycks hända med oss.”¹⁹

Jean Jacques Rousseau tvivellöst intar en - i sann mening transcenderande - särställning bland de författare, som tillhör den period som föregår eran. Rousseau (beundrad av Kant som han var) insåg nämligen, - vilket var en ny tanke då - att människan var i mycket en produkt av sin egen civilisation.

Rousseaus - ofta oerhört framsynta och breda - ibland irrande, spekulat

EN VIKTIG DEL av Romantiken, som hade ett stort inflytande på Freud, var emellertid också dess **frihetslängtan**. Romantiken var en sidorörelse till Franska revolutionen, och bestod bland annat i ett uppror mot religionen och kyrkans förtryck av kropp, sinne och social frihet.

Skeptikern Kant slog ner på vidskeplighet och mystik var han än fann det, men hos Rousseau kunde man andas lite friare, då dennes spekulat

Alla betydande romantiker var sekulariserade prästsöner. Schelling och Hegel hade haft präster som fäder, som i olika grad förtryckt dem. Gud var - i roman-

¹⁹ "Der geheimnisvolle Gedanke den Schopenhauer darin entwickelt, ist , kurtz gesagt, der, dass, genau wie im Traume unserer eigenen Wille, ohne es zu ahnen, als unerbitterlich-objektiven Schicksal auftritt, alles darin aus uns selber kommt und jeder der heimliche Teaterdirektor seiner Träume ist , - so auch in der Wirklichkeit, diesen grossen Traum, den ein einziges Wesen , der Wille selbst, mit uns alle träumt, unsere Schicksale das Produkt unseren Innersten, unseres Willens sein möchten und wir also das, das uns geschehen sheint, eigentlich veranstalten." (s.220) Man bör också tänka på, att Schopenhauers "Vilja" var ett svar (nåja) till Imm. Kant på dennes - inom transcendentalfilosofin - motsägelsefulla begrepp , " Das Ding an sich" , (en av otaliga invändningar mot detta smått tankevidriga begrepp) och på den historiskt oerhört viktiga antydningen om " självmedvetandet", eller "självkänedom", i inledningen till första upplagan av Kritik der reinen Vernunft (1781). Imm. Kant skriver: "Tidens likgiltighet och skenvetande är en uppfordran till förnuftet, den besvärligaste av alla dess uppgifter, nämligen den att på nytt erövra självkänedom och inrätta en domstol, för att med dess berättigade anspråk försäkra sig om, emot all grundlös självförhåvelse, inte genom maktspråk, utan i enlighet med sina eviga och oföränderliga lagar, att kunna avfärda det (skenvetandet), och denna (domstol) är inte någon annan än den i det rena förnuftet självt./ (s.13./A XI) (Min övers.). (jfr. Hegels famösa företal till Phänomenologie des Geistes.1807) Arthur Schopenhauers Die Welt als Wille und Vorstellung utkom 1818 , några år efter Hegels Logik I & II. Schopenhauer skriver: " Därför att viljandets subjekt är omedelbart givet för självmedvetandet, kan det ej definieras eller beskrivas vad vilja är: det är istället den omedelbaraste av alla våra kunskaper, ja, så omedelbar att den får ytterst kasta ljus på alla andra, vilka endast är medelbara.".

tiken - ersatt med naturen eller Anden. När Napoleon red in i Jena på en svart hingst stod Hegel på sin balkong där och ropade glatt: ”Se, där kommer Världsanden till häst!”

Psykoanalysen skulle tidvis försäljas som en frihetslära, och målet var att genom att bli fri från trauman och osunda hämningar kunna leva ett helt och fullt liv, långt borta från förtryck, både från själsåkommor och osunda samhälleliga normer vilka nästlat sig in i människors sinnen och förslavat personligheten. Hegels lära skulle ju stå nästan oförstådd, fram till **Heideggers** och **Kojèves** tid, kring 1930, då dessa kunde frigöra den inneboende styrkan i den "den-Andre-dialektik", som så starkt sedan skulle påverka psykologi och filosofi under resten av 1900-talet. Att det förborgades sådana insikter i dialektisk existenspsykologi och dialogisk filosofi hos Hegel upptäckte aldrig Kafka och Freud, när de bläddrade i den svårlästa luntan *Phänomenologie des Geistes* 1807.

Även de romantiska författarna i Frankrike, samt symbolisterna och författarna på vägen till realismen, samt de realistiska författarna, - alla kom att påverka Freud.

Vi tänker på **Gustave Flaubert** som teoretiserade mycket över skrivandet, och fann skrivandet som livsform . Vi tänker också på Flaubert: ”En bok är för mig ett speciellt sätt att leva.”, ”Allt jag gjorde var, att jag sade sanningen hur hemsk, grym och naken den än månde vara.”, och alla råd han gav till den unge sekreteraren Guy de Maupassant, som återgäldade det med tacksamhet, delvis genom att tillägna romanen *Un vie* till Flaubert.

Kafka hyste en livslång fascination över Flaubert, - på Kafkas skrivbord i arbetsrummet på *Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt* låg länge Flauberts *L'Education sentimentale* och han beundrade just denna bok stort. Mer än *Madame Bovary*. Kafka tog ofta med sig *Éducation sentimentale*, när han gick ut, och han envisades med att med sin förbluffande djupa barytonstämma vilja läsa högt ur den, på franska, för sina vänner när de träffades.

Men vi kan – för att förstå tiden - också komma ihåg många andra av de franska symbolistiska moderna författarna som Théophile Gautier (d. 1872), mannen som uttalade lösenordet för en hel falang, för dem som kallade sig ”parnassen”, nämligen: ”L'art pour l'art! ”; ”Enbart formen betyder något : det behövs inga idéer.” Gautier, som dessutom dyrkade sin späda tonårsdotter, som var ”bara intellekt”, ”ren hjärna” som skrev oavlatligt, och vars verk en roman - en ”*Salamambo*”²⁰ fri från tyngd” enl. G. - publicerades i *Liberté*. Och vi hade de

²⁰ Roman av Flaubert.

Lisle, Heredia, Verlaine, Mallarmé,- denne Mallarmé, som dock poängterade skillnaden mellan den nya poesins väsen och drömmen, särskilt med hänsyn till Gautier - Baudelaire och den vulkaniske Rimbaud, en krets som i litteratur som i liv rörde sig kring vanvettets och självmordets gränser. Rimbaud, vars obegripligt vackra verk kan ses som en profetia, eller som en hallucination, är centrerat kring dennes uppfattning om att endast ett fåtal människor har kontakt med "det okända", "l'inconnu".²¹

I novellen *Aurelia* beskriver de Nerval sin livsförtvivlan. Han nämner där en plats, Rue de la Vielle-Lanterne, nära Chatelét, där han skulle komma att en morgon återfinnas död i januari 1855. Vad de Nerval dog av vet man inte. Sammanträffandet är inte att negligera.

Theodore Gautier, med sin "livsdiaktsamling" *Emaux et camées*, - den påbyggdes successivt under G.s hela liv, uppträdde som krönikör mot slutet av sitt liv, skrev om denna grupp, och förklarade att det inom denna hade varit modernt att vara blek, glåmig, grön i synen och – om möjligt – "en smula spöklik". Gautier var ursprungligen målare, och umgicks i kretsen kring le lycanthrope (vargmänniskan) Pétrus Borel, som tillhörde de "existentielle romantikerna". Borel förkunnade extatiskt:

"Kärlek, lärdom, diktning! Däri ville vi dränka våra eldsjälur, i extas, som i ett hav av ambrosia. Däri ville jag, buren av en förunderlig styrka, skapa en lycka, oförfalskat ren. Vara en större konstnär än Gud!"²²

Denna samling människor, **bohèmerna**, är utförligt beskriven t.ex. av H. Murger i dennes tre böcker, 1848-55. E.T.A. Hoffmann hade i novellen *Don Juan* skrivit:

"Må drömmen, som du har utkorat än till Människornas förskräckare, än till dess vänlige vägvisare – må han föra min själ till de elyseiska fälten, medan kroppen sover sin blytungu sömn!" (s.31.).

(S. Kierkegaard ägde Hoffmanns samlade verk och var ofta fördjupad i reflexion över just *Don Juan*, akut inspirerad av Mozart opera realiserande denne.) Gerard de Nerval,- Théophile Gautiers skolkamrat -, som översatte E. T.A. Hoffman till franska, hade, liksom H., en stark passion för drömmen:

"Drömmen - och ett annat liv i vilket Andarnas värld öppnar sig för oss.",

Den mystiska korrespondensen mellan Världen och drömmen.

De Nerval uppfattade med omedelbarhet allting dubbelt, - i korrespondenser, : en romantisk halvvetenskaplig idé, - så: en blomma en kyss, - de är både reala och symboliska.

²¹ Jfr. "En termin i helvetet.)

²² (P. Nykrog, Litteraturens världshistoria, s. 43.)

Dessa författare blev i Frankrike såsom en, visserligen icke identisk, men sen, pendang till de tyska romantiker som ”svävade i ” den romantiska ironin , som vi berört ovan.

I England höll sig - under förromantiken - advokaten och skribenten Th. de Quincey länge vid liv vid sin pipa: "Dreams are the one great tube through which man communicates with the shadowy." ²³Thomas de Quincey, *Confessions of an Opium-Eater*, samt *Suspira de Profundis*²⁴ i vilken man läser:

”Det drömmande organet, i förbindelse med hjärtat, ögat och örat, bildar den magnifika apparat som leder det oändliga till hjärnans kamrar, och kastar dunkla reflexer från evigheter underliggande allt liv på speglarna i den mystiska camera obscura, som är det sovande mänskliga sinnet.”

I bakgrundsmyten till psykoanalysen, och som förförståelse, fanns även i den europeiska borgerligheten – vilket är den miljö det här handlar om, vad gäller Freuds kulturbakgrund – även den kunskap om rudimenta i den antika grekiska och romerska kulturen, som varje borgarbarn sedan länge fått inom det europeiska skolväsendet. Man läste i de kristna skolorna i Europa sedan länge obligatoriskt latin och grekiska, och ibland t.o.m. hebreiska. Det fanns ett bildningsideal, ett mycket starkt sådant, sedan renässansen, i vilket en ganska statisk kunskap om vissa normer, konstyttringar och historiska skeenden, som föregavs garantera en slags civilisation. Så var man till exempel allmänt bevandrad i grekisk och romersk historia och konst. Den auktoritära och konservativa karaktären av denna kunskap hade grundats just under nämnda renässans, då bildningsbegreppet var i än högre grad en statisk företeelse än det kom att bli under artonhundratalet, till exempel. För renässansens ädlingar i Italien var det till och med så, att det ansågs helt groteskt att i vuxen ålder söka bilda sig, eller utöka sin bildning. Bildning var sådant man en gång, som barn och ung, skaffade sig för att sedan använda sig om, likt konsten att äta, gå och prata.

En lärdomsgigant som Leon Battista Alberti, arkitekt, grammatiker, och uppfinnare av centralperspektivet i målerikonsten, kunde utan att lära upp något sinne nämna att han inte sedan han fyllt trettio år, hade öppnat en enda bok. I de lärda samtalen som redovisas i boken *Hovmannen*, av Baldassare Castiglione, (1529) som beskriver ett samtal, som förs under några dagar på ett italienskt slott 1507, tycks de bildade deltagarna, vilka som lek valt att tala om vilka egenskaper en hovman – d.v.s. furstens rådgivare – bör ha, - i dessa samtal tycks alla vara fullständigt överens om, att de allihop har den bildning och

²³ / Drömmar är den enastående tunnel , genom vilken människan upprätthåller kontakten med skuggornas rike./.

²⁴ (1845)

kunskaper som behövs för att lösa all världens problem. Kanske är detta inte unikt, men för renässanshovet var det obligatoriskt.

Arthur Schnitzler, den väletablerade Wien-läkaren skulle inte bara förvåna Freud och de övriga litterata wienarna, och pragborna, bland annat med sina romaner och noveller, och med sin då och då framträdande psykologiska surrealism. Han står, vid sidan av den betydligt modernare Musil och Kafka, ut såsom den viktigaste författaren inom den tyskspråkiga litteraturen vid denna tid, kring 1910, även om han nu inte har någon större stilistisk finess – likt de båda andra nämndas. Schnitzler: ”Alla mina noveller är diagnoser.” Schnitzlers produktion omfattar mängder med noveller, - t.ex. *Traumnovelle* (filmatiserad som *Eyes wide shut* av Kubrick), pjäser och romaner. Freud 1922 (från läkare till läkare) till Schnitzler:

"Jag tror jag har undvikit Er på grund av en slags fruktan för, att möta en dubbelgångare. Inte så att jag lätt identifierar mig med andra, eller att jag glömmer skillnaden i talang som skiljer mig från Er, men närhelst jag, men var gång som jag djupt absorberas av Era vackra skapelser, så tycker jag mig alltid finna - under den poetiska ytan – de antaganden, intressen och slutsatser som jag känner igen som mina egna .. och allt detta berör mig med en egenartad känsla av närhet. Jag har omformat det som Ni vet genom intuition, eller rättare: genom noggrann självobservation, allt det, som jag har upptäckt genom outtröttligt arbete med andra människor."

I ett brev till sin fiancé Felice Bauer - efter det Kafka fullbordat novellerna *Domen* och *Förvandlingen*, skrev han irriterat om Schnitzler, (jfr. ovan) som var uppskattad av Felice Bauer. Felice läste mycket, var allmänt bildningstörstig och gick ofta på teatern i sitt Berlin: ”Ty jag tycker inte om Schnitzler, och har knappt någon respekt för honom alls.", skrev Kafka. Kafka kände till många av Schnitzlers dramer. (Schnitzler som kanske idag upplever något av en renässans.).

Med Karl Kraus, som stort uppskattades av Franz Kafka, (och Wittgenstein och Adorno) hade Freud tidigt en viss kontakt. Freud skulle dock bli rejält kritiserad i *Die Fackel*. (Föga känt är att även Kafka planerade att ge ut en tidskrift.) Samtidigt kan man, vid läsningen av diverse brev dem emellan, inte undgå intrycket att Kraus och Freud respekterade varandra. Karl Kraus, som hade grundat sin tidning *Die Fackel* 1899, i det avsevärt mer intellektuellt levande Wien, reste runt i Europa för att föreläsa. ”Preussen är frikostiga med munkorgar.” menade Kraus: ”Österrike är isoleringscellen, i vilken man får lov

att skrika högt.”; en beskrivning av den ”repressiva toleransen”, långt före Marcuses tid. Kraus talade inför entusiaster i studentföreningen ”Die Halle”. Den store häcklaren -skulle senare polemiskt komma att kalla Oswald Spengler för ”der Untergangster”.²⁵ Spenglers undergångsvision är ju – förvisso - av det suddiga slaget, och den är, vid ett närmare studium, en slags *Geistesgeschichte* rörande kultur. Spengler hävdade att kulturhistoria var ”fysiognomik”, samt att en kultur var en organism.

Om Kafka personligen i Prag lyssnade till Kraus’ föredrag är inte säkert, men det är högst troligt. Ytterligare en judisk intellektuell som, liksom Kraus hade gjort, lämnade judendomen, var wienaren Ludwig Wittgenstein, senare en del av den logiska positivismen samt modern språkfilosof och digitalpionjär.) Kraus var den senares favoritförfattare och LW. lät alltid eftersända *Die Fackel* till sig, var han än befann sig. Kraus blev senare en kraftig motståndare till den moderna sionismen.

Kraus’ inflytande var brett: om detta vittnade både Freud och t.ex. wienaren Arnold Schönberg, som senare flyttade till Kalifornien och blev vän med Gershwin. Kraus är i stort sett är oöversättbar, delvis p.g.a. den språkliga virtuositeten och de subversiva dubbeltydigheterna. För den lärde Robert Musil var Kraus otvetydigt en Freuds jämlike i samhälleligt inflytande inom Franz Josef II.s rike. Kraus var en ihärdig gisslare av korruption och maktmissbruk. Han lät tiden, och tidens ord, speglas genom en mångbottnad satir. Efter krigsslutet fortsatte Kraus med sin tidning, men reste också runt i det habsburgska riket på föreläsningsturnéer, som blev till personliga shower, nästan som ett slags *stand up comedies*. Han skrev senare komiska och satiriska libretton till Offenbachs musik och turnerade med en föreställning, där han ensam, genommusikalisk, med ett piano, sin sång och sina enastående kvicka texter ”underhöll” det av honom djupt föraktade etablissemanget.

Kafkas vän, sionisten, den habile författaren Max Brod, skulle senare – vilket säger en del om inflytandet från Wien - karaktärisera sig själv och Kafka såsom Prag-österrikare.²⁶ Att man levde i en tid främst behärskad av borgerligheten är viktigt att påpeka. Borgerlighet innebär dubbelmoral. Att leva i en kul-

²⁵ Kraus menade att den som inte kan göra ner en bok med en enda mening, den skall inte bli polemiker.

²⁶ Brod, som efter Kafkas död agerade testamentsexekutor, och publicerade merparten av kvarlåtenskapen, i omgångar. Till yttermera visso skrev Brod – då sedan länge i Tel Aviv - en teaterpjäs, med titeln ”Slottet”, på grundval av romanen, - ett fullständigt groteskt sammelsurium. Blanchot skrev om denna pjäs, att den uteslöt allt positivt som Kafka hade velat förmedla. Återstoden av Kafkas kvarlåtenskap, med diverse anteckningar av Kafkas hand, efterlämnade i sin tur av Brod, finns att beskåda, i oläsliga – tvärställda - fotokopior på en israelisk bibliotekssite. Kafkas person har gudbevars postumt blivit nationaliserad in i den sionistiska staten, på ett nästan kafkaartat sätt. Kafka föraktade ju sionismen.

tur präglad av den inre spänningen mellan två moraler kom dennas konst- och kulturyttringar - inkl. filosofi - att bli speciella, och dess utseende att präglas av en inre oro. Att spänningen måste ta sig uttryck i någonting katastrofiskt, var en känsla som fanns under ytan. Över denna yta härskade det skenbara lugn, som skapades av en balans upprätthållen av en klassåtskillnad, och en repression av arbetare, en kamp mellan fäder och söner, ett centraleuropeiskt fält, där makten var en allians mellan kapitalet och den gamla bördsaristokratin. Underklassen levde i misär. På vissa håll i östra och södra Europa var slaveriet inte upphävt. I denna industrialismens barndom var arbetarrörelser och strejker nyss uppfunna medel för under/arbetarklassen att hävda sig. Olika politiska ideologier, som anarkism, anarkosyndikalism och socialism yttrade sig i bildandet av internationaler och fackföreningar. Sociologin i Frankrike sökte explicit finna orsakerna till de samhälleliga och politiska förloppen. Filosofin skulle i vissa fall tvinnas samman med sociologin, såsom redan historiefilosofier innan, – såsom t.ex. de båda schematikerna Hegel och Giambattista Vico - faktiskt gjort, och skulle fortsätta göra, om än utan användandet av termen ”sociologi”. Nu tillhörde Kafka borgarskiktet under denna på flera sätt egenartade och allt snabbare sig omvälvande tid. Han kom som författare - just som Freud och Weber - att vara en del av det man i vidare bemärkelse kallar ”Modernismen”, - det samhälle som utkristalliserades efter WWI. Vad som uppenbaras i det sena 1800-talets filosofi och litteratur är ju en misstanke om att människan kan skapa sig själv samt medvetenheten om människans ofantliga till största delen dolda själsdjup. Som nu med Freud tycks mer åtkomliga.

MYTEN - TJOCKSYMBOLEN

“What the founders of modern science ... had to do, was not criticize and to combat certain faulty theories, and to correct or to replace them by better ones. They had to do something quite different. They had to destroy one world and replace it by another. They had to reshape the framework of our intellect itself, to restate and to reform its concepts, to evolve a new approach to Being, a new concept of knowledge, and a new concept of science - and even to replace a pretty natural approach, that of common sense, by another which is not natural at all.”

(Alexandre Koyré)

”Myth is a type of speech.”

(R. Barthes)

Vid sidan av intresset för romantiken och drömmen, fanns det hos Freud ett nära nog maniskt intresse för myten. Myten själv är ett mytiskt fenomen, för vilket ett ökat intresse plötsligt dök upp under artonhundratalet, inte minst i de tyskspråkiga länderna. En stor gren av det studiet kom att bli den jämförande mytologin, där tusentals forskare satte hela sin energi in på att hitta paralleller i myter från hela världen. När man funnit dessa likheter, i sin på solen, växtligheten och havet och himlen, döden och kärleken, så kom med till den märkliga – men också helt visst ur-romantiska slutsatsen – att det måste finnas en **universell myt, BAKOM** alltihop.

Som Mircea Eliade²⁷ menar - i juxtaposition till Sartres credo- : för homo religiosus föregår det essentiella det existentiella. För den konservativa människan är ingenting viktigare än att hålla myten vid liv. För den revolutionära tvärtom.

Så menade man att man, genom att ha konstaterat detta, hade kommit så långt att man kommit till ett vetenskapligt studium av myten. Den vetenskapliga mytologin. (Jfr. t.ex. de filosofiska bedragarna Carl Jung, Sandor Ferenczy, m.fl.) Allt detta var givetvis rent strunt, men man kunde bygga en hel karriär inom humanistiska fakulteter världen över, genom att påstå att man hade skapat en vetenskap om symboler och myter. Intresset för myter, även i betydelsen sociala och historiska myter av mer närliggande slag, som nyfikenhet på vanligt folks seder, fördomar och allmänna vanföreställningar, kan också räknas till mytologin.

Redan tidigt i den västerländska civilisationen upprördes människor över myterna. Så till exempel filosofen, den romerske kejsaren Julianus, (född i Konstantinopel) på 300-talet efter Kristi födelse, och som god av ett svärds-hugg i strid, bara efter tre år på posten.:

²⁷ Aspects du mythe, Gallimard, 1963; Myten om den eviga återkomsten – arketyper och upprepning (orig. 1969)

"Now it is true that the Hellenes invented their myths about the gods, incredible and monstrous stories. For they said that Kronos swallowed his children and then vomited them forth; and they even told of lawless unions, how Zeus had intercourse with his mother, and after having a child by her, married his own daughter, or rather did not even marry her, but simply had intercourse with her and then handed her over to another. Then too there is the legend that Dionysus was rent asunder and his limbs joined together again. This is the sort of thing described in the myths of the Hellenes. Compare with them the Jewish doctrine, how the garden was planted by God and Adam was fashioned by Him, and next, for Adam, woman came to be. For God said, "It is not good that the man should be alone. Let us make him an help meet like, him." Yet so far was she from helping him at all that she deceived him, and was in part the cause of his and her own fall from their life of ease in the garden.

This is wholly fabulous. For is it probable that God did not know that the being he was creating as a help meet would prove to be not so much a blessing as a misfortune to him who received her? Again, what sort of language are we to say that the serpent used when he talked with Eve? Was it the language of human beings? And in what do such legends as these differ from the myths that were invented by the Hellenes? Moreover, is it not excessively strange that God should deny to the human beings whom he had fashioned the power to distinguish between good and evil? What could be more foolish than a being unable to distinguish good from bad? For it is evident that he would not avoid the latter, I mean things evil, nor would he strive after the former, I mean things good. And, in short, God refused to let man taste of wisdom, than which there could be nothing of more value for man. For that the power to distinguish between good and less good is the property of wisdom is evident surely even to the witless;/.../. (*Mot Galiléerna*, c:a 332 e.Kr.)

Författare genom alla tider har varit nästan besatta i att samla på sig kunskaper om de mer olärda människornas seder. Shakespeare till exempel skaffade sig en bok om just detta, för att kanske tillfredsställa sin kunskapshunger, men också att ha som inspiration och krydda till sitt författarskap. Levinus Lemnius, - f. 1505, död 1568 i Nederländerna - skrev flera böcker om läkekonst, natur och mystik, böcker som översattes från latin under L.s livstid till franska, italienska och engelska, bl.a. lästes av just William Shakespeare.²⁸Lemnius (Lemne) berättar i en skrift bland annat om ett nyfött barn som fötts som monster, vilket Lemnius antog berodde på att barnet under fostertiden livnärt sig lite extra av blodet från sina båda trillingbröder, vilka dött av detta tilltag. Hur det gick för monstret skriver inte Lemnius något om.

Denna slags encyklopediska antropologiska kunskap samlade även t.ex. Strindberg på sig, långt senare, och naturligtvis även Freud. Vittnesbörd om detta är ju bland annat hans bok om vitsen, där det vimlar av onödig kunskap

²⁸ "He that has read Shakespeare with attention, will perhaps find nothing new in the crowded world." Samuel (Dr.) Johnson.(Shakespeare Criticism, p.76.)

om folk i alla samhällslager, från skilda epoker och tider. Intresset för folklöre ökade under romantiken, då mängder av sagosamlingar författades över hela Europa.

Aby Warburgs - från den kända bankirfamiljen i Hamburg, med rötter i Ungern - på långt håll släkt med den göteborgske konst- och litteraturhistorikern den kloke Karl Warburg (H. Schücks kollega) – skrev den inom antropologin och mytforskningen berömda uppsatsen om befvädrade ormar²⁹, ormrutualen (ormdansen) hos Puebloindianerna, boende i klippbyar i Arizona.: Warburgs fråga var: "What elements are we entitled to call the essential characteristics of primitive paganism?"

Uppsatsen - eller föredraget – har en suggestiv kraft, som poängteras ytterligare, om man känner till hur utsatt Warburg själv var, medan han arbetade med projektet, hemsökt av ångest och förvirring, ännu inte helt utskriven från det mentalsjukhus, där han vårdades.³⁰ Warburgs föredrag ställer frågan om mytens betydelse för inte bara den människa som levde innan Edison och Tesla, men även för oss. Hur skall man handskas med de stora livsfrågorna utan myter, utan magiskt tänkande och religion?

Ett av de mest omfattande och bästa lexikonen över världens myter³¹ skrevs kanske av Robert Graves. Denne hade en bestämd aning om att myten hade använts i förtryckande syfte, men/och hans främsta poäng var - vilket han framförde i *The White Goddess: a Historical Grammar of Poetic Myth* - att det var upp till poesin att återuppliva den äldsta delen av myten, kulten av månen.

²⁹ Man kommer här automatiskt att tänka på den produktive och prononcerat opretentiöse Edgar Wallace, som 1935 valde att betitla en av sina böcker (dedikerade till Daphne du Maurier) just "Den befvädrade ormen". Wallace hade sinne för myten; vem minns inte King Kong, där moderniteten speglar sig i jättegorillans ensamhet. (Wallace var unik i så måtto, att han försäkrade att det i hela hans författarskap inte fanns EN ENDA MENING, som hade litterärt värde!)

³⁰ Jfr. G. Yasayanlar: "Aby Warburg is a scientist and theorist who, in his search for spiritual freedom caught between two wars, associatively interrogates the correspondence of images in his own subjective world and realises an inner transformation each time. The experience of contemplation he observes in the lives of Pueblo Indians can turn into a mystical experience that brings him together with his own reality. In this respect, it is interesting that the mysticism of the Serpent Dance and the impulse it creates emerges years later at a time coinciding with his treatment process, enabling him to recover and reach the necessary motivation. This is precisely why the liberating experience and perception of reality observed by a psychology struggling with unlimited complexity in relation to what it senses in a primitive tribe, the beliefs and magical powers created by a ritual with cultural polysemy, is worth examining." (<https://saglamart.com/warburg-snake-dance>.) G. Y. menar också att Warburgs föredrag skapar en fascinerande palimpsest, och att det är mötet mellan Warburg och indianerna som är kanske – historiskt – mer intressant än redogörelsen för ormdansen. Warburg kom att inspirera **Ernst Cassirer** till dennes filosofi och symbolism och myt.

³¹ Kuggfråga: vad är det egentligen för skillnad mellan Graves' bok om alla världens myter och t.ex. J. Michelets bok *La Sorcière* och Moses Maimonides *Guide for the perplexed*?

Graves:

“My thesis is that the language of poetic myth anciently current in the Mediterranean and Northern Europe was a magical language bound up with popular religious ceremonies in honour of the Moon-goddess, or Muse, some of them dating from the Old Stone Age, and that this remains the language of true poetry—'true' in the nostalgic modern sense of 'the unimprovable original, not a synthetic substitute'. The language was tampered with in late Minoan times when invaders from Central Asia began to substitute patrilinear for matrilinear institutions and remodel or falsify the myths to justify the social changes. Then came the early Greek philosophers who were strongly opposed to magical poetry as threatening their new religion of logic, and under their influence a rational poetic language (now called the Classical) was elaborated in honour of their patron Apollo and imposed on the world as the last word in spiritual illumination: a view that has prevailed practically ever since in European schools and universities, where myths are now studied only as quaint relics of the nursery age of mankind.”

(*The White Goddess*, p.12.)

Matt Wilson:

“Graves was a lifelong lecturer, and this tendency culminated with the publication of *The White Goddess*. This massive survey first appeared in 1948, when Graves was in his early 50s, though you could say he never quite finished it: subsequent editions were revised, expanded, clarified, and appended.

Graves believed he had composed a genuine Key to All Mythologies, and a few on the esoteric and occult fringes still agree with him. To make short work of a long book, *The White Goddess* argues that humanity once worshipped a three-aspected moon goddess, but that in time immemorial, patriarchal revolutions the world over suppressed her. In a speech given a few years post-publication, Graves, never humble, characterized the “inspiration” that descended upon him: “I seem to have stumbled on the central secret of neolithic and Bronze Age religious faith, which makes sense of many otherwise inexplicable myths and religious customs.” The innumerable “myths and customs” encountered in his investigations include medieval Welsh riddle poetry, forbidden druidic alphabets, the chthonic associations of the elder tree, “the Orphic tree-alphabet,” the cults of Apollo and Minerva, the isle of Avalon in Arthurian myth, and much more. Graves emphasizes the literary significance of his enlightenment, arguing that genuine poets are unknowing Goddess worshippers who reject Apollonian rationality (Apollo is a sort of anti-Goddess in Graves’s scheme) and give ecstatic, if uncomprehended, homage to the mother of poetry.

The White Goddess now seems like the last in a loose series of passionately argued, thoroughly researched, elegantly written, and generally dubious cultural-mythical exegeses. James George Frazer’s *The Golden Bough*, a loose, baggy, repetitive, and enthralling account of a dying and resurrecting god across cultures and civilizations, may be the first. Later iterations include Jessie Weston’s *Grail study From Ritual to Romance*, which influenced T. S. Eliot’s symbolism in *The Waste Land*, and Alfred Watkins’s *The Old Straight Track*,

the first book to posit ley lines (the term originates with Watkins) across the English landscape. Joseph Campbell's Jung-lite *The Hero with a Thousand Faces*, which appeared in 1949, is a disreputable cousin to these books; the anthropological histories of Claude Lévi-Strauss might be their academic heirs.

Graves saw this study as an apex of his career, and the importance he placed on the Goddess has ensured that no critic can read Graves's poetry without looking for her three faces. Grevel Lindop, in his introduction to the Farrar, Straus and Giroux edition of *The White Goddess*, notes that Graves to some degree became a prisoner of the deity he invented or discovered. Can we read Graves without looking to the moon?"

(Som kontrast till Graves' poetiska syn på månen kan man ju erinra om den häpnadsväckande geologiska kunskapen om hur Jorden och Månen bildades, som under förra seklet presenterades så övertygande av A.E. Ringwood. Denne beskriver i en bok (*Origin of the Earth and the Moon*, New York 1979) hur jorden, liksom många planeter, bildas genom aggregering ur stoftmoln på ett så intrikat – och våldsamt sätt – att det under processen vid nära nog alla planetbildningar bildas en atmosfär av skräp – material som inte just då passar in i själva planetbildandet - kring planeten själv, på ett sådant sätt att en enorm mängd skräp sedan – genom de olika attraktionskrafter som materia är utsatt för – mycket lätt sedan genom en liknande aggregation bildar just MÅNAR. Till yttermera visso fick just denne Ringwood ett metalliskt ämne uppkallat efter sig (Eng.: *ringwoodite*), sedan han på ett elegant vis – genom att studera små diamanter upphittade i lava, och i meteoriter – visat att det i jordens mantel – d-v-s- ungefär mitt emellan jordskorpan och jordens kärna – finns ett stort lager av ett blåaktigt ämne – ett aggregat av magnesium och kisel – vilket till sig slutit enorma mängder av vatten, så att denna mängd motsvarar drygt två hela jordytvattenmassor, eller något sådant. En hypotes är att det vatten som finns i närheten av jordytan, i form av alla dessa hav, har "svettats ut" ur ringwooditen och blivit det stormiga hav, på vilket ångare, segelbåtar och skummande vågor forsa fram. Så innebär detta också att vi som lever här uppe i skorpområdet, vi har alltså under våra fötter enorma reserver av vatten långt under våra fötter. Detta kan ju synas skönt att veta, i tider av torka under sommarna.)

Vad kan MYTEN hjälpa oss att förstå?³²Det mytiska indikerar det som tros, men inte existerar."(?) "Vi har skapat vår myt. Myten är tro; den är passion.

³² Kan MYTEN till exempel hjälpa oss att förstå REFLEXIVITET? Hade Sisufos, när han rullade sitt klippblock, några egna myter i tankarna?

Följande tillverkade myt – i trettio tre punkter - om det reflexiva pronomenet SIG och det som betecknas av detta (reflexiviteten) kan ses som helt vansinnig, - men den illustrerar ändå på ett förträffligt sätt, med en

stilsäkerhet, som inte står gamle apologeten Maimonides efter - hur man – **om man vill** - ändå kan bygga upp en hel sagovärld, placerad in i ett enda litet pronomen:

1.

Tanken står i vägen för sig själv, annars funnes inget att tänka på. Självet står i vägen för sig själv, för ingenting finns, som inte är i vägen för sig självt. Om själv står vid sidan av sig själv. så står de också i vägen för varandra, och just det är vad man kallar självkänedom, vilket ju också står i vägen för sig själv, och överallt står JAG i vägen har alltid gjort och kommer alltid att göra. Egentligen finns det ju inget "själv"; det är bara den basala egenskapen som vidlåder någonting, för att detta någonting skall kunna vara till. Allt som är till, är till självt, och just DET inleder *Självets Metafysik*.

2.

Att något är fördelat är alltså orsaken till att det hänger ihop. Det som inte är fördelat har vi ingen aning om. När det inte finns någon attraktion eller repulsion, så mördar Självet sig självt, eftersom det är omöjligt att leva utan fördelning och laddning hos ett bestämt något. Självet saknar frånvaro i denna situation och är dömt att gå under. Identifikationen med sig självt dödar Självet. Självet skulle ju kunna TYCKAS VILA I SIG SJÄLVT MEN DET ISOLERADE SJÄLVET KLYVER SIG SJÄLVT PÅ SÅ SÄTT ATT Självet såsom vara berövar sig varat och existerar då inte längre. Självet har inget attribut. När den mänskliga individen har reducerat sina egenskaper till en enda, att vara själv, så existerar hon inte längre. Annars, om Självet står i förbindelse med hela mig och min värld, så lider inte Självet brist på sig själv, utan att det snarare blir milsvitt av att användas.

3.

Det kan råda delade meningar om huruvida ordet "själv" kan användas substantiviskt eller ej, såsom jag ser det, så är det visserligen farligt att använda det på förstnämnda vis, men jag vågar.

I mitt bruk av ordet "själv" finns en önskan om ett intuitivt sätt att nå kunskap om människan. "Själv" kan till exempel utbytas mot satsen "jag vistas i min kropps möjlighet och ju mer jag vistas där, desto rikare blir jag." – "Själv" säger något om Människan, om hennes fruktbara kluvenhet. Det är vackert att höra någon säga: "Jag vill det själv." Jaget står för det föränderliga, Självet för det oändliga; Självet är rikedom som delar med sig.

4.

När någon säger "Jag är mig själv", så meddelar han/hon inte någon av sina egenskaper i egentlig mening; man kan endast tolka det som att han/hon har ett homogent "själv" och att han/hon alltid tror sig ärlig mot sig själv och andra. Lite vid sidan av meddelas också ett självförtroende, en aningen skrämmande upplysning om personens i fråga fasta tro på sin förmåga till ett improviserat ärligt beteende i alla möjliga situationer.

5.

Så är nu Varat bestämt av egenskapen att vara i vägen för sig självt, så kan människan definieras graduellt i termer av vad hon tål. Uppgiften är, skriver Kierkegaard³², att hålla ut.

Människan är vad hon tål i en värld som är FÖRSTENAD TRILSKA. Denna trilskan ÄR NÅGOT MÄNNISKAN ÄR SKILD IFRÅN SOM AGENT. Den utgör villkoret för sig, dig och mig, men ingenting mera. Insikten om Trilskan tjänar bara syftet att slippa undan teorier om världen i vilka man skulle kunna komma undan. Man slipper aldrig undan!

Tinget i sig är en förstening av Tiden, en förstening vars egenskap, i-vägenstående-för-sig-självt-av-trilskan, inte släpper in någon reflexion om ursprunglighet till Trilskan.

6.

VÄRLDENS trilskan gäller världen. Även om vi kunde nå världens trilskan så finns det ingen anledning att reta Trilskan, skälla på den eller tacka eller välsigna den. Trilskan är indirekt vårt varas grund, men livet levs av människan på en direkt grund, där det är viktigt att Trilskan inte finns. Att vi själva har ett Själv som står i vägen för sig självt och därmed håller ihop av trilskan, det tillhör världen, men det tillhör inte oss eftersom vi inte är något Själv av något slag. Vi är människor. Människor lever ett liv. Levandet håller inte ihop genom att stå i vägen för sig självt, - inte livet heller.

7.

När Människan nu är vad hon tål, så är det inbegripet också i att tåla förekomsten av Metafysik, eller att tåla frånvaron av en sådan. Om Trilskan är en väldig kosmologisk princip, så är levandet, när Trilskan tränger sig

på, benämnd eller ej, såsom en späd blomma att vårda och ständigt förundras över. Eller förbanna och trampa ner. Egalt för Trilskan.

8. Det viktiga för en syn på Människan är inte om hon är fri eller determinerad; det är om hon lever själv, vilket inte har att göra med hårklyveri om frihet eller ofrihet. UPPLEVELSEN AV ATT LEVA är något annat och viktigare än en klassificering av Människan som fri eller ofri. Det är ju oavgörbart och den som hävdar att Människan är fri och drar konsekvenser av det, lever ett etiskt fullkomligt liv, lever inte detta liv på grundval av riktigheten ifråga om Människans frihet att göra det eller ej, utan av en helt annan anledning eller ingen anledning alls.

9.

ÄVEN OM JAG är kvalitativt skild från den stol jag sitter på (eftersom jag inte i knät sitter på mina haremsdammer) så måste världens logiska uppbyggnad på något sätt påverka mig. Om nu världen är en anda stor enveten Trilska, hur handskas jag med den och den med mig? Även om jag inte trodde att världen var enveten Trilska, skulle den i interaktion med mig skapa något speciellt. Om jag kan tänka mig den värld jag lever i, så är jag medveten om den, om just den och ingen annan, eller ingenting, och det har i mitt fall betytt att jag - genom skrivandet - försökt ta grepp om den. Samtidigt som jag tagit avstånd från den, i och med skrivandet, vilket är en annorlunda och bättre värld. Men i det "att ta avstånd från" innebär nödvändigt en smula kunskap om det envetna. Jag måste ju också lyda kroppens envetenhet när jag känner att jag måste äta, sova, o.s.v.

Jag är inte det jag önskar, vilket är ren ande. Man måste låta bli att kritisera Varat, trilskan; det kan jag inte. Det som är den löpande orsaken till min trilska envetenhet är ju det, att JAG STÅR I VÄGEN FÖR MIG SJÄLV, Och det ligger mycket visshet bakom mitt sätt att hålla ut i denna trilska, och det är just en smula visshet om att världen är trilska så länge den står.

10.

Att världen STÅR I VÄGEN FÖR SIG SJÄLV betyder också att den inte att den kan ändras på något sätt genom en revolutionerande handling, eftersom i-vägen-ståendet är grundprincipen. Det gäller för den [världen] att vara på den grundpremisen eller inte vara alls. Oginheten kommer man inte ifrån genom att flytta en eller annan "atom". Eftersom alla atomer är exakt lika ogina.

Hela världen är självisk, liksom Själv et själv et själv et, så att skulle självet bryta in i centrum av världen, så finns där automatiskt ett nytt själv, för vilket det gamla självet envetet står i vägen. Samtidigt som ett själv försöker åstadkomma något, uppstår ett själv till det självet och Själv står i vägen för Själv i alla evighet.

Ödmjukhet innebär alltid en viss frånvaro, något en frånvaro, någon lämnar till någon annan eller till något annat. Men världen är kompakt. Det existerar inget tomrum i världen. Inga delar flyr sin plats eller ger bort den. Världen är ju så självisk att den inte någonstans släpper sitt eget själv.

11.

Världen är kompakt, men fördelad. Just därför är den öppen för strukturering. Vad bryr sig världen om hur t.ex. Jag strukturerar den? Jag har frånvaro i mitt sinne och kan därför strukturera den som det faller sig. Världen bryr sig inte om något, bara sig själv. Motsatsen till kompakthet är öppenhet. Det tillkommer endast organismer i liv att ha öppenhet och själv.

Paradoxalt nog är världens kompakthet en HALVHET. Medan allt levande, med var och en sina frånvaror, är helhet.

Själv et försöker ju alltid (i sin själviskhet) det som det är själv TILL. Men denna besjälvning stänger alltid världen sin dörr för.

12.

Man får akta sig för den fallgrop som följande tänkta invändning utgör: "Om självet står i vägen för sig självt, så måste det innebära att man har ett själv hos sig, vilket inte behöver dubblas, el. dyl.". Själv et består nämligen både av attraktion och repulsion. Både välkomnande och avvisande av sig självt. Denna dynamiska struktur är grundläggande för självet. Själv et är både något man har och man inte har, liksom självet både har och inte har sig självt. Jag både har och inte har mig själv, liksom jag både har och inte har mitt själv, eftersom det står i vägen för sig självt.

Självet attraktionskraft i förhållande till sig självt svarar självet självt på genom att då och då trilskas, vägra förflytta sig, medan trilskan då och då i förhållande till repulsionen med alla krafter tvingar självet att nå sig självt, eftersom det ofta är attraktivt att nå endast det "förbjudna".

Där med är vi inne i problemet att reda ut vad det innebär att "stå vägen" när det gäller Självet förhållande till sig självt.

13. ATT STÅ I VÄGEN.

Att "stå i vägen" är förbindelsen mellan Självet och sig självt. Nu är Självet och självet självt ju inga materiella substanser, och om något står i vägen för något annat och det varken gäller för dessa några eller förhållandet mellan dessa att några är materiella storheter och om detta allt är VARAT, så innebär det ju, att vi inte har en materiell ontologisk grund att sysselsätta oss med, utan TVÅ ONTOLOGISKA PRINCIPER av ideell art bildande Varat. Det är viktigt att rensa bort alla andra principer jämte alla förhållanden till något annat materiellt eller ideellt från denna grund! Principiellt ligger ingen som helst annan grund för Varat annat än just denna: 1.) Självet är sig självt och 2.) att Självet står i vägen för sig självt. Denna grund står för sig själv, är satt av sig själv och bildar själva Urtrilskan, utan vilken ingen värld skulle finnas för oss. Ut ur Urtrilskan kommer allt. Såsom den är beskriven av mig i urprincipen, vilken som princip är obunden av tid och rum. Principen kunde ju likaväl vara formulerad i morgon som idag.

14.

Inte är mitt och SJÄLVETS FÖRSVAR någon i dörren.... En vakt i en dörröppning?

Men det är en användbar bild. En vakt i en dörröppning när nu Självet har egenskapen att stå i vägen, så innebär det att det måste veta om sig självt, för ingen ägnar ju någon tid eller någon kraft åt att stå i vägen för något den inte har en aning om existerar. Självet som är en tänkt storhet, måste ha den tänkta egenskapen att det vet att det finns, som tänkt storhet. Självet finns för att jag tänker det, och det vet att det finns, likaså för att jag tänker det.

Att nu Självet står i vägen för sig självt, det är självet första egna geniala drag.

Det är det oförklarliga att självet meddetsamma finner den absolut enda möjligheten att skapa en värld, låt vara ideell. Genom att ställa sig i vägen för sig själv. Kanske skall man dock inte överskatta Självet reflexionsförmåga: visste det nu inget annat än att det fanns, så kunde det dock inte fly, eftersom det inte visste om något att fly till och så ställde det sig, i-sig-själv-omvetandet i vägen för sig självt, och skapade därmed det enda det kunde skapa: Urtrilskan.

15.

Det är naturligtvis möjligt att Självet trodde att det skulle ointetgöra sig självt genom att ställa sig i vägen för sig självt, men i så fall bedrog det sig grundligt. Det borde veta att det är just tvärtom.

16.

Självet är strukturskapande i det självvarande "yrket" som Vaktman. Vaktmannaskapet är enahanda (: att stå i vägen för sig självt) men detta av kunskap och förståelse blir identitetsskapande för Självet. I enlighet med den psykologiska spegelteorin, så blir vaktmannen påverkad av den som den vaktar sitt hus för. Men nu vaktar självet sitt hus för att självet självt inte skall komma in. Trilskan, längtan, attraktionen, repulsionen blir egenskaper detta själv både har och möter. Och självet lär sig att förhålla sig till en kongruent motsägelsefullhet det både har och möter. Urtrilskan överskuggar snart dess plikttrogenhet, men Urtrilskan blir så oerhört tung och hård, kan för ett ögonblick försvagas i tanken på bara, . "bara en liten eftergift", såsom Självet resonerar. I sin förvärvade självkänedom känner den sig snärjd, fruktar att bli hemmablind, tänker att en viss lättnad skulle upplevas om det var så, att den bara ville göra en liten, liten eftergift i Vaktmannaskapet; "bara man är på sin vakt" så kan Vaktmannaskapet ändå uppehållas. Det får ju inte bli så, att det själv självet vaktar på får in en hel fot i dörren; kanske bara att släppa in en blick eller en smula kroppsvärme från den djärve skulle räcka!? Det är ingenting egentligen som frestar, ingen längtan efter något speciellt. Det är ju bara det, att Vaktmannaskapet är så tungt, så fruktansvärt tungt, att ett sisyfosarbete skulle vara som ett paradiset i jämförelse med detta att stå i vägen för sig själv.

17.

SÅ HÄNDER DET. Bara en smula i försvagande av kroppshållningen, den snärjda, bara ett flarn av skymning framför det vaktande Ögat. Omedveten om vad som händer bara för den ytterst korta stunden, och Självet

hör för första gången en röst, en röst som bara hinner säga en enda mening: Det utestängdas röst: "Om jag bara fick vara du!"

Med detsamma är ögonblicket över, vaktmannen åter på vakt, nu gräsligt bestämd att se. Inte släppa in någon, inte någon, inte något. Men orden är redan inne. Som i kramp och i vansinnig smärta ångrar sig vaktmannen: Hur kan något göra så ont?

[Självvet är inte identiskt med sig självt.]

18.

Det kommer som en eld i hela Vaktmannens kropp. Medvetandet är förlorat till smärtan. Något känns som sten. Han har blivit som "mekanisk" vaktman med både förlorad och förstenad blick, en blick som det är omöjligt att möta. Den förtvivlade önskan utifrån har nått honom i ord, ord som hördes, skälvde, levde och bad, en önskan ur en längtan från det själv, som var UTESTÄNGT från sig självt.

Så ohyggligt. Och vaktmannen vet nu, frö FÖRSTA GÅNGEN vad det är att vara vaktman. Samtidigt förlorar han sin plikt-känsla. Alldeles automatiskt står hans väldiga, brännande varelse på vakt. Ingenting från honom själv, ingenting utifrån kan rubba denne man medan ORDEN far omkring honom som en storm i hans hus, - får allting att skaka, skälva. Det brister i tingen i huset. Om det är tänt eller släckt, varmt eller kallt, vackert eller fult, allt detta är just nu bara tomt, meningslöst i ett andligt mörker, orden, som ekande, inte utklingande förrän de hörs på nytt, och de klingar dag och natt, men tidlöst, bakom ryggen av hårdaste stål på Vaktmannen.

19.

Ändå FÖRSTOD ju inte Vaktmannen orden. Vaktmannen är ju bara självets egenskap att stå i vägen. Att stå i vägen är en ändlighet som skapar en oändlighet, och det var den plikten Vaktmannen svek. Oändligheten för vill i och med de fatala orden som Vaktmannen släppte igenom. Som ett syndafall i Självvet brändes gränsen mellan ändlighet och oändlighet sig in i vaktmannens bröst, för att denna brand själv skulle förinta Vaktmannen, ändligheten och oändligheten. Om nu Vaktmannaskapet är en egenskap hos Självvet, så är det fött med självvet, men har lagat latent hos det i väntan på en klyvning hos Självvet. Vaktmanna-skapet innebär en plikt, och denna plikt har vaktmannen svikit, med en mängd påföljande konsekvenser för sig själv liksom för det kluvna självvet.

Vaktmannen är nu en stenstod. En sten som lider. Diabolisk i det yttre, inte längre någon som frestas av någonting som helst. På båda sidor om sig har han nya "varelser" och vaktmannen förstår inte dessa nya. Egentligen hade han en bra tjänst förut. Nu hindrar lidandet honom till och med att inse den saken. Allt är förstenat för honom. Han är ens stenstod som betraktar de älskande Pyramus och Thisbe på båda sidor om sig. Och kärleken berör honom inte. Han är sin smärta och sin automatiserade plikt och står kvar på sin plats, och kommer att stå där.

20.

ÄLSKANDE? Till priset av Vaktmannens förstening?

Vad var det nu det utestängda Självvet sade? "Jag vill vara dig!" Vad menas med det? Varför just den repliken, den önskan?

Är Urtrilskan en protest mot självförälskelsen? Är det så att det utestängda nu inser hopplösheten? Så att de utestängda nu har en så mycket mer stegrad kärlek till det förbjudande självvet? Är det så att det förbjudande självvet inte FÖR ALLTID tänkt sig att utestänga sig självt? Vad är det som har förändrats? Har allt utom kärleken dött?

21.

Enligt Sartre så lurar alla sig själva. Jag tror att det är sant, utom i fallet med den monomane, men antagligen är det riktigt att säga, att den monomane inte har något själv.

22.

Nu är det ju så, att den moderna psykologins upptagande av den ovidiska Narcissusmyten i begreppet Narcissism inte gäller då vi har att göra med en grundläggande uppfattning om självvet som stående i vägen för sig självt. Denna uppfattning kan innefattas i modern psykologi endast (nödvändigtvis) som en beskrivning av ett patologiskt tillstånd självets blick aldrig når den vattenspegel i vilken narcissus ser sig själv, "känner" sig själv och blir förälskad i sig själv. Självvet står så i vägen för sig självt, att det varken ser sig självt, eller vilket följer av detta förra, kan bli förälskad i sig själv.

Det är inte nödvändigt att den ska vara en verklighet. Den är en verklighet i och med att den är en sporre, ett hopp, en tro, att den är mod. Vår myt är nationen; vår myt är nationens storhet!"(Mussolini)

LITTERÄR fiktion lyckas ofta med att sätta individen i existensens situationer, i valmöjligheternas positioner, som innehåller stor dramatisk spänning, på grund av den fruktbara dubbelheten, som skapas av att fiktion, som beskriver verkligheten, alltid har en myt som bakgrund.³³ Genom att alltid ha en myt

TY: står något i vägen för sig själv, så är det splittrat i sin funktion, i ett avseende, och i ett väsentligt, så är alltså självet funktionssplittrat, därmed inte helt i självet självt, och, om det än kunde se sig självt, vilket, enligt definition, är omöjligt, så skulle det inte kunna se hela sig självt och därmed inte se sig självt och bli förälskad. Vad man skulle kunna tänka sig är en sidoblick i en spegel, där "stå i vägen" ser att självet står i vägen för sig självt. Men detta är en teoretisk insikt utan möjlig reflexion i självets tjänst. En självanalys på basis av "stå i vägens" blick tycks orimlig. Ett funktionssplittrat själv står ju i en inbördes motsättning, av överlevnadsskäl, till sig själv.

23.

Om man betraktar det funktionssplittrade självet med hänsyn till den narcissistiska teorin, så kan man sluta att självet inte är helt, eftersom det förlorat en del av sig själv till "stå i vägen", och till vilken grad det nu är fullständigt blint.

24.

"Stå i vägen" är vaktmannen är ångesten. Ångestens sår stirrar in i ångestens sår. Det ger sig självt då, att ångesten bara växer.

Sartre: "Ångest är att stå ansikte mot ansikte med sig själv."; "att man är sin egen framtid, just genom att inte vara det."

25.

Jag skulle vilja leva i en värld där man kunde tänka sig en annan. Så tar önskan livet av sig själv på ett sätt : föremålet försvinner och lämnar önskan åt sig själv.

26. Så blir begreppet "själv" det enda levande begreppet, eftersom det enda det gör är att hindra sig själv från att ta livet av sig självt. Självets egenskap, att stå i vägen för sig självt, måste ses i ljuset av (eller mörkret) av dess dödlighet för sig självt.

27. Att självet står i vägen för sig självt innebär att subjektet här aldrig kan bli sitt eget objekt. "Självstunderna [i livet] är alltså ren myt.

28. Jag innefattas i världen som utesluten.

29. Självet är sig självt på det viset att det står i vägen för sig självt.

30. Vaktmannen sätter sig upp mot Kaos. Allt är vad det är; det är just det som vaktmannen är den ende som kan vidmakthålla.

31. Allt är vad det är. Och människan är vad hon tål.

32. Självet och Icke-självet. [Betingelse och avsky.]

Självets Själv bidrar alltså på ett centralt sätt till att världar existerar. Man kan säga att Självet självt är försatt i en omöjlig situation där det i sin tur måste ge avkall på tillvaro, och på ett sådant sätt att Självets själv blir en antagonist, en rebell, anarkist, en förtvivlad och i moraliskt hänseende trollaktig "person".) (Den oändliga regressen av olika själv som söker självets själv är, genom att Självets själv är ett icke-själv, meningslös. Regressen tillåts uppsöka Icke-självet i dess ständiga rörelse, men hjälper det icke att förverkliga sig självt.)

33. Vaktmannen är en fånge likaså. Ångest är att stå i vägen för sig själv.

³³ Överhuvudtaget har just **dubbelheten** en enorm kraft, både i ironin, som sådan, och i till exempel det Rembrandtska uttrycket, som nästlar sig omkring betraktaren i sin försåtliga blandning av svaghet och styrka. Detta har uppmärksamats av Kaj Bernh. Genell i boken *Tavelstölden*: "Med Rembrandt är det för övrigt så, att det inte är en enda linje det handlar om. Rembrandt var i så måtto så enastående elastisk i sin personlighet, att han rörde sig med sin linje i ett spann mellan att vara helt strikt kraftfull, å ena sidan, och att vara

som grund för fiktion, kan vi som läsare också bedöma denna myt utifrån vad vi upplever inom hjälten, från vad vi vet och upplever av honom. Omvänt lär vi oss, med hjälp av den övergripande myten om hjälten. Den samtida myten är i de flesta fall en falsk bild målad av den rådande makten i det nuvarande samhället. Det är den falska historien som sätts från maktens position, som den mäktige, psykopaten, är så kapabel att skapa, och som den mäktige – det vill säga den styrande klassen, mannen i makten – är så kapabel att slunga ut, mest framgångsrikt förfalska intrycket av att denna myt härstammar från folkets djup, från folkets själ och den inre djupen av människan i samband med det... gudomliga. Myten har genom tiderna getts glans, vilket innebär att MYT var Människans sanning, när den i alla samhällen, och myt har i verkligheten endast – i alla dess delar – alltid tjänat eliten.

Myt har aldrig uppstått ur något djup. "Folkets djup" är i sig en myt. Allt som har med myt att göra har skapats för att lura tjänarna hos den verkliga härskaren. Myt är precis lika falsk som begreppet "folket", "folkets själ" och "nationen."

I sin bok Kort historia om myten (2003) syftar Karen Armstrong i det inledande kapitlet till att förklara vad en myt är. Detta kapitel är bedrägligt. KA tycks tro att vi inte kan leva utan myter och att sanningen bakom myten är dess "effektivitet." Det är sant "om det fungerar," om "det ger oss hopp." Detta är självklart, mycket misstänkt. Fungerar det för vem? Hopp, till vilket pris som helst? Fiktion, DÄREMOT, undersöker – medvetet eller omedvetet – den aktuella myten. Det mest potenta medlet fiktion har är ironi. Ironi – som i många fall kan vara okänd för författaren – är fiktionens mest robusta ifrågasättande verktyg. Ett samhälle utan ironi är i stor fara. En gemenskap utan ironi har ingen korrelator, ingen fråga, ingen kreativ negativitet, ingen självmedvetenhet eller arkeologi av det medvetna eller omedvetna. Ironi är nyckeln till kunskap om det omedvetna och den aktuella hallucinationen och hallucinationen av vår tid. Hallucination är inte en myt, men de har likheter.

Genom ironi demaskeras myten, men ironi ger också upphov till mer ironi. AVMASKNING AV MYTEN är – oundvikligen – en RISKABEL sysselsätt-

skissartat översiktlig och lös och sökande i linjen, å den andra. Och det mesta han har ritat är i själva verket just en vandring mellan dessa två ytterligheter. Det är denna lustfyllda vandring mellan energinivåer, som gör Rembrandt så behaglig, och gör honom till en så varm och mänsklig artist. Det är heller inte fel att betrakta Rembrandt som en artist som genom sina olika sätt att angripa verkligheten så att säga ironiskt alltid belyste det ena sättet med det andra, och som en konstnär som, genom denna leende ambivalens, tog sig för att ge oss en dubbelbeskrivning av sin värld och sin person, och av vårt egen likaså."

ning. I och med att det verkligen är en omdefinition av verkligheten, står det öppet för debatt om VAD SOM ÄR REALITET om vi inte har några myter. Vissa människor – om inte alla – kommer att försöka använda denna omdefinition till SIN FÖRDEL. Om vi inte kritiserar myterna – efter att vi har bevisat att myterna är instiftade av illvilliga härskare och banditer, förtryckare och usurpatorer, varför ska vi överhuvudtaget diskutera politik? Om vi pratar om politik, har vi fortfarande en värld definierad av GAMLA MYTER. "Vetenskapen måste börja med myter, och med kritiken av myter." (Karl Popper) Även kulturen i sig har utsatts för en sådan utsträckning att den är en fetisch i sig. Att omdefiniera världen genom att påstå att myterna om NATIONER, NATIONELLA GRÄNSER, NATIONELLA KARAKTÄRER och FOLKLORE mestadels är propaganda är en förutsättning för en värld där demokratin kan blomstra som DET ENDA viktiga medlet för att uppnå fred.

"Vi väljer Ithaka, den trogna jorden, den djärva, klara tanken, den klarsynta handlingen, personligheten hos den som vet./...../ att erövra det vi redan äger – de magra färska grödorna på fälten, den korta kärleken på denna jord"

(Camus, L'Homme Révolté)

GENOM TIDERNA har den konservativa högern alltid betonat vikten av den mytiska domänen, för att göra människor till slavar under ytliga band, för att försöka få en särskild grupp av människor att tro att de är BÄTTRE ÄN ANDRA, när det för all del är uppenbart att VI ÄR ALLA LIKA. Detta handlar om Anti-Myt arbete! HUR MYTEN KAN FÖRSTORA några små gängstrider av nästan ingen historisk betydelse kan lätt exemplifieras. Ett sådant bedrägeri behandlas ofta, men UNDER EN ANNAN STJÄRNA, av professorer i litteratur över hela den västerländska akademiska världen i form av den homeriska frågan. De flesta professorer i litteratur som håller dessa föreläsningar kommer sällan i närheten av den avgörande frågan – för mig – om den futtiga skalan av hela saken och den enorma MYTHOLOGISERINGEN AV DEN EFFEKTVOLLANDE antika Homeriska KÄRINGKAMPEN. Få människor har insett att det vi hanterar i Iliaden kan jämföras med dagens strider mellan gäng i förorterna, där pojkar runt 14 eller 15 år är inblandade (angående beväpningen man använder i Iliaden). Den mest pålitliga källan, en nutida, av vad allt handlade om är förmodligen historikern Herodotos (d. 425 f.Kr.) när han upplyser oss om antalet invånare i staden Troja. Denna stad hade c:a 2000 invånare. Tar man bort mödrar, barn och farföräldrar, för att inte nämna alla de kloka killarna som tyckte det var en DÅLIG IDÉ, är vi kvar med ett par dussin gangsters. De

får lätt plats på kaféet i mitt grannskap. Det trojanska kriget var i verkligheten inte mer än ett slagsmål i storlek när killarna i ett hus i min förort blev arga på pojkarna på ett annat ställe för att de hade varit för högljudda när de firade vinsten av den senaste fotbollsmatchen, eller när de hade en för stor förlovningsfest för en populär tjej. Några riktiga vapen ägde killarna med den träbåten inte. De hade fällt några träd för att göra trästickor av. Pelions spjut var den största pinnen de hade. Jag kan försäkra min läsare att det för sig går ett par diskussioner om Pelions spjut i Pentagon! Pelions spjut var ett träd som hade vuxit på Pelions berg, och man trodde att fällande av det skulle kunna skrämma ens motståndare. Gänget som satte sig för att attackera "slottet" Troja tog med sig ett par hästar och några roddbåtar. Man kan se framför sig de små barnen springa omkring med sköldar på huvudet. HOMER, DENNA HISTORIS FÖRFATTARE, var utan tvekan den lilla synskadade killen som bodde vid apoteket hos sin kusin i källaren med sin synhjälpande hund. De överlevande medlemmarna i gänget påstod alltid att Homer var en äldre man för att få folk att lyssna mer allvarligt. När det handlar om ALLA GUDAR i denna anmärkningsvärda berättelse, var de alla de äldre, farbröder, mostrar och systrar samt alla tandlösa alkoholisterna som gänget hade lämnat bakom sig, men som kom in i deras sinnen eftersom de då och då kände sig så skyldiga över att ha lämnat dem utan försörjare. För de borde ju vara försörjare för dem, du vet. Farfar och farbröder som följde gänget på avstånd kunde inte låta bli att oförtröttligt blanda sig i alla möjliga ärenden, som äldre människor brukade göra. Målet för de djärva gängledarna, som Agamemnon och Achilles, var att ge sig på den arme lilla Hector, som hade haft ett dåligt rykte i alla grannområden i månader. Det är en BRA BERÄTTELSE, tack vare geniet med hjälphunden, Homer, som brukade sitta under ett träd under år av torka, översvämningar och pesten, och inte göra någonting. Få professorer i litteratur har varit kapabla att urskilja skalan av händelserna bakom berättelsen och har därmed missat den RIKTIGA GENIALITETEN hos den killen med hjälphunden. Jag älskar de bilder han gav oss av Eos med sina tusen rosafingrar! Professorn missade mytologiseringen. Under alla åldrar, sedan Denisova, har människor funnit på historier som Iliaden för att förstora sig själva, sina släktingar och sina grupper. Mata dem med myter! Till och med ett slagsmål om den vackra flickan som bor bredvid, som rymde från Grekland till Turkiet med sin älskare, kan göras till en fantasisk berättelse, en stor epopé! Men Homers berättelse uppnådde inte vad som är precis lika avgörande i litteraturen. Den DEMYTHOLOGISERADE INTE i sin huvudberättelse. Iliaden ger dock glädje, vilket också är något bra. Enligt min

mening är det demytologisering det som litteraturen bör effektuera, förutom glädje. Dessa två saker är vad denna bok handlar om. Litteraturen i framtiden bör handla om och leverera dessa två saker. EN ANNAN SORTS MYT är... säg... myten om att det stora skeppet på havet har sin egen vilja. Eller bilen på vägen, vår kropp, eller att varje bok skriver sig själv. Seglaren seglar inte, utan skeppet seglar av sig själv.-----

SEGELSKIPET. Skeppet är osänkbart och seglar av sig självt. Bakgrunden till alla dessa böcker om fantastiska skepp med extraordinära krafter kan hittas bland alla män som i årtal har levt och seglat på dessa skepp, alla de som har byggt dem, och alla de som är beroende av dem. Skeppen är också av genial konstruktion, noggrant sammanställda, med tusentals delar, alla med sina fina namn, och som alla vårdas noggrant varje timme på dygnet, som om riggen på skeppet var en del av en teologi, skapad av många århundraden av marina präster. Kanske är det bakgrunden som gör myten. Varje segel och allt som gör segel och stora seglar tjänar till att skapa miljöbakgrunden till alla moraliska problem på dessa gigantiska träboxar under segel. Segelfartyg har varit den materiella grunden för otaliga människor. Medan stormar och krig passerar, fortsätter de att segla i avlägsna vatten och bära med sig sina varor och sin mytologi, lockande och svårfångad... Få människor ombord på dessa skepp vet att dessa skepp lever och andas. Skeppet seglar av sig självt. Inte bara Den flygande holländaren, åh nej! Varje skepp seglar av sig självt. Männen ombord är bara resenärer. De är bara åskådare. Och fartyg blir skepp för alltid. Och de är inte bara skepp. De blir mytiska. Vad är en myt? Saker som människor hittar på när de behöver något de inte har. Man tror att myter och legender har existerat sedan urtiden, men det kan också vara en myt. Många – inklusive till exempel Fr. Schlegel, den tyska romantiska teoretikern – tror att människan inte kan föreställa sig något om sig själv utan att ha en myt att relatera till. Jag tror att myten skapas av dem som har något att vinna på att skapa den aktuella myten. Således är myten om regnguden och regnmannen, om den onde mannen och mannen med det onda ögat, och myten om den gode, etc., skapade av dem – präster och kungar – som insåg att de skulle få en fördel om myten spreds bland sina medmänniskor. Sålunda är myterna om stora skepp utan besättning tillverkade berättelser och är inte så konstiga som myter. Stora skepp är flytande slott med spår av det FÖRFÄRLIGA och GRYMSKAPIGA. De är grymma och förfärliga, ofta eftersom de seglar långt ut till havs och för att det finns 20 000 famnar vatten under dessa skepp. På ett djup av 20 000 famnar är allt möjligt såväl som utmanande. Tusentals detaljer beskriver också dessa svällande enorma ho-

tell, och människans situation beskrivs bäst med tusentals detaljer, såsom lykta, kök, bagage, båt, ställning, vant, gaffel, toppgallant, bakre däck och bobstay. Den marina terminologin är en vän till myten. Och varje berättelse ombord på ett skepp, varje saga, som uppstår i natten under den stjärnklara himlen under Sydkorset ur en gräl mellan två båtsmän på däck av en gigantisk ångare norr om Ascension, frambringar – från början – hela myten om människan i människans stora oförklarliga äventyr på en ensam planet, kastad ut i universum av en viss dold, gåtfull hand.

Tänk om Myten var sådan, att den erbjöd oss – och lyckades – få att förstå allt, samtidigt som den FÖRNEKADE oss att förstå något alls? Skulle vi då acceptera den? Nu är många frågor – av de stora frågorna – bestämda av frågan själv. Många frågor – som de om myten – är av typen ”Tåget har startat, resan är slut.” Kafka illustrerade detta fint i den berömda PARABELN, ”Inför lagen”, i den ofärdiga romanen Processen (vilken skrevs under den oerhörda ångest Kafka kände inför faderns hot om att gifta bort honom). Många har sett denna parabel som ett gåtfullt meddelande till världen, ett meddelande, som många tror innehåller all vishet i världen. I själva verket är ju parabeln en illustration just av satsen: Tåget har startat, resan är slut.

(Det var inte bara det att familjerna Kafka och Bauer – flickans namn var Felice – hade gaddat sig samman, och att han råkade vara ende (överlevande) sonen i sin familj. Ödet hade dessutom skapat Franz sådan, att ett giftermål tycktes honom i det närmaste som en dödsdom.)

Mannen i fabeln väntar utanför Lagen. Han får inte komma in. Borde han slått sig in? Han var ju förhindrad av vakten!³⁴

343434343434 Följande redogörelse för Parabeln är hämtad från min bok om Kafka och det Kafkaeska från 2018.

Framför Lagen står en dörrvaktare. Till denne väktare kommer en man från landet och ber om inträde.

”Men väktaren säger att han inte kan ge honom tillträde.”

Nej, varför skulle han det. Det finns ingen anledning att ge en främmande man tillträde till en Lag, som ju främst är till för dem som stiftat den, till skydd för i första hand dem och deras närstående. Lagen är inte tänkt som något som nu skall visas för en man från landet. Vad skulle det tjäna makten ? Den är till för dem som kan tyda den, - d.v.s. : de som har skrivit den - och de som kan det, och har skrivit den, det är de som tjänar på att den finns.

”Mannen överlägger med sig själv, och frågar sedan, om han alltså senare kan få tillträde till Lagen.” Det är möjligt,” säger väktaren, ”men inte nu.”

Så brukar ju (den världsliga) makten tala : den förhalar, för att vinna tid, då tid är en slags vinst som makten här besitter. Så länge makten inte lovat något har den (Jfr. t.ex. Hägerström) överhanden.

” Då porten till Lagen står öppen som alltid och dörrvakten står vid sidan av, böjer sig mannen, för att se det inre. När väktaren märker det skrattar han och säger:” Om det lockar dig så, försök då att gå in, trots mitt

förbud. Men märk väl: Jag är mäktig. Och jag är den lägste dörrvakten. Från sal till sal står emellertid väktare, den ena mäktigare än den andre. Redan anblicken av den tredje är mer än jag kan stå ut med.”

Här målar vakten, som är den lägste – nå, förmodligen den ende (det räcker med en ...) – upp en fantasi för mannen från landet. Det behövs naturligt nog bara en narr, som står utanför och förleder folk.

”Sådana svårigheter hade mannen från landet inte väntat sig; Lagen skulle dock vara tillgänglig alltid och för alla, tänker han, men när han nu ser närmare på vakten, dennes långa spetsiga näsa, långa , svarta, tatariska skägg, beslöt han sig dock för att hellre vänta till han fick tillåtelse att gå in.”

Vakten är *ingen judisk rabbin*, ser vi. Han har ett ”tatariskt skägg”. (Enl. J. Derridas uppfattning är den spetsiga näsan omgiven av ett stort svart skägg en bild av en penis med könshår omkring. Måhända en övertolkning.... Jfr. G. Groddeck. *TMol*, s. 165. , kap: *The compulsion to use symbols*. (orig. *Die Symbolisierungszwang*, 1922. Jfr. ovan i kap. om Freud...). Mannen från landet ser vakten. Dennes utseende fascinerar honom. Att dörren är stängd ser han inte. Dörrvakten ger honom vatten. Mannen från landet sätter sig vid sidan av och väntar. Vakten frågar, (reellt djupt) ointresserat om hans hembygd. Mannen från landet försöker muta vakten, som tar emot mutorna, men bara – som vakten säger : ”för att du inte skall känna att du försummat någon möjlighet.” Mannen önskar t.o.m. att flugorna i pälskragen måtte hjälpa honom. Han sitter år ut och år in. När han är gammal (ett ... ”gammalt barn” enl. Derrida) tycker han att han ser dåligt och det sista han ser är att han tycker det kommer som ett sken från dörröppningen.(Som kommentar till denna passus skriver Derrida, ”Detta är berättelsens mest religiösa ögonblick.” – utan att vidare förklara vad han, D. själv, menar med detta. Förmodligen att det har en religiös konnotation?)

Vakten lutar sig ner en sista gång över mannen, som frågar, varför ingen annan sökt tillträde till Lagen, som väl alla vill ha tillträde till.

” Jag går nu och stänger porten.” svarar vakten,” här kan ingen annan vinna tillträde. Den var endast avsedd för dig.” (Parabelns sista mening.)

Mannen från landet har inte begripit, okunnig som han är (från ”landet”), att enda sättet att komma åt *Lagen*, makten är att faktiskt bryta sig in och se efter vad som pågår, och själv komma i position att bli en del av vad som kallas *Lagen*, eller ersätta den. Att det bara fanns en dörr och en vakt, innebär ju bara, att det var mannens egen fantasi (*fantasm*) om *Lagen* det handlade om: hans eget liv, hans egen själ, hans eget öde. *Lagen* är vad han inbillar sig är *rätt* för honom. Detta inbillar han sig existerar på grundval av en ännu mer djupgående illusion, den, om att det finns något som är *rätt* för alla, *Rättvisan*. Att så inte är fallet bevisas inte av att vakten går och stänger dörren, men att han gör så, visar att mannen från landet (själv) i dödsögonblicket inser , att alltihop förhåller sig så. Han har gått omkring, gått till *Lagen* – och suttit vid dess port - med en dubbel villfarelse. Det är just det dubbla i villfarelsen som är grunden till eländet. Och mannen inser inte , att om han gör sig av med illusionen , att det finns något som är *rätt* för honom , så faller den andra illusionen samman, (vaktens legitimitet faller samman, i det rätten ”enbart” är luter makt) - att något finns som är *rätt* för alla , i form av en universell rättvisa. Huset är faktiskt tomt. (Detta vill han kanske icke innerst inne se. Eftersom han redan insett det, och därför begår självmord på detta sätt, ostentativt.) Det universella gives icke, men endast det enskilda. Således finns ingen Lag, utom den som mannen från landet beslutar skall finnas inom honom.(Jfr. här Montaigne/Derrida om rättvisans begrepp.). Det faktum att Prästen berättar en (slags) parabel, där mannen från landet i väntan på tillträde plötsligt intresserar sig för lopparna (!) i vaktens pälskrage visar att denna ”parabel” ingår i *Det Omedvetna A.*, med dess användning av ett drömgrepp (förträngningen) och det således inte är fråga om någon fristående kommentar till den övriga texten i *Processen*, - ingen ”bok i boken” *á la* boken i mitten av Hesses *Der Steppenwolf* Den är integrerad, - en del liksom andra delar - och den är förvrängd, - rättare del av en förvrängning (/ verzerrung /) och man bör inte tillmäta den ett övergripande förklaringsvärde. (Utifrån parabeltraditionen sätt är detta ett stilbrott, från Kafkas sida. Så finns även sådana stilbrott i de korta s.k. parabler, som man kan finna hos Kafka, som *Svältkonstnären* m.fl. . (Vi kan här anföra att det i judisk religionsfilosofi förekommer begreppet ”*Halaschan*”, (rättesnöret), som utvinns genom bibelutläggning, (något som historiskt inom judendomen infördes av profeten Esra under den babyloniska fångenskapen ...) medan ”*Haggadan*”, (berättelsen) åskådliggör de gudomliga lagarna genom berättelser o. legender. *Josef K.* tycks dock inte vistas i någon judisk synagoga, - i *Processen* finns

ingen "lokalfärg" alls - men mer i något som liknar en protestantisk katedral / kyrka – med predikstol..; jfr. Walter Benjamin, *BoD*, s.294., samt WB:

"/...../ man frestas att förmoda att romanen inte är något annat än en utveckling av parabeln. Ordet "utveckling" är emellertid dubbeltydigt. Vecklar knoppen ut sig till e blomma, så vecklar också papperet ut sig, som man lär barnen att vika till, och blir ett slätt ark. Och detta andra slag av utveckling är det egentligen som parabeln är till för, det nöje läsaren upplever när han slätar ut den så att dess innebörd ligger i öppen dag. Men Kafkas parabler vecklar ut sig i den förstnämnda bemärkelsen, nämligen som knoppen som blir till en blomma."

(Benjamin, *Franz Kafka – Till tioårsdagen av hans död*.s.219.) .

Med flugorna i vaktens rockkrage är det narratologiskt som med den teori om kopplingen mellan redundans (överflöd, det överflödiga, i sammanhanget onödiga) och ironi som påpekats av Sternberg: "I enlighet med dennes [Meir Sternbergs.] teori om informationsredundans, så kan en text vara avsiktligt redundans för att skapa en önskad speciella effekt , för att dra läsarens uppmärksamhet till ett speciellt fenomen. Ju mer ett ord uppfattas som redundant, desto mer synbart blir det, desto större suggestionskraft får det." (H.H. Weinberg, s. 6.). Vi har här en koppling till den "onödiga detaljen", (Kierkegaard, Orwell) till en slags överflödets mystik, och kan genast se det redundanta som en möjlig spegling tillbaka på något ... (freudianskt) bortglömt el förträngt. Kommentatorerna (i *Bibelns* värld : fariséerna) är djupt kritiserade i Kafkas satirer. Vad gör nu dessa, - jo, de processar lagen !

"" Överila er inte", sade prästen," överta inte en främmande åsikt oprövad. Jag har berättat historien för dig såsom den ordagrant står i skriften. Om något lurande står där ingenting."."

En lång – flera sidor - diskussion följer sedan.

(En mening i detta samtal lyder på sv.: " Kommentatorerna säger om denna: " Att rätt uppfatta en sak och att missförstå samma sak utesluter inte varandra helt."." ---- Innebörden i denna passage finner man ofta intuitivt riktig, men dess struktur är ju inte självklar. Vi kan faktiskt endast se den genomskinlig om vi delar upp den i två förståelsenivåer. Dels nivå 1: a) rätt förstå b.) missförstå. (*id est*. Förstå "rätt " och förstå "fel ". Dessa båda uppfattningssätt borde enl. logiken, - lagen om det uteslutna tredje - vara sådant att någon "rest" icke gives: de bör utesluta varann helt. Endast från en andra nivå, -... i enl. med B. Russells typteori - en överställd, en nivå 2, kan en bedömning göras, så att man skulle kunna urskilja *en förståelse av en art* (x) och en *förståelse av en annan art* (y) , som inte täcker varann, och som således lämnar det utrymme , som tillåter dem att inte utesluta varandra.

Man får inte glömma bort det syfte som kommentatorerna har med sitt yttrande. Syftet är att sofistiskt försvara sin egen ställning , genom detta subtila resonemang om förståelse. Man brukar vanligen tolka passagen som att det här påstås att ingen "sanning" är fullständig.

I en omständlig essä redogör Jaques Derrida för sin syn på denna parabel, (om vi kallar den för det...) dels som självständig, dels som del av *Der Process*. Denna D.s essä är i sin uppslagsrikedom inte helt motsäggelsefri, Vid en diskussion av denna essä kommer det således att redovisas flera aspekter på Kafkas *Inför Lagen*, som är inbördes oförenliga.(Det är nu inte säkert, att jag i denna diskussion – med mig själv – om D.s text – inte kommer att attribuera D. med vissa av mina egna åsikter. Detta för att det, i slutändan, är svårt att avgöra, vad D. exakt menar, avser, - hur långt han implicerar, o.s.v.. D.s text är inte – heller den - glasklar.)

Viktigt är att Derrida ser *Inför lagen* som en anti-saga, en anti-berättelse, med motiveringen , att han tycker sig finna att "ingenting händer" i vare sig den ena eller andra berättelsen.(Vare sig i *Inför lagen* eller *Processen*.) (jfr. statik). Alltihop är bara ett uppskjutande, (Eng. "deference"), en väntan.

Redan i titeln – *Vor dem Gesetz* – har vi , menar Derrida, helt riktigt – ett problem och en tolkningsmöjlighet. Översättningen till Engelska,- Derrida skrev inte essän på Franska, men den härrör från ett föredrag på *Royal Philosophical Society* i London 1982 –. Titeln "*Before the Law*", eller den svenska "*Inför Lagen*" innebär en begränsning (där den svenska är "värst") av tolknings-möjligheterna av titeln, menar D.. (Derrida , - själv från Magreb i Nordafrika – hävdar ofta att vad som säges på ett språk, inte riktigt kan sägas på ett annat. jfr. bl.a.. *Den andres enspråkighet*.)

"Vor dem Gesetz" kan betyda 1.) "Inför, framför, Lagen" 2.) "Framför, i vägen för, vaktande, Lagen", 3.) "Före, innan (kronologiskt...), Lagen". I detta läge – med dessa betydelser, som är rimliga tolkningar av titeln, kommer då den första raden av själva texten : "Framför lagen står en väktare." att framstå i kontrast till titeln (alltså icke som homonym - / Homonym = samma namn/), men som ... en helt annan sak än titeln.

Vad Kafka avser med *Lagen*, eller vad man kan se *Lagen* som, är likaså båda mångfacetterat. Vi har nämnt att *Lagen* (lagen, alt. rätten) kan ses som olika saker för den som söker inträde i berättelsen, och den kan alltså också avse litteraturen, d.v.s. sig själv, som text, och alltså vara självrefererande. Detta senare lämnar vi åsido, - enl. ovan. Intressant är – tycker jag - den italienske filosofen G. Agambens studie i boken *Homo sacer* ("helig människa" är en figur i romerskt lag (inte rätt), en bannlyst, fredlös (biltog) person. Han må dödas av vem som helst, men får inte offras i en religiös ritual) från 1998.

Där framställs nu mannen från landet i *Inför lagen*, som den, som får lagens dörr stängd, genom sitt agerande. Mannen är alltså en slags aktivist, en aktivist, som visserligen nära nog dör på kuppen, ty, som E. Louizidou skriver i sin essä om de juridiska problemen kring *Inför lagen*, så är det nu så, att mannen faktiskt icke (riktigt, helt) död vid berättelsen slut. Agamben och engelskan (juristen) Elena Louizidou är båda ense om lagens absurda karaktär, att den (som antyds av både M. de Montaigne och Benjamin) är grundad i ingenting eller i det mystiska:

Montaigne: i *Essais, Livre III, Chapitre. XII, De l'expérience, Om erfarenheten* :

"/.../. Alltså : lagarna uppehålls inte för att de är rättvisa, men för att de är lagar, det är den mystiska grunden för deras auktoritet; de har ingen annan grund, och den svarar väl mot deras ändamål. De är ofta stiftade av dårar, än oftare av män som – i hat mot jämlikhet – fallerar i rättfärdighet, men alltid av män som är fåfänga och vankelmodiga. Det finns ingenting så storligen eller ordinärt fel som lagarna. Den människa som lyder en lag för att den är rätt, lyder den inte riktigt som han borde."

(min övers.)

(orig.: " Or. les lois se maintiennent en credit, non par ce qu'elles sont justes, mais par ce qu'elles sont loix. C'est le fondement mystique de leur autorité; elles n'en ont point d'autre !. Qui bien leur sert. Elles sont souvent faictes par des sots, plus souvent par des gens qui, en haine d'egalité, ont faute d'equité, mais tousjours par des hommes, auteurs vains et irresolus. Il n'est rien si lourdement et largement fautier que les loix, ny si ordinairement. Quiconque leur obeyt parce qu'elles sont justes, ne leur obeyt pas justement par où il doit." . (<http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.0:4:12.montaigne.>)

Så har Walter Benjamin också uttryckt sin uppfattning i "parabelfrågan" delvis en jämförelse mellan *Hallakah* (Hebr. = den judiska lagen, äv. Halachan.) och *Haggadah* (= utläggningar och legender kring densamma) i sin korta essä som han skrev 1938 (medsänd i ett brev till kabbalisten Gerhard Scholem, juni, 1938). Benjamin skriver:

"/.../ Kafkas parabler vecklar ut sig i den förstnämnda bemärkelsen; nämligen som knoppen som utvecklas till en blomma / i motsats till som en pappersbåt till ett slätt ark papper KG/. Därför blir resultatet något som liknar den rena dikten. Det hindrar inte att hans stycken är svåra att helt hänföra till de västerländska prosaformerna och förhåller sig till sitt läroinnehåll som Haggadan till Halachan. De är inte liknelser och skall inte heller tas bokstavigt; de är så beskaffade att man kan citera dem. Men har vi nyckeln till den lära som beledsagar Kafkas liknelser och utläggs i K.'s gester och djurens åtbörder ? Den är inte tillgänglig för oss; vi skulle på sin höjd kunna säga att det ena eller det andra anspelar på den. Kafka skulle kanske ha sagt att dessa ställen är relikter som bär vittnesbörd om den,"

(WB, *Franz Kafka*, i *BoD*, s.219f.)

Gershom (Gerhard) Scholem, förf. till *Kabbalans historia* och utläggaren av den judiska klassikern *Boken om Bahir*, m.m., ser i *Inför lagen* det ljus som mannen från landet på slutet ser, när han böjer sig och ser in genom porten till Lagen, det ljus den "gloria" som glansen runt den osynlige guden "Nur im Kabod, der Glorie, dem grossen Glanz, offenbart er sich" (/ Enbart i Kabod, i glorian, dess stora glans, uppenbarar han sig./), (Binder.(1979), S.491. Scholem, (1967), s.306.). (*Kabod* = hebr. Substans, kropp.) . Jfr. inledningen till den provençalska boken (publ.ca. 1176) *Sefer ha-Bahir*: 1.:

" Rabbi Nehuniah ben HaKana sade: En vers (*Job 37:21*) säger, "Och nu ser de inte ljuset, det är skimrande (*Bahir*) i himlarna ...[runt om Gud i fruktansvärt majestät]." En annan vers emellertid (*Psalm 18:12*), säger " Han gjorde mörkret till sitt gömställe " Det är också skrivet : (*Psalm 97:2*), "Moln och töcken omhölje

honom." Detta är en uppenbar motsägelse. En tredje vers kommer och förenar de två. Det är skrivet : (*Psalm 139:12*), "Till och med mörker är icke mörker för Dig. Natten skiner som dag- Ljus och mörker är det samma." (*Book of Bahir*, ca : 100 e.Kr., s. 2.).

Franz Kafka hade (åtminstone) läst om denna bok hos t.ex. kabbalisthistorikern Graetz. De ljusfenomen, som finns här och där i *Processen*, (samt i den förmodligen bortplockade *Ein Traum* (*En dröm*) har av somliga – ja, åtskilliga, som vi sett (Derrida, Scholem) tolkats såsom en indikation på att *Processen* (och/eller *Inför lagen*) är en religiös allegori , att *Josef K.* är på väg till Paradiset. Eller, något mer adekvat : att Döden är *det räddande ljusa* för *Josef K.*. Om detta kan man naturligtvis inte säga mycket mer, än att det finns ett ljusskimmer här och där, (t.ex. i slutet av "parabeln", där det strömmar ur porten som stängs) men om det är ditlagt av Kafka på allvar eller ej lär det förbli en gåta intill Tidens ände. (jfr. även G. Kaiser). Ljuset som gloria är ju också en universell symbol för något heligt. Jfr. Th. ab Aquino, *Summa theol.* I, 12, 2.:

" Till skådandet av Guds väsen hör på kunskapsförmågens sida en likhet, nära glorians ljus, (*lumen divinae gloriae*) som förstärker förståndet vid skådandet av Gud." (Jfr. Ps. 35.10.).

Samuel Friedländer anser – däremot – (högst rimligt, anser jag ...) , att inget inflytande från judiska kabbalan i Kafkas verk går att spåra, (Kafka har istället / enl. denne /... en personlig "kabbala" – vilket kan betyda vad som helst) och finner både Scholems och Benjamins resonemang svaga. Nu är det ju inte uteslutet att detta "sken" inte alls är något heligt sken, men ett "skeptiskt" sken. D.v.s.: det som lyser inifrån genom öppnningen är – ironiskt nog – ett sken av ett intet. Här finns i själva verket i centrum för *Lagen*, bortom kommentatorerna – just som i de pythagoreiska mysterierna – ingenting alls !!!!

Derrida slutar i sin tur sin analys av denna icke-historia (enl. D. är det fråga om en sådan be-
träffande *Inför Lagen* – och alltså t.ex. ingen parabel - med:

"Trots dess icke-identitet med sig själv , vad gäller dess mening eller bestämmelse, trots dess väsensbetingade oläsbarhet, presenterar sig och uppför sig dess "form" som ett slags personlig identitet , som har rätt till absolut aktning. Vem som än skulle göra ingrepp i denna texts ursprungliga identitet skulle kunna tvingas att inställa sig inför lagen. Detta kan komma att ske med varje läsare i textens närvaro, med kritiker, förläggare, översättare, arvtagare och lärare. Alla är de på en och samma gång väktare och män från landet. Från bägge sidor om gränsen." (JD)

Givetvis kan man identifiera sig med vem man vill. Åtminstone i denna historia. Både mannen från landet och väktaren. Att alla " på samma gång" är två personer är naturligtvis nonsens. Måhända i tur och ordning. Att säga att man "på samma gång" är väktare och män från landet, det är att låsa fast berättelsen i sig själv. Den som gör på det sättet har ingen känsla för nivåer, för ... ironi. Den som förutsätter att Kafka inte är ironisk, den har en uppförsbacke, - det kan man säga. Vad är en "dekonstruktion" egentligen värd, - om den nu inte är mer än i form av en parafras ??

Om Derrida , istället för att tala om "väsensbetingning", hade kunnat identifiera sig med båda personerna i den lilla berättelsen, så hade han kunnat reflektera över, vad det inneburit om han, som väktare, tänkt över möjligheten att helt sonika lämna sin post, gå därifrån. Det valet har ju väktaren. Och mannen från landet kan ju faktiskt återvända till landet. Såvitt vi begriper. Han har inte bränt några broar, - som t.ex. Kleists *Michael Kohlhaas* har. (*Josef K.* har det i detta fall onekligen svårare, eftersom han faktiskt är s.a.s. "gripen", anhållen, anklagad. Lantmätare K. i *Slottet* kan av flera skäl inte ge upp sitt sökande, eftersom han faktiskt – som man tror - är anställd. I *Till frågan om lagarna* , *Zur Frage der Geste* (FK, trol. 1920.--- Kafka grunnade länge över sin *Inför lagen* !!) uttrycks samma uppfattning om rättvisan och lagarna som hos Montaigne, d.v.s. att lagarna är adelns (eller är adeln, d.v.s. makten) och att de också är kommentaren och traditionen (hos Montaigne: konventionen.). Rättsystemet är sitt eget, och, som Hamacher skriver, utifrån Kafkas *Vor dem Gesetz* att lagens (*rättsens*) lag är: "/.../att lagen obstrueras. Lagen är det som undandrar sig framställning").(W. Hamacher, 'The gesture in the name' (1991) *premises, essays on philosophy and literature from Kant to Celan.* (1996) , Stanford, ss. 300-301.)

Några tankar om lagen (*rätten, ius.*) hos Kafka: Just som L. Dahlberg skriver, - och som jag redan tytt begreppet ("lag") ovan - så behandlas i bl.a. *Inför lagen* ju i själva verket *Rätten*. (*Rättssystemet*). Alltså är *Lagen* här en *metonymi*, - den är det beläte som framställs "framför Rätten" hos Kafka - , med beskrivningen av kommentatorerna, och Kafkas generella inställning till kommentarer och utläggningar (*legender*). *Kommentatorerna* är här (de anonyma) "kunniga", - (både *Prästen* och målaren *Titorelli* – mer ett rättsbiträde - i Kafkas *Processen* är kommentatorer av den rätt som råder i *Processens* verkuniversum). Lagen är verksam just för att den är oåtkomlig, verksam i sin oåtkomlighet, och den arbetar – genom en process varmed den processar sig själv. Ny lag införs som en parallell in i , till, själva kommentarerna, och sedan infälls dessa i tiden, en kalender, och man har skapat det *Lagens* spår, som lägger sig i tiden, och ständigt nybildar *Lagen* (*Rätten*).

Det som *Josef K.* i *Processen* råkar ut för är ju att han aldrig når en individuell, offentlig process i samklang med legalitetsprincipen. (Denna innebär ju att man skall kunna slå upp i en lagbok, i den skrivna lagen, och kontrollera lagrum, m.m.. Flera principer om öppenhet i skilda avseenden åsidosätts i det system som *Josef K.* möter. *Josef K.* hamnar även i ett system med ren korruption.).

I *Processen* tillhör alla domstolen, på ett eller annat sätt, sägs det. Alla utom *Josef K.*. På samma sätt förhåller det sig i *Slottet*, där alla invånare på något sätt är anställda av *Slottet*, utom (möjligen) *K.*.... I *Förvandlingen* finner ingen *Gregors* förvandling till skalbagge helt befängd, utom *Gregor* själv; - han vill ju bara somna om, för att sedan vakna ordentligt. I *Förvandlingen* tycks alltså alla aningen förvandlas.).

Kommentatorerna kan vara ett obestämt ständigt varierande antal och skall stå utanför en diskussion om rätt eller fel *med avseende på kommentaren*. Utan kommentatorerna vore *Lagen* (*rätten*) inget. Därför måste *Lagen* (*rätten*) och kommentatorerna ses såsom något , som icke kan vidröras. (De är alltid "före" lagen (*rätten*) , - inför densamma . Lagen blir aldrig färdigskriven. Rätten aldrig fullkomnad. Marc Sagnol menar att "Vor" i *Vor dem Gesetz* skall läsas som ett före=innan.).

Lagen liksom *rätten* och rättsmedvetandet (allmänna begreppet om rättvisa) är de facto i förändring.

Det måste, för att *Lagen* (*rätten*) skall kunna existera, alltid vara *någon del av den* som är oförklarbar, *helt mystisk*. (Ovetbar.). En *icke-mystisk* – i definierad mening - lag är okänd. Annars, om så inte vore fallet, så skulle lagen vara helt grundad (!) i något metafysiskt (alltså något ... mystiskt). I grunden utgår *rätten* – som rättspositivisterna anse - ifrån en befallning, som utgår från makten. Och makten kan inte definiera *rätten*, bara bestämma dess innehåll och exekvera dess beslut. (Det kan också nämnas, att det i den romerska *rätten*, på Justinianus' tid t.ex., var beskaffad så, att den exakta formuleringen av domar framfördes enligt formulär (ja i "formel"-form ...) och kunskapen om de *exakta* formuleringarna (*formlerna*), det hade (på *Processen*-vis) endast prästerskapet i de resp. lagförsamlingarna i det romerska riket. Jfr. Tamm.)

Man kan också jämföra *Inför lagen* med de föreskrifter som hunden i *Den sanningssökande hunden* (1922) (M. Brods titel.) mediterar över. Denna hund (berättelsens "jag") tillbringar sin tid med att ensam hungra, och/men samtidigt söka efter näring och visshet. Urfadren (/ Urväter /) har skrivit om hunger och kommentatorer (åter och åter hos Kafka) har skrivit om förbud, samt om omöjlighet att svälta. Hunden, som känner sig utanför flocken, funderar på dessa traditionella uråldriga regler angående hundsvält och även denna svälts förhållande till näring och sanning. I detta hundliv förekommer alltså – även där – de urgamla kommentatorerna , här till lagar för hundliv. Någon absolut sanning finns inte i varken lagar eller kommentarer, och det är upp till den enskilda hunden att söka sig fram genom vad denna nu kan finna som rätt och sant i sin ensamma kamp. Här finns också ett förhållande till Vetenskapen, ty hunden inte bara söker, den forskar och ställer sina upptäckter och funderingar i relation till vetenskapliga metoder och vetenskapliga prövningskriterier. (jfr. Stevenson, ss....). Hunden har också ett intensivt förhållande till musik, och det tycks vara musiken som väckts av ett musikersällskap på sju musicerande hundar, (*Jizak Löwys trupp* ? - jfr. ovan ...) som fått denna hund att ge upp gemenskapen och söka något grundläggande, - näringens ursprung.

En *Inför Lagen*-liknande passage finns i dagboken senare hos Kafka, (Oktober 1921 (T.3, s.191f.)).: " Det var omöjligt för honom att gå in i huset, ty han hade hört en stämma, som sade åt honom: " Vänta tills jag kan ledsaga dig ! ". Och så låg han åter i stoftet framför huset, trots att allting väl allting var utsiktslöst (som *Sara* skulle ha sagt). "

Här är då jaget en *Abraham*, den paradoxtroende, och den som alltid – oavsett vad – lyder sin gud. Jfr. *Moseböckerna*,... och Kierkegaards *Frygt og Bæven*. Vi finner oftare referenser till *Abraham* än till *Moses* hos

Kafka. Båda står dock i centrum för auktoritetsproblemet, som upptog mycket av Kafkas tankar.). jfr. t.ex. Freud, Marcuse och Adorno.)

Presentationen av *Lagen* hos Kafka (i *Processen*) bör ses samtidigt som hans beskrivning av hierarkierna. Det finns ett samband mellan *Lagens*, kommentatorernas och hierarkierna. Detta samband bidrar till att belysa delarna. Intuitivt finner man dem alla arbiträra. Föremålet för deras aktiviteter framstår som obestämbara. Aktiviteterna själva – hos *Lagen* (*Rätten* och dess företrädare) , hos kommentatorerna och hierarkiernas samspel kan här endast ses om oprecisa. Oanalyserbara, (- *in aeternum*?). En kritik (implicit givetvis) gällande det att fastställa essensen hos sådana begrepp som lag, rättvisa och demokrati ? (Lévinas t.ex. anser att rättvisa är något som skapas ”genom en ständig revision av existerande rättvisa, med förhoppningen om en bättre rättvisa” (Dahlberg, s. 66f.). En utopisk idé.). Är det rätt när Deleuze m.fl. menar att Kafka är en av experterna när det gäller makt, och på kritik av makten. Leif Dahlberg frågar sig om det är ” rättsprocessens former som är föremål för angrepp, eller är det idéer om lag och rätt, som är måltavlan för Kafkas satir?” (LD, s. 76.) . Svaret tror jag att jag gett. Här gäller även idéer om skuld och straff. Beskrivningen av rättsprocessens former är emellertid den för Kafka nödvändiga vägen till ämnets kärna (där – i totaliteten - *Josef K.* på ett sätt kanske blir ”kapad” för en filosofisk diskussion...):

”K. inlät sig, utan att vilja det på en blickdialog med Franz, men slog sedan på sina papper och sade:

- Här är mina legitimationspapper.
- Vad bryr vi oss om dem? skrek nu igen den storväxte väktaren. Ni bär er självsvaldigare åt än ett barn. Vad vill ni då? Tror ni att ni fort kan få slut på er stora förbannade rättegång, genom att diskutera legitimationspapper och häktningsorder med oss era vaktare ? Vi är enkla anställda som knappt kan hitta rätt i era legitimationspapper och som inte har mer med er sak att skaffa, än att vi har vakt hos er tio timmar om dagen och får betalt för det. Det är allt vad vi är, men trots det är vi istånd att inse att de höga myndigheter, i vilkas tjänst vi står, har gjort sig mycket noga underrättade om grunderna för häktningen och den häktades person, innan de föranstaltar om en sådan åtgärd. Det finns här inte plats för misstag. Det förhåller sig i alla fall inte så, att våra myndigheter, i den mån jag känner dem, och jag känner bara de lägsta graderna, söker efter de-skyldiga utan de dragas till skulden, som det heter i lagen, och måste skicka ut oss vaktare. Sådan är lagen. Hur skulle det finnas plats för misstag?
- Denna lag känner jag inte till, sade K..
- Desto värre för er, sade vaktaren.”

(*Processen*, s.13.)

Denna kritik av makten och rätten framförs nu i Kafkas text i första hand av objektsidan (O), av det *Omedvetna* (i *Processen* t.ex. Domstolen) i samspel med den hjälte som är berövad detta omedvetna. Så kan man se att det, även i en roman, varigenom det löper en solid splittrande linje, kan finnas temata, som belyser viktiga frågor, även om detta nu sker i en alldeles konstlad sfär, en ”tredje sfär”, i en egenartad litteraritet, i ett ”kafkauniversum”.

Den kiastiska form som denna parabel har, lämnar rum just för en reflexion över målet: *Lagen*.(rätten) Vi kan se hur Kafka inte bara öppnar upp för *Lagens* (rättens) tomhet i allmänhet, men ger en liten vink genom att i en avsidelsbelysning, genom det *Omedv.B.s* iakttagelse av lössen i pälskragen på väktaren, att något förbjudet hos *Mannen från landet* har sett fåfängligheten och mak-tens ödesgivna grymma futilitet. Den ”skenbara tomhet” som *lantmätare K.* sår upp mot, den är inte en fullhet. Et kan ju så vara att denna skenbara tomhet innehåller en liten ynkelig skärva av liv och betydelse och makt, men absolut inte mer. Så kan det ju vara i *Inför Lagen* också. Det är inte bara otroligt. Det är t.o.m. troligt. I slottets centrum finns ett nära nog Intet,(finns greve West-West?) liksom i *Lagens* centrum. Vad är det som rättfärdigar *Lagen*, annat än dess omgivning ? Här finns den totala *equilibrion*, jämvikten, mellan tro och existens.

Men vi, såsom läsare, är mycket förvånade och förvirrade, ty vi utsätts för hela livs-mysteriet, och således kan vi känna igen från texten , hur vi känner oss, när vi står inför mysteriet med den fria viljan och

mysteriet med slumpen , och mysteriet med det plötsliga *infallet* och det aktuella *beslutet* i det verkliga livet. Det är därför vi läser hela den boken, hela *Processen* t.ex. (i dess fatala (?) ofullständighet), och detta är storheten i denna litteratur, eller en del av den, och trots att den sågs av Kafka såsom misslyckad (enl. vad jag (!) tror), så har den väsentliga värden - kanske delvis i sin ofullkomlighet -, och hela denna litteratur syns omöjlig att upprepa, att på något vettigt sätt fullfölja. Den står i unicitet. (Kafka fick inga – faktiska - efterföljare. Breton skulle väl mycket väl kunnat inränga honom bland sina kollegor, (t.ex. Artaud, Arp, Michaux) som han - så elegant - kallade för "oefterhärmliga förebilder".(Sic !). Som bilddiktare är Kafka måhända lik det vulkaniska barnsnillet Rimbaud.)

En tolkning av *Processen*, som är vanlig,- vi kan kalla den tolkning A av processen är den att *Processen* "handlar om " ett moraliskt nederlag", (M) ett *Josef K.s* förfelade liv, och dennes självförstörelse, - att det hela är en samvetets dom över honom själv, och att romanen är en diskussion som slutar med ett självmord, även om Josef K. in i det sista hoppas på en räddning från någon metafysisk instans. (Vi har en sådan liknande tolkning av *Förvandlingen*, t.ex. , av Marion Sonnenfeld, som menar att *Gregor* har skulden att gjort den övriga familjen osjälvständig ! Och som straff därför förvandlas. Jfr. Walter Sokel, (*Tragik und Ironie.*) som menar att det är *Gregors* bestämmelse (!) – öde - att ta på sig familjens skuld, och systemens "uppgift" , att få honom att bli tragisk, och icke "helig".)

" Själva upplevelsen av ångest visar nämligen att det finns flera möjligheter, nya möjligheter till vara som hotas av icke-vara. Vi har konstaterat att det tillstånd individen befinner sig i då han konfronteras med utmaningen att förverkliga sina möjligheter är ångest. Vi går nu vidare och påstår att det tillstånd han försätts i då han förnekar dessa möjligheter, inte förverkligar dem, är skuld. Det innebär att också skuld utgör ett ontologiskt kännetecken hos människans existens." (R. May, *Den omätbara människan* (1983), s.106.)

"Friheten, som vi känner den idag, är en problematisk planta."(/ kümmerliches Gewächs"/) (FK, *Den sanningssökande hunden.*)

Den andra tolkningen , tolkning B, utgår från de två - av Kafka - strukna drömpartierna: Vi kallar denna tolkning för Tolkning av *Processen* utifrån drömpartier. *Josef K.* i *Processen* drömmer ju inte.(Jfr. ovan).Det vore ju mot själva "principen" om jag-klyvningen, så som jag skisserat den i *Medv. – Omedv.* Ovan. Om nu omvärlden (O) är det Omedvetna, så innebär ju det att den medvetande-"fakultet" som är engagerad i drömmar redan befinner sig i Omvärlden (*Josef K.s*, *K.s* och *Karl Rossmanns*) och Hjälten, (S) berövad sitt Omedvetna, är inte i stånd att drömma någonting alls. Kafka publicerade fristående en novell som han betitlade " En dröm"(*Ein Traum.*). (Jfr. *August Heat* (1910) en novell av W.F. Harvey, som har ett förvillande likt innehåll.). I denna novell heter huvudpersonen liksom i *Processen* också *Josef K.*. Vad innebär det då att se sin egen gravsten i drömmen. Ett klassiskt förebud. Eller fruktan. Passagen (novellen, *En dröm.* , (publ. 1917 i Felix Weltchs *Selbstwehr* ; skriven förmodl. 1915), är skäligen dimensionslös, - tycker jag - detta troligen – paradoxalt - p.g.a. att här verkligen händer något: *Josef K.* blir – i sadomasochistisk anda – begravd. Han ingår en slags pakt (inte ovanligt) med den som ristat namnet på gravstenen. De båda, konstnären, som skriver namnet på stenen och *Josef K.*, lider tillsammans. --- I denna novell saknas den eg. *kafkastämningen*, trol. alltså p.g.a. brister på nivåer, id est : här saknas den avgörande bristen. (Novellen blir ganska platt.) Det förbluffande med novellen *En dröm* är ju att denna novell , som bär en sådan titel, innehåller mer handling än vad som är *legio* hos Kafka. Den är däri helt atypisk. (Här kan anföras som jämförelse drömmen i Dostojevskijs *En löjlig människas dröm*, där denna dröm om ett människornas paradis, som drömmaren själv faktiskt (av illvilja) förstör (i drömmen) och hur denna dröm helt omvänder en bottenlöst pessimistisk skeptiker till en glödande predikant av kärleksbudet, om än med en fantastisk ironi. Drömmen är här central, givet att den likaså är novellens – om än skenbara, så dock - tema. Man bör observera att deklarationen i titeln "En fantastisk historia" bidrar till (den *bachtinska*) flerstämmigheten i denna historia. Själva drömmen är i sin tur också så egenartad i sin diskussionskaraktär att den faller utom det fantastiska, och detta bidrar till den svävande ton som denna novell har. Själva tonfallet hos hjälten är alltid ungefär detsamma hos Dostojevskijs alla hjältar – och personer – liksom det är hos Kafka / vilket jag påpekar även på annat ställe i denna skrift /. Så är det ingen skillnad på tonen i *En löjlig människas dröm* och t.ex. huvudpersonen i Dostojevskijs *Ynglingen* , om nu än den förstnämnda är i högre grad intimiserande.) "Martyrskap har alltid varit ett bevis på intensitet, aldrig på en uppfattnings korrekthet." (Arthur Schnitzler)

Ack! Mannen borde givetvis ha gått därifrån. Varför alls bry sig om denna lag och denna vakt.

Så illustrerar denna parabel enbart stupiditeten hos K..

Kafka – som älskade sin familj – visste att han var fast. Han förmådde inte leva utan sin familj. Men han förmådde höja sig till mytens och metamyrens höjder. Ty samtidigt som han illustrerar sin egen tragedi, så hånar han givetvis allt vad judisk sofism heter. Inte för att han var särskilt djupt insatt i judisk ”vishet”, men han hade inte undgått att förstå vad rabbinismen handlade om. MAK. T. Många äro de,³⁵ som påstått att Kafkas författarskap handlar om en enda sak, - makt. Och det håller jag med om.

MED SKRÄCK betraktade även Kierkegaard hur myter, med skräck, styrde världen.³⁶ En av hans tidigaste böcker, vilka alla gavs ut under några år under tidigt 1840-tal, som behandlade detta, var *Frygt og Baeven* (Fruktan och skräck. Här behandlas historien om Abraham och Isak, när Abraham av ”Gud” får order att offra Isak. Denna historia är också av typen *Tåget har startat, resan är slut*. Kierkegaards excellenta behandling av historien, vilken slutar i tron på det absurda (att Isak ändå skulle räddas av guden), leder honom till tron på något, som man skulle kunna kalla ”förlösande skräck”. Kierkegaard både hoppas att han avmytologiserar, och inte. Så skriver han själv:

”Åh, när jag en dag är död, så kommer bara den boken, *Frygt og Baeven*, var tillräcklig för att göra mig odödlig. Då kommer den minsann att läsas, och bli översatt till otaliga språk. Läsaren kommer formligen att krympa inför det fruktansvärda patoset i boken.”

... Søren Kierkegaard, som givetvis anade, att det fruktansvärda i boken egentligen kom från den fabel den behandlade.

Paradoxtron, - den paradoxala tron på Jesus som paradox! Paradoxens superposition - och tron på det absurda, ärt givetvis fullständigt intellektuellt ohederligt. Bertrand Russell kallade Kierkegaard för ... romantiker, rätt och slätt.

³⁵ Till ex. Derrida.

³⁶ Jfr. Kafkas lilla novell, som utgör en transmogrifikation av Cervantes Magnum Opus, Don Quixote, där Don Quixote internaliseras av Sancho Panza:” Utan att göra någon stor affär av det lyckades Sancho Panza under årens lopp, genom att grundligt insupa ett stort antal riddar- och rövarromaner under kvällar och nattimmar, så väl att avvärja från sig själv sin demon, vilken han senare kallade Don Quixote , så att denne demon därpå gav sig iväg, ohämmad, på de galnaste uppdrag , vilka, emellertid, av brist på ett förbestämt ändamål , som skulle ha varit Sancho Panza själv, inte skadade någon. Som en friboren man, följde Sancho Panza filosofiskt Don Quixote på hans eskapader, kanske av ansvars känsla, och hade mycket stort och upplyftande nöje av dessa till sina sista levnadsdagar. ”

Intressant är hur nästan allt SK skriver om är relaterat till skräck.³⁷ Men så var han också fostrad i skräck, av herrnhutismens blodskristendom och av fadern, med dennes paranoia, riktad mot ett osynligt väsen ..., fadern som trodde att hans tillvaro var en tillvaro i ett den osynliges straff...

Camus var fylld av den revolterande skräcken - verklig eller konstruerad - inför det absurda. I dennes böcker *Myten om Sisyfos* och *Den revolterande människan*.³⁸ Hela Camus' tänkande om absurditet och revolt, i all dess pretentiösa gestalt och ande - härstammar ytterst från några avsnitt i Kojèves³⁹ föreläsningar om Hegel från tidigt 1930-tal, där K. lägger ut texten om negationen som den drivande kraften i världshistorien, som en del i K.s förklaring av den

³⁷ . Om man söker i tillgängliga källor efter uppgifter om Kierkegaards person, samt läser dennes verk, så framstår det, för den känslige läsaren, som att man i Kierkegaard har att göra med en person som är sammansatt, och vars ansikte mer är likt den bekante Janus än mången annan känd intellektuell. Än ser man ju Kierkegaard som den förtvivlade, än som den spefullt skrattande. Än är han den innerlige vännen, än den beräknande dialektikern. Och man får inte riktigt ihop det. Det var emellertid just Kierkegaards fryntligt arroganta och intriganta, men samtidigt högst INTRESSERADE, läggning som kom dennes konfrontation med VÄRLDEN att bli så till extrem grad intressant. Hans samtid präglades av spiritistisk andefattighet. Fadern och hans på avstånd älskade var båda engagerade i spiritistisk religiositet, något som förmodligen äcklade Kierkegaard. Det mest levande konkreta traumat i Danmark under Sören Kierkegaards uppväxt var förmodligen minnet av Napoleonkrigen. Andligt var för S. K. det mest levande 1.) Holbergs Komödier, 2.) Herrnhutismens av Kierkegaard avskydda sånger om den söte Jesus samt 3.) Hegels för Kierkegaard överkliga filosofi 4.) Romantiska skräckromaner. Misstrodd som Kierkegaard var, så kom det sig att han, förklädd som präst (han var prästvigd) och gediget misstrodd i sin stad, mycket på grund av sin irriterande personlighet, beslöt sig för att bli världens främste ... skräckförfattare. (Hypersteni – som "man som bekant kan dö av", som S.K. skrev...) KIERKEGAARDS SKRÄCKFILOSOFISKA VERK: Bland de skräckromantiska temata som Kierkegaard hinner avverka, i sitt inspirerade och halvt maniska livstillstånd, är att märka bl.a. följande: Don Juans och förförarens generella (i Förförarens Dagbok) mörka inre, - den förlorade själens munterhet. Abrahams villighet att offra sin son Isak, för att han hör en obestämd röst som kan vara Guds i sitt huvud. Funderingar kring om det verkligen är anständigt att likt Jesus-Gud låta korsfästa sig av människor, och därmed låta dem dra på sig evig skuld, när man ändå är allsmäktig. Funderingar över om något alls går att upprepa, eller ens minnas. Arvsynen. Kan nu faderns trots mot Gud verkligen ha dömt en hel familj till olycka? Arvsynen. Kan arvsynen verkligen döma en hel mänsklighet till ångest? (i: *Begrebet Ångest*) Kan man vara sig själv? Tänk om man inte har något själv? Tänk om man inte VILL vara sig själv? (i: *Sjukdomen till döden*) Tänk om man inte kan läsa en bok?! (i: boken *Fortale*)

³⁸ 1951.

³⁹ Thus, in the relationship between man and woman, for example, Desire is human only if the one desires, not the body, but the Desire of the other; if he wants "to possess" or "to assimilate" the Desire taken as Desire - that is to say, if he wants to be "desired" or "loved," or, rather, "recognized" in his human value, in his reality as a human individual. Likewise, Desire directed toward a natural object is human only to the extent that it is "mediated" by the Desire of another directed toward the same object: it is human to desire what others desire, because they desire it. Thus, an object perfectly useless from the biological point of view (such as a medal, or the enemy's flag), can be desired because it is the object of other desires. Such a Desire can only be a human Desire, and human reality, as distinguished from animal reality, is created only by action that satisfies such Desires: human history is the history of desired Desires. (Kojève, *Intro. To Hegel*. 1969.) Detta förefaller mig mer som en beskrivning av en psykopats fantasi, än som en beskrivning av driftslivet hos människan som art.

hegelianska dialektiken. Kojève, försvarade auktoriteten, i sig, liksom den auktoritet som styrde i hans födelseland, Sovjetunionen, dyrkade den revolt, som man såg symboliserad i det kommunistiska systemet, där revoltens mål var uppfyllt, eller åtminstone en marche. Auktoriteten, enl. Kojève, var givetvis att föredra framför kaos, eftersom den sanna auktoriteten var den, man självvalt ställde sig under, så som folket i Sovjet gjort. Utanför ett system där auktoriteten råder, kan man enligt Kojève bara luta sig mot nej. ⁴⁰ I *Människans revolt* är det detta eviga nej, utan auktoritet, som Camus predikar. Sartre, som vid denna tid var någon slags kommunist, ansåg att Camus var pubertal, eller på sin höjd gymnasial. Vid omfamnandet av absurditeten ställer sig alltså Camus in under frågan om absurditeten själv, in under myten om Sisyfos, för att denna myt på samma gång som den förklarar att tillvaron är absurd, lyfter av människan känslan av absurditet, i det att man benämner tillvaron absurd. Detta är givetvis absurt. Camus beskriver Bretons surrealism - dess fusion av verklighet och dröm - som den konkreta irrationalismen och den objektiva faran. ⁴¹ Surrealismen, med dess försvarande av Nietzsche och återgång till antikt grekiska värden har sin fiende i rationalismen, menar Camus.

Ingen har nånsin begripit vad Camus s.k. filosofi skulle leda till, där har den – helt a-absurt – dött. ⁴² Kierkegaards radikalvoluntarism: ”Sanningen är att vilja ett.” har varit lite mer seglivad, även om dess argumentation är närapå lika svag som Camus.

Horkheimer och Adorno – skaparna av *Frankfurtskolan* och *Den kritiska teorin* ⁴³ - trodde sig i den klassiska Upplysningens dialektik ha kommit till en insikt om en mytens cirkeln, vad gäller analysen av mytens diktatur: upplysning var egentligen detsamma som myt. I samma stund som upplysningen, förnuftet på olika sätt gjorde sig av med myten, som alltid stödde uppfattningen att det gick att reda ut alla problem genom att bruka våld, alltså genom fascism, så skapades en ny myt, genom vilken man ÅTERIGEN bestämde sig för att det endast var med våld, genom fascism, som man hade rätt att göra sig av med alldeles nyupptäckta myter, o.s.v.. Det finns alltid nya skäl för en ny auktoritär rörelse. Särskilt i tider av hög teknisk förfining, och stor automatik. Vem ser egentligen människans plats i en sådan miljö. Vem begriper vad som är myt

⁴⁰ Varför lämnade Koyré med en sådan entusiasm över sin lärostol i Paris till Kojève? För att det var till en landsman? Obegripligt, då Kojève, i jämförelse med Koyré, tycks mer som en skojare.

⁴¹ *L'homme revolté*, s. 123.

⁴² Kafkaepigoneriet *Främlingen* ansågs till och med av Camus snart som en totalt misslyckad roman. Hur Blanchot i efterhand ställde sig till sin *Thomas l'Obscure*, som ännu tydligare apar efter Kafkas *Processen*, det vet jag inte.

⁴³ ”Den kritiska teorin är mer en hållning än en teori.” G. Therborn.

och vad som är förnuft? Vem skulle där t.ex. kunna se vad som är den lilla språkliga myten, och den stora ideologiska myten? Vem skulle kunna höras, mitt i födelsen av myt efter myt? Vad är en demytologisering?

Denna analys kritiserades av Habermas, som antagligen uppfattade den som defeatistisk. Allting som Adorno skrev kom att bli format, medvetet eller omedvetet efter en strikt, ortodox marxistisk maktanalys. Meningen med Frankfurtskolan var revolutionen.

Det syns som om Freud mest såg på myten som en parallell till drömmen: myten som ett slags kulturens clairvoyancefenomen, som kunde avkodas. (Det är över huvud taget ingen måtta så ,mycket sanning man tillskrivit myten, den mest osäkra av alla källor, som om hela mänskligheten i brist på annat vänt sig till sagorna för ledning... Att myten skulle vara löjlig, det faller liksom ingen in) Men mer om detta senare. På Freuds skrivbord – både det i Wien och senare det i London - stod trä- keramik och bronsstatyer en masse, vilka illustrerade mytiska sagor och föreställningar av alla slag från nära nog alla jordens kontinenter. (Freuds stol var däremot mer ergonomisk. Han lär också ha läst med ena foten inslingrad i ett av dess ben.)

Myter är ju symboler som fått elephantiasis, växt ur sina kläder och löpt amok. Den riktigare analysen av myten står ju Malinowski för, då denne menar att myten är en spegling av sociala och historiska förhållanden - vilka ju alltid är baserade på makt.

Ingenting kan vara mer tarvligt, än att se myterna som reflexioner ur folkdjupen, vilket ju gjorts i århundraden av antropologer och liknande. Michelle Wallace – t.ex. - menar att det som Lévi-Strauss i t.ex. bok *Tristes tropiques* – liksom Freud - hänvisar till som ”myt”, ju ingenting annat är än ”historia”. Exotisering. Vad många människor från gamla kolonisationsländer - refererar till som myt, är alltså enbart en distansering av historia. Afrika hade ju delats upp bland européerna, under ledning av Bismarck, på Berlinkonferensen 1884. Sverige representerades av en viss Carl Bildt. Jfr. C. Jungs resor till Afrika och Indien, där denne ser dessa länder som befolkade av barn.

Kanske gjorde Freuds pyramidala samlariver denne blind för vad dessa historiska artefakter egentligen bar på för hiskelig, eller trivial bakgrund. Vad Freud givetvis ändå gjorde var att avtäcka myter i sin egen kultur. Eller i alla fall i sitt kulturskikt. Något intresse för arbetare, bönder, sjömän eller andra kulturellt obildade människor hade han inte. Med undantag kanske för soldater.

Bland annat menade han, att nationalmyter inte var något annat än dumheter.⁴⁴ Någon närmare analys av mytens natur gjorde han inte, vilket man faktiskt uppriktigt saknar, då det hade krönt hans verk betydligt – för att använda en mytologisk bild.

Hemligheten med sanningen om Myten är ungefär denna: Den lilla myten, myten i Symbolen, är som en ädelsten, ypperligt rar, och helt väsentlig för Människan. Det är **den LILLA myten**.⁴⁵ (Jfr. här embryot till en sådan mytteori som finns hos Lévi-Strauss, i dennes uppmärksamhet på ”mytémé”.⁴⁶) **Den Stora myten**, den förvuxna, lögnaktiga, uppblåsta, metasymbolen, den stora myten som civilisationens dödsballe, d.v.s. MYTEN, stormyten, den för-

⁴⁴ ...i vilket Einstein instämde. För Einstein var ju nationalismen ”the measles of Mankind”.

⁴⁵ Jfr. här A. Kojèves uppsats ”Julianus och konsten att skriva”, där Kojève diskuterar kejsarfilosofens motvilja mot myter. Denne, som levde på 330-talet e.Kr., kunde dock sträcka sig så långt, att myter kunde presenteras för barn, men bara för att lugna dem om de var oroliga. (The Emperor Julian and His Art of Writing.pdf: bl.a. på Internet Archive.) Ett annat tillfälle var bland filosofkollegor, förutsatt att alla förstod att ingen trodde på dessa myter.--- Den romerske Kejsaren Julianus (”Apostata”, d.v.s. avfällingen) tycks ha varit omedveten om att hans kejsarroll i sig byggde på en myt. Vad värre är, det är att Kojève inte tycks ha insett detta heller. Men så var ju också Alexandre Kojève stalinist, och – vad man tror – hela sitt liv betald av den ryske diktatorn. Jfr. även Julianus skrift (i fragment) Mot Galiléerna.

⁴⁶ ”His (Lévi-Strauss) work with myths convinces him that this contrast between nature and culture represents and reflects an antinomy of the human mind. In other words, the contrast is not only an objective polarity but more fundamentally something related to human thinking. Put differently, myth-making is a precondition to the emergence of culture. The essential pattern of myth reflects the fateful passage of humankind from nature to culture. The native myths from North and South America on which his research rests admirably supports this conjecture. The transformation of nature into culture is expressed by aboriginal myths dealing with the origin of cooking (the first volume of Mythologies), with manners of eating (the third volume), and so on. According to Levi-Strauss' mythical samples, in the beginning humans 'cooked' their food by putting it on stones warmed by the sun. The rays of the sun symbolized the relation and union of heaven and earth; man was then part of nature. The invention of cooking isolated him, on the one hand, from the gods in heaven (the sun, moon and stars), but, on the other hand, it also distinguished him from the animals that eat their food 'raw', without any special preparation. In this way man/woman's world becomes problematical because of the simultaneous separation from the gods and from nature. The chief polarities expressed by myths of this genre were simple ones: raw-cooked, .fresh-rotten, dry-wet, heaven-earth. In the second volume of Mythologies Levi-Strauss deals with the symbolic meaning of smoking and honey; the dialectic expressed by the myth becomes more abstract: empty-full, container-contained, internal-external, and included-excluded.”/..../

”Levi-Strauss' theory of myths conceives of mythological thought as one of the manifestations of the 'unity of the human mind'. Totems or myths are not merely objects or narratives but primarily messages; their task is to classify and organize those human experiences whose hidden meaning incarnates the totality of values related to the crucial step from nature to culture. Myths constitute some kind of primordial consensus about how to represent the world and humans. They do this by representing the immanent logic of the human mind, activated by binary contraries of more or less mathematic form. These contraries emerge, according to Levi-Strauss, in all myths of all societies. This logic is engraved in the human mind; it is not subject to the constraints of concrete reality. In other words, it is something ultimate.”

(Ze'ev Levy)

tryckande auktoriteten, är livsfarlig, dödande, ett gift, och det som förstå ör människan. Konsten att handskas med denna diskrepans, att hålla isär den rara diamanten (symbolen) från den hemska dödsbollen (de större myterna) – det är vad KULTUR handlar om! Ack, att en sådan ”vetenskap om Myten” snart skapas!

(Jfr. min bok om konsten att skriva morgondagens litteratur:

”LITERARY fiction often succeeds in putting the individual into situations of existence, into positions of Choice, containing great dramatic tension because of the fruitful duplicity created by the fact that fiction describing reality always has a myth serving as a background. By always having a myth as fond to fiction, we might also, as Readers, be able to judge this Myth with what we experience within the hero, from what we know and experience from him. Reversely, we learn with the help of the overall Myth about the hero. The contemporary Myth is, in most cases, a false image painted by the ruling power of the Present Society. It is the false history set from the position of power, which the mighty man, the psychopath, is so able to create, and which the powerful man - i.e., the ruling class, the man IN power - is so able to fling out, most successfully faking the appearance that this Myth originates from the depths of the people, from the soul of the people and the inner depths of the man in connection with the ... divine. The Myth has, throughout the ages, been given luster, implying that MYTH was the Truth of Man when in all societies, and Myth has, in reality, only – in all its parts - always just served the elite. Myth has never originated out of any depths. The "depth of the people" is itself a myth. Everything about Myth has been created to fool the servants of the actual ruler. Myth is just as false as the concept of the "people," "the soul of the people," and "the nation." In her book Short History of Myth (2003), Karen Armstrong, in the initial chapter, sets out to explain what a myth is. This chapter is deceitful. KA seems to think that we cannot live without myths and that the truth of the Myth is its "effectiveness." It is true "if it works," if "it gives us hope." This is, of course, all highly suspicious. Works for whom? Hope, at any cost whatsoever? Fiction, HOWEVER, examines – consciously or unconsciously - the current Myth. By far, the most potent means fiction has is Irony. Irony – which in many cases can also be unbeknownst to the writer - is fiction's most robust questioning tool. A society without Irony is in great danger. A community without Irony has no correlator, question, creative Negativity, Self-Consciousness, or archeology of Conscious or Unconscious. Irony is the key to knowledge about the Unconscious and the actual Hallucination and the Hallucination of our Time (Cf. Boismont, On Hallucinations.) Hallucination is not a myth, but they have similarities. By Irony, Myth is unmasked, but Irony also brings forth more Irony. UNMASKING MYTH is – inevitably – a RISKY occupation. In that it is indeed a redefinition of reality, it is open to debate concerning WHAT IS REAL if we have no myths. Some people – if not all – will try to use this redefining to THEIR ADVANTAGE. If we do not criticize the myths – after we have proved that the Myths are instituted by mischievous rulers and bandits, oppressors, and usurpers, why should we at all discuss politics? If we talk about politics, we still have a world defined by

OLD MYTHS. "Science must begin with myths, and with the criticism of myths." (Karl Popper) Even culture itself has been exploited to such magnitude that it is a fetish in itself. Redefining the world by claiming that the myths about NATIONS, NATIONAL BORDERS, NATIONAL CHARACTERS, and FOLKLORE are mostly propaganda is a prerequisite to a world where democracy can prosper as THE ONLY important means to achieve peace. "We are choosing Ithaca, the faithful Earth, the bold, crisp thought, the clear-sighted action, generosity of the person that knows./...../ to conquer what we already own – the meager fresh crops on the fields, the short love on this earth" (Camus, *L'Homme Revolté*) DURING ALL AGES, the Conservative right wings always underlined the importance of the Mythical Domain, to enslave people under superficial bonds, to try to make a particular group of people believe that they are BETTER THAN OTHER PEOPLE, when it is beyond any doubt, that WE ARE ALL ALIKE. This is what the Anti-Myth Work is about! HOW MYTH CAN MAGNIFY some small gang fights of almost no historical importance can be easily exemplified. One such fraud is often dealt with, but UNDER A DIFFERENT STAR, by 1 professors of Literature all over the Western academic world in the shape of the Homeric Question. Most Professors of Literature who hold these lectures seldom come near the crucial question – to me – about the petty scale of the whole thing and the enormous MYTHOLOGISATION OF THE ACTUAL CUDGEL FIGHT. Few people have realized that what we are dealing with in The Iliad can be compared to today's fight between gangs in the suburbs, involving boys around 14 or 15 years of age (concerning the armory one uses in The Iliad). The most reliable source, a contemporary one, of what it all was about probably is the historian Herodotus (d. 425 B.C.) when he informs us on the number of inhabitants of the city of Troy. This city comprised c: a 2000 inhabitants. If one takes away mothers, kids, and grandparents, not to mention all those clever guys who thought it was a BAD IDEA, that leaves us just about a couple dozen gangsters. They easily fit in the café in my neighbourhood. The Trojan War was, in reality, not more than a fight of the size when guys in one house in my suburb got mad at the boys in another place because they had been too loud when they celebrated the win of the last football game, or when they had a too large engagement party for a popular girl. Any real weapons the guys with the wooden dinghy did not own. They had taken down a couple of trees to make wooden sticks from. The Pelion's lance was the most enormous stick they had. I can assure my Reader that there are a few discussions dealing with Pelion lances in the Pentagon! The Pelion's Lance was a tree that had grown on the mountain of Pelion, and one thought that mowing that down might scare one's adversaries. The gang that set out to attack the "castle" of Troy bright with them a couple of horses and some rowing boats. You can see in your mind's eye the little kids running around with turtle shells on their heads."

Boken finns att köpa på Amazon!

OIDIPUSKOMPLEXET

Om mytisk korsbefruktning

*“Ich habe drei Obsessionen: das Reisen,
das Rauchen und das Sammeln”
(Freud)*

Tidigt skapade Freud den bekanta teorin om Oidipuskomplexet (Oidipusklustret) som tillhör det centrala för den psykoanalytiska teorin - inom den första topiken. Ibland uttrycktes det av Freud själv att hela teorin står o faller med O-komplexet. Detta går tillbaka på dels teorin om föräldrars "förförelse av sina barn"⁴⁷ och på en antik myt, och ett bekant antikt drama av Sofokles, där en man – utan att han vet om att det är hans far, slår ihjäl denne. Oidipuskomplexet i sina grunddrag går ut på att den lille pojken (i en familj) vill undantränga - har tankar på att mörda - sin far, för att ha sexuell umgänge med sin mor, och att den lilla flickan (i samma familj) alltid identifierar sig med sin far, och söker undantränga modern och vill skaffa ett barn med sin far och att varje senare man är en "proxy" för fadern.⁴⁸ Idén kom genom introspektion - som så mycket för Freud - i samband med hans faders död, c:a 1885, och idén om O-komplexet har av många kritiserats - som redan antytts -, för att den står i kontrast till den mer handgripliga förförelseteorin, där barnet har tagit skada av faktisk sexuell förförelse av endera föräldern. Freud skulle alltså ha omedvetet undanträngt sin vetskap om aktuella incestuösa barnövergrepp. Man har - t.ex. Marianne Krull - spekulerat kring Freuds motiv till att ta avstånd från förförelseteorin, - för att sedan hänföra dessa förförelser till inbillningssfären ... -

⁴⁷ förförelseteorin övergiven 1907 av Freud;

⁴⁸ - se: The Passing of the Oedipus-complex, 1924, där Freud diskuterar detta. Att nu Oidipus i dramat luras till det hela, det ser Freud som en ren olycklig företeelse. I grunden, i dramat, är nog den "olyckliga företeelsen", Ödet, huvudperson. Ödet (Gr. Moira; Lat. Fata) var ofta det man skulle förhålla sig till, som antik grek. Att acceptera ödet (livslotten) var viktigt. Att sätta sig upp mot det var en dödssynd, det ultimata högmodet, hybris. Ett centralt begrepp i grekisk kultur o. filosofi, som stort sett saknas i den judiska traditionen. Den grekiska vishetsläran fick ju i Västerlandet stå tillbaka för den kristna arvsyndsläran, vilken i längden visade sig vara utmärkt, om man ville förslava folk.

och, om det skulle vara av pietet mot hans egen avlidne fader, handelsresanden Jakob Freud.⁴⁹ Om det nu förhöll sig som Freud antyder i ett brev, att denne på något sätt betett sig illa, åtminstone mot hans syskon, speciellt mot en av bröderna och mot systrarna. Hon menar även att Freud har bortsett från Kung Laios - Oidipus' faders - brott i Sofokles' världsberömda skådespel.⁵⁰ Övergrepp på barn var vanligare än man anat. Denna misstanke tycks dock mer ha legat på ett omedvetet plan, eller helt enkelt varit tabu, under denna tidsepok. (Liksom långt senare.) Vad Freud ville komma åt med teorin om Oidipuskomplexet, var naturligtvis en förklaring till de omedvetna sexuella önsknings, som han ansåg styrde hela människans liv. Driftsteorin är en teori om sexualdriften, och dess förvandlingar.

Lacanianskan Marie Balmory föreslår en bredare formulering: allt vilseledande av ett barn kan framkalla neuroser hos det, - vilket ju förefaller rimligt, och måhända är sant. Vad fadern (Fadern) "betyder", ja, det handlar hela psykoanalysen om: Faller Oidipus- teorin, så faller - som sagt - hela psykoanalysen. Säger man. Dess problematiska sidor - som vetenskaplig teori - är uppenbara. Freud relaterar uppkomsten av denna i ett brev till Fliess 1897. Han har mött hos patienterna ett fadershat hos männen och en förälskelse i fadern hos kvinnorna. Han finner även hos sig själv ett fadershat. Så knyter han samman denna insikt med en berättelse från antiken, vilken han alltså gör till en myt, vilken han själv menar representerar ett evigt mänskligt tillstånd.

Teorin om Oidipusklustret illustrerar på ett fint sätt också hur Freud utnyttjade sin kunskap om, och fascination inför, myter genom att låta myternas innehåll parallelliserande upplysa vad han ansåg vara generella psykiska mekanismer, och så hände det sig, i en slags "perfekt storm", att Freuds beskrivningar av dessa psykiska mekanismer, av Freud själv benämnda med mytiska termer, upplyste de gamla myterna, och stärkte deras position som eviga sanningar, i samma grad som dessa eviga sanningar stärkte den uppfattning, som Freud förde fram om dessa psykiska mekanismer. Företeelserna förstärkte varandra växelvis, i en slags myternas karneval.⁵¹ Ty ingendera förhållandet stödde sig i någon grad alls på vetenskaplig iakttagelse: den gamla oidipussagan var en saga, inte en evig, människan determinerande myt, som hade en

⁴⁹ jfr. Paul Robinson, - Freud och hans kritiker, (1993) Masson, Krull, Balmory.

⁵⁰ jfr. även Freuds intresse för Hamlet - denna komplicerade pjäs - och den oidipuskonflikt, som kan finnas där, enl. Freud.

⁵¹ Jfr. den utmärkta uppsatsen av Michael Rutschky, *Freud und die Myten*, i *Mythos und Moderne* utg. av K.-H. Bohrer, 1983.

mystisk förbindelse med alla mänskliga psyken, och huruvida fadershat var något generellt förekommande, och hade den betydelse för människans utveckling, som Freud påstod, eller inte, det visste man inte alls.

Teorin innefattar, som teori, även sin redan implicita omvändning, ett kastrationshot från fadern och motsvarande kastrationsskräck hos barnet, vilket i sin tur förstärker behovet av att "undanröja" fadern. Diskussionen om fadern, bl.a. mytiskt gestaltad av Freud som Urfadern I Urhjorden - i *Totem och tabu* samt i *Moses och monoteismen* - och dennes intresse av att behärska flocken, se ett hot i barnens sexualitet, som måste leda till försök till minskning av deras sexualitet genom omskärelse av pojkar och flickor, sådant finns rikliga spekulationer om, bl.a. hos den stockkonservativa M. Bonaparte (1951). MP rörde sig i kretsen kring Freud, och förde en intensiv brevväxling med denne.) Modersperspektivet saknas.⁵²

Finns det nu något som säger att Oidipuskomplexet skulle vara den nödvändiga grundstenen i teorin, ett *Shibboleth*? Faller psykoanalysen utan detta komplex av konfliktskapande komponenter? Det tycks som om man kan överleva en olöst oedipal konflikt,- som F. såg som universell - liksom man (ju) kan överleva andra olösta konflikter, men till priset av en eller annan förvärvad egenskap, eller störning. Liksom man i övrigt kan hantera sin Libido, sina begärsubjekt och sig själv på olika sätt i olika lägen. Som vi har varit inne på in- nebar inte Freuds tanke, att alla hinder för ett libidinalt utlopp måste leda till en hysterisk konversion.⁵³ Freud ansåg nog heller inte att en människa kunde – genom psykoanalys – nå en slags total frigörelse.⁵⁴ Något avskaffande av patriarkatet var inget Freud förespråkade, tvärtom.⁵⁵ Det fanns – enligt Freud – mängder av myter, som understödde uppfattningen att mannen var den naturliga auktoriteten.

Redan i *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci* – som faktiskt – som en av få Freuds skrifter som lästes av Kafka⁵⁶ - förekommer en, i dubbel mening, klassisk beskrivning, från Freuds penna, av en *sublimering*. ... Freud

⁵² Så t.ex. hos Kenneth Burke, i *The Philosophy of Literary Form* (1957.)

⁵³ (Jfr. Sexualteori, 1922).

⁵⁴ Jfr. diskussionen om "den oändliga (psyko-)analysen". Den ekonomiska och den därmed förknippade sociala aspekten på psykoanalysen lämnar jag därhän.

⁵⁵ Fromm kritisk. Han menar att man bättre når en större sanning genom att se på Sofokles hela triologi, Kung Oidipus, Oidipus i Kolonos och Antigone, då man i så fall får ett bredare underlag för att se auktoritetens och maktens problem.

⁵⁶ 1911 läser han Freuds bok om vitsen. I Kafkas dagböcker nämns Freud nästan aldrig. En Julidag 1912 tar Kafka en promenad med en gymnasielärare från Nauburg, och samtalet handlade om Freud.

använder också ordet narcissism – åter anknyttande till en antik grekisk myt⁵⁷ - för första gången i *Leonardo da Vinci, ett barndomsminne*.⁵⁸ Han menar att Leonardo älskar sig själv, han har identifierat sig med modern och älskar sig själv på samma sätt som modern en gång gjorde. Freud beskriver en dock här en narcissistisk identifikation, inte en personlighetsstörning. Freud använde sedan begreppet narcissism i *Sexualteori*⁵⁹ då som ett stadium hos ”den perversa personligheten”. Denna bok kunde enl. vissa källor alla i ”onsdagsklubben” på Berggasse utantill.....

Teorin grundas i begreppet Det Omedvetna

Jag ämnar alltså här skriva en hel bok om Det Omedvetna, i den betydelsen som Freud gav det, och alltså i en betydelse som INGEN MÄNNISKA IDAG betraktar som alls meningsfull. Detta tror jag är meningsfullt att göra. För att kunna beskriva detta begrepp, det Omedvetna på bästa sätt, behövs - liksom i fråga om hypnosen - en historisk bakgrund.

Det visar sig, att Freuds väg till det omedvetna gick genom DRÖMMEN. Framför allt drömtydningen betydde mycket för Freud. Drömmen som ”kungsväg” till det omedvetna. Jag ger därför en kort bakgrund både till hur synen var på det omedvetna och på drömmen under 1800-talet. Övriga idéer och idékomplex som Freud lanserade såsom t.ex. samhällskritiken, religionskritiken, diskussionen om den psykoanalytiska biografin osv kommer jag bara att behandla marginellt.

Omedvetna - med en majuskel - d.ä. stor bokstav - för tydlighetens skull. När majuskel förekommer, är det Freuds Omedvetna, som Freuds begrepp inom psykoanalysen, som - grovt - avses. / Om vi skriver "Freuds omedvetna", så är det dessvärre (?) mer komplicerat, så tillvida som att vi då /åter !/ rör oss med något dunkelt och obestämt... ”Det omedvetna” är alltså ett begrepp, som inte nödvändigtvis är ekvivalent med Freuds teoretiska begrepp.

⁵⁷ I Ovidius Metamorfoser.

⁵⁸ (1910)

⁵⁹ 1915.

Psykoanalysen är grundad på hypotesen om det enhetliga Jaget, den hämmande barndomen, och idén om frigörelse genom att minnas. Det är alltså en bakåtblickande syn (*archéologi*).

Hela det psykoanalytiska projektet tycktes för en del av 1900-talets radikaler vara ett konservativt projekt. Det finns alltid dom som vill förstöra festen. Många uttryckte en viss förvirring inför rörelsen, t.ex. sociologen A. Weber, som ju var en av de främsta kritikerna av det högindustrialiserade samhällets alienerade krafter (samhället såsom ”Järnbur”):

”Freuds idéer kan komma att bli en tolkningsresurs för en hel serie kulturella fenomen, särskilt inom religionens och sedernas historia ... Förutsättningen är en kasuistik av en utsträckning och med en säkerhet som idag saknas, i motsats till vad som påstås (fast en sådan kan komma inom ett två eller tre årtionden) : man behöver bara se efter hur mycket Freud ändrat på ett årtionde, och hur skrämmande litet, trots allt, hans material är, vilket är förstäelligt och ingen förebråelse alls./..../.”

DRÖMMEN & DET OMEDVETNA

”Titeln på detta arbete ger en antydning om min
åsikt om drömmen: jag vill visa att drömmar kan tydas.”
(Freud, Drömtydning, s. 7.).

Central för psykoanalysen, och en del av dess ingång, var ju nästan ifrån början, drömmen. Freuds krassa - men oerhört slagkraftiga, öppningstes i sin Drömtydning var ju denna : att drömmar går att tolka. ”Titeln på detta arbete ger en antydning om min åsikt om drömmen: jag vill visa att drömmar kan tydas.” Att detta hävdats sedan unge Davids dagar i Egypten, och ännu tidigare, det får man väl bortse ifrån. Ty här pretenderas det på att lägga fram 1.) solida bevis för tesen, samt 2.) en förklaring. Att det nu inte går att tolka alla drömmar, det har dock visat sig/skall dock visa sig. Detta huvudbudskap om drömmarnas öppenhet innebär inte, att han primärt är ute efter att undersöka vad drömmen är, han är ingen sömnforskare, - utan att han är intresserad av hur man, genom att tolka drömmarna genom deras underfundiga symbolik, kan komma till kunskap om sig själv (!) och sin historia. Drömtolkningen är ett medel i en större terapi, vilken är psykoanalysen. Drömmen är, för den vakne, porten till det Omedvetna.

Psykoanalysen växte fram [1.] ur Freuds praxis (praktik) med att bota hysteri, d.v.s. psykosomatiskt lidande, ångest, tvångstankar mm., samt [2.] ur Freuds egen självanalys.

Psykoanalysen är en människouppfattning och en metod. Freud önskade själv kalla det en vetenskap. Men den uppfyller icke kriterierna för en sådan. Dess påståenden kan icke vetenskapligt verifieras. Man kan inte utföra kontrollerade försök/studier som kan verifiera/falsifiera teorins praktik. Det finns ingen vetenskapsteori i botten. Denna idébyggnad har många delar. I grunden är det en terapeutisk metod, byggd på tolkning (hermeneutik) och kring denna metod har så bildats teorier, och i metoden ingår det viktiga drömtolkningsarbetet, som är en operationell del att komma åt patientens förflutna med.

Psykoanalysen är logocentrisk: den fixerar på vad patienten säger, och tolkar detta. (I denna logocentricitet är en fara, då man kan sammanblanda den logos som skall tolkas med den logos som tolkar.) Här spelar analytikerns förmåga, och inställning en avgörande roll, och denna roll är icke klart fixerad. För att tolka byggde Freud en *drömtolkningslära*, en hermeneutik, - innehållande en symbolteori, ovanpå en teori om det mänskliga psyket. Man har också byggt en praktiskt-analytisk metod, som innebär analystimmen på divanen, "fritt associerande", berättande av drömmar, minnen, fantasier, associationer, o.s.v.. Vi har hos Freud en människobild som dessutom i grunden är byggd på föreställningen om drifternas och sexualitetens – libidons - avgörande inflytande för individen.

Freud översätter gärna **en bild ur en dröm** till ord och ett ord till ett annat ord. Det utbildades netop ett inte så litet lexikon i Freuds (kapabla) huvud Många har - märkligt nog !- betraktat hans metod som hermeneutiskt (tolkningsmässigt) exemplarisk. Andra inte. Det är nödvändigt att betona, att det är en logocentrisk teori, att denna teori är uppbyggd till stor del kring ord och deras mening. Det utomordentliga och nya med fallbeskrivningarna är ju att det i en spännande form åskådliggjorde ett förhållande mellan analytiker och analysand, och hur detta förhållande förändrades i och med att en, eller flera, gåtor av symbolisk natur löstes av de båda inblandade i samspel. Det lyckade fallet styrkte så tolkningsteorin i dess båda avseenden, tolkningen som upplösande av rebusen, upplösandet av rebusens identitet med upplösandet av den lösning , trauma el. dylikt , som framkallade symtomet.

En kritik – med anknytning till det strikt logocentriska har framförts av filosofiprofessorn S. Carlshamre i en artikel om Lacans åsikter om metafor resp. metonymi i psykoanalysens drömtolkning. (En metonymi är alltså när en del –

t.ex. trumpet – får representera en helhet - trumpetare -. Ex. ” Säg åt trumpeteten å hålla käft!”) :

”När Lacan skall sammanfatta språkteorins betydelse för psykoanalysen så säger han att "symptomet är en metafor, och begäret är en metonymi". Låt oss illustrera vad detta kan betyda med hjälp av ett exempel som Lacan hämtar från Freud. Denne berättar på ett ställe om kvinnan som, efter att ha försökt alla andra medicinska utvägar, kommer till honom för att få hjälp mot sina smärtor i korsryggen. För att göra en lång historia kort, så enar sig Freud och kvinnan till slut om förklaringen att hon "bär sitt kors", sonar en skuld med hjälp av sin smärta. Det intressanta för oss är att hon, om Freud har rätt, har ont just i korsryggen därför att den heter "korsrygg". Förbindelsen mellan symptomet och dess "orsak" är inte kausal, utan semiologisk och förmedlad av (i det här fallet) det tyska språket. Det är detta Lacan menar när han säger att "symptomet är en metafor" - ännu mera träffande vore väl att kalla det en rebus. Att "begäret är en metonymi" illustreras av ett annat drag i samma anekdot. Det som leder analytikern på spåret efter den metaforiska innebörden är att smärtan är "felplacerad" - det finns "egentligen" ingen orsak till att hon skulle ha ont i korsryggen. Men smärtan är en representant för den emotionella laddning som ursprungligen förbands med den nu endast metaforiskt uppfattade skulden. Den emotionella laddningen, "begäret", förskjutes utefter den metaforiska kedjan - det är denna förskjutning, tror jag, som Lacan syftar på när han säger att begäret är en metonymi. Båda sidorna av slagordet kan sammanfattas så här: det manifesta objektet för analysandens begär är en symbol för det latent objektet, och förmedlingen mellan de två går via topologiska mekanismer som delvis verkar på det rena rebusplanet.”⁶⁰

Freud är fristående från den kabbalistiska drömmuppfattningen, - som han, genom sina tidiga studier var medveten om, där drömmar generellt indelas i två slag: varnings- och löftesdrömmar.⁶¹ Faran för övertolkning var onekligen stor - och är det inom psykoanalysen än idag; jfr. Freuds berömda (reträtt) yttrande: "Ibland är en cigarr bara en cigarr." Beträffande det hermeneutiska, så är ju det i tolkningsavseende mycket mer föränderligt, än det sätt på vilket Freud tolkar. Freud använder inte "den hermeneutiska cirkeln" i symboltolkningen.). Man får inte glömma att språket, även i drömmen, har mer än en symbolisk relation. Det har en paradigmatiske – i.e.: förhåller sig till symbolsystemet, samt en syntagmatisk: diskursens före och efter. Alltså är drömtolkning aldrig som att slå i symbollexikon, om man nu tror att man sysslar med ett helt språk, då drömllexikonet enbart tar hänsyn till en av tre aspekter.⁶²

⁶⁰ (jfr. även J. Asplund.i : Om undran inför samhället.)

⁶¹ jfr. E. Bishoff., Über elemente der Kabbalah, (1920), och GT. (historien om Josef m.m.) , samt Homeros, som skiljer på sanna drömmar , och drömmar som söker föra oss vilse, eller dölja, elephairontai, - eftersom de förmodas komma till oss genom bedrägliga portar av elfenben (elephas).

⁶² Jfr. Nouveau essais critiques (1972) av Roland Barthes.

Freud inleder DT (Drömydning, Traumdeutung.) med att förklara att hans metod (en del av... praxis) är något mitt emellan att översätta enskilda symboler och att översätta en helhetsmening som patienten (analysanden) uppfattar med en gång. Han menar också att samma dröminnehåll kan ha olika innebörd för olika personer.

År 1901 (!) annonserade H. Bergson att den "övergripande uppgiften" för Det nya seklet skulle komma att bli "att arbeta i Andens undre värld", "att utforska det omedvetna". jfr. Höffdings Henri Bergson's filosofi. (1914) Snart skulle Dadaismen uppträda, med Hugo Ball, Tristan Tzara och andra - men också den i detta sammanhang mer betydelsefulla surrealismen, (jfr. Caillois , den franske sociologen.) vars banerförare, den franske läkaren och poeten m.m. André Breton, skulle utge ett flertal manifest, tidskrifter och annat under nära ett halvt sekel på jakt efter olika sätt att med hjälp av det "undermedvetna" skapa en bättre och från materialismen frigjord människa.). W. James - skaparen av uttrycket: "stream of consciousness", som för många länge blev ett litterärt ideal, till någon påpekade frånvaron av estetiskt moment i det - menade att upptäckten av det omedvetna (det Omedvetna) var den största upptäckten inom psykologin under hans levnad. Denne amerikanske pragmatists uppfattning var annars, som den egenartade Egon Friedell, uttrycker det: " Det som passar oss, är sant." - och James menade likaså, logiskt korrupt , explicit och ordagrant att : "Allt som finns är sant." Ofantlig är den skada som pragmatismen åstadkom i USA.

Fromm:

"Drömmarna fattas som ett hallucinatoriskt uppfyllande av irrationella önskningar, särskilt sexuella önskningar, som uppstått i den tidiga barndomen och som inte fullständigt omvandlats till reaktionsbildningar eller sublimerats. Dessa önskningar uttrycks som uppfyllda, när var medvetna kontroll är försvagad, som är fallet i sömnen. Om vi emellertid skulle tillåta oss att själva att...ge utlopp at dessa önskeuppfyllelser i vara drömmar, skulle drömmarna inte vara så förbryllande eller förvirrande. Vi drömmar sällan att vi begår mord eller incest eller 'ett brott av något slag, och även om så sker, så får vi inte njuta av vara önskeuppfyllelser i vara drömmar. För att kunna förklara detta fenomen antar Freud, att den moraliska censuren inom oss också. sover till hälften, medan vi sover./ . / ". ⁶³

Fromm fortsätter:

⁶³ (Fromm var gift i tur och ordning med två av psykoterapiens kvinnliga förgrundsgestalter, Frieda Fromm-Reiechmann (- Dr. Fried i Joanne Geenbergs, (Hannah Green) Ingen dans på rosor (1964),) - och Karen Horney. Jfr. äktenskapet mellan antropologerna Bateson och M. Mead.).

"/. / på så sätt tillåtes tankar och fantasier, som annars är fullständigt uteslutna, att komma in i vårt sömnmedvetande . censuren bara halvsover. Den är tillräckligt vaken för att göra det om möjligt för de förbjudna tankarna att framträda klart och omisskännligt. Om det är drömmens funktion att vårda sig om sömnen , måste de irrationella önskningar, som uppträder i drömmen." "På så sätt tillåtes tankar och fantasier, som annars är fullständigt uteslutna, att komma in i vårt . sömnmedvetande. Censuren bara halvsover. Den är tillräckligt vaken för att göra det om möjligt för de förbjudna tankarna att framträda klart och omisskännligt. Om det är drömmens funktion att vårda sig om sömnen , måste de irrationella önskningar, som uppträder i drömmen, vara tillräckligt maskerade för att lura censorn. I likhet med de neurotiska symptomen innebar de en kompromiss mellan "Detet" bortträngda kraft- er och det censurerande "överjagets" bortträngda makt. Det händer ibland, att denna förvrängningsmekanism inte fungerar riktigt, att vara drömmar blir alltför tydliga för att undgå censorn och vi vaknar. Följaktligen antar Freud, att vad som huvudsakligen utmärker drömmarnas språk, är denna process av maskering och förvrängning av de irrationella önskningarna, vilken tillåter oss att ostörda fortsätta att sova. Denna föreställning är av vikt, när det gäller Freuds symbolikbegrepp. Han tror, att symbolens huvudfunktion är att maskera och förvränga den underliggande önskingen. Symbolspråket fattas som en "hemlig kod", drömtolkningen som dechiffreringsarbetet."

jfr. också inledningskapitlet till O. Holmbergs klassiska *Inbillningens värld I-II*, (1927). Det behandlar drömmens förhållande till litteratur. Freud själv menade att psykoanalysen aldrig skulle kunna förklara skapandets mysterium. Theodor Adorno är kritisk till den snäva konstuppfattning psykoanalysen erbjuder:

"From the point of psychoanalysis, art is a day-dreaming. It is a view that, on the one hand, mistakes works of art for documents, lodged in the dreaming person's head."

(AEst Th. S. 12.)

Genom drömmen når vi bl.a. hysterins (konversionens = symptomets) rötter. Drömmar har meddelanden. De måste dock vara tillräckligt maskerade för att s.a.s. lura Censorn. (Censorn måste vi ha för att undvika för bryska sanningar.). I likhet med de neurotiska symptomen innebar de en kompromiss mellan "Detets" bortträngda krafter (i andra topiken) och det censurerande "överjagets" bortträngda makt. Det händer ibland, att denna förvrängningsmekanism inte fungerar riktigt, att vara drömmar blir alltför tydliga för att undgå Censorn, och vi vaknar. Följaktligen antar Freud, att vad som huvudsakligen utmärker drömmarnas "språk" är denna process av maskering och förvrängning av de irrationella önskingarna, vilken tillåter oss, att ostörda fortsätta att sova.

Denna föreställning är av vikt, när det gäller Freuds symbolikbegrepp. Han tror att symbolens huvudfunktion är att maskera och - i detta - förvränga den

underliggande önsknigen. Symbolspråket fattas som en hemlig (av det Omedvetna listigt formad) kod , drömtolkningen såsom dechiffreringsarbetet.

Psykoanalysen kan lära känna det Omedvetna. I motsats till för romantikerna , så är Freuds Omedvetna något, som kan vetas såsom något på den betecknade nivån - signifiéns, - homogent med talets sfär, - så att de inre objekten kan anses som vetbara. Åtminstone i samma grad som de yttre, fysiska objekten. Men när olika material från det Omv. når det Fmv. kallar SF det för olika "derivat", som tillhör det Fmv. men deras "ursprung bestämmer deras öde."⁶⁴ Material flyter från det Omv. till det Fmv. men också omvänt. En växelverkan. Vad det Omedvetna har för realitetsgrad (den ontologiska frågan ang. psykiska fenomen o. funktioner) och för konstans, det är något osäkert - det är opreciserat - hos Freud. Vi kan alltså inte säga att vi tror, att vi ständigt har en instans, som kallas "Omedvetet", och som på något , med reflexion och vilja "samtidigt" , sätt styr vad vi gör , eller hindrar oss från handling. D.ä.: reflexion och vilja kommer då och då i konflikt med det Omedvetna, som tycks överordnat. Det Omedvetnas verklighet (ontologiska status) konstitueras i en första rörelse, genom tolkningen i en kunskapsteoretisk och transcendental mening.

Många har också påpekat, att grunden i den psykoanalytiska behandlingen vilar på något mer bekant, en gammal praxis, - nämligen: suggestion. Man suggererar patienten att berätta, tolka och släppa sin rädsla i en suggererad halvdvala och frigöra sig, genom att efter "självbekännelsen" inse, att han/hon ju faktiskt överlevt sitt trauma o.s.v.. Det ligger alltså något basalt teoretiskt enkelt i grunden till psykoanalysen, ngt som Freud lärde redan hos Charcot. Sent upptäckte man också , att man kunde suggerera patienten till att (omedvetet !) ljuga. Men man kunde göra det motsatta: få patienten att tro att t.ex. ett sexuellt övergrepp aldrig inträffat, att det var en (önske-) fantasi. Detta skulle komma att ge psykoanalysen dess första allvarliga skador. Vad man dock också trodde sig upptäcka var hysterins natur. Det hysteriska symptomet kom man fram till hade skapats genom en omvandling . Upptäckten av den hysteriska konversionen (jfr. Breuer) var onekligen betydelsefull, ty här kunde man koppla t.ex. ett bortträngt minne till det hysteriska symptomet, och när man – med en detektivisk list – lyckats locka fram minnet, så försvann symptomet vips, och , som Freud – under Nancy-tiden - skriver i fallet med kvinna med paraplyn⁶⁵: ”Sedan såg jag henne aldrig mer.” (Case closed.)

⁶⁴ (Freud, Det omedvetna, s.191.)

⁶⁵ (i Emmy von N.)

Man kan tycka, om man läst igenom alla Freuds fallbeskrivningar, och åtskil-
ligt av det som är drömtolkning i övriga böcker, att man kommit in i en maskin
tillverkad av den legendariske Ramon Lull, den spanske excentriske encyklo-
pedisten, logikern m.m., en maskin, som kan leverera svar på all (i hela värld-
den förkommande) instoppad information .

Två saker bör kanske framför allt betonas här : 1.) Det i Freuds resonemang,
som var nytt, var ju det övertygande sätt på vilket han kunde likställa "dröm"
med "symptom". Här finns förmodligen upprinnelsen till paradigmskiftet. Se-
dan följde mycket automatiskt.

Freud var onekligen ett snille i att se samband. (Även där inga fanns.). D.v.s.
ett snille på att tolka. 2.) Freud kunde också , i och med sin egen praxis, göra en
del av sina egna nya begrepp helt levande genom fallbeskrivningarna. Man såg
bakom det beskrivande en agent, ett subjekt och ett objekt.

Freud inleder också DT med att förklara att hans metod (en del av... praxis) är
något mitt emellan att översätta enskilda symboler och att översätta en hel-
hetsmening som analysanden uppfattar med en gång. Freud menar också att
samma dröminnehåll kan ha olika innebörd för olika personer.

"Det upptäcktes en dag att de patologiska symptomen hos vissa neurotiska patienter
har en mening. På denna upptäckt byggdes den psykoanalytiska behandlingsmetoden. Det
hände under tiden man behandlade dessa patienter, att de, i stället för att visa symptom, be-
rättade sina drömmar. En misstanke uppstod då, att också drömmar hade mening."

Vid författandet av Drömtydning hade alltså hos Freud denna "misstanke" växt
till övertygelse. Och man kan här se det neurotiska symptomet som en slags "
sanning". Freud kan inte i alla lägen "bevisa", att drömmen är en önskeuppfyl-
lelse, så t.ex. i ångestdrömmen. Drömarbetet, förvrängning , symbolisering o.
annat, är enl. F. nödvändigt, eftersom drömmen är en undertryckt önskan. Detta
är dock ett cirkelresonemang, menar R. Wollheim.

Hur som helst så vore det ju outhärdligt att drömma drömmar, i vilka det rakt
upp och ned påstods saker om en själv. Det skulle likna den tillvaro som den
lever i, som har paranoid schizofreni, vilket är ett tillstånd av närmast grotesk
smärta.

Freud är i Drömtydning sparsam med teoretiserande, men mer upplysande.
Freud finner vissa symbol- "invarianter", vissa "stadiga symboler" såsom : för-
äldrar som kungar och drottningar; torn och pinnar såsom representerande eri-

gerade penisar, o.s.v., o.s.v., och W. hävdar, att en sådan symbolism måste hänföras till drömarbetet. Freud hävdade, att i det fall vi nu finner drömsymboliken plausibel, så pekar den i sin tur på en mer grundläggande förmåga hos vårt psyke: den, att symbolisera. Symbolerna är ett slag "primärt" språk, nära besläktat med myt. Freud skriver om detta i brev till Fliess, och talar då om en "psykomytologik". Wollheim menar att Freud i sin massiva symboltolkning inom drömtolkningen var klart influerad av en elev, Wilhelm Stekel. Denne skrev bl.a. ett "drömllexikon", och menade alltså, att man kunde översätta drömsymboler direkt och generellt, något som då kritiserades av Freud. I begreppen "invariant" och "primärt språk" döljer sig spår från en lamarckistisk syn. I psykoanalysens fall: symboler - och symbolers mening - ärvs.

Genom drömmen når vi bl.a. hysterins rötter. Drömmar har meddelanden. De måste dock vara tillräckligt maskerade för att så att säga lura **Censorn**.

Censorn måste vi ha för att undvika alltför bryska sanningar. I likhet med de neurotiska symptomen innebar de en kompromiss mellan "Detets" bortträngda krafter (i andra topiken) och det censurerande "överjagets" bortträngda makt. Det händer ibland, att denna förvrängnings- mekanism inte fungerar riktigt, att vara drömmar blir alltför tydliga för att undgå Censorn, och vi vaknar då upp. Följaktligen antar Freud, att vad som huvudsakligen utmärker drömmarnas "språk", det är denna process av maskering och förvrängning av de irrationella önskningarna, vilken tillåter oss att ostörda fortsätta att sova. Denna föreställning är viktig att ha med och betänka, när det gäller begripandet av Freuds symbolikbegrepp. Freud tror att symbolens huvudfunktion är att maskera och i detta förvränga den underliggande önsksningen. Symbolspråket fattas som en hemlig (av det Omedvetna listigt formad) kod, drömtolkningen såsom dechiffrerings-arbetet.

Den manifesta drömmen har – enl. Freud - sin form utifrån/genom "drömarbetet". Via dess tre förvandlingsformer: förtätning, förskjutning och symbolisering förvandlas drömtanken, den *latenta drömmen*, (.. den reella, ogripbara, alltså.) till den *manifesta*, den mestadels gåtfulla, (!) förbryllande slutprodukten. Den *ihågkomna*.

Här kommer då också psykoanalytikern in. Det intressanta är ju här bl.a. att "drömtanken" presenteras som en gåta, av drömmen. Här ligger ju nästan ett lekmoment: "Kom och ta mig om du kan !" Denna gåta syns ju i sig själv såsom en spännande gåta i evolutionen själv. Den latenta drömtanken (som skulle kunna kallas den "egentliga" drömmen, som vi drömmer, på "plats" ...) kan vi bara nå genom tolkningsarbetet. Genom det löser vi upp (drömarbetets)

förtätningar, sätter det förskjutna på plats, ser bakom symbolerna. Den latent drömtanken visar sig då vara begripligt (logiskt?) fenomen, produkten av en önskan: "Det är inte mitt fel att Irma inte blir bättre." . Det är påtagligt att Freud värderar den "återfunna" latent tanken högt; han talar om den som en högvärdig produkt av vårt intellekt. Lika nedvärderande förhåller han sig, enligt Sjögren, till den manifesta drömmen : den är ingalunda produkten av en kreativ kraft, utan blott och bart ett försök att lura censuren (Censorn).

Wollheim menar att Freuds tes i *Drömtydning* i själva verket är två:

- 1.) å ena sidan är varje dröm en önskeuppfyllelse,
- 2.) å andra sidan är detta dolt.

Wollheim menar, att Freud, för att upprätthålla vetenskaplighet, måste bevisa sanningen av vardera av de två teserna, oberoende av varandra. Vart och ett bevis måste stå på egna ben. Antagandet, att drömmen är en önskeuppfyllelse, implicerar att den både (!) är en önskan och dess uppfyllelse, de går här icke att skilja åt. Och vi kan mycket väl tänka oss en önskan som är uppfylld, utan att personen som fått önskeuppfyllelsen är nöjd. Drömmarens relation till sina önskningar är ju egendomlig. Han tycker inte om dem, han censurerar ju dem, så skriver ju Freud själv (1923), och Wollheim framhåller, att F. ser två personer förenade i en i drömmaren,

- a.) en person som har önskan,
- b.) en annan som avvisar denna önskan.

Vi kan gå till ett annat uttalande av Freud, för att försöka förstå drömtolkningens plats i psykoanalysen och önskningens plats i drömmen:

"Det upptäcktes en dag att de patologiska symptomen hos vissa neurotiska patienter har en mening. På denna upptäckt byggdes den psykoanalytiska behandlingsmetoden. Det hände under tiden man behandlade dessa patienter, att de, i stället för att visa symptom, berättade sina drömmar. En misstanke uppstod då, att också drömmar hade mening."

(Freud, *Om den psykoanalytiska rörelsen*, 1923.).

Vid författandet av *Drömtydning* hade hos Freud denna "misstanke" växt till övertygelse. Och man kan här se det neurotiska symptomet som en slags "sanning" (såsom Jacques Lacan – närapå - skriver: "Sanningen om neurosen är sanningen."⁶⁶). Freud kan inte i alla lägen "bevisa" , att drömmen är en önskeuppfyllelse, så t.ex. i ångestdrömmen. Drömarbetet, förvrängning , symbolisering o. annat, är enl. F. nödvändigt, eftersom drömmen är en undertryckt öns-

⁶⁶ Science et verité. i *Écrits*.

kan.⁶⁷ Detta är dock ett cirkelresonemang, menar Wollheim. I en annan passage menar Freud, att "kärnan i hans teori", ligger i utdestillerandet av censorskapets drömförvrängning. Detta uttalande är dunkelt och "får tolkas välvilligt" enl. W. R. Wollheim tar också upp ämnet Symbolism, där Freud i originalupplagan av Drömtydning är sparsam med teoretiserande, men i senare upplagor mer upplysande. Freud finner vissa "invarianter", vissa "stadiga symboler" såsom : föräldrar som kungar och drottningar; torn och pinnar såsom representerande erigerade penisar o.s.v., och W. hävdar, att en sådan symbolism måste hänföras till drömarbetet.

Freud hävdade, att i det fall vi nu finner drömsymbolismen plausibel, så pekar den i sin tur på en mer grundläggande förmåga hos vårt psyke /att symbolisera/ än /i/ drömmens fenomen. Symbolerna är ett slag "primärt" språk, och Freud skriver härom också i ett tidigt brev till Fliess 1907, och talar om en "psykomytologik".

Wollheim menar att Freud i sin massiva symboltolkning i drömtolkningen var influerad av en elev, W. Stekel, som ju i sin tur senare skulle gå egna vägar. Denne skrev bl.a. ett "drömllexikon", och menade alltså , att man kunde översätta drömsymboler direkt o generellt, ngt som då kritiserades av Freud, jfr. K. Burke.⁶⁸ I de inom psykoanalysen använda begreppen "invariant" och "primärt språk" döljer och uppenbarar sig spår från en lamarckistisk syn. D.v.s. att förvärvade egenskaper ärvs. I psykoanalysens fall: symboler (och symbolers mening) ärvs. (jfr. Gilman,).

Därmed kommer vi fram till en annan punkt där Freuds drömlära, i sin snävaste form, blivit hårt kritiserad. Den teoretiska tanken, att den manifesta drömmen, den "återberättade drömmen", den formulerade, ihågkomna, *inte skulle ha något värde i sig*, kolliderar nämligen påtagligt med de praktiska erfarenheterna från psykoanalytiskt arbete, där den manifesta drömmen i sig "är ett värdefullt bidrag till förståelsen av analysandens inre värld."

Testen på om det är den sanna meningen eller ej är huruvida patienten blir fri från sina livshämmande symptom (eller likn.) eller inte, och således blir en *friskare* människa, blir av med ett neurotiskt symptom, eller att patienten kän-

⁶⁷ (F.W. XV.166, 167.).

⁶⁸ Stekel skrev även senare en berömd uppsats om Kafkas Förvandlingen.

ner, att den eller den attityden gentemot den eller den personen är adekvat eller inte, något patienten inte varit klar över tidigare.

Även de, som var motståndare till den psykoanalytiska teorin, som den förelåg i *Traumdeutung*, och som den framkom i övrigt och successivt, kunde icke helt värja sig mot denna skrift. Den berörde.

För att tolka byggde Freud - i upptäckariver - en drömtolkningslära, innehållande en symbolteori, samt en teori om det mänskliga psyket. Man har också byggt en praktiskt-analytisk metod, som innebär *analystimmen på divanen*, "*fritt associerande*", berättande av drömmar, minnen, fantasier o.s.v.. Psykoanalysen har även blivit en teori, som vidgats till att omfatta nära nog allting i en patients liv, samt till att omfatta fenomen av interpersonell karaktär, och så även samhälleliga, estetiska samt andra ämnesområden. Freud kom under sitt långa liv som publicist att behandla ett flertal områden utanför det terapeutiska. Man kan – med avseende på hans tänkesätt i stort säga, att han var intresserad av allt mänskligt, samt att han såg på andra vetenskaper med en psykoanalytikers ögon. D.v.s. sina högst egna. Psykoanalysen har växt ut ifrån Freuds praktik i Wien kring 1900, och utgivandet av boken *Drömydning*, till att bli en världsomspännande rörelse. Den växte långsamt, råkade ut för bakslag, modifierades, och fick konkurrens.

Idag är den en i raden av psykoterapier, som i mycket influerats psykoanalysen., men också av annat såsom österländsk visdom, och tankar om förändring, ett helare liv, o.s.v., som tidigare varit en angelägenhet för religionen och prästerna m.fl.. Psykoanalysen har ju ofta beskrivits som en metod att frigöra människan. Den frigörande kraft, som man då sökte påvisa, med viss framgång, hade alltså tidigare nästan uteslutande reserverats religionen, - och tidvis magin. Wien var en förhållandevis sekulär stad på Freuds tid.

Ofta när vi talar om "sanning" i psykoanalysen, så är det metaforiskt, ungefär som i religiös praxis. Genom en slags självreflexion i samarbete med analytiker. I psykologisk mening kan man ju hävda, att en sådan självreflexion söker något, som redan finns, även om det – detta själv - kan vara som en "hägring", som något som man bara delvis når, något som ständigt är bortom räckhåll, - jfr. här Per- Olof Olofssons begärsbetecknings- och illusionsskapelse teorier om "illusionernas dans", d.v.s. illusionernas avlösande av varandra för människan⁶⁹, alt. hur "samma" illusion byter klädnad - Freud-kritik - uti böckerna *Urfantasin och ordningen* (diss. 1987), och *Den avklädda människan*, i avseende på, huruvida det finns ett sådant "själv" hos en som barn eller rentav som

⁶⁹ Jfr. begreppet: förtrollning, och avförtrollning. Jfr. Alexandre Koyré om lögnen i *La Mensonge*.

ofödd. Alltsedan Kierkegaards stora utredning kring Självets förhållande till förtvivlan, en utredning om autenciteten och Människans villkor, har många fått upp ögonen för svårigheten att handskas med begreppen "Själv", "Jag" och "Ego" i diskussioner inom psykologi och psykiatri. Dessa begrepp tenderar att leda in i cirkelresonemang, ("onda cirklar") och man har ofta funnit det bra att söka lämna dem därhän. Om man inte gör det, så finnes varnande exempel, som t.ex. både Kierkegaards bok, *Sygdommen till Döden*, men även en långt senare tillkommen, *Man in search for himself*, av R. May och i massvis av amerikansk ego-psykologi.

Autencitetsdiskussionen har i filosofin förts vidare av Heidegger och Lévinas. Vi har ju hos Freud en människobild som är starkt byggd på hypotesen om det enhetliga Jaget, samt den hämmande - barndomen, och frigörelsetanken genom analys. Freud bör placeras i en realistisk och tragisk tradition, menar Lacan: jag är vad jag har varit, eller - jag är vad jag inte har varit, eller - ännu hellre - jag skall bli, vad jag inte har varit.

Atenarens resonemang i Platons *Faidros*,⁷⁰ om själen⁷¹ som tredelad : hästen, ekipage, "körsvan", Freud använder bilden körsvan hästar om relationen *Ego-Id*. Psykoanalysen bygger alltså på en idé om frigörelse, en rörelse ifrån förtryck . Den har en stark tro på det friska hos varje människa, om blott denna människa blir fri från den marterande upplevelsen av att ha blivit utsatt för förtryck, att ha varit barn på ett dåligt sätt, - en tanke som bl.a. är historiskt grundad i upplysningsmannens Rousseaus *Självbekännelser* och hans *Emile ou de L'Education*.⁷² Dessa Rousseaus idéer väckte då - liksom böcker om barnuppföstran skulle komma att göra, en bra period framigenom , - enorm uppmärksamhet. Rousseau är en sympatisk figur, som blomstrar i reflexion över allehanda, sprudlar i sina prisskrifter, men samtidigt är full av skepsis till sina fynd, och klart inser sin egen brist på kunskap.

Drömtolkningen växer ju fram tillsammans med associationsmetoden, att patienten genom *fritt associerande* mer o. mer närmar sig det dolda, det förträngda, (traumat eller vad det nu kan vara), o. denna metod vilar på antagandet , att människan vet något om sig själv, utan att hon vet om det. Bara i detta ligger en djup ironi. Som kan vara sann. Psykoanalysen söker en sanning bortom - eller i - det hysteriska symptomet (det för denna tid och miljö främsta tidsty-

⁷⁰ Platon *Samlade verk* .V. 2. 249 ff.

⁷¹ Märk väl att det inte är det kristna begreppet "själ" som här diskuteras. Det kristna begreppet "själ" är nämligen så definierat, att det väsentligen inte alls tillhör Människan, men Gud.

⁷² (1762)

piska symptomet). Detta symptom tolkas. Psykoanalysen, som ofta tolkar mytiska bilder och konventioner, har inte utan framgång själv skapat myter. Ofta överdådigt kraftfulla. Något Kafka upptäckte, såsom fördomsfri estet. Frihet och hälsa nås – enligt psykoanalysen - genom analysens insikt. I den tillbakadragna universitetsavhandlingen *The Concept of the Unconscious in the Transcendental Theory of Mind* (1927) menade Adorno att "helandet från neuroser är synonymt med den fullständiga förståelsen från patientens sida av symptomet.

FÖRSTA TOPIKEN

OCH CENSORN

Det som hålls omedvetet - inom oss, i vårt sinne - hålls omedvetet av censuren.

“A key unresolved area of contention concerns “disguise-censorship”. Disguise-censorship is generally considered by those critical of Freud to be “the heart of Freudian dream theory” (Hobson, 1999, p. 170; cf. Hobson, 1988; Hobson & Pace-Schott, 1999). On this view, “the psychic censor acts to screen and block wishes unacceptable to consciousness” (McCarley & Hobson, 1977, p. 1218; cf. Domhoff, 2004, p. 11), and here it is claimed there is not “the faintest modicum of support” (Hobson, 1999, p. 157). Given this supposed centrality, these authors believe that if disguise-censorship is false then Freudian dream theory as a whole can be rejected.”

(Simon Boag)

CENSORN, eller **censuren**, är en idé/ som uppkommer hos Freud redan 1897, tre år innan publiceringen av boken *Drömtydning*, och då talar han om den i termer av tidningscensur, i tzarryssland, i ett brev till Wilhelm Fliess:

"Har du nån gång läst en utländsk tidning som passerat den ryska censuren ? Ord, hela delar av satser och satser överstrukna med svart, så att resten blir obegripligt."

Censorn beskrivs i *Traumdeutung* som "ett selektivt staket". Men vem sätter upp staketet, vem selekterar?⁷³

Censuren finns i, den första topiken, på två plan, mellan det Omedvetna och det Förmedvetna och mellan det Förmedvetna och det Medvetna.

I den andra topiken⁷⁴ är censuren mer förbunden med föreställningen om en avvärjningsmekanism: Freud talar om en väktare, "en mer eller mindre skarp-sinnig väktare av sin tjänsteställning, en censor." mellan hall⁷⁵ och salong. Censuren tillskrivs - 1938 - 38 år efter Drömtydning – alltså Överjagets verksamhet, och sättes av Freud - åtminstone vad gäller drömförvanskningen - i Jagets "tjänst".

Det tycks inte som det fullkomligt föreställningsmässigt ogripbara i själva "väsendet", eller det ogripbara i dess till synes självständiga "existens" hos Censorn, eller censuren, nämnvärt skulle ha oroat eller stört Freud, i hans bygge av modeller för det mänskliga psyket. Han konstaterar att man "icke är herre i eget hus", men vad är det då för en "mer eller mindre vaksam" varelse, som är den verklige och enväldige Herren? Vagheten är – metodiskt och filosofiskt - uppenbar. Men det döljer sig/uppenbarar sig/ kanske ändå en rimlighet i bakom den. Vi är ju här nära kärnan i hela idékomplexet.

Störande är - det i alla fall - att Freud hela tiden målar upp slagkraftiga konkreta bilder som illustration till sina teoretiska resonemang, bara för att senare förklara att man *inte alls bör föreställa sig* något alls i psyket som konkret!

Censorn kan ju betraktas som ett försvar med ontogenetisk och fylogenetisk bakgrund, som är till för att skydda individen, och att vi utan censuren inte skulle klara oss, och att den är av automatisk-neurologisk natur, och att den ibland kan - av slumpen – successivt ha överutvecklats, så att den är hämmande och därför behöver - genom diverse metoder - lättas på, för att individen skall bli kapabel att styra mer över sitt liv.

Men är nu ändå inte det Omedvetna större, mer, än Censorn? Den ontologiska vara-frågan om det Omedvetnas sätt att vara kan ses som meningslös. En ontologisk Freud-syn bleve, att utveckla en slags motsvarighet till en *demono-*

⁷³ Enl. Laplanche/Pontalis Psychoanalytisk lexikon, : är det : Jaget.

⁷⁴ Den jagstrukturella metapsykologin.

⁷⁵ (/ Vorzimmer /)

logi, lik t.ex. Joseph Görres'. Görres' bok⁷⁶ var uppskattad av Kierkegaard, och kan påminna om Swedenborgs änglatraktater.⁷⁷

Det problematiska med Censorn kan icke nog understrykas. Vägen till bygandet av begreppet "Censor" gick ju för Freud via dels studiet av hysterin dels studiet av drömmen. Så tillkom t.ex. felhandlingen, som ännu en hermeneutisk port till Censorn. Sedan vitsen.

Begreppet "censur" och Censor härrör alltså från den period i Freuds forskning, som föregick studierna i hysteri, där han senare kunde konstatera en borträngningsmekanism, censorn, som psyket använde sig av, när den icke kunde klara av det omedelbara trycket av en upplevelse. Ett fenomen kring detta "censorskap", som snart också stod klart var, att det inte bara förträngde just den aktuella händelsen, känslan, källan, **men också allt ikring**, som *faktiskt*⁷⁸ kunde associera till denna. Censorn kunde alltså ha s.a.s. "förbannat" ett helt område, ja, låtit en hel tidsrymd försvinna in i en sfär av glömska. När man tar upp detta problem, d.v.s.: begreppet "icke herre i eget hus", så saknas ibland förståelse för vidden av vad det är fråga om.

Om jag – liksom många andra - menar, att problemet är, att Censorn, enligt Freuds teori, rimligen då innehar ett utvecklat Medvetande (uti det Omedvetna, vars kärna denne utgör ..., och ofelbart alltid och allestädes syns veta vad jag tål och icke tål, står ut med att veta/komma ihåg o.s.v., så hänvisar många av dem som är "psykoanalytiskt troende" enbart till att: "detta är det Omedvetnas funktion".

Att vi, var och en nästan skulle besitta ett "*Mastermind*" som i alla lägen är superkapabelt i avseendet att sortera vad vi bör vara medvetna om, det synes alla ett av de märkligaste teoretiska konstruktioner som nånsin slagit sig fram. Det är **ett stort under**, att denna konstruktion, om det formuleras som jag just gjort, alls kunnat uppträda i "vetenskaplig dräkt".

Ty, om det nu INTE skulle röra sig om ett inre Mastermind, - ett allvetande, ofelbart intellekt, hos var och en människa - vad är det då? Alternativet är förmodligen en Censor som inte är ett Mastermind, men felbar. Och: vad har vi då för annat alternativ till en beskrivning av och en förklaring till Censorn? Kan man tänka sig ett fylogenetiskt perspektiv på Censorn: ett långsamt uppbyg-

⁷⁶ Christliche Mystik, I-IV, (1845).

⁷⁷ Censorn skulle, då, i en parallell demonologi, vara något annat än helt inommänsklig del, - hen bleve i en alternativ ontologi en självständig aktör, kanske i förbund med någon yttre kraft, just som demonerna (en gång). Liksom inom religionen själen är de del av/ ägs av guden. Eller Censorn skulle vara en självständig demon! Vi är besatta av Censorn, liksom av ett "väsen".

⁷⁸ ... eller symboliskt.

gande - genom evolutionen - av en skyddsmekanism som påminner om reflexer? Eller är det ett "överbelastningsskydd" av mer neurofysiologisk art? Eller något annat? En kombination av flera "system"? Men kvar står frågan om Censorns perfektion.

Kunde då inte Freud konstruerat en teori om medvetandet, som hade mindre dramatiska konsekvenser, undvikit den dubbelhet⁷⁹ i människobilden som införandet av begreppet Censor väl medför? Eller är det nu så, att Censor faktiskt motsvaras av något empiriskt verifierbart, något faktiskt existerande, och att vi så måste acceptera att vi s.a.s. har ett "dubbelt medvetande"? (Freud skulle ju här svara, att denna konstruktion är den enda rätta, den han "sett". Andra finner den ändå orimlig, och tror inte på Sigmund Freuds slutsats av vad han "sett".). Detta är inget, som man kan reda ut logiskt eller filosofiskt. Det har betydelse för dem som iakttar, och dem som beskriver mänskligt beteende. Icke minst författare av fiktion.

Somligt av sådant här kan beläggas empiriskt, - somligt är rena självklarheter – då i den meningen, att vi svårligen t.ex. skulle kunna tala om att ett medvetande som, såsom medvetande, var medvetet om alla intryck och alla minnen på samma gång. VÖRDNAD INFÖR den freudiska "CENSORN".

GLÖMSKAN är reglerad från vårt innersta inre, eller om inte därifrån, så i alla fall från Censor. Men vårt innersta inre är aldrig sådant, att det självt menar, att glömskan av en upplevelse skall vara absolut. Vårt innersta inre har ingen absolut censur av typen: "sådant här får inte hända; alltså stryker vi bort det för alltid ur protokollet". Nej, vårt innersta inre har – hur det nu gått till - ett slags sanningskrav. Det besitter – egendomligt nog - en insikt om att allting dels A.) har ett värde i sig, som inträffat, samt B.) ett medelbart värde i det att alla händelser kan bidra till att skapa den sannast möjliga människan, för varje tänkbar möjlig levnadslängd hos det subjekt det innersta inre nu "tjänar". Man kan tänka sig att Censor alltid – på något sätt - har Döden i vitögat. Ty det innersta inre ÄR som icke individen, men Censor är en viktig och gåtfull allvetande del av det vådliga och intrikata system som individen nu är. Diverse fenomen mitt i detta problemkomplex som gör allting skäligen osäkert, vetenskapligt sett. Vad är det? Jo det är det att vi inte vet vilken agenda den där Censor har. Vem är HERRE över Censor. Ja, inte är det i första hand jag, inte.

⁷⁹ (jfr. Sartres kritik nedan)

Herr C. – som vi kan kalla Censorn – tycks ha ett kolossalt minne, just som vi själva. Dessutom tycks Herr C. vara klok. Just som vi. Men det konstiga är att Herr C. tycks besitta en klokhet nära nog utan gräns. Det gör ju inte vi.

Hur kan Herr C. veta att A.) vi inte tål att komma ihåg att vi vår första skoldag snubblade och slog ut en tand? (Till exempel.) Och dessutom: hur kan Herr C. veta att B.) det är en god metod för oss, för vår självreflexion, att – på grund av den utslagna tanden, och den miss-lyckade skolstarten - för all framtid låta oss få en känsla av illamående vid åsynen av en tand, eller en liten första-klassare. Innan vi fortsätter bör kanske nämnas att Censorn inte är en instans som har kunskap om något annat än min historia. Den besitter alltså inte en allomfattande kunskap om Världen, men känner däremot till vad jag vill och vad jag gjort. Censorn känner till vad jag omedelbart vill, och vad som omedelbart är bäst för mig.⁸⁰

Vi kan resonera om saken, - hur Censorn kan veta. Säg att Herr C. (Censorn) noterar, inifrån sin centralt belägna ort, att vi slår ut en tand efter en snubbling. Herr C. noterar att vi blir – som litet barn – förtvivlat och skamset. Nu drar Herr C. slutsatsen att så mycket förtvivlan och skam tål inte just barnet X, såsom ”person”. Det tycks som om Herr C. tänker att: vissa barn (som tuffa Y, och vackre Z) tål detta, men inte X.. Eller att: P. mår bättre av att inte veta att det snubblat. Allt kommer att glömmas, och P. mår bättre som vuxen. Sen tycks C. tänka: men okey, om nu X. vill veta vad som hänt så kan X. få tyda lite gåtor i framtiden. Alltså låter jag minnet av tanden finnas kvar, och jagsudar inte ut det fullständigt. Jag gör en koppling till allting som är vitt och vasst och spetsigt (som tanden).Jag låter X. uppleva lite obehag av vitt, vasst och spetsigt. Sen får X. ta itu med rebusen, komma på den ursprungliga händelsen med fallet i skoltrappan och sen som vuxen kunna göra sig fullständigt fri ifrån detta minne, som när det ses på distans, är hanterbart. Nu kan det – så invänder ni – tänkas att Herr C. inte alls tänker allt detta, men att systemet är så ordnat att en förträngning av det obehagliga minnet är nödvändigt, men att det av TEKNISKA SKÄL inte går att radera. Det går bara att maskera. Systemet TILLÅTER INTE ”delete”. Denna invändning skulle då innebära att vi ser

⁸⁰ Men Censorn har givetvis inte något att göra med universell sanning. Detta är viktigt att komma ihåg, helst som Censorn, och dennes meddelanden som bilder i dröm och i det omedvetna, när psykoanalysen används i konst och litteratur, ofta felaktigt framhålls som likställd med universell sanning. Konsten kan dock spela på vår glömska beträffande Censorns begränsningar. Således kan en romantiker komma att tro att det inom varje människa, i en skepnad som påminner om Censorn, finns en personlig entitet som har kunskap om PRECIS ALLT. Och att det är den som Friedrich Schlegel i ett Ateneumfragment så bält dyrkar, och metaforiskt kallar för sin mytologi. Mytologi kan ju ses som en slags HISTORISK sanning, vilket ju medsamma syns suspekt. VEM har bestämt myten?

Herr C. såsom delvis ett offer för systemet! Herr C. är i själva verket en ... tragisk figur. Herr C. städar, och han kan inte annat. Den insiktsfulla individen, hen som insett att varje människa har intresse av att veta allt som inte omedelbart fullständigt förgör henne, - den individ som har frihetslängtan, som går utöver längtan efter omedelbar njutning - har också den möjligheten att med intellekt och planering något titta in i glömskans skåp, för att ta fram och kontrollera funktionen hos glömskans skåp.

En lycklig människa av intellektuellt slag – av ett genomanalyserat slag, en slags psykoanalytisk kanonresultat - är ju den, i detta avseende, som i efterhand kan kontrollera om rätt saker glömts vid rätt tidpunkt medavseende på den Sanning som senare skapats. Glömskan kan man nämligen komma runt med diversetekniker.

Vi vet alla, hur man kan finna att det plötsligt (i en prestigesituation t.ex.) är omöjligt att komma ihåg ett namn på en välkänd person. Ett trick är då att artificiellt sätta sig i en annan situation än den aktuella, och väl där kommer man snabbt på namnet. Men vad har man då gjort? Man har då satt ur spel en funktion, som troligen hade en mening. Med tricket att försätta sig i en låtsassituation har man då blivit vad man - inom autencitetsfilosofin, så hånad av Adorno - brukar kalla icke-autentisk.

Glömskan, Censorns avvärjningsmekanism, utför väl sitt nödvändiga arbete, men detta värv kan så att säga kontrolleras i efterhand av ett vårt Sinnes konstitutionsutskott. Detta KONSTITUTIONSUTSKOTT, vår Självreflexion, - ställ nu inför en serie principiella problem: 1. Är Självreflexion någonsin totalt opartisk? (Jag har alltid fortfarande en hel del att uträtta och se om.) 2. Är Glömskan en och densamma hos alla människor, eller är glömskan en personlig varierande storhet. (Och jag har alltid fortfarande en hel del att se om och uträtta.) 3. Kan glömskan någonsin redogöras för i sin helhet? (Jag har fortfarande alltid en hel del att göra och se om.)

Så ser vi att det syns som om vi skulle undkomma en del av de principiella svårigheterna om vi var satta att kontrollera glömskan ENBART i dödsögonblicket. Men då är, så att säga, nyttan begränsad. Förutsatt att vi inte tror på ett liv efter detta. A la bonne heure: längtan efter Sanning är nu så stor. Eftersom nu Sanningen bygger på Skepticism, så kan vi otvivelaktigt misstänka att något helt opartiskt konstitutions- utskott aldrig skulle kunna finnas och komma framtill en exakt granskning med exakta formuleringar. Det vore en övertro på detsamma, och tiden är ändlig även för en sådan inre instans, liksom för allt i livet. Därför vi att *konstitutionsutskottet* nöjer sig med att framställa Sanningen

i några rappa skrattretande bilder, för oss att tolka. Skrattretande, emedan skrat-
tet gör oss friare i tanken, mer receptiva. Men det intressanta är nu här, bland
annat, att själva Glömskan ofta har begagnat sig av bildfunktionen för att täcka
över, förvränga och dölja.

Så har vi alltså TVÅ nivåer av bilder, för att uppenbara Sanningen. som a.)
döljer och det som b.) uppenbarar. Nu förstår envar att dessa nivåer blott är si-
dor, sidor av ett och samma mynt. En bild som döljer inte bara döljer, den döl-
jer ... för att uppenbara. Om vi kommer på möjligheten att koda om bilden av
den vassa bergsryggen till att den är en TAND.

Och om vi så ser förmågan att besegra⁸¹ en bergsrygg som förmågan att stå
över förlusten av en tand, så kommer vi att kunna förhålla oss som fria männi-
skor. Så är alltså idén, Freuds, om frigörelsen. Men hur förhåller vi oss till
Censor? Hur ser vi på denna mekanism som tar hand om oss såväl? Ja, så vitt
mig bekant så förhåller vi oss inte alls till Censorn. Vi enbart söker avslöja (el-
ler undviker det) vad Censorn förborgat, och så är vi lyckliga med det. Men
detta är ju tanklöst. Ack! Men vi har ju insett att vi inte bör bli mystiker bara
för att vi avslöjat Censorn. Eller i synnerhet för att vi gjort det. Men lite öd-
mjukhet inför denna figur borde vi väl ha? Han har ju en gång tagit så ömt
hand om vår själ. Fantastiskt nog misstänker vi aldrig att Censorn ljuger. Men
visst kan vi ändå TÄNKA OSS en person som är så beskaffad, ve och fasa, att
hos honom Censorn gör just det. Varje människa "är" ju – i någon väsentlig
mening - sin historia.

(Freud menar att man kan betrakta psyket ur tre olika perspektiv. Det eko-
nomiska (drift- eller energiekonomiska), det topologiska (topiska) eller det
Dynamiska.)

Freud delar alltså upp det Omedvetna i två slag: Det **Omv**, som vi aldrig
når kontakt med, och det **Fmv** (Fmv = det Förmedvetna) som vi kan – lätt - nå
kontakt med. Freud menar också att det Omedvetna har samma realitet som det
Medvetna. Här – i frågan om realiteten - beträder Freud filosofins (epistemo-
logins och ontologins) mark. Det är här man bl.a. ställer sig den knepiga frå-
gan, om hur det kan komma sig att det Omedvetna skulle erbjuda större svårig-
heter att bestämma kunskapsmässigt än det Medvetna. Det Medvetnas ontologi
tycks knutet till diskussionen inledd av Descartes på 1600-talet, med bl.a. den-
nes Cogito. "Jag tänker, alltså finns jag till." Men nu tillförs ett ytterligare,
dunkelt, element. Det finns något som tänker inuti mig, - som jag inte är med-

⁸¹ Klättra över.

veten om. Freud inser att människan är medveten om ganska lite. Centrum av studiet bör se till orsakerna till det som hämmar människan till att vara så medveten och fri och psykiskt frisk som möjligt.

. **Det Omedvetna** kan delas upp i två kategorier i Freuds topiska teoribildning. Dels det *deskriptivt Omedvetna*, dels det *dynamiskt Omedvetna*. Kunskapen vi har om 1.) Det **deskriptivt Omedvetna** är något som för tillfället inte är uppmärksammat. För det mesta är vi omedvetna om oss själva och världen. Vi är också omedvetna i deskriptiv mening Alla föreställningar , som inte är medvetna innefattas i det deskriptivt Omedvetna. om det mesta av den kunskap vi har under större delen av den tid vi sover. 2.) **Det dynamiskt Omedvetna** innehåller psykiska element: tankar, kunskaper och önskningar, som människan inte är medveten om att den har, men som ibland styr dess tänkande och handlande. Det innehåller både det förträngda och det förträngande.

Det dyn. Omedvetna är strikt omedvetet. / ..." ⁸².

"Vi har lärt oss att drömmen ersätter vissa tankar som härstammar från vårt dagliv och har ett helt logiskt sammanhang. Vi kan därför inte betvivla att dessa tankar härstammar från vart normala sällsliv.).Det hela är dock mer komplicerat än så. Vi citerar ur *Drömtydning*, sista kap. (Drömprocessernas psykologi .) "drömarbetet kan tillskrivas det omedvetnas verksamhet under dagen, som ger impulserna till drömmarna i lika hög grad som de neurotiska symptomen." (Ib.s.356.).)

Freud säger explicit, att vad han kallar "det Omedvetna ", icke är detsamma som filosoferna kallar omedvetet. (jfr. ovan , t.ex. Schelling, då. Och förmodl. även Nietzsche.)

Man kan här jämföra med Otto Weinigers verk⁸³ några år efter drömtydning, kanske beskrivande psykoanalysen, förbådande det skifte i människoupfattning, som denna före med sig, där självkänedomens redan "gryr hos nyare tidens människor, i det att dess dialektik vänder giftet mot sig själv och förvandlar det till skorpionbett ", ... som Egon Friedell tolkar den moderna idéhistorien i sin originella, överväldigande rappa kulturhistoria.⁸⁴ Weiniger brukar annars nämnas i Freud-litteraturen som en, som insett människans bisexualitet, och det har påståtts att denna idé på omvägar nått honom från ... Freud själv.

⁸² Eva Marks distinktion, Mark, diss. Om Självmedvetandet. Gbg's Un. s.143./.

⁸³ Geschlecht und Charakter, (1904)

⁸⁴ Kulturgeschichte der Neuzeit, (1939).

Vi finner hos Freud [konservativ som han är] ofta en syn på ett "urtillstånd" – vad som senare i terminologin i denna bransch brukar kallas "det primordiala" – hos människa, individ och språk som går tillbaka på den ovan skisserade idealiserande romantiska synen på urtillståndet som konfliktfritt, – en syn som – med rätta kritiserats av bl.a. den stilsäkre språkfilosofen É. Benveniste. Spekulationer om urtillståndet finns här och där hos Freud, men har ju nästan alltid en symbolisk betydelse, inte vetenskaplig, som i boken *Totem och tabu*.

Man kan jämföra med andra ursprungstillstånds-filosofier, som mer pretentiöst under denna tid spekulerade. Tidigare hade ju t.ex. Herder gjort detta t.ex. i sin avhandling om språkets ursprung. Hos mystiker är det fråga om en dialog mellan en högre varelse och dennes undersåtar⁸⁵, eller av Gud, ("Du är tusen gånger viktigare för Gud, än vad han är för dig." (Mäster Eckehart, Pred. om Lukas, 2.42.) eller det Absolutas (ett begrepp som går tillbaka på Spinoza, och vidare bakåt till judisk spekulation), eller Andens, framväxande genom en dialog mellan den större Absoluta (konstant varande) enheten och de tillfälliga medvetandena, dessa som väcks allt mer till liv och deltar i en växelverkan, och i växelverkan fullbordar Anden. Så kan man – i denna långa tradition – se en sådan dynamik mellan Någon och en Annan hos Freud, i spelet mellan det Medvetna och det Omedvetna.

Psykoanalysen kan lära känna det Omedvetna. I motsats till hur det är för romantikerna, som ville nå det omedvetna främst genom känslan, konsten och geniet, så är Freuds Omedvetna något, som kan vetas om för den vetenskaplige analytikern, såsom något på den betecknade nivån, homogent med talets sfär, så att de inre objekten kan anses som vetbara. Åtminstone i samma grad som de yttre, fysiska objekten. Men när olika material – i den topologiska modellen – från det Omv. (Omedvetna) når det Fmv. (Förmedvetna), kallar Freud det för olika "derivat", som tillhör det Fmv. men deras "ursprung bestämmer deras öde."⁸⁶ Man kan i psykoanalysen nå fram till en *intersubjektiv realitet* genom ett synsätt, som är sådant, att de fakta, som genom analysen av analysanden

⁸⁵ Jfr. de underbara poemen i Juan de la Cruz, *Själens samtal med Gud*, som tillhörde den mogne Wittgensteins litterära favoriter. Juan tillhörde gruppen kring Terésa av Ávila.

⁸⁶ Freud, Det omedvetna, s.191.

tillskrivs det Omedvetna hos en person/ (=denna person), också är meningsfulla för en annan person.

Vi kan alltså inte säga - idag - att vi tror , att vi ständigt har en instans, som kallas "Omedvetet", och som på något, med reflexion och vilja "samtidigt", sätt styr vad vi gör, eller hindrar oss från handling.

ANDRA TOPIKEN

En del Freuds senare skrifter – inkl. den andra topiken - kallas av honom ”metapsykologi”, där han försöker klarlägga grunden för sin teori. Skälet till att Freud skapade en “metapsykologi” (en missvisande term, då en metapsykologi eg. ”begreppskorrekt” skulle ägna sig åt att granska begrepp och relationer mellan begrepp inom den aktuella psykologi det är fråga om, samt dess relation till närliggande vetenskaper och vetenskap över huvud.) var ju den att kunna ge en totalbild av Människan, ur en mer filosofisk synvinkel, samt att därmed kunna ordna grundläggande begrepp – som tidigt kommit in i psykoanalysen - som begär, drift och etablera en serie ”lagar” – samband - för ”den mentala apparaten” ur dynamiskt, topografiskt och driftekoniskt perspektiv. Metapsykologin står fri från den psykoanalytiska praktiken. Den rör alltså aldrig i det psykoanalytiska arbetets teori.

I metapsykologin ingår lustprincipen, realitetsprincipen, (grundläggande) hypoteser som om förträngning, och skulle ge en bild av psyket som en sammanhängande fungerande helhet, en bild av generell giltighet.

Till de metapsykologiska verken – innehållande den andra topiken - bör man se bl.a. *Skiss till en psykologi* , (1895), *Bortom lustprincipen* (1920), *Jaget och detet* (1923). *Abriss der psychoanalyse* (1938) och den oavslutade *Till förberedelsen för en metapsykologi*.

Den andra topiken, ett sen uppfinning, som Kafka – död 1924 - aldrig kände till, överlappar inte den första. I sin tur menar somliga att Freud ännu en gång reviderade sin syn – topografi / topologi /- på – i relation till medvetandet så pass, ungefär 1937, så att man därifrån, i och med teorin om jagsplittring kan tala om ännu en metapsykologi, och/eller en *tredje topik*.

Den första topografiska modellen är till för att dechiffrera, den är instrumentet inom psykoanalysen: metod och doktrin är här oseparatorbara. Det som bestäms och som nås kunskap om, är inte instinkter i sig, men representationerna av dessa.

Psykoanalysen kan lära känna det Omedvetna. I motsats till hur det är hos romantikerna, så är Freuds *Omedvetna* något, som kan vetas, så att de inre objekten (via den manifesta drömmen, och refererandet av den) kan anses som vetbara.

Vad psykoanalysen ("vetenskapen om Id." enligt Anna Freud, Sigmunds dotter.) framför - i vetenskapligt avseende - allt kunde stödja sig på , var resultatet av den psykoanalytiska praxisen. Det var alltså denna praxis=metod, som jag ovan åsyftade, när jag citerade: " Freuds teori är lika med hans metod." Och det var den, som Freud framhöll och beskrev i sina fallbeskrivningar. Detta – med fallbeskrivningar - var inte ett vetenskapligt sätt att beskriva en teori om psyko-terapeutisk verksamhet, men den innebar ändå en väsentlig och helt ny syn på psykiska trauman.

Med "praxis" menar man "praktik". Denna praktik står i ETT VISST FÖRHÅLLANDE till Freuds metapsykologi, Freuds "begrepp om personen", hans andra topik.

"De huvudsakliga lagren i den mentala strukturen benämns "Id", "Ego" och "Superego". Det fundamentala, äldsta och största av dessa lager är Id, det Omedvetnas domän, den med de primära instinkterna./.../"

(Marcuse, *Eros and civilization*, s. 41.)

Begreppet "metapsykologi" kom till som ett frö i korrespondensen med Wilhelm Fliess redan 1901. Metapsykologin är skapad i analogi med begreppet Metafysik.⁸⁷ I metapsykologin ingick ett antal principer: lustprincipen, realitetsprincipen, grundläggande hypoteser som om förträngning, och skulle ge en bild av psyket som en sammanhängande fungerande helhet, en bild som var generellt giltig. Freud menade nu (1915), att som man nu hade lyckats beskriva den psykiska processen i dess dynamiska, topografiska och driftsekonomiska aspekter, så skulle det vara möjligt och lämpligt att – i teoretiska termer, skilt från praxis - tala om den psykiska processen metapsykologiskt. Om man söker betrakta psyket ur dessa aspekter i ljuset av hur de är förbundna med varann

⁸⁷ Detta avsnitt – Metafysiken - av Aristoteles' skriftställer (samlade skrifter) kommer efter (meta) Fysiken. Sic! Begreppet har efter hand förknippats med det som detta kapitel innehöll, en spekulation kring tillvarons väsen – och de yttersta frågorna. Metafysiken – som begrepp - har troligen aldrig sammanfattats bättre än av Fr. Voltaire i yttrandet: " Metafysiken handlar om det som alla vet, och ingen människa någonsin kommer att få veta." (Dict. Philosophique). Många tror felaktigt att "meta" betyder "över". Det gör det inte. Men i en slags överförd bemärkelse har det kommit att betyda något sådant som "övergripande teori".

och vilken roll de spelar i den mentala organisationen och effekten de har på psykiska händelser, och betraktar hur olika topografiska fälten kan ses som icke-begränsade – medvetet, förmedvetet och Omedvetet som en enhet - övergripande iakttar hur dessa styrs och delas genom de särskilda processer vi kallar omedvetna primärprocesser och förmedvetna sekundärprocesser, så har vi ett metapsykologiskt betraktelsesätt.

Freud var även benägen att addera en fjärde aspekt till dessa tre strukturella, nämligen den genetiska. (Med ”genetisk” menar Freud här – delvis - fylogenetisk, och för således in ett historiskt moment.) Denna metapsykologi fick senare stor genklang, främst i U.S.A. – i jagpsykologins spekulativa trams. Freuds metapsykologi skulle komma att genomgå en serie förändringar genom åren från 1920-talet. Det syns hur som helst som om Freud ville betrakta sin praxis på avstånd och därför ville ha en ”metapsykologi”. Antydningssvis har Freud även menat, att han ville skapa en psykologi som förde ”bakom medvetandet”. Detta har onekligen en både filosofiskt mystisk och något suddig karaktär. Han talar också om en ”på yttervärlden projicerad psykologi”.... I sin tur påverkade nu verkligen utvecklingen av metapsykologin praxis, och Freuds beskrivning av klinisk praxis. Och vice versa. Klart syns det för det flesta att denna metapsykologi kan utvecklas mer. Metapsykologin skall göra det lättare att förstå och redogöra för den kliniska praktiken, med användande av generella , universella principer, menar somliga. Den är avsedd att vara den teoretiska grunden för den psykoanalytiska teorin. Man försöker på sätt och vis komma över det stadium där teorin s.a.s. appliceras på sig själv, är sin egen grund. Den söker undvika självvalidering och reflexivitet i den ”onda meningen” av detta ord. Under vårt sekel vägrar mången att ge metapsykologin (Freuds) statusen av vetenskaplig teori. Andra menar sig klara sig i den terapeutiska verksamheten alldeles utmärkt utan ”Häxan”, som den också kallades.

Psykoanalytisk frihet⁸⁸ är något särskilt: det är något som man har som evigt Project och som alltså aldrig uppnås. Psykoanalytisk sanning är inte någon ”överensstämmelse-sanning” men en djup existentiellt/kosmisk sanning – ofta en (ouppnåelig) vision av finalistiskt stuk. Så har nu psykoanalysen sett sig tvungen att positionera sig, till följd av sin struktur och kritiken mot Psykoanalysen som helhet.

Libidon, och frigörandet av denna, är i centrum för Freuds teoretiska tanke. Enligt denna tanke är libidon en energikälla som har fortplantningen såsom

⁸⁸ ”Den som hittade på ordet Frihet, borde få medalj.”, skrev Lichtenberg, en av Freuds absoluta favoritförfattare. Så avslöjar sig här Lichtenberg som en anhängare av Axel Hägerström, fast i förväg då.

mål. Den sig dock – enl. F. - alla möjliga uttryck och former som i det mänskliga psyket liksom i kulturen. Libidon - ungefär sexualitet - nämns även av Freud i sammanställningen ”jaglibido” [35] som yttrar sig i narcissism, och är en ”låst” libido.⁸⁹ För libidobegreppet har Freud fått mycket kritik, då detta begrepp om sexualdriften som den ”grundläggande” har visat sig sakna bestämda gränser.

SKÄMTET SOM OMEDVETET

Freud skrev ju vid sitt statybelamrade skrivbord en ohygglig mängd böcker och artiklar, och i många av dem expanderade han det psykoanalytiska synsättet, - i andra är detta synsätt av mindre betydelse. I Freuds bok om vitsen (*Der Witz und seine Beziehung zum Unbewusstem.*, från 1906) redogör Freud för vitsens koppling till det Omedvetna, och ansluter sig till den, då, berömde Spencers tankar om skrattet som spänningslösare. Skämtet skulle – enligt Freud – ge en vinst i psykisk energi, då det undanröjer inre repression.

Nu har ju nyare forskning visat att en gäspning, en riktigt kraftig gäspning, som gör att det knakar i käkfästena, om man ser till den påföljande rent mentala avslappningen, är mer än dubbelt så effektiv som skrattet. Därför har jag själv skaffat mig en ny hälsosam vana, och gäspar nu oupphörligt när jag ser en Chaplinfeld.

Humor kan ju vara – och är ofta – ett fruktansvärt vapen. Många modiga motståndsrörelser mot överhetens förtryck har stävjats när de penningstarkas arméer av komiker satts in.

Så arbetade under Ludvig XIVs tid i Frankrike den lärda och intelligent Mme. Madeleine de Scudery för att bryta loss sinnena från mytens grepp, genom att i lunta efter lunta publicera sin lära om det preciösa, vilket bestod i att skapa rollspel, där deltagarna (vilket allt också skedde i verkliga livet) klädde ut sig till meningslösa antikt grekiska gudar och hjältar, för att dryfta moraliska problem av evig natur. Detta sågs illa på från hovet, som kände sig utpekade och förlöjligade. Man anställde därför, till höga kostnader, en viss Molière, som skrev komedi efter komedi, där udden var riktad mot rollspelarna, och där

⁸⁹ Dödsdriften, Thanatos – en senare tanke hos F. - har en betydligt svagare position i det teoretiska bygget

dessa utmålades som om de TRODDE på sina ROLLER, och var tokiga och obildade. Madame Madeleine de Scudery - och hennes bror, som hjälpte henne med både skrivande och med att förstöra hennes ekonomi - blev på detta vis till hälften tystade, och fick nöja sig med att på avstånd betrakta hur den frigjorda exdrottningen av Sverige vid ett besök i Versailles lade upp sina stövelklädda väldiga fötter på ett guldpläterat rokokobord, medan hon med handen strök över sin väldiga panna, som för att stryka bort tankarna på att hon faktiskt hade hjälpt till att underhålla slavhandeln i Västafrika, genom att - med stöd av Louis de Geer - adla och att pekuniärt förstärka piraten Hendrik från Rostock. Denne – ett födgeni - kom senare, som guvernör i San Tomé att författa en bok i praktisk slavhandel, på franska, åt den franska regeringen. Länges har jag försökt få tag i denna bok. Allt jag fått tag i är en bok av Mme. Scudery om en promenad i Versailles trädgård. Även drottning Kristina hade verklighetssinne, och hatade folk som var mer förmögna än hon själv. Mme. Scudery skulle senare bli förevigad i en kriminalhistoria (*Mme. de Scudery*) av E.T.A. Hoffman, som använde skräck som både underhållning och vapen.

Att humor också är väldigt effektivt när det gäller att, medelst att roa, täcka över historiska grymheter och kunskap om dessa - samt okunskap om dem - finns otaliga bevis på i historien. Eftersom ingen har intresse av att poängtera mytiskt etniska skillnader, (all etnicitet är ju ren myt) så avstår jag från att ge några exempel. Men helt klart behöver man inte mer än korsa den engelska kanalen, för att möta dem.

OTTO GROSS

En av Freuds mindre kända elever – han hade ett otal - hette Otto Gross. Franz Kafka (1883-1924) studerade i Prag, en stad som lydde under Wien, vid denna tid juridik, från 1901-1906, och kom då bl.a. i kontakt med den kunnige kriminologen och professorn i rättsfilosofi Hans Gross, vars föreläsningar han bevisstade i tre terminer. Gross' handbok för undersöknings-domare och poliser lästes gissningsvis ordentligt av Kafka. Kafka hade ett gott minne för texter, (trots att han hade för sig att det var extremt dåligt) och studierna i juridik beredde honom inte några större svårigheter. H. Gross introducerade fingeravtrycksidentifieringskonsten, - daktyloskopin - inom kriminologin, och han be-

satt dessutom ett avsevärt intresse för rättsfilosofi. Till saken! Hans Gross' son, Otto, född 1877, (sex år äldre än FK) kom att bli en bekant, ja mer ändå, till Kafka. Studenten Gross tycks ha revolterat i allt gentemot fadern. OG utbildade sig till läkare, tjänstgjorde utomlands – bland annat i Sydamerika - och blev sedan psykiater, bosatte sig i Wien, där han kom in i de kretsar där Freud rörde sig. OG utmärkte sig som självständig tänkare inom psykoanalysen, och Freud själv menade, att det bland hans bundsförvanter endast fanns två originella tänkare: C.G. Jung och Gross. Man kan väl - utifrån sett - tillägga den redan nämnde Georg Groddeck, även om denne aldrig fysiskt slöt sig till kretsen. Gross gled dock delvis, förmodar man, p.g.a. morfinmissbruk in i ett schizofrent tillstånd, och Jungs handfasta försök att bota Otto G. med psykoanalys, lär kraftfullt ha motarbetats av den lugubre fadern. Professor Hans Gross ville istället ha sonen inspärrad på mentalsjukhus, där fadern uppenbarligen trodde, att den rätta hjälpen skulle finnas, - eller för att, helt enkelt, få honom (revoltören) "säkert placerad"? En av dem som tidigt mötte Gross och nära nog omåttligt fascinerades av denne, var, apropå ingenting, Freuds kommande levnadstecknare, walesaren och läkaren Ernest Jones.

Först 1917 möttes dock alltså Kafka och den överspände Otto Gross. Alltså långt efter det Kafka skrivit t.ex. Amerika och Processen, eller, om man skall vara exakt, huvuddelarna av dessa romanutkast, långt efter tillkomsten av Förvandlingen. OG var då under en period en initiativrik och meddelsam man, (fadern hade dött 1915), intresserad av allt från psykoanalys till tidens revolutionära strömningar. Kafka och vännen Franz Werfel, som Kafka alltid – med viss skräck - såg upp till som författare och Gross – som lämnat kretsen kring Freud (denna var ju styrd med järnhand av F. själv) - funderade på att starta en anarkistisk kulturtidskrift, men det strandade p.g.a. problem med ekonomin. De tre, W, G och K, och som vi vet Kafka och OG separat förde samtal, och, enligt vissa källor, handlade en del samtal om just psykoanalysen. Det har ibland förmodats att den brådmogne Gross var den store utvecklaren för Kafka av Freuds tänkande, vilket ju onekligen påverkade FK stort. Om kontakten med Gross kan man läsa i breven till Milena, där Kafka berättar om en resa med Gross på ett nattåg, under vilken OG. oerhört omständligt utlade sin "lära", sin variant av psykoanalysen – som Kafka skriver – av vilken FK dock i detta brev sa sig inget förstå: "Mitt tänkande är kyligt och långsamt". (Hur mycket av Freud Kafka läste får vi tyvärr aldrig veta. Men han hade nog en ganska god kännedom om psykoanalysen.) Gross' eventuella inflytande på Kafka kom

alltså relativt sent, men kan ha konfirmerat vissa uppfattningar, och även ytterligare frigjort K.s stil.

Det var Freuds generella inflytande under denna tid, på sin tid, - paradigmiskt, som kom att påverka Kafka, analogt med vad andra i den miljö han befann sig utsattes för. Otto Gross tog sitt liv några år efter samtalen med Kafka. Gross producerade några få uppsatser inom psykoanalys med början 1913. Det kan nämnas att Hans Gross lät arrestera sin son Otto på just ett sådant sätt, som av många anses vara porträtterat i *Processen* av Kafka, en roman, som alltså då skulle beskriva ett justitiemord. Att Kafka var påverkad av händelsen är säkert, men att den hade en avgörande inverkan på romanen *Processen* är ju mer osäkert. Att han, som varande enkel försäkringsjurist i systemet, skulle våga sig på att kritisera detsamma (och än mer osannolikt en högre jurist som Hans Gross) i en nyckelroman, är ju praktiskt taget uteslutet, särskilt sett i samband med FKs övriga handlande i förhållande till arbetet och den av FK högt älskade egna familjen. Kafkas distans till alla idésystem utom anarkismen är slående. Sannolikt är att Kafka inte alls hade sinne för tankesystem.

HYSTERI

*" The lunatic, the Lover and the Poet are of imagination all impact."
(W. Blake)*

Som Valabrega har påstått så är hysterins fantasm en slags återgång till myten – och då, enligt V. även omvändningen: myten en återgång- ett återlöp – till fantasmen, hallucinationen, den hysteriska föreställningen.⁹⁰

Det hysteriska symptomet alltid är alltså byggt på glömska, amnesi, (av Gr. mnemesis=komma ihåg) eller snarare: en rad av amnesier. (Ibland ett resultat av censur.) Det tycktes vidare som om patienten/analysanden skämdes över den händelse hon alltså glömt, och så till den grad att han eller hon förträngde den till glömska. Men i glömskan levde händelsen uppenbarligen vidare, förde ett eget liv, vägrade dö, förvandlades, konverterades (konversion) och kom så fram åter i de olika hysteriska symptomen. Begreppet ”konversion” kommer i Freuds tänkande från den religiösa sfären; det anspelar på konvertering från en religion till en annan, t.ex. från judendom till kristendom.

⁹⁰ J.-P. Valabrega, Le problème anthropologique du phantasme.1967.

Hysteri är ett ... "urgammalt" begrepp, och går tillbaka på Hippokrates teorier om ett sjukdomstillstånd (!) som endast drabbade kvinnor och vars centrum fanns i livmodern (Gr. hystera), och detta tillstånd utmärkes historiskt då av abnorma symtom, som av läkaren ofta uppfattas som demonstrativa (patienten är inte medveten om denna demonstrativitet). Tillståndet utvecklas utan att patienten är medveten om det, eller medvetet vill att det skall uppstå. Symptomen är påfallande, och man har känt till dess vanliga former sedan antiken och genom hela medeltiden och nyare tid.

Orsaken till de s.k. hysteriska symptomen har genom tiderna tolkats olika, växlande mellan organiskt och psykiskt (andligt) ursprung. Så ansågs under medeltiden kontakt med djävulen vara orsaken (: en "andlig" orsak). Ofta är hysteri kopplat till förekomsten av ångest. (Gr. Angoris; urpr. från Sanskr.: "Angh" = trång.).

Förklaringen av ångesten upptog mycket av Freuds tankemöda i samband med hans möten med patienter.

Begreppet "censur" härrör ju från den period i Freuds forskning, som var koncentrerad kring hysteri och traumatiska upplevelser, där han kunde konstatera en borträngningsmekanism, som psyket använde sig av, när den icke kunde klara av det omedelbara trycket av en upplevelse.⁹¹ Ett fenomen kring detta "censorskap", som snart också stod klart var, att det icke bara förträngde just den aktuella händelsen, känslan, källan, men också allt ikring, som kunde associera till denna. Censorn kunde alltså ha s.a.s. "förbannat" ett helt område, ja , låta en hel tidsrymd försvinna in i en sfär av glömska.

"Jag är inte alls någon vetenskapsman, inte någon iakttagare, inte någon experimentator, inte någon tänkare. Jag är inte något annat än en conquistador, en äventyrare, om du vill översätta det så, med en äventyrares nyfikenhet."

En fara lurar ständigt i psykoanalysen: dess inneboende tendens till inkräkthet : Inom psykoanalysen kan man - det ser man snabbt , - uttrycka sig ganska fritt. Tolka fritt. Den är ibland en lära i sin egen prydno, en teori som fjärmar sig från sitt syfte, isolerad från netop allt annat.

"I årtal har jag sysslat med psykoanalys från tidigt på morgonen till sent på kvällen, jag är daglönare för denna metod, den är mitt yrke och mitt dagliga bröd. Och ändå går det inte en dag utan att jag måste stanna upp - ofta mitt i arbetet - för att beundra de fenomenala

⁹¹ jfr. samlingsbeteckningen "försvarsmekanismer", fenomen som Anna Freud, Freuds dotter, bland många andra var särskilt intresserad av. Nu handlar en stor del av psykoanalysen just om olika slag av dessa, om ev. lämplighet att undanröja sådana försvar, hur man bäst kan göra det o.s.v. jfr. K. Horney, Rollo May, jämte många andra . Mindre plats får resonemang ikring nödvändigheten av dem. jfr. här Å, Zethelius.

framsteg vi har gjort i fråga om förståelsen av den sjuka och friska människan.' Det är verkligen en vacker teori'."

(S. Ferenczi i brev till Freud.⁹²)

Den strid som senare skulle komma att blossa upp mellan Freud och hans tänkte efterträdare , C.G. Jung , (Freud: "Man måste ju ha profeter.") handlade visserligen inte bara om vetenskaplighet (Jung var ju bl.a. antisemit, och saknade även Freuds pretentioner på vetenskaplighet, och schismen var dessutom utsträckt till mycket mer.⁹³ "Ni är en farlig medtävlare." skrev Jung till Freud i brev 1911 och 1921, på randen till psykos antecknade Jung:" Hur kan två intelligenta och vederhäftiga män ta itu med samma vetenskapliga frågor och komma fram till motsägende svar ?" I sitt publicerade arbete, *Psykologiska typer*, (1921) ger han svaret: han själv var introvert, Freud extrovert.-,⁹⁴ men det är en betydande skillnad i synen på kriterier för vad man kan påstå och inte påstå om människan hos de båda. ⁹⁵

Här kan man komma att tänka på fallet Kaspar Hauser, samt även på surrealisterna och A. Breton, när denne (motståndare till all mystik) något mer beskedligt utforskade automatisk skrift och hur han i tidskriften *Minotaure* (1935) presenterade olika undersökningar av den 14-åriga Gisèle Prasinós produktion.⁹⁶

Jfr. den uppmuntrande kommentaren om C.G. Jung i Karen Armstrongs religionshistoria,(1993), *A History of God, The 4000-Year Quest of Judaism, Christianity and Islam*, med dess sammanblandning av sak och person:

"Jungs fortsatta tro tyder på att en subjektiv Gud, som på ett gåtfullt sätt i själkets innersta identifieras med tillvarons fundament, kan överleva den psykoanalytiska vetenskapen; en mera personlig, antropomorf gudom, som verkligen förmår uppmuntra evig omognad, kan det kanske inte."

(s.399.).

Hos Jung finner man huvudsakligen fantasifullhet och mysticism.⁹⁷ (Mycket hos Jung kan man ställa sig starkt frågande inför. Och det upphör inte med hans liv och skrifter, men det sker än idag ett hemlighetsmakeri kring hans efterlämnade papper). Jungs idéer kan exempelvis studeras i dennes *Modern*

⁹² .- jfr. Linda Donn, s.99

⁹³ (Jfr, Linda Donn, Freud och Jung, vänskapen som brast,1988.)

⁹⁴ ----, (L. Donn, s.206.)

⁹⁵ – ref. i Linda Donns bok , är kapitel 18

⁹⁶ (jfr. Y. Duplessis, *Surrealismen*, (1959),s.15.)

⁹⁷ Se även - s..360 i C. G. Jung, *Mitt liv*, (1962)

man in search for a soul. (1933). Jung anknyter här mer till en klassisk västerländsk tradition och mystik. Jung redogör i denna volym för sin syn på förhållandet psykologi-religion.

De europeiska filosofer och kulturpersonligheter, - främst av judisk börd - som under andra världskriget tvangs lämna Europa och fly till USA⁹⁸ var i de flesta fall chockade över det kulturlösa landet. (Adorno, Marcuse, Mann, Schönberg och andra.). Vissa franska intellektuella, som senare under olika perioder besökte landet i väster kom även att bli gränslöst idoliserade, som t.ex. Derrida, - andra förvånades stort över att inte alls bli igenkända, men helt ignorerade - som Lacan. Det avgörande **felet med USA** bottnar i den rädsla som alla immigranterna från början kände i landet, vilket orsakade en helt morbid förtröstan på religionen, vilken sedan fick en sådan absurt stark ställning, i sin helt disparata form, vilket gjorde denna hord av *religioner* till en grundlögn i samhället, som de facto styr allt tänkande. Denna bas i religionen omformades sedan – inte minst av Hollywood – till den dövande *sentimentalitet*, som intagit hela landet, falskeligen pretenderande på att vara en slags moral.

Underligt är hur relativt egenartat psykoanalysen slog igenom - först i Europa - under tidigt 1900-tal. Man kan inte säga att det var med dunder och brak. *Drömtydning* såldes i 600 exemplar mellan åren 1900-1910. Men idéerna var - som vi sett - så väl förberedda i den centraleuropeiska kulturen, terrängen så gynnsam, att idéerna – som jag antytt redan - likt en präriebrand flög från cafébord till cafébord i Wien. – Nå. Faktum är – i alla fall – att patienter kom till Freuds divan på Berggasse, att disciplar strömmade till (många av dem judar) och att Freud och Jung, tillsammans, gjorde en föreläsningsturné i USA år 1909, med mycket lyckat resultat. Den första psykoanalytiska tidskriften (*Imago*) grundades – som nämnt - 1910, den första psykoanalytiska föreningen 1920 i Berlin. Freud har en förkärlek för fylogenesen, som han måste bekämpa, (fylogenes är ju ngt , som rör en arts ursprung o utveckling, ontogenes rör en individs.) , något hans kompanjon - och den tänkte efterträdaren som ledare för rörelsen - för ett tag , Jung, struntade i att bekämpa. Denne svalde tvärtom fylogenesens betydelse okritiskt med hull och hår Så att säga. Idag har den moderna genetiska forskningen gett oss en mer komplicerad bild. Jfr.

⁹⁸ Denna flykt kritiserade senare av Sartre, som menade att de intellektuella lämnat kampen mot Hitler, för att åka till USA och tjäna pengar på att skriva filmmanus. (Jfr. R. Aronson, *Philosophy in the world*, s.319)

den moderna epigenetiken, som – ännu helt primitiv - för samman, i viss mån de båda idériktningar som fransmannen Lamarck och Darwin länge stod för. Intressant är för övrigt att lamarckismen upphöjdes till ideologisk status i den framväxande sovjetstaten. Riktigare är förmodligen att säga att Darwinismen modifierats i lamarckistisk riktning. Den ”enkla” darwinismens (vulgär-darwinismens) tid är (idag) förbi. Epigenetiken har ju empiriskt slagit fast, att en mängd gener, som formats under specifika förhållanden kan reproduceras ”sovande”, men vid ett givet tillfälle hos en individ ”slås på”, och således bringa en individ ett material från en människa, som vid en tidigare historisk tidpunkt hade nytta av ett visst – ofta ”mycket speciellt” – beteende. Dessa gener har man länge undrat över, och man betraktar fortfarande med undran massor med gener, och försöker att söka efter funktionen hos vad som ad hoc kallas lite slarvigt : ”skräpgener”. Freud – darwinisten (!) - var emellertid ”tvungen” att bruka fylogenesen , för att ”rädda” den betydelsefulla (avgörande) teorin om Oidipuskomplexet (d.v.s. *Oidipusklustret*, en *hop idéer* knutna till ynglingens revolt mot sin far.). Den kompanjon som ända till slutet aldrig vek ifrån Freuds sida, eller från hans idéer var Ernest Jones, den amerikanske läkare , som fått sin karriär förstörd genom en anklagelse (som visade sig sakna grund) om sexuellt utnyttjande av patient. Se i övrigt dennes förträffliga översikt över psykoanalysen *The Treatment of neuroses*, samt hans mycket läsvärda och inträngande (tredelade) biografi över Freud . Jones hade för övrigt god kontakt med Freud ända till dennes död, 1939.

Vad är det Omedvetnas realitet? Så kunde många fråga. Är det Omedvetna mer reellt för en människa än vad natten är för dagen? Freud strävade i hela sitt liv efter att vara (eller ibland : framstå som) vetenskaplig. (Nå, man kan säga att denna strävan eskalerade.) Vetenskapligheten grundade han i praxis.

KRITISKA PERSPEKTIV

Centralt i det som under tiden blev en myt om psykoanalysen var de kritiska reaktionerna. Samt den mer konstnärliga, av vilka kanske två var de viktigaste: Kafka och surrealismen. Om Kafka yttrade sig aldrig Freud, och surrealismen tyckte han definitivt inte alls om. Theodor Adorno (en av den ”kritiska teorin” skapare) menade – väsentligt nog – att konstens uppgift, dess främsta, var att

avslöja myter. Konsten skulle ställa sig i den kritiska teorins tjänst, för att skapa det nya samhället.

Sartre skriver om psykoanalysens bild av medvetandet: "Det råder en duplicitet i enhetens hjärta."

För Jean-Paul Sartre å andra sidan är det , - om vi tänker på *det Omedvetna* som en mer "automatisk funktion", än en "odlad" - , en otänkbar situation, att vi inom oss skulle ha ett sådant/en sådan funktion. Ett medvetande uppdelat i ett medvetet och ett omedvetet förefaller för Sartre nästan som en *contradictio ad hominem*, d.v.s. en motsägelse i själva begreppet.

Sartre ansåg, att det var en remarkabel sak, med avseende på Freuds andra topik, hur en person, en mänsklig varelse, på samma gång kan vara Ego och Id.⁹⁹ Jag har alltså ett Id, men ... endast via en psykoanalytiker!

Sartre skriver om Freuds syn på Människan, att distinktionen mellan Ego och Id delar psyket i två delar. För att föra samman de två krävs en psykoanalytiker. Jag är enligt psykoanalysen endast en enskild - autonom - genom en Annan.¹⁰⁰ Ett ytterligare problem är: Är det Jag som är motståndet, eller är det Egot?

I *Egots transcendens* hävdar Sartre att Jaget och Självet¹⁰¹ är samma sak. Sartre är, vid en efterföljande utfrågning, upprörd över den besinningslösa metaforik, som utvecklats runt begreppet "Omedvetet", och menar dessutom att det hela konceptet *Omedvetet* är ologiskt, sett från en cartesiansk grundhållning, och menar, att det räcker att tala om sanning och falskhet. Att istället för Omedvetet tala om en "medvetandets lögn" , om "Ond tro" - det är sartreanskt. Åtminstone är det typiskt för den tidige Sartre. Med "ond tro" menar ju "Varat och Intet"-Sartre förhållandet, när människan ser sig som objekt för olika krafter, som hon anser sig inte kunna påverka. Sartre menade, att människor tar sin tillflykt till begreppet det Omedvetna, till Freuds modell, till psykoanalysen, för att undslippa det beteende som Sartre benämner "Ond Tro", *mauvaise foi*. Man ljuger för sig själv.

⁹⁹ Jfr. Arthur Rimbauds sats: "Je est un autre." (Alltså: "est", och inte "suis".)

¹⁰⁰ Om psykoanalysen har Strauss anmärkt, att patientens Förmedvetna idéer ofta är terapeutens medvetna teorier. Terapeutens roll har diskuterats bl.a. i Haleys utmärkta, av den i vetenskaplig metodologi väl insatte G. Bateson direkt inspirerade, bok: Psykoterapi .

¹⁰¹ Fr. Le soi, alltså eg. "Siget".

För att kunna ljuga är det nödvändigt att känna sanningen, menar Sartre.¹⁰² Sartres resonemang rörande psykoanalysens begrepp och hans egen syn på medvetande och Ond tro löper så här:

"Psykoanalysen har inte givit oss något, efter som för att komma förbi den Onda Tron har den etablerat mellan det Medvetna och Det Omedvetna ett autonomt medvetande om Ond Tro. Försöket att skapa en dualitet, eller till och med triplicitet (Jag, Överjag, (Jaget uttryckande sig själv genom Censorn) har resulterat i en blott verbal terminologi. Essensen i idén (den reflexiva) , att dölja något för sig själv , implicerar en enhet i en och samma psykiska mekanism och således ett dubbelt i enhetens hjärta. /.../."; -----

"/ psykoanalysen / tenderar att försöka å ena sidan fasthålla och lokalisera det som skall döljas, och å andra sidan att undertrycka det och dölja det ... Var och en av dessa aktiviteters aspekter är ett komplement till den andra; detta betyder : den implicerar den andra i sitt Vara.

Genom att separera Medvetandet från det Omedvetna genom Censorn, så har psykoanalysen inte lyckats att sära på aktens två faser, eftersom Libidon är blind *Conatus* (hän) mot medvetet uttryck, och eftersom det medvetna fenomenet är ett passivt, konstruerat (falskt fabrikerat) resultat. Psykoanalysen har enbart lokaliserat denna dubbla aktivitet hos Censorn som består i attraktion och repulsion."

Påståendet att det Omedvetna inte tänker, - en avgörande metatanke - det var ju något som Jean-Paul Sartre – (i klassisk cartesiansk anda – Sartre är hela sitt liv en slags cartesiansk dualist) kom att grunna över, och vi återfinner det i hans formulering om en "dubbelhet i enhetens hjärta".

Censorn antas också att ha förmågan till bedömning och förnuft, -som vi varit inne på ovan själva - ty Censorn släpper endast igenom vad denne anser (!!) för gott att släppas igenom. Censorn är inte förklarad, menar ju Sartre.

Psykoanalysen, säger Sartre:

"tillåter mig att förstå, hur det är möjligt för mig att ljugas för, utan att jag ljugar för mig själv, eftersom den placerar mig i samma relation till mig själv som den Andre befinner sig i, i förhållande till mig", : "Den skapar sålunda en dualitet mellan lögnaren och lögnens offer i denna emellan Ego och Id."

Är detta en tillfredsställande förklaring? frågar Sartre.

Freud anklagas likaså av Sartre i *L'Être et le Néant*¹⁰³ för att vara - i dubbel måtto - **determinist**. För att besvara frågan: "Varför agerar X på detta sätt?" svarar Freud i enlighet med en vertikal axel, nämligen så: handlingen är alltid sprungen ur en underliggande symbolism. På frågan angående symbolismens mening, så svarar Freud så: för att besvara den frågan, så måste man se tillbaka

¹⁰² Den som inte kan ljuga, kan inte tala sanning, menar Lacan.;

¹⁰³ 1945.

på den aktuella personens liv, denna persons historia, för att nu kunna slå fast några fakta. Således använder Freud både vertikal och horisontell determinism. Freud har anklagats för att använda både en persons förflutna, närvarande och framtid, samtidigt, i sina resonemang kring personen.

Problemets kärna - kärnan i den första topikens modell - ligger ju i vad Censorn egentligen är, ty det är gåtfullt, om nu icke denna funktion skulle i viss mån, enligt teorin, ha en självständighet, som påminner om ett vägande medvetande (!), ett reflekterande - en idé som ju slår en som absurd. Freud menade också, förvånande nog, att vi aldrig **gör** (!) saker i drömmar: vi drömmer att vi gör dem, t.ex. räknar, löser problem, kommer på diktrader o.s.v.. Det tycks dock mer som en metafysisk fråga.

Enligt Freud drömmer vi bara, att vi gör dessa saker. Men det är ju uppenbart, när vi vaknar, att vi verkligen GJORT den, eller den, intellektuella prestationen. Lösningen på ett matematiskt problem¹⁰⁴ – har alltså icke, s.a.s., besvärat Censorn, så att denne har ”gjort sig besväret” att dölja den geniala formeln genom att t.ex. skriva om den, i chiffer. Att detta icke sker, är dock omöjligt att bevisa. Vi vet ju bara när vi vet att det sker/skett, att vi kommit på något i drömmen. Vissa geniala upptäckter kan ju fortfarande finnas hos Censorn. Drömtolkningen växer ju fram parallellt med associationsmetoden, att patienten genom fritt associerande mer o. mer närmar sig det dolda, det förträngda, - traumat eller vad det nu kan vara -, o. denna metod vilar på antagandet, att människan vet något om sig själv, utan att hon vet om det. Bara i detta ligger en djup ironi.

Den förödande kritiken från Sartres sida av begreppet ”det Omedvetna”, levererades vid en sittning i *La Societe Francaise* i Juni 1947, i närvaro av så bemärkta män som Hyppolite, Benda, Nabert och Salzi.¹⁰⁵ Föredraget¹⁰⁶ och behandlade, i fransk tradition, delar av problematiken kring Descartes cogito. Sartre parafraserar dock – under det han, konstigt nog, föreger sig själv upptäckten - enbart Descartes, i påståendet att cogitot likaväl gäller som intuitivt bevis för den egna existensen - om man uttalar den i drömmen, alltså när man är i djup sömn.¹⁰⁷ (Sartres bidrag innehöll också en kritik av Edmund Husserl, - som Sartre blivit insatt i delvis under sin tysklandsstudier, delvis av Lévinas -

¹⁰⁴ (Jfr. det, i dessa sammanhang, bekanta (klassiska) exemplet med kemisten Kekulé – beskr. bl.a hos J. Asplund.

¹⁰⁵ Själva *La Societe Francaise* är en egenartad sammanslutning, då man där inväljes, och får äran, och dessutom förpliktelsen att årligen hålla ett offentligt föredrag! Sällskapet är således exemplariskt inriktat på prestation och debatt. Jfr. den utmärkta Royal Society i London.

¹⁰⁶ Som hade titeln *Conscience et connaissance de soi*.

¹⁰⁷ jfr. Andra Betraktelsen i Descartes, *Meditationes*, (1641). Vad som sker i drömmen är ju även det reellt.

och ett framhållande av begränsningen i Hs filosofi, en begränsning som hänförde H.s filosofi till en kontemplativ sådan, att den ”enbart rör sig på beskrivningsplanet”.)¹⁰⁸

Sartre hävdar en skillnad mellan Jaget och Medvetandet. Jaget är ”liksom ett dunkelt centrum”. Medvetandet är ett medvetande om sig självt – när det på samma gång ”sätter” (i tysk. fil. terminologi) och griper ett yttre objekt.

”Det är fullkomlig lätthet, fullkomlig genomskinlighet. Det är i detta avseende som det husserlska Cogitot är så olik det cartesianska. Men om Jaget är en för medvetandet nödvändig struktur , så upphöjs detta Jag till det absolutas rang. Vi får alltså en monad. / Ett rum utan fönster, enl. Leibniz. / Och det är tyvärr i denna riktning som Husserls senaste tänkande går./...../ Alla fenomenologins beslutat hotar falla samman, om inte Jaget liksom världen är en relativ existens, det vill säga ett objekt för medvetandet.”

(*Egots transcendens*)¹⁰⁹

”Psykoanalysen har inte givit oss något, efter som för att komma förbi den Onda Tron har den etablerat mellan det Medvetna och Det Omedvetna ett autonomt medvetande om Ond Tro. Försöket att skapa en dualitet, eller till och med triplicitet (Jag, Överjag, (Jaget uttryckande sig själv genom Censorn) har resulterat i en blott verbal terminologi. Essensen i idén (den reflexiva) , att dölja ngt för sig själv , implicerar en enhet i en och samma psykiska mekanism och således ett dubbelt i enhetens hjärta. / . / .”; ”/psykoanalysen/ tenderar att å ena sidan fasthålla o. lokalisera det som skall döljas och å andra sidan att undertrycka det och dölja det.. Var och en av dessa aktiviteters aspekter är ett komplement till den andra; det betyder, den implicerar den andra i sitt Vara. Genom att separera Medvetandet från det Omedvetna genom Censorn, så har psykoanalysen inte lyckats att sära på aktens två faser, eftersom Libidon är blind Conatus (lat. = drift. ty.: Trieb) (/ jfr. begreppet "Instinkt", som Freud åtskiljer från "drift" och sällan brukar./) (hän) mot medvetet uttryck, och eftersom det medvetna fenomenet är ett passivt, konstruerat (falskt fabricerat) resultat. Psykoanalysen har enbart lokaliserat denna dubbla aktivitet hos Censorn som består i attraktion och repulsion.”

J.-P. S. citerar likaså¹¹⁰ wienaren Stekel, (*La femme frigide* (1937)), lärjungen som bröt med Freud ganska tidigt:

”Varje gång, som jag har lyckats föra mina undersökningar tillräckligt långt, har jag konstaterat att psykosens kruz var medvetet.”

Men han kan inte göra sig av med det faktum att den psykoanalytiska metoden botar neuroser (som de kallade dem). Konklusionen av Sartres kritik är klar nog: Begreppet Omedvetet är rent självbedrägeri. Bokstavligen är det Omedvetna = Ond Tro, uti Sartres tidiga - svepande - kritik av begreppet och begreppets konsekvenser. Bland uttalandena från Sartre om Freud kan också nämnas:

¹⁰⁸ (Detta hade S. redan i *La transcendance de l'ego. Esquisse d'une description phénoménologique* (1937) i en Paristidskrift ; sv. övers. *Egots transcendens* (1991) , - alltså medan H. ännu levde -, klart påpekat.

¹⁰⁹ S.24.

¹¹⁰ i NRF Nouvelle Revue Francaise

"Jag kan inte förneka, att jag anda sedan min ungdom har känt en stark motvilja mot psykoanalysen. Detta, liksom min kompakta okunnighet om klasskampen, tarvar sin förklaring. Det var för att jag var småborgare som jag avvisade klasskampen. Freud däremot tog jag avstånd från för att jag är fransman." ¹¹¹

Sartres syn på psykoanalysens människosyn som deterministisk bottnar ju delvis i den existentialistiska synen/filosofin. Denna – liksom diverse andra franska kollegors - hade ju en av sina grunder i Sören Kierkegaards filosofi. ¹¹² Och man kan säga att vid sidan om Freud, så skulle, från 1943, existentialismen komma att bli en allvarlig konkurrent om den "bildade allmänhetens" intresse, vad gällde ledning i livsfrågor i 1900-talets egenartade tid. Ja, Kierkegaard kom att bli en nästan mytisk gestalt, vars mening på ett mycket mer divergerande sätt än de flesta mytiska gestalter kom att slita och dra, viska och domdera, i människors förståndsapparater. Vad betydde "Kierkegaards språng"? Vad innebar det att "Subjektiviteten är sanningen"? En sådan ingång till synen på personen var ju inte alls den som de mer Freud-anstuckna predikade, där intresset för dröm, felsägningar och dolda sexuella motiv och önskingar var viktigare än personliga beslut. Och hur egendomligt var det inte att

¹¹¹ Sartre, Sartre par Sartre, 1970.

¹¹² Sören Kierkegaard (1813-55) hade förmodligen ingen betydelse för Freud.

Kierkegaards beskrivning av beslutets yrsel i en slags akt under det Inres fylleslag ...i dennes Begrebet Angest (1843) vill man inte gärna undanhålla någon:

"Oskuld är ovetenhet. I ovetenheten är Människan inte bestämd som Ande utan själsligt bestämd i omedelbarhet (tillsammans) med sin naturlighet. Anden är drömmande i människan. Denna uppfattning är nästan i överensstämmelse med Bibelns, som ,i det att neka människan i oskyldighetens kännedom om skillnaden mellan ont och gott, bryter staven över alla katolskt- förtjänstfulla fantastier. I detta (ovetenhets-) tillstånd är det fred och vila, men det är på sammagång något annat, som inte är ofred och strid; ty det finns ju inget att strida med. Vad är det då? Intet. Men vilken verkan har Intet ? Det föder ångest. Detta är oskyldighetens (oskuldens) djupa hemlighet, att den samtidigt är ångest. Drömmande projicerar Anden sin egen verklighet, men denna verklighet är Intet, men detta Intet ser oskuldens ständigt utanför sig. Ångest är en den drömmande Andens bestämelse, och hör som sådan till psykologien. I vakenhet är skillnaden mellan mig själv och mitt Andra (min eviga Ande) satt; i sömnen är denna skillnad suspenderad, drömmande är den skillnaden ett Intet. /.../."

Subjektiv ångest :/...../" Ångest kan man likna vid yrsel. Den människan, vars öga kommer till att skåda ner i ett förskräckligt djup, hon får yrsel. Men vad är orsaken, det är lika mycket hennes öga som avgrunden; ty om hon inte hade stirrat ner. På samma sätt är ångest den frihetens yrsel, som uppkommer i det Anden vill sätta Syntesen, och Friheten skådar ner i sin egen Möjlighet, och då griper tag i Ändligheten för att hålla sig fast. I denna yrsel faller Friheten ihop. Vidare kan psykologin inte komma, och kommer aldrig att komma. I samma ögonblick är allt förändrat, och i det Friheten åter reser sig upp, så ser den , att den är skyldig. Emellan dessa två ögonblick ligger Språnget, som ingen vetenskap nå sin har förklarat eller kommer att kunna förklara. Den, som blir skyldig i ångest, blir så tvetydigt skyldig som möjligt. Ångest är en kvinnlig vanmakt, i vilken Friheten svimmar av;- psykologiskt talat sker alltid syndafallet i vanmakt. Men ångest är också det allra mest själviska, och ingen konkret yttring av Friheten är så självisk som möjligheten till varje konkretion. Detta är återigen det överväldigande, som bestämmer individens tvetydiga , sympatetiska och antipatetiska förhållande. I ångesten är Möjlighetens själviska oändlighet, som inte frestar som ett val, men snärjande ängslas med sin söta ängslan. " (BA, s.151.).

en sådan människa som Kierkegaard – vid sidan om Marx' väldiga socialt revolutionära uppmaning, skulle vara den som predikade en sådan självklarhet, som den, att ett anständigt liv kräver beslut och ansvar? Ty Sören Kierkegaards personlighet, och hans författarskap är på ett sätt alldeles för rikt för att också tänkas stå för en sådan frontalattack, ett sådant slag i magen på den europeiske borgaren. Hur kom det sig att en religiös skriftställare blev så på modet, men inte för det han publicerade i religiösa frågor? Och hur blev han den nära nog mytiska gestalten? Ty Europas idéhistoria vimlar av moralister, men få har blivit lika kända som Sokrates, Voltaire och Kierkegaard. Förvånande nog tycks det hela bero på en viss Rasmus Nielsen. Ty väldigt få hade kommit på idén att alls läsa en enda rad av Kierkegaard, om det inte vore för Nielsen.¹¹³

¹¹³ RN (1809-1884). Prof. i filosofi vid Köpenhamns universitet 1841-83 ---- S. Kierkegaard – plågad av diverse olyckor, av sitt eget snille och sin otålighet - stötte ofta människor ifrån sig, tog sällan emot besök, och umgänget skedde på hans villkor. Några lärjungar ville han absolut inte ha. Men han ville ha någon som såg till författarskapet efter hans död. Det kom att bli hans bror Peter, dennes privatsekreterare Hans Barfod, samt S.K.s släkting, teologen Hans Bröchner, och systerdottern Henriette, "Jette", Lund, och J.P. Heiberg och några till, faktiskt.

Men under sin livstid siktade S.K. klart in sig på den enligt hans egen mening kunnige prof. i filosofi, hegelkännaren Rasmus Nielsen. Det finns en text S. Kierkegaards bland efterlämnade papper, av senare datum, skriven. "Angående Prof. Nielsens Forhold til min Forfatter-Virksomhed. Literair Revisions-Artikel. d. 1853. S.K. "- med anledning att Rasmus Nielsen hade utgivit en bok, där innehållet var ett plagiat på Kierkegaards skrifter.

R. Nielsen .

Hans Halvorsen:

"Nielsen var djupt engagerad av Kierkegaards Postscript, och omkring 1846 återupptog de personlig kontakt. Under en kort tid var de filosofiska allierade, och det rapporterades att Kierkegaard övervägde att utse Nielsen till sin litterära testamentsexekutor (Stewart 2009, kap. 5). Men relationen försämrades. Kierkegaard kom att tro att Nielsen hade felrepresenterat och plagierat hans idéer, vilket ledde till en varaktig alienation. Trots detta bråk förblev Kierkegaards inflytande betydande genom hela Nielsens karriär. Enligt Høffding ägnade Nielsens föreläsningar under 1860-talet avsevärd uppmärksamhet åt Kierkegaards verk, inklusive *Stages on Life's Way* (Høffding 1928, 39). Høffding framställer Nielsen som en tänkare som fortfarande söker en enande syntes—djupt påverkad av Kierkegaard, men också engagerad i att grunda filosofi i matematik och naturvetenskap.

I den slutliga fasen av sin karriär vände sig dock Nielsen bort från Kierkegaards ståndpunkt. Han blev kritisk till vad han såg som Kierkegaards misslyckande att relatera det kristna budskapet meningsfullt till det moderna kulturella och intellektuella livet. Nielsen argumenterade för att Kierkegaards existentiella tro lämnade lite utrymme för historisk utveckling eller gemensamt religiöst liv (Nielsen 1875a). Ändå visade Nielsens tidiga entusiasm för Kierkegaard sig vara betydelsefull. Hans införlivande av Kierkegaard i universitetsutbildningen hjälpte till att säkra en plats för Kierkegaards tanke inom dansk akademisk filosofi. Detta inflytande sträckte sig till hans studenter—särskilt Georg Brandes och Harald Høffding—som skulle komma att forma den moderna mottagandet av Kierkegaards filosofi (Nielsen 1857c; Høffding 1928)."

I boken *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (1849) uttalade N. sin nya lära om motsatsen mellan tro och vetande.

"Hvilken Middelmaadighed" menade S.K. i *Papirer*.X:6:96.- riktade sedan i en tidningsanmälan HUX FLUX en skarp kritik mot Martensens dogmatik.

"Vi tale om det at have ualmindelige Evner. Det er ikke derom jeg vil tale, nei, men i Forhold til det at have ualmindelige Evner er der en Forskjel, paa hvilken jeg laengst har, som Psycholog, vaeret opmaerksom, om hvilken ogsaa Enhver vil vide nogen Beskeed naar jeg naevner den. Forskjellen er: at have ualmindelige Evner paa almindelige Vilkaar, og at have dem paa saerligt Vilkaar."

(S.K.:Pap. X:6:116.)

Rasmus Nielsen hade i sin bok jämfört sig med S.K.s pseudonym *Johannes Climacus*, - d.v.s. *Smulernes* och *Efterskriftens* författare - som alltså R. Nielsen kände sig stå själsligt nära. Kierkegaard var redan 1849 rasande över det sätt Nielsen i sin bok plagierade och stal ur *Afsluttende ufilosofisk Efterskrift*, och framställde resonemang från Kierkegaard som sina, och nu menade R.N. att han ville överta en pseudonym också - det var aningen för närgånget....." Men hvad skeer?", frågar S.K.: "Hvad jeg hverken kunde eller vilde gjøre, det paatager sig Omverdenen at gjøre. Fra alle Kanter lyder det om hans store Bog: det er jo ikke Andet end det Kierkegaardske."(s.113.)

S.Kierkegaard fortsätter - för sig själv - i huvudtexten i sina Papirer (s.116):

"Det er om dette sidste jeg vil tale, atter ikke om de ualmindelige Evner, men om det saerlige Vilkaar. Hedenskabet veed Beskeed desangaaende, derfor hed det: Guderne ere misundelige. Meningen heraf er ikke, at Guderne ere saaaledes misundelige at de negte Gaverne, nei, derpaa taenkte ikke Hedningen ikke ved den tale, nei, Guderne give de store Gaver - men, men, der er et Saerligt Vilkaar! Dette Vilkaar forandrer Sagen; det er ikke just saa ligefrem med de store Gaver - ak, Guderne ere misundelige ! "Halvdelen, o, Halvdelen, det er nok, mere end nok, og jeg skal hele mit Liv love og prise Eder, I gode Guder; men dette Vilkaar, paa vilket jeg fik det Dobbelt - ak, jeg tor ikke lede Erder, I maegtige, see hvad der foregaaer i mit Indre inderst inde, hvor turde jeg det, men er dog Guderne ikke misundelige!" Saaledes i Hedenskabet. I Sagnene forekommer det Samme. Det er En, som har ualmindelige Evner, men han er, saa hedder det, underlig. Hvad betyder dette ? Det betyder at han har dem paa saerligt Vilkaar. Som han fører ingen Buestraengen, disse just disse Toner aflokke ingen Anden Strengeligen - men det er noget Underligt ved det Hele, men man paastaaer naesten at kunne hore det med hans Spil eller med i Sangen, dette Underlige: hvad er dette? Der er / at / han har sin Virtuositet, han har sin Digtergave paa saerligt Vilkaar. - Dette ved ethvert Menneske mere eller mindre Beskeed om. Mennesket maerker det instinktivt paa sig, saasnart hon kommer i Berøring med en Saadan; en Yngling, en ung Pige, der da ere Intet mindre end lagttagere, maerke det paa sig selv i en saadans Naerhed. Det er Øieblik, hvor man kunde fristes til at ønske hans Evner, i samme Øieblik siger man til sig selv: nei, nei, o Vilkaaret!"(s.117.)

Här kan vi se mycket intressanta saker. Vi ser något av det klassiska romantiska geniet, av sagans konstnär med gudslånet, av reflexioner kring det "underfulle": "paa saerligt Vilkaar": - det underliga som predestination -, man kommer osökt att tänka på någon som Moses, som, av "Vilkaaret", förnekades inträde till Kanaans land, vi ser en liten avväg, - han är ju så van att breda ut sig, så som i sin ungdom då han skulle skrivit en hel sidan om ynglingen och flickan i förhållande till den "underlige" mannen: "En Yngling, en Pige," - men det är icke detta som S. Kierkegaard syftar till, - han är ute i sitt bestämda ärende, - det är nu andra tider. S.K. fortsätter i skissen till tidningsartikel:

"Men er dert nu allerede en Misforstaaelse i Forhold til ualmindelige Evner paa almindelige Vilkaar at ville mene ved Flid og Straebsohmhed at kunne gjøre o g s a a det Samme: i Forhold til ualmindelige Evner paa saerligt Vilkaar, er dette tillige en Slags Brøde. O, han svarer vistnok frygtelige Skatter og Afgifteen for det ualmindelige han er!, kunde Du vilde ligesom tage det fra ham det Smule han er, de ualmindelige Evner, og lade ham beholde Vilkaaret. Og selv om en Saadan langfra ikke hedensk ruger over den Fortvivlelse, at Guderne ere misundelige, slev om han retinderligt er forligt med sin Skjebne og med Gud - og med Vilkaaret, fuldt og fast er enig med sig selv, at Gud er god: det saerlige Vilkaar det erdog en Smerte, og han driver det vistnok aldrig høiere i Glaede end til Veemod. Dog det er ikke derom jeg egentlig vil tale, endnu mindre gjøres dette paa en fiin Maade at faae insinueret, at jeg skulde have ualmindelige Evner. Nei, desangaaende menar jeg som saa. I Regelen skal et Menneske ikke om sig selv sige Slikt, om det end var nok saa sandt. Der gives saerlige Tilfaelde, hvor det drimod endog er et saadant Menneskes Pligt for Gud at sige det om sig selv; men saa skal det siges hørøstet over hele Folket og saa bestemt som muligt, insinueres eller indsmugles skal det aldrig. Altsaa om hvad Evne jeg muligen kan have, derom ønsker jeg ingenlunde at tale her. Lad dem nu vaere som de vaere vil; det derimod jeg vil tale om, og som jeg endog anseer det for min Pligt at sige, er: hvad Evne

jeg har, jeg har den paa saerligt Vilkaar. Der er maaske Adskillige, som have større Evner, og kunne gjøre noget langt større end jeg; men det er ikke een Eneste, der kan gjøre just det Samme som jeg, nei, ikke en Eneste. Og heri ligger Prof. Nielsens Feiltagelse. Enten – Eller. Enten har man en Eiendommelighed eller man har den ike. Har man den, saa følger man sin Eiendommelighed. Men i Forhold til en Andens Eiendommelighed kan man kun, hvis man vil forholde sig til den, forholde sig understøttende. Hvad man derimod ikke kan, er: ogsaa at ville gjøre det Samme.” (S.K. Pap.X:6. s.118.) Stycket präglas av omständlighet, en egenskap som då och då framträder i S.K.s texter – som om S.K. med sin klara logik ville hålla sig fast vid ämnet så länge det går, och samtidigt uttömma de möjligheter, som logiken i resonemanget erbjuder. Det är vanligt att S.K. inte vill förbise något i ett resonemang – han är ju ifrån barndomen en tränad ”dialektiker”, och som vuxen har han också mött Kant, Trendelenburg (en av S.K.s favoriter) o. Hegel, vilka var för sig, var begivna på denna konst – och han driver den ”logiska undersökningen” ofta till det absurdas gräns – ibland utöver den – och som i detta fallet kan det röra sig om ett ganska enkelt påstående, vars framställande alltså tar sin avsevärda plats.....Han är ibland nära plattityder. Grundpåståndet är ju detta: a.) Låt bli att plagiera mig!- d.v.s.: a.1.) S.K. menar att han plagieras..... Det är dock insvept i det (något) mer eleganta: b.)” Ingen kan göra exakt samma sak som jag.” Man kan skriva bättre, men inte samma, skriver han. Samtidigt framkommer två påståenden: b.1.) ”Jag har ovanliga andliga resurser.”, b.2.) ”Jag skriver på särskilt villkor.”

I påstående 2. Antydes här en förbindelse med ett högre väsen. - Hela argumentationen om att ingen kan skriva ”samma” som S.K. faller då in i ett löje, då ju S.K. själv menar att han både har speciell begåvning (som visserligen kan överträffas) och att han har ett särskilt villkor (han får ”betala” för att skriva så bra). Varken 1. Eller 2. kan förmodligen appliceras på plagiatorn Rasmus Nielsen. S.K. vet att han har rätt i det han skriver, i a.1.och i b.1, och så framställer han den utsagan, - den metafysisk-psykologiska? om villkoret, som gör att han i och för sig inte kan publicera vad han skriver, men det ger honom tröst...

”Det saerlige Vilkaar er endog en Smaerte, og han driver det vistnok aldrig hoiere i Glaede end til Veemod .”De andra märker det, ynglingen och flickan, men de ryser inför villkoret. S.K. bär stoiskt villkoret. (”Nei, nei, ...o.Vilkaaret!”). Här målar S.K. upp- i en sidoblick -en social bild 1853, en förmodligen helt falsk sådan, - sex år efter den honom förlöjligande Corsarstriden (Meir Goldschmidts förälskelse i Kierkegaard) -, om hur han själv hoppas vara sedd av det uppväxande släktet, till egen tröst. Kierkegaard inser nog det groteska i bilden – ungdomarna har ju ingen aning om vad som står i hans skrifter – och lämnar den med detsamma. Den lilla utvecklingen, avvägen, ger dock färg och en skuts till resonemanget, - och att det är infogat är delvis av musikaliska skäl. Det är dock, som avväg betraktat, bara nu – i detta bittra stadium av hans liv - en rest av de mer muntra, överlägsna, ironiska, mäktiga och stolta avvägar som S.K. excellerat i tidigare.

Nu kan man dock fråga sig varför Kierkegaard fastnade så starkt vid denna stöld av pseudonymen. Vad var det som var så särskilt med det? (Ja vem som helst skulle tycka att det var en kränkning.) Ja, kanske – eftersom Kierkegaard kom att – som omedelbar invändning – inte bara mena att ingen kunde göra samma som han själv, även påstå att han skrev PÅ SÄRSKILT VILLKOR, (den mest kända figuren i världshistorien, och kanske den ende, som agerat på särskilt villkor, som Kierkegaard kände till, förutom han själv, var **Kristus**. Denne var på särskilt villkor, och var gudamänniskan, paradoxen i sin dubbla gestalt av gud och människa, och av även gud och av Tecken) inte bara var **mån om att för framtiden ha EXISTERAT SJÄLVSTÄNDIGT**. Men Kierkegaard ville kanske vara på den säkra sidan om att han skulle visa eftervärlden, att HAN HADE EXISTERAT SJÄLVSTÄNDIGT SOM MYT. Ty **ingen utom en mytisk gestalt agerar under särskilt villkor**.

Och det syns ju nästan som om Nielsen skulle ha accepterat detta. Gång på gång framhöll Nielsen - trots att han sedermera tog avstånd från många av S.K.s idéer - Kierkegaard, i sina böcker och i sin undervisning. Han deltog också i publiceringen av Kierkegaards efterlämnade papper, vilka ju till stor del bidrog till mystifieringen, liksom Kierkegaards hela liv, i sin brokighet, hela författarskap, i sin brokighet, och egendomliga person. Så hade Kierkegaard – som var väl insatt i kommunikation – även insett att för att kunna påverka världen måste man förvandla sig till en myt.

NÅ! Nå, detta är givetvis inte alls sant: att SK trodde att han genom att vilja påpeka att han fanns i världen på särskilt villkor (antagligen 1.) som en test eller 2.) som straff. 3.) som belöning eller 4.) på ytterligare ett särskilt villkor.) trodde att han skulle bli mytisk! MEN, det visar i alla fall på den SKRÄCK, med vilken Kierkegaard betraktade det faktum att det kanske skulle kunna förhålla sig så, att någon annan människa skulle kunna skriva ungefär de saker som han själv hade skrivit, och att han då skulle tycka att det var, SOM OM (als ob)

Paul Siwek understryker i en föreläsning¹¹⁴ - *Le problème de l'inconscient* -, med vilken precision och lätthet det Omedvetna tycks arbeta. Han postulerar rent av ett ytterligare Medvetet, - ett som ingen av oss känner till! Han menar att de omedvetna funktionerna (fr. actes)

“när sina syften med närapå suverän lätthet. De finner omedelbart andra funktioner att samarbeta med. Det kompletta samarbetet mellan det Omedvetnas funktioner (- ageranden) är inte ett resultat av en slump. Det är styrt av en lag, följer en lag (Fr. loi) . Vad är nu denna lags formula, och hur har det Omedvetna "kommit över" den ? Är det inte nödvändigt här, att medge att de ageranden, funktioner, som kallas “omedvetna” i realiteten till sitt förfogande har ett Medvetande, ja faktiskt: ett oändligt perfekt Medvetande; endast DETTA medvetande skulle kunna vara kapabelt att kommunicera med individen. Det skulle vara okänt för honom eller henne. Vi skulle här ha ett mycket RELATIVT omedvetet /.../”

Som psykologen Jean Piaget utrett i *Epistémologiques* har psykoanalysen genomgått en serie historiska etapper. Den var från början en doktrin, som förklarade en individs nu genom hans förflutna; på sätt och vis en genetisk teori, men inte i så måtto, att man tagit hänsyn till en konstruktion präglad av kontinuitet, men mer av en syn på vissa initiala tendenser, som låter det närvarande successivt reduceras till förflutet, och i en reduktion av utvecklingsfaserna till applikationspunkter för en ursprunglig energiladdning. Det är nu inte ovanligt i fransk 1900-talsfilosofi, att man talar om genetiska teorier, så fort man har med föränderliga förlopp att göra. På ett sätt, originellt på området, är Freuds teori uppbyggd reduktionistiskt, menar P., inte genom reduktion av det mentala till det organiska eller sociala, men av "högre" psykiska former till elementära former, vilka förblir underliggande de förra hela livet , i det Omedvetna. Som upplagt för en .. arkeologi. (Samt en växelverkan mellan nivåer.)¹¹⁵

Piaget ser Freuds teori som ett vackert exempel på förståelse genom identifikation. De olika stadierna: det orala, det anala, det narcissistiska, o., det objektala, oidipala etc. är bara successiva manifestationer av samma libido, som "investerar sina energiladdningar" i det ena objektet efter det andra, för att nå människor utanför sig själv och även av hänskjutningen. av L. till i sublimeringar av olika slag.

HAN ALDRIG HADE FUNNITS. Fast det ju hade varit tvärtom. Om någon annan OCKSÅ hade skrivit det Kierkegaard hade skrivit, så hade det ju funnits TVÅ författare, som initierat existensialismen och blivit ansedda som genier. Ingen hade – som Kierkegaard – känsla för **skräck**. Inte ens Nielsen.

¹¹⁴ 1953 i Amsterdam

¹¹⁵ (jfr. *Epistémologiques* (1970) , *Épistémologie des sciences de l'homme* (1971) , & *Le Structuralisme* .(1968)).

"För att ha en identifikation, som urskiljer i en unik princip och inte från början en enkel identitet, så måste det finnas motstånd; härav en första dualism som hinder för den rena identiteten och vilken är dualismen mellan -å ena sidan - individen som bärare av libidon o. - å andra sidan - det samhälle som motsätter sig individens önskningar. "

Härav repressionen, hämningen, censuren, symbolismen som täckelse, förkläd-
nad , etc.. Vi möter här inget typiskt filosofiskt material, menar Piaget.

I strävan efter dels (förment) vetenskaplighet, dels intresse är *Drömydning* överfull av exempel, på drömmar, mest, och av princip, Simund Freuds egna. Det är alltså en introspektion. Det är en sådan bok, där man häpnar över rikedomerna på dittills otänkta, originella tankar kring drömmar, ett ämne som ändå ju varit ganska rikt beskrivet i litteraturen på olika sätt, om än aldrig med en liknande kraft, en väldig men kontrollerad, i ansatsen. Jag tänker själv här på litteraturprofessorn Marshall McLuhans encyklopediska kommunikationsfilosofiska profetia, *Media*, som en modern motsvarighet, kanske - i detta avseende -.. nu – otroligt nog - stort sett glömd.¹¹⁶

Samtidigt häpnar man över den mängd påståenden och slutsatser som redovisas hos Freud, främst i hans alla fallbeskrivningar, där han söker ta ett grepp om hela människan med verktyg som är alldeles för kläna för detta, och många av Freuds påståenden hänger i luften som rena påhitt. Vi kan i likhet med Piaget inte vara nöjda med några lättvindiga uppstruktureringar av människors tänkesätt, utan fast grund. Dock är Freud inledningsvis ganska lyrisk beträffande vad hans upptäckt kan ha för implikationer:

"Om man har gått genom en trång hålväg och plötsligt kommer upp på en höjd, bortom vilken vägarna delar sig och en vidsträckt utsikt öppnar sig i alla riktningar, så händer det att man stannar ett ögonblick och överlägger vart man först skall vända sig. På samma sätt går det oss då vi gjort denna första drömydning. Vi står plötsligt inför en helt ny upptäckt."¹¹⁷

RICOEUR

¹¹⁶ Trots att G. Printz-Påhlson i Slutna världar -öppen rymd, förklarade att det inte fanns minsta risk att han skulle glömmas bort.s.139.1971. Men nu var kanske inte 1970-talet rätt tid för framtidsprognoser av det mer precisa slaget.

¹¹⁷ ." (DT.s.28.) (Efter tolkningen av Irmas dröm.). Ingen brist på självförtroende där inte!

Ricoeur sätter - originellt nog - det Omedvetna som en *diagnostiserad verklighet* och alltså inte en verklighet i Sig.) :

"För det första, det är *bara för någon annan*, (min kurs.) som jag över huvud taget har ett omedvetet. Men det viktiga är naturligtvis, att det inget betyder om jag inte kan bekräfta de utsagor som den andre faller om och inför mig."

Det Omedvetna är inte absolut, men relativt i förhållande till hermeneutiken som metod och dialog. Utan analytiker, inget Omedvetet. (?) Psykoanalysens motståndare hävdar, att allt är relativitet och: att det Omedvetna är en projektion från analytikerns sida på patienten. "Enbart terapeutisk framgång kan garantera, att det omedvetna inte är en uppfinning av psykoanalysen i en subjektiva mening." enl. Ricoeur. Denne understryker, att han här velat motarbeta den uppfattningen, präglad av en naiv realism, som skulle påstå att "det Omedvetna tänker". Denna öppnar för en absurditet, indikerar både ett medvetet Omedvetet och ett omedvetet Medvetet.

Paul Ricoeur slås¹¹⁸ av det faktum, att hos Freud doktrinen - Hegel-lik - är lika med metoden. Att Freuds teori "reser frågor om en filosofisk antropologi, där en ny vision om människans skörhet, ställer denna skörhet gentemot kravet på mänskligt ansvar i en paradoxal skärpa."¹¹⁹ Ricoeur kommer fram till att Medvetandet hos Freud, likaväl som hos G.W.F. Hegel, är något som aldrig kan totalisera sig självt, aldrig uppfylla sig självt. Att Medvetandet kan nå kontakt med sin egen tanke, i så måtto, att det kan märka vad det själv säger, i sitt sägande, eller ännu hellre, - R. talar i egenskap av hermeneutiker....Att märka vad som säges i sägandet är tvivelsamt, enligt Ricoeur. Freuds teori förenar en empirisk realism förankrad i den faktiska psykoanalytiska metoden, där det Omedvetna är lika med det som är resultatet av den framgångsrika (!) analysen, där analysanden säger de förlösande orden: "Ja, men det har jag ju vetat hela tiden." med en transcendental idealism, i kantiansk mening, där Freuds metapsykologi är grundad i bestämmande erfarenhetsutsagor. Den topografiska modellen är till för att dechiffrera, den är instrumentet: metod och doktrin är oseparatorbara. Det, som bestämmes och som nås kunskap om, är inte instinkter i sig, men representationerna. Psykoanalysen lär känna det Omedvetna.

Ricoeur menar att a man kan koppla samma realism med idealism, empirisk realism med transcendental idealism i Freuds fall, beträffande dennes teori om det Omedvetna. *Det Omedvetnas* verklighet konstitueras i en första rörelse

¹¹⁸ (jfr. Bengt Kristensson Ugglas monografi om Ricoeur, ss.251-275.

¹¹⁹ (s.101.)

genom tolkningen i en kunskapsteoretisk och transcendental mening. Det är sedan i det ögonblick när derivatet återvänder till sitt omedvetna "ursprung", som begreppet "Medvetet" och dess empiriska realitet konstitueras.¹²⁰ Man kan nå fram till en intersubjektiv relativitet genom det faktum, att de fakta, som genom analysen tillskrivs det Omedvetna hos en person, nu är meningsfulla för en annan person. Förhållandet mellan Medvetandet och *Vittnemedvetandet* är inte bara terapeutiskt, - det är också diagnostiskt.

Därför, menar R. -, är det riktigt att kalla det Omedvetna för en diagnostiserad verklighet :

"För det första, det är bara för någon annan som jag över huvud taget har ett omedvetet. Men det viktiga är naturligtvis, att det inget betyder om jag inte kan bekräfta de utsagor som den andre fäller om och inför mig." Det omedvetna är inte absolut men relativt i förhållande till hermeneutiken som metod och dialog. Psyko- analysens motståndare hävdar att allt är relativitet och att det omedvetna är en projektion från analytikerns sida på patienten. "Enbart terapeutisk framgång kan garantera att det omedvetna inte är en uppfinning av psykoanalysen i dess subjektiva mening."(Ricoeur.).

Ricoeur understryker att han här velat motarbeta den uppfattning, präglad av en naiv realism, som skulle påstå, att det omedvetna tänker. Det vore en absurditet, som skulle leda både till ett medvetet omedvetet och ett omedvetet medvetet. (Vi är här inne i en tankegång, som kommer att reducera begreppet.). Medvetandet är en rörelse framåt. - Men människan är den enda varelse som är utsatt för sin barndom.

"Hon är den varelse, vars barndom ständigt drar henne bakåt." ¹²¹

Hon handskas med denna genom symboler. Dessa är av två slag, arkaiska och dem man skapar nya. Genom dessa kan det medvetande, för vilket det Omedvetna är det Andra, återigen färdas genom "andens tecken", skriver Ricoeur i anslutning till ett resonemang om Hegel. Det Omedvetna finner vi såsom *det andras andra* i denna resa, där medvetenhet är den stora uppgiften.

Den hermeneutiska rörelsen går i en dubbelrörelse genom både de arkaiska och nya personliga tecknen, - som alltså upplyser varandra -, till ett slutligt medvetande, inte olikt slutet på Hegels, "ett medvetandes" "resa" i *Ph.d.G.*, där världsanden till slut når kunskap om sig själv, i det finala självmedvetandet.

¹²⁰ (Ib.s.106)

¹²¹ (Ib.s.113.)

Tolkningen når en slags identitet, i den vision som Freud hade, då han skrev de berömda orden: "Wo es war, soll ich werden.";

"Där id var, där skall ego bli till." (DO, s.120.).

Freud är emellertid klar över, att det är drömmaren själv, som är kapabel att tyda drömmen, vilket är hans/hennes unika kunskap om sin egen historia genom fritt associerande inom denna. På detta sätt är den alerta personen i stånd att finna det latent innehåll, som, enligt teorin, skall ses som "meningen" med drömmen, drömmens mening, utsållat ur det manifesta. Testen på om det är den sanna meningen eller ej, är, huruvida patienten/tolkaren blir fri från sina livshämmande symptom (eller likn.) eller inte, och således blir en friskare människa, blir av med ett neurotiskt symptom, eller att patienten känner att den eller den attityden gentemot den eller den personen är adekvat eller inte, något patienten inte varit klar över tidigare. Omedvetna processer visade sig vara mindre skyddade i drömmen än i vakentillståndet.¹²²

Vi finner alltså i den psykoanalytiska teorin ett begrepp "förmedvetet", (Fmv.)¹²³ som förstärker uppfattningen om sökandet efter en generaliserande spekulativ modell av en medvetandets fasta struktur. Vi kan här tänka på begrepp som "förförståelse" eller "Vorgriff" hos M. Heidegger¹²⁴, en avgränsning som platsar inom en hermeneutisk syn.

Det ligger i hermeneutikens natur att denna själv inte kan definieras.

Det finns nu, sedan länge, både a.) en mer klinisk och b.) en mer filosofisk uppfattning av psykoanalysen, o. det förefaller mig, som om det bara är den kliniska verksamheten, som kan ge svar på frågorna om medvetandets struktur.

Psykoanalysens kärna är dialogen mellan analytikern och analysanden på soffan.¹²⁵ Detta - kan man säga - är en slags psykoanalytikerns "dialogtro".¹²⁶

¹²² (Jfr. Thomson, s. 155 f.).

¹²³ (Fmv.. som - helt enkelt - är "vad man vet, men bara inte hade/har aktuellt"). Marc-Wogau ställer sig frågande till begreppet Förmedvetet. Att allt man glömt skulle vara bortträngt, att allt som kan plockas fram är Förmedvetet, och att individen med nödvändighet, deterministiskt, är styrd av sin barndoms upplevelser, finner filosofiprofessorn Konrad M-W alltihop egendomligt. Svenska filosofiprofessorer har - generellt sett - visat sig vara väldigt skeptiska, inte bara mot psykoanalys, och annat, men även gentemot filosofin själv. Så är det inte alls ovanligt att de i själva verket lagt merparten av sitt intresse på annat, som botanik, eller arkeologi o. dyl..

¹²⁴ *Sein und Zeit*.

¹²⁵ Här öppnar sig ett fält både inom terapeutisk praktik och för reflexion och kunskap om mänskligt beteende och människans djupdimensioner. J. Reeder: "Man möter ju, i likhet med människor som hyser en kärlek till

Ricoeur (åter i *The Conflict of Interpretations*) är skeptisk till dialogiciteten i psykoanalysen, och hävdar att psykoanalysen är beroende av analytikerns förmåga att befria analysanden och att psykoanalysen dessutom invagar människan i en felaktig föreställning om vad meningen med livet skulle vara, - att bli fri från det som hämmar en. Det är inte en tillräcklig "mening" tycker R., med rätta, och R. hävdar alltså att meningen med livet, eller mening över huvudtaget, måste sökas i att gå ut över någonting givet, att skapa aktivt, och inte att inskränka sig till att bli fri ifrån något som hindrar en.

Väl är det, att bli fri från det som hindrar en, men meningen är ju det som man hindras ifrån. Och vad är det?

Det är det som är frågan, och den löses aldrig genom psykoanalys! Här har ju alltså Ricoeur fel, då psykoanalysen aldrig gett sig ut för att ge människan meningen med livet, men är en terapi mot psykisk ohälsa.

R. har alltså fått för sig vad många fått för sig – råkat in i en villfarelse - : att psykoanalysen är en "frälsningslära" (!) och att den, som är fri från allt den trängt bort, har nått det ultimata stadiet i livet. Meningen får man skapa själv, i samtal med sig själv, med andra och genom att vara/bli en person, som man (själv och andra) i allt kan lita på, menar Ricoeur bannande.¹²⁷ Här rekommenderas

reflexion och filosofi, till religion eller till Gud, - eller till måleri och musik -, de människor som hyser en kärlek till den djupa dialogen som förs mellan två människor, där den ene är betald av den andre, och där den ene ställer upp som den som skall i första hand, med "liksvävande uppmärksamhet" lyssna till den andre (Andre). Den s.k. analytikern (den ene) är då inte, enligt denna tros uppfattning, en som tolkar, som gör den andre till ett reduktionistiskt offer, utför inte en hermeneutik såsom en objektifierande disciplin, utan ingår i en större hermeneutisk, dialogisk cirkel, som aldrig börjar och aldrig tar slut, - där ingen absolut sanning finnes, men endast en gränslös och för denna "religion" nödvändig tro på den andre, - analytikern deltar med den andre, deltar i medöverföring, (drömmer den andres drömmar) - allt mot skälig betalning - och njuter av den psykoanalys, som så enständigt motstår alla försök till definition. "Det har varit ett irriterande faktum för dess kritiker och en pinsamhet för dess tillskyndare att psykoanalysens djupare värde endast låter sig förstås genom inre erfarenhet av dess praktik." Här är det - i denna dialogiska psykoanalys, vilken för all del har en logisk poäng - viktigt, att inte den allvetande analytikern vacklar i tron på den Andre, och på de dialogiska underströmmarna, ty: börjar tron vackla, så kan analytikern förfalla till den objektifierande hermeneutiken och - ve o fasa - börja "ge tolkningar". Den misslyckade analysen beskrivs av Reeder så här vackert: "Det hör till den analytiska erfarenhetens tragiska dimension att vi emellanåt övergår från att tala med analysanden till att tala till honom. Processen är känslig för detta slag av avvikelse från analytikerns åtagande." (s.63.) Man måste träffas fem dar i veckan, i flera år, skriver J. Reeder; man måste följa varandra, leva sig in i den andres öde - ödet definieras med begreppet "upprepning" - och det är analytikerns uppgift att ... bära hoppet. Sanning kan vi inte nå...:"Men beslutsamhet i trohet är förmodligen det närmaste vi kan komma ett löfte om, att sanning sannolikt är på väg."

¹²⁶ Vi kan här citera den kloke Groddeck: "Den som vet tvivlar, den som tror tvivlar icke."

¹²⁷ Jag har själv hört Ricoeur hålla föredrag i språkfilosofi (om skillnaden mellan tecken, signal och symbol) i en hörsal i Gbg. Fascinerande, då han fångade hela auditoriet, trots att föredraget var urtråkigt. Min moster,

derar han sina egna böcker: *Philosophie de la volonté*. och *Soi-meme comme un autre*.¹²⁸

Dessa böcker får då förstås som en slags livsfilosofi med självanalytiska inslag.

Om annat, dialogiskt tänkande alltifrån Augustinus till Benvéniste, Lévinas och Barth och Bachtin, finns – med tanke på dess meningslöshet, inbilskheter och konservatism - åtskilligt att säga, som har en viss anknytning till psykoanalysen, men det får här utgå.¹²⁹

Så uppkom det också en kritisk/parodisk kulturell uppfattning, där man mer driver med hela psykoanalysens idé. Bland de första att inta denna spefulla Jante-attityd var Karl Kraus, men många i Wien hade en liknande inställning som denne. Exempel. "Psykoanalys är den sjukdom som den anser sig själv vara en terapi för." Och vi har sedan dess haft många "seriösa anhängare" av denna slags kritik. Anklagelserna har haglat över psykoanalysen och över Freud. Det är därför nyttigt att hålla i minnet t.ex. vad sociologen J. Asplund skriver:

"Man kan förundras över att proportionerna inte är omvända, varför kritiken av Freud inte hänvisas till de inledande kommentarerna eller till fotnoter, men hans snille får utgöra det egentliga ämnet.

(Asplund, s.95.).

Här kan man tänka på Lars Gustavssons anmärkning om att psykoanalysen faktiskt är ett sätt att kunna nå en annan människa. Något som ju som bekant i grunden annars är svårt.

Wittgenstein skriver om Freud.:

"Det som ter sig så lockande med hans / Freuds / idéer , är precis detsamma som det, som ligger till grund för lockande kraften i en mytologi, till exempel, som när han förkunnar, att varje ångestupplevelse är en upprepning av den ursprungliga. Allting kan föras tillbaka till någon händelse mycket långt bakåt i tiden. Man skulle nästan kunna tro att han riktar sig till ett totem... Denna mytologi har stark genomslagskraft. /.../ Jag har läst igenom Freuds

Karin Danvik, var också där, och hennes behållning var att studera åhörarnas ansikten, vilka utstrålade en hel variation av uttryck, från starstruckhet till apati.

¹²⁸ 1990.

¹²⁹ I *The Open Society and its Enemies* II, (19..), menar Karl Popper att Robinson Crusoe aldrig hade kunnat göra ... en vetenskaplig upptäckt. (Karl Popper *The Open society*, II.(1945) , ss.219 f.- Vetenskap är enligt Popper en social produkt. Vetenskapliga upptäckter görs inte av en ensam människa, enligt Popper.

Drömtydning /.../ Läsningen av detta alster fick mig att förstå hur viktigt det är, att man opponerar sig mot hela detta sätt att tänka... ”¹³⁰

Wittg.:

"Många av dessa förklaringar omfattas därför att de har en säregen charm. Bilden av människor med omedvetna tankar har charm. Föreställningen om en underjordisk värld, en hemlig källare. Någonting fördolt, skrämmande. En massa ting är man beredd att tro, därför att de är skrämmande."

Wittg.:

"Men det är fel att säga, att Freud har visat vad drömmen verkligen handlar om."

Wittgenstein ansåg att Freud vanligen förväxlande orsak och verkan. Den excentriske skeptiske filosofen uppskattade mer Freuds bok om vitsen, *Der Witz und seine Beziehung zu dem Unbewusstem*.¹³¹ Någon sammanhängande kritik av Freud finns inte hos Wittgenstein, lika lite som hos dennes trätobroder – den intellektuelle mångsysslaren - B. Russell. Dessa båda ansåg - komiskt nog - om varann, att de hade 2 författarskap, varav det ena var exakt, det andra en massa tyckanden.¹³²

Bertrand Russell var missnöjd med psykoanalysen och menade att föreföll honom icke omöjligt att enbart söka en påverkan ena vägen, ifrån det Omedvetna till det Medvetna, men ville söka en motsatt väg.

Delvis utifrån filosofiska, delvis från rent personliga erfarenheter kom Russells inställning till psykoterapi närmast att vara en tidig (inspirerande) variant av KBT.¹³³ Brev från den ledande freudianen i England E. Jones t.ex. betraktade Russell mer som skämt. Sigmund Freud använder ju delvis i sin treåriga självanalys, i fasen innan utgivningen av *Drömtydning* sina egna drömmar, "för att vara absolut säker". Plus med hjälp av att berätta något av det för vännen Fliess i brev.¹³⁴

Läkaren Fliess var - alltså - i realiteten, i Freuds fall, Freuds analytiker. Med Fliess bröt Freud senare (1906) kontakten. "Symptomatiskt" nog. Freud hade ju öppnat sig alldeles för mycket för denne och ville ingalunda stå i beroendeför-

¹³⁰(L. Wittgenstein, Lectures and conversations, 1943-1946.).

¹³¹ Kanske uppskattade Wittgenstein, som jude, född i Wien, den oerhörda mängden s.k. judiska vitsar i boken.

¹³² se: R. Monk, W, ; Brian McGuinness, W, a life (1988). Norman Malcolm, Minnen av Wittgenstein,(1958), S. Toulmin, Wittgenstein's Vienna.(1978), .Engelmann, P. Letters from Ludwig Wittgenstein with a memoir.(1967).; A. Janik, Närvarons dimension, (1995). M.fl..

¹³³ Jfr. Overskeid, 2004. jämte BRs bok The conquest of happiness (1930).

¹³⁴ (jfr. Anzieu, svårigheten med självanalys,: K. Horney m.fl.-

hållande till någon.¹³⁵ C.G. Jung sammanfattar - i en essä i boken *Modern man in search for a soul*¹³⁶ sin kritik av Freud i en jämförelse mellan sin ståndpunkt och Freuds. Freud och den psykoanalytiska biografien. Sigmund Freud spådde den psykoanalytiska biografien en lysande framtid, (men var i andra sammanhang skeptisk till biografier, som nämnts ovan, ... i ett brev till Arnold Zweig), men där har han blivit grundligt dåligt sannspådd.

Den första av dessa biografier är Freuds om Leonardo da Vinci, ett barndomsminne. Detta är en lysande bok. Att den analys Freud gör av barndomsminnet visar sig bygga på en missuppfattning, ett översättningsfel, det gör den inte mindre intressant. Det är ju själva metoden som är intressant, inte fallet Leonardo, eller den speciella drömmen.

Man kan här jämföra med t.ex. Lis Linds mer prosaiskt explicit psykoanalytiskt hållna bok om S. Kierkegaard, *Sören Kierkegaard själv*.¹³⁷ Man ger i sådana biografier en bild av det psykopatologiska. Behovet att nekromantiskt avslöja det hemliga rummet formligen trakasserar bilden av / minnet av filosofen Kierkegaard. Det allra innersta rummet är ju låst hos de döda, och nyckeln är där kastad i vallgraven. Man lämnar därför läsningen av boken netop med en känsla av att ha "gett sig på en försvarslös". Denna känsla måste peka på en svaghet, eller ett grundläggande problem för den psykoanalytiska biografien. Kanske blir det fel för att man använder sig av en metod, som från början är avsedd att förändra en människa, till att nu slå fast vem hon var! Man använder s.a.s. en "operationell metod" för att ge en real- eller väsensdefinition av en speciell person.¹³⁸

Jean-Paul Sartre skulle senare komma att introducera den "existens-filosofiska" ("existentialistiska") biografien i sitt jättestora arbete om Gustave Flaubert, också ett radikalt försök till "vetenskaplig biografi". Några vetenskapliga biografier kan ju aldrig nånsin, i strikt mening, komma att skrivas. Det ligger så att säga i begreppet "biografi" ett *contradictio in adjecto*, en självmotsägelse i begreppet: ett liv kan icke skrivas ner. Kunde det det, så vore det inget

¹³⁵ J. Lacan gick emot kravet man hade inom sin egen organisation på att genomgå analys hos en analytiker, för att själv kunna arbeta som psykoanalytiker. Lacan gick - av okänd anledning - aldrig i självanalys.

¹³⁶ (ss.115-124)

¹³⁷ (2000).

¹³⁸ jfr. här C. Craaford, Barndomens återkomst. C. skriver där bl.a. om Proust, Strindberg Och S. Lagerlöf; jfr. kap. Att ha sig själv som projekt, ss.236 ff., och Litteraturen på analyssoffan, ss 263ff., där C. bl.a. diskuterar gränserna för den psykoanalytiska metoden i samband med litterära texter. Jfr. åter Alice Millers Du skall inte märka , där Kafkas moder, den kyliga Julie Kafka , som i alla lägen stod bakom sin Hermann, får bära hela hundhuvudet för att det blev som det blev , - och där Miller intar en mycket kritisk hållning till det Bibelns fjärde bud.

liv.¹³⁹ Att Sartre i sitt arbete med detta jättelika, ofullbordade, verket om Flaubert närmar sig en psykoanalytisk syn är ett faktum, dock, men vi behöver inte gå närmare in på denna problematik här. Huvudinvändningen mot den psykoanalytiska biografen blir ju den, att denna bygger på en dialogisk (diagnos-tisk+kurerande) metod, men i realiteten här blir monologisk. Denna slags biografi blir bara en (ofta gigantisk, som när det gäller alla biografier) gissning. Den efterlämnar alltid ett: ”Jovisst, så kunde det vara, men det vet vi inte.” Så som Sartre explicit avslutar hela sitt resonemang om Flaubert, med en sympatisk självkritik. Ingenting kan verifieras. Detta är Lis Lind medveten om, men det hon skriver är ändå ett slags ”utkast till en psykoanalytisk biografi”. I Sverige skrev läkaren och psykoterapeuten P. Bjerre¹⁴⁰ en /psykosyntetisk/(?) biografi om den fatale finansmannen I. Kreuger. Det är just lyckan som kommit att stå såsom målet för nästan hela samhällets levande manifesta utopi. Den amerikanska psykoanalysen skulle senare utveckla sig i ett strikt sökande efter lycka, ngt den mer sofistikerade psykoanalytikern Irene Matthis betecknar som ”psykoanalysens infantilisering”. Är det inte raffinemang, så är det ingen lycka. Den gamla tiden med dess koncentration till familjeenheten, och till en religion som var inriktad på att lova ett lyckligt efterliv, var borta.

Frånvaron av vetenskapsteori är betänkelig. Ett problem är också, att psykoanalysen är uppbyggd kring material, som uppkommit ur en syntes emellan två olika människor, en terapeut (med en viss inställning) och en patient (med en viss inställning) och hur mycket Freud än slingrar sig fram i någon slags påstådd vetenskaplighet, och kanske, som Wilert påstår, har ett behavioristiskt program när han kallar "psykoanalysens andra fundamentala antagande, att den / psykoanalysen / förklarar de föregivet somatiska medbeteendena för det egentligt psykiska, och i det närmast bortser från medvetandets kvalitet och i det att Freud inser de implikationer detta har använder denna insikt som en legitimering för att psykoanalysen utvecklas som vilken naturvetenskap som helst".¹⁴¹

Man kan tala om mytologier hos Freud och både Kafka, liksom hos nära nog all betydelsefull vetenskap och litteratur. Tanken är då den, att dessa två arbetade fram stora nya verk (som hade en tendens att vara väl stort tilltagna

¹³⁹ Robert Louis Stevensson, författaren till *Skattkamarären*, menade att biografen var den ”lägsta av alla konster”.

¹⁴⁰ ... som även träffade Freud personligen.

¹⁴¹ (i : Psykologi och praxis, red. M. Johansson ,1971.).

och delvis därför blev torson) och jag tänker att det bakom, eller över dessa "uppfinningar" finns en världsbild, en dold önskan, eller en förförståelse.

Denna skulle då ha en determinerande funktion och kunna ha ett slags mönster (!) som skulle gå igen i allt som de – var för sig – skapade. Då jag är rätt säker på att dessa mytologier inte var enhetliga och varaktiga , så kan jag tänka mig ett helt galleri av mytologiska gestalter som befolkar dels Freuds dels Kafkas huvuden. Men dessa måste vara enhetliga, annars hade inte deras verk blivit av alls.

En grundtanke i detta är att Freud och dennes idéer var en stor del av Kafkas mytologi – alt. en katalysator.. Gemensamt hade de ngt slags kärlekshat till sin judiska identitet. De var inte religiösa. De måtte dock haft en överordnad aning, båda två, - liksom de flesta människor har. Min fråga till mig själv är då: hur såg denna "överordnade aning", "mytologi" ut, och i vilka fragment av deras verk kan jag bäst finna den, för att sedan söka nysta upp det, som de förmodligen aldrig nånsin yppade, men som drev dem i deras respektive fall livet igenom? Jag vill här inte gärna inskränka mig till sådant som förhållandet till deras resp. fäder. Varför vet jag inte. Mytologin skall bl.a. ha den egenskapen att den består av entiteter som har någon form av (inbillad) makt (sic!) över deras liv (och död). Något - donc - á la en ödesgudinna)

År 1915-17 kunde Freud i sina föreläsningar¹⁴² roligt tala om "de tre kränkningar som den naiva egenkärleken hos mänskligheten fått utstå": först kommer Nikolaus Kopernikus och påstår att jorden inte är universums centrum, sedan Ch. Darwin med omvärderingen av människa och Bibel, och nu kommer den moderna psykologiska forskningen , "som vill påvisa för jaget, att det inte ens är herre i eget hus, utan måste hålla till godo med torftiga underrättelser om vad som omedvetet försiggår i dess själlsliv."

Lars Sjögren: "Föraktet för "filosoferna" genomsyrar hans skrifter. Nietzsche visade han respekt för genom att inte läsa honom. Freud förstod att han hade att göra med en tänkare som på intuitiv väg kommit fram till tankegångar som liknade hans egna, och han ville inte påverkas. Det var en subtil provokation från Otto Ranks sida, när han på Freuds sjuttioårsdag skänkte honom Nietzsches samlade verk i praktbandsutgåva. Detta var mitt i den uppblommande motsättningen dem emellan kring idén om födelse-traumat som bas för all ångest. Freud ställde undan skinnbanden med repliken, att de var alldeles för på-

¹⁴² (Vorlesungen zur Einföhrung in die Psychoanalyse, Gesamm.Werke, Band. XI.- Orientering i psykoanalys ,1940.)

kostade.! ”¹⁴³. Det där med ”föraktet” tror man i allmänhet dock inte på. (Det motsäges helt enkelt av andra yttranden från honom.) Man kan blott ana vad t.ex. en passus som följande kunde ställa till, inte bara för Freud, men för varje tänkande människa:

”Den som år ut och år in, dag och natt ensam suttit tillsammans med sin själ i förtroliga samtal och tvister; den, som i sin håla – det kan vara en labyrint, men också en guldgruva – blivit en skattgrävare eller skattväktare och drake: hans begrepp ligger till sist i en besynnerlig halvdager, en doft av källare och grav, någonting avvisande och ohemtrevligt fläktar kyligt mot varje förbipasserande. Enstöringen tror inte att en filosof nånsin – förutsatt att filosof alltid först var en enstöring – har uttryckt sina egentliga och definitiva åsikter i böckerna. Skriver man inte böcker för att dölja det som man döljer hos sig själv ? – Ja, det kommer han att tvivla på, att en filosof överhuvudtaget kan ha några ”definitiva och egentliga ” åsikter. Ligger det inte under varje håla en ännu djupare håla ... en avgrund bakom varje grundläggande skäl ... Varje filosofi är en förgrundsfilosofi – det är enstöringens åsikt: det ligger någonting rent godtyckligt i detta att han stannade upp just här, såg sig tillbaka, såg sig omkring, att han här inte grävde djupare utan lade ifrån sig spaden – det väcker en viss misstro. Varje filosofi döljer också en filosofi. Varje åsikt är ett bakhåll. Varje ord en mask.”¹⁴⁴

Den äkta konstnären – ett favoritobjekt hos Freud - beskrivs av den brett arbetande Freud, med den för honom så utpräglade o. vanliga pregnansen , år 1924 så här:

”Han förstår för det första att bearbeta sina dagdrömmar på ett sådant sätt att de förlorar de alltför personliga drag som verkar fränstötande på andra. Han förstår också att mildra dem så att de inte förräder sin härkomst från de förbjudna källorna. Han äger vidare den gåtfulla förmågan att forma ett visst material så att det blir en trogen spegelbild av hans fantasiföreställning, och sedan förstår han att göra denna fantasiföreställning så starkt lustbetonad att därigenom hämningarna åtminstone övergående förlorar väldet och upphävs. Kan han åstadkomma allt detta, gör han det möjligt för andra att ur de egna avspärrade lustkällorna hämta ny tröst och lindring.”¹⁴⁵

(Det är en remarkabelt torr stil Freud har, torr , men ändå fantasifull .)
Jfr. Freuds ord till G. Papini 1934:

”Jag är vetenskapsman av nödvändighet, och inte av böjelse. Jag är faktiskt av naturen konstnär. Ända sedan min barndom var min hemlige hjälte Goethe. Jag skulle velat ha blivit poet, och hela mitt liv har jag velat skriva romaner.”, S. Gilman, s.141.)

¹⁴³ (LS, s.262.)

¹⁴⁴ (ur Nietzsches *Jenseits von Gut und Böse*, (1885) , afor. n:o, 289. N.s bok har undertiteln *Vorspiel einer Philosophie der Zukunft* / Förspel till en framtidens filosofi ./....)

¹⁴⁵ (Freud, *Ges. Schr.* VII. s.391.)

Freud ville – i frustration över den våldsamma antisemitismen – på ett rationellt sätt accentuera sin person som annorlunda och speciell. Så tillhörde han de judiska kulturpersonligheter, som ville profilera sig som mer åt det orientalska hållet, genom att anlägga ett svart spadformat skägg - liksom också t.ex. Hertzl gjorde. Franz Kafka liknade till utseendet mer en indier, eller pakistancier, med sin mycket mörka hy.

Man kan, som Calvin Hall, kalla Sigmund Freud för en social och humanitär filosof (jfr. C. Hall, Freuds psykologi, 1954. s.19.) , även om han inte alls var filantropiskt lagd, men besatt av forskariver - och se honom i ljuset av en humanistiskt nykter tradition härstammande främst från den aktade Goethe. (jfr. samtalet mellan Goethe och Hegel (refererat av den devote Eckermann i dennes Samtal med Goethe II, s.340,), där Goethe - vid matbordet- förebrår Hegel, att denne inte studerar naturen ”som bot mot den dialektiska sjukan” !). Just forskningen, och ofta rent spekulativa ansatser kom ibland att ta över psykoanalysen.

Psykoanalysen utmärker sig i praktiken för en oförlåtande för att inte säga nedlåtande inställning till mänsklig svaghet, tillkortakommanden och avvikande beteende. Den är i detta – och andra avseenden – ”okristlig”. Psykoanalysen är sig icke sällan "selv nok". En "dum" patient, dvs utan receptivitet och reflexionsförmåga. är också faktiskt oftast en icke ”önskvärd” patient, och lämnas ibland åt sitt öde, då han/hon inte förmår "spela det psykoanalytiska spelet". Det är upprörande hur stor del av det existentiella spekulerandets matta, spekulerandet kring människan och hennes utveckling, som psykoanalysen under lång tid lyckats rycka åt sig, med koncentration på patienter med ett överflöd av pengar och tid. Teoretiserandet, upptäckandet av själsmekanismerna , - ofta just hos de mest begåvade och originella bland människor - har ibland tagit över från det, att bota patienten, vem det nu än är, och på vilken egenartat primitiv nivå han/hon än befinner sig. Bl.a. Anna Freud har en ganska nedlåtande (dömande) syn på försvar. A. Freud var aldrig någon psykoanalytiker, - något som bl.a. betonades i en tidskriftsartikel av hennes far. (sic!). Hon var ju icke läkare. Psykoanalysen har aldrig lämnat kravet på att dess utövare skall vara utexaminerade läkare. Hon har likaså i andra böcker en egendomligt icke-empirisk syn på barns utveckling, byggd på gissningar. Paul Bjerre – den svenske själsläkaren – blev besviken vid mötet med Freud, då denne föreföll honom begränsad, samt inte så mycket bry sig om att bota patienter, som att utveckla sin teori. Denna teori var, enl. Bjerre, så präglad av de “defekter”, som Freud tycktes besitta enligt Bjerre, att han blev uppbragt, men samtidigt insåg,

att sådana defekter som de freudska var det som skapade de sensationella verken i världshistorien. Thomas Mann menade att Freud s.a.s. har ”torrlagt Zundersee”. Även detta är en överdrift. Man kan utan överdrift säga att psykoanalysens historia är full av överdrifter.

Som Ernst von Aster påpekat, i sin *Die Philosophie der Gegenwart*¹⁴⁶ tillhör inte O. Spengler skeptikernas skara: Spengler predikar undergången, inte bara i sitt Magnum Opus : *Der Untergang des Abendlandes*, I-II, men även i (uppföljaren) *Mensch und Technik*, medan Nietzsche har en attityd att ständigt på nytt ställa i fråga, för att ... ta sig vidare. Det är dock inte en total undergång det rör sig om hos Spengler, vilket ryktet kan få en att tro : boken behandlar en kulturs sönderfall (och är kanske återupptagen av Adorno i dennes Ästhetische Theorie i denna mening Dessutom förklarar Spengler tydligt i sin bok, att denna är tänkt som ett medium för läsaren att söka själv en sanning igenom boken. Nietzsche, som själv dog såsom nationalklenod hemma hos systemen Elisabeth Förster-Nietzsche, hemkommen från kolonien Germania i Paraguay-, just det år när Freuds Drömydning kom ut. Intressant är, att Nietzsche, Spengler och Kierkegaard författade sina stora verk utan att diskutera grundtankarna i dem med någon. Detta står i strid med den ”vetenskapsdialogtro”, som bl.a. Popper framför. Det är alltså – häpnadsväckande - fullt möjligt för Människan att ... tänka själv.

”Den som år ut och år in, dag och natt ensam suttit tillsammans med sin själ i förtroliga samtal /.../.Skriver man inte böcker för att dölja det som man döljer hos sig själv? – /...../;det ligger någonting helt godtyckligt i detta , att han här inte såg sig tillbaka, såg sig omkring, att han inte här grävde djupare utan lade ifrån sig spaden – det väcker en viss misstro. Varje filosofi döljer också en filosofi. Varje åsikt är ett bakhåll. Varje ord en mask.”

(Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, af. No. 289.)

Vad som här uppenbaras är – ju – en misstanke om ofantliga dolda djup. (Dessa djup behöver inte nödvändigtvis vara fyllda till brädden. Misstanken gäller allt, både närvaro och frånvaro. Det är – det behövs kanske inte påpekas - mycket som spökar här, även det Omedvetna. Det är en lockande misstro.). Vad som inte framkommer så tydligt i denna bakgrundsteckning – som mest koncentrerar sig på driftselementets behandling inom filosofin , är det element , som kom att bli så betydande i Freuds psykoanalys: det symboliska. Jfr. romantiken ovan men också folktrons symboler och riter (ibland förbundna med ytterligare skikt av symboler och föreställningar, tankar om skydd och om öde ,

¹⁴⁶ (1935)

jfr. Frazer,) samt förvandlingsmyter och sagor om förvandlingar, symboler i vardagsliv och kult o.s.v. Detta element har alltid funnits med i mänsklig kultur, ansetts som något naturligt. Ofta har det synt så naturligt (och naivt) att man inte brytt sig om det. Sådana enkla bilder, som man inte fäst större avseende vid kom nu att genom Freud bli synliga på ett annat sätt. Viktig kom bröderna Grimms verksamhet att bli för Freud, men också den judiska traditionen, där det flödade av sägner – och vitsar och talesätt med betydelsebärande element, som man – om man var som Freud – kunde ses flyta över i något annat, betyda något mer än vad man först trodde, och som var användbart i den symbolskapande process som Freud - och Groddeck - upptäckte var ett viktigt medel i den semiotiska mellanlagringsprocessen i det mänskliga psyket. Man hade aldrig tidigare inom vetenskapen förstått det ändamålsenliga i den typ av försvarsmekanism som Freud kom att upptäcka och dissekera: en människa kunde omöjligen ta åt sig all information från sina sinnen, behandla allt som hände henne, men det vore också ett ovanligt dumt slöseri med information om evolutionen bestämt sig för att människan skulle för alltid kasta bort den information hon för tillfället inte tålde. Det blev ju som att kasta bort ett stycke av historien, - den del som just nu inte passade. Så fann Freud förträngningen, omvandlingen (och förvrängningen) och symbolskapandet som det geniala i det mänskliga psyket, och såg en möjlighet att se efter hur denna informationsfördelning och detta skyddsvärn var sammankopplade.

Det blev dock snart ett brott och en kantring av den filosofiska, litterära, psykoanalytiska och naturvetenskapliga utvecklingen i och med det första världskrigets utbrott 1914. Den intellektuella glädjen var icke längre den samma.¹⁴⁷ Europa skulle sedan - som bekant – icke längre vara sig likt. De psykoterapeutiska rörelserna kom i skuggan av - och ibland i konfrontation med - de politiska stämningarna, den ekonomiska och sociala utvecklingen. (Börskrasch och fascism.). Många intellektuella centra splittrades och idéer omvandlades, ställdes i nytt ljus - och många nya mörka kom ur dess mörker. Att skriva denna tids andliga historia är givetvis svårt. Man drunknar lätt i alla historikers skildringar, eller i berättelser med grunden i denna tid, och även om man söker efter dem som lät sig genomströmmas av historien under denna tid ända in i ryggmärgen för att omvandla sin erfarenhet till diktverk, - och finner några, så kan man ändå förtvivla inför det att själv nå den ”historiska sanningen”: histo-

¹⁴⁷ Se bl.a. Svante Nordin, idéhistoriska Filosofernas krig, (2001.) - koncentrerad kring Ludwig Wittgenstein.). Inget var detsamma. (Jfr. här också t. ex. R. Graves självbiografiska överlevnadsbok Bort från alltihop !, skriven efter överlevt skyttegravsliv i Flandern i återhämtning på Mallorca.

rikerna – och sociologerna - skymmer sikten med abstraktioner och egendomliga – ofta intuitiva - kategoriseringar, berättarna med konkretioner, sällsamma öden och personliga tonfall. Så är det ju så , att vi , när vi får fakta ropar efter myten (konsten), och när vi får myten (konsten) ... ropar efter fakta.

”Våra handlingar är som rimlekar,
där var och en fyller ur rimmen
efter behag.”

(Fr. de la Rochefoucauld, *Maximer*)

Om Freud var kritisk till filosofer, så var han intresserad desto mer av de som han bedömde som människokännare, som t.ex. Sofokles och Shakespeare. Och flera andra goda författare och dramatiker. Freud läste obehindrat Engelska, Franska, Spanska, Italienska, latin och grekiska.

Hans intresse för Shakespeare urartade dock, i det att han engagerade sig i Looneys tes om att icke Shakespeare var författare till de honom attribuerade verken, men Edward de Vere, en Engelsk Earl samtida med Shakespeare.¹⁴⁸ Detta tyder , anser jag, inte på något märkvärdighet hos Freud, - jfr. Swedenborgs intresse för "longitudproblemet" – mer på ett överskott av psykisk energi. Det är ju nära nog egalt ”vem” som skrev Shakespeares verk. 8000 böcker - minst - behandlar detta "problem". Det var uppenbarligen någon, och kallar vi denne Någon, Shakespeare eller ej,- det spelar ju numera ingen roll. Bara det nu var en och samma person, som skrev allt, attribuerat till S.. Uppenbart är också att Freud hade ett produktionstväng, inte olik Kierkegaards - att han "hypersteniskt " i överflöd av energi, såg sig tvungen att, inte bara skriva ner sina upptäckter och funderingar, men också alltid låta publicera problem och sina försök till lösningar på dessa. Ofta nog med en stark personlig klangbotten under och en märklig(t) högt uppdriven förmåga till symboliserande, och transformerande. Något ytterligare märkligt med Freud, om vi nu ansluter till hans intresse till t.ex. Shakespeare, alt. lorden av Oxford, som skulle vara den eg. S.. - är att Freud hyste stort intresse för litteratur, och behandlade fiktiva gestalter i dessa, som Lady Macbeth och Hamlet, såsom **verkliga** varelser, för vilkas handlande det fanns ett, säger: ett, absolut motiv till deras handlingar och beteende, och att det, t.ex. i Lady Macbeths fall gällde att lösa gåtan, som om det gällde att behandla en verklig analysand.

Något absurt. En ”oförmåga” (?) att här skilja på dikt och verklighet. Man kan här – något vid sidan av - tänka på det uttalande litteraturkritikern Harold Bloom fällt om att ” Freud är Shakespeare på prosa.”

¹⁴⁸ (jfr. P. Gay, Reading Freud, The Man from Stratford.).

Han var således lika upptagen med tragiska hjältar, och med Moses, som han var med Vargmannen och andra klienter. Freud berömde sig av att ha löst ett problem i Hamlet, som J.W. von Goethe inte rått på. Nämligen det, varför Hamlet tvekade att döda sin styvfar.¹⁴⁹ - jfr. här Jacques Lacans intresse för Edgar Allen Poe, i *Seminars*, som inskränker sig till studier av mönster, och icke kausalsamband. Och Jungs för ... Job.

"Moses är ingen ledare. Han är en domare.", menade Kafka, - som nämnt ovan - apropå Freuds essä – fylld av en högst remarkabel vördnad - om Michelangelos staty av denne i Rom. (Där Freud var flera gånger.) Förväxlar man nu inte Moses själv med vad han var för/hos Michelangelo? Freud kanske identifierar sig både med Moses och Michelangelo – liksom tidigare med Leonardo i den så intressanta boken om Leonardo da Vinci (1910) ”det enda vackra jag skrivit ” (Freud) – där det kommer ett komplicerat tydningsmönster i dagen. Man kan här tänka på att en skrift som Freuds, kanske mer än någon annan , kom att bidra till diverse samhällskritisk reflexion delvis stöpt i freudiansk form, som t.ex. den s.k. Frankfurtskolans socio/psyko-analytisk/ kritiska produktion (Adorno/ Horkheimer/ Marcuse).

Ett exempel är tyskfödde Herbert Marcuses flyhänt skrivna *Eros and civilization* där denne – med en klarsynthet få förunnad – talar om den kommande sexualiseringen av samhälle, konsumtion och media. Ytterligare civilisationskritik kommer till uttryck både i dennes *Den endimensionella människan* och i den breda – mer konkreta - *Amerikanischer Pragmatismus*. I *Upplysningens dialektik* skulle Horkheimer/Adorno också komma att påverka uppkomsten av den vänstervåg som kulminerade kring 1968. Begreppet ”kulturmarxism” såg mot bakgrund av Adorno, Horkheimer, Marcuse dagens ljus.

Adorno, en mångsidigt begåvad schweizare med judiskt påbrå (eg. Theodor Ludwig Wiesengrund) kom att skriva allt från musikteori¹⁵⁰ och konstteori till (livslång) Hegel- och Kierkegaard-Marx- och U.S.A.-kritik dessutom, och redade med sin *Negative Dialektik* (1969) – som behandlade negationen som den kraft som förde civilisationen framåt - både tänkare i öst¹⁵¹ och väst (K. Popper). Theodor Adornos nödtvungna exil i U.S.A. fick honom i kontakt med Hollywood och med jazzmusiken, och ett stående epitet om Adorno kom efter detta bli :”Teddy hates jazz!”¹⁵² Av Adornos samlade verk behandlar 16 band –

¹⁴⁹ jfr. P. Gay. Reading Freud

¹⁵⁰ (Philosophie der neuen Musik , 1976.) o

¹⁵¹ (t.ex. Narski från DDR)

¹⁵² (Jfr. Prisms, ss.119-132., Perrennial fashion - Jazz., en nedgörande – helt subjektiv – kritik av jazzen (som en de kastrerade musik.).

merparten - musik. Det mesta som Adorno vid denna tid skrev om masskultur kom att visa sig helt inadekvat.

Av allt som är skrivet – som jag läst, vilket inte är litet.... - om Kafka väcker nog Adornos essä, *Notes on Kafka*,¹⁵³ allra mest intresse och eftertanke. Jag återkommer till denna essä, som i sin tur står i nära förhållande till den skarp-synte Walter Benjamins två berömda kafaessäer¹⁵⁴ och där somligt även anknyter till Derridas senare gjorda iakttagelser. Inte mindre inverkan hade Freud som kritiker av religionen, som han nästan helt återförde på fenomen som var lätt beskrivbara inom den psykoanalytiska teorin. Så kom Freud att – jämte den autodidaktiske anarkisten Proudhon, jämte Marx och Nietzsche – att bidra till den sekularisering, som så snabbt rörde sin väg fram i industrialismens spår. Här kom sedan en samhälls- förändring till stånd med en komplex djupstruktur, som den nya vetenskap som fick namnet sociologi tog itu med. Här formade sociologerna Durkheim, Weber, Simmel och andra teorier och terminologier, där man kunde ta upp allehanda kulturyttringar¹⁵⁵ och tolka dem som betydelsebärande enheter, och på så sätt vidga den intellektuella verksamheten inom kritik och debatt, Och här kunde man efter mitten av det 20de seklet allt oftare få se Kafkas namn florera som konventionell betecknare. Inte minst inverkan hade ju Freuds mycket breda tolkningssätt. Detta sätt kom att influera reflexion över betydelse utöver den som redan startat med Freuds föregångare i detta, Brentano och Nietzsche (sinsemellan mycket olika), och leda fram till den mängd hermeneutik som flödade fram efter 1960 i Europa. Freuds inverkan – och innevaro – i begreppet “tolkning” blev under denna tid stort. Likaså påverkades diskussionen om kvinnans ställning, sexualitet och värde genom Freuds jämlikhetssträvanden, och i skrifter som dennes vän och elev Marie Bonaparte skrev, som *Det kvinnligt gåtfulla*. Till de övriga skrifter från Freuds penna som sysslar med den kulturella aspekten hör *Masspsykologi och jag-analys* (1921), *Die zukunft einer Illusion, Warum Krieg?*¹⁵⁶1933, och *Totem och tabu*.¹⁵⁷I *Totem och tabu* formar också Freud delar av den mytologi, som är typisk som grund för en ny kultursyn. Det är här som Freud skapar myten om urhjorden om urfadern , som dödas av sina söner, för att de önskar äga modern, men sedan fadern är död ångrar sig, aldrig utnyttjar sina fördelar som Herrar, och dessutom börjar att dyrka/besvärja i symbolisk form den döde fadern, allt un-

¹⁵³ (I : Prisms, ss.243- 271)

¹⁵⁴ (I : Illuminations.)

¹⁵⁵ jfr. D.s klassiska Själv-mordet (1897) samt Malinowskis Sex and repression in savage society.

¹⁵⁶ (Einstein/Freud)

¹⁵⁷ (1912-13)

derstött av den förtrollning som sinnet försätts i av begären och illusionernas dans. Att denna intellektuella breddning av psykoanalysen till en del redan fanns under Kafkas senare år (inte ännu den förändrade synen på kvinnan) – efter publiceringen av *Förvandlingen* - är också tydligt. Kafka själv var också medveten om denna debatt och följde den i tysk och fransk press. Vissa **kaféer** i Prag **prenumererade** trevligt nog på Kafkas tid på en mängd tidskrifter. En klarsynt inställning till klassförhållanden präglade också skeptikern Kafka alltsedan gymnasietidens skolgång vid Altstädter Ring i Prags Altstadt. Han skrev i mogen ålder :”Diktarna försöker ge människan andra ögon för att därigenom förändra verkligheten. Därför är de egentligen statsfientliga element: de vill ju ändra. Staten och med den alla dess undergivna tjänare vill nämligen bara bestå.” Vid läsningen av Gustav Janouchs vittnesmål (*Samtal med Kafka*) kan man se, att FK ofta resonerade kring klasskamp o. dyl.. Så kan man kalla Kafka för progressiv i dennes totalsyn på samhället, en syn han då och då slagkraftigt gav uttryck för i privatlivet. Om litteraturen i Prag samtidigt – strax före första världskriget - skriver Václavec(s.112.):

”Det mentala och ekonomiska grunderna för den socialistiska tyska litteraturen bildade medvetandet om att världen kunde förändras.”

Man kan här betänka, att Freud , mitt i arbetet med det nya som nu vällde fram i hans arbete, där så många idéer samlades och kondenserades - var så rädd , för att lära känna Sören Kierkegaards (1813-1855) verk, att han konsekvent lär ha undvikit dem. Wienläkaren var ängslig för anklagelser för epigoneri. Och hans dubbla inställning till Nietzsche.(1849-1900), visar samma "ängslan" i öppen dager, ängslan i förbund med hans stora äregirighet, under hela dennes liv. Detta kan dock vara överdrivet, - detta undvikande av filosofin - och åtminstone till en del en myt om Freud. Historiskt sett.¹⁵⁸

Man kan ju kalla vissa delar av författarskapet för filosofiskt, såsom de delar som handlar om samhället. "Om jag bara slapp att läsa!", utbrast Freud i ett brev till Fliess, - i detta var Freud lik S. Kierkegaard.

Kierkegaard:

"De fleste Mennesker gaar gjerne til Laesningen af en Bog med en Forestilling om hvorledes de selv vilde have skrevet, hvorledes en Anden haer eller der vilde have skrevet /.../ Her begynder nu den første Mulighed af at ikke kunne laese en Bog /.../ - de to mest modsatte Arter af Laesere mødes - de dumme og de genialeste, som begge to have det tilfaellets, at de ikke kunde laese en Bog, de første af Tomhed, de Sidste af Rigdom paa Idéer;/.../." ¹⁵⁹

¹⁵⁸ (jfr. P. Gay. Freud.) .

¹⁵⁹ (ur En Fortale, S. Kierkegaard Papirer, I.C. 83.)

Kierkegaard läste helst sammanfattningar. Det är till exemplen högst osannolikt att han nånsin läste en enda rad av Hegel. Förmodligen var allt han snappat upp om Hegel det, som fanns i Adlers bok om Hegel, den Adler, som Kierkegaard senare i *Bogen om Adler*, (utg. postumt) skulle förklara galen, för att denne filosofiskt lutade sig mot en upplevelse av en uppenbarelse av Gud, på nästan exakt samma sätt som Kierkegaard, i det han lutar sig mot liknelsen med ”springet” hänvisar till det mystiska elementet i tron, och alltså – indirekt – anser sig själv vara galen.¹⁶⁰

Kierkegaards uppfattning var att om han stötte på en bok, där inledningen avslöjade att den byggde på antaganden, vilka han inte kunde se som sanna, så var vidare läsning av boken en absurditet. (Det kan man kalla läsekonomi.)

Kierkegaard var mycket blygsammare än Freud, och menade för sin egen del, att allt han hade skrivit mer kunde betraktas som ”lite kanel till maten”. Vad maten bestod av, det nämnde han inte.

PSYKOSEN

Om den allvarliga , svårartade psykosen skrev Freud mindre. Fallet Schreber (jfr. Freuds *Fallbeskrivningar*, ss) är unikt i Freuds författarskap - och karriär - Daniel Schreber (1842- 1911) var hög jurist, son till en läkare, specialiserad på ortopedi, men också på barnuppfostran. En känd sådan. Sonen var sachsisk ämbetsman och sedermera domare. 1884 ställde Schreber upp i riksdagsvalet för det konservativa partiet men förlorade. Strax härefter kom hans första sammanbrott, var intagen på. den psykiatriska kliniken i Leipzig. Han led av hypokondriska vanföreställningar. Han skrevs ut 1885 och utnämndes till domare följande år. 1893 avancerade han till senatspresident vid Sachsens högsta domstol. Den receptive, begåvade och framgångsrike Schreber började nu få sömnlöshet och olika psykiska problem som bl. a. drev honom till ett självmordsförsök. Han intogs nio år efter sitt första sammanbrott på samma klinik och den andra sjukdomsperioden var allvarligare och längre och var intagen på

¹⁶⁰ Kierkegaard menade också att det borde medföra dödsstraff för den, som försökte bevisa Guds existens. Gud skall tros, inte vetas, menade K..

hospital från 1893 till 1902, och det är den sjukdomen som boken *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken* (1903) som Schreber gav ut, beskriver. Boken skrevs - vilket är att observera - i ett försök att slippa ut från kliniken!!¹⁶¹ Efter en tredje dålig period dog Schreber 1911 och blev alltså hela 69 år gammal. Fallet är - i Freuds liv och praktik - udda, såtillvida som det här rör sig om en fullt utvecklad psykos, något som Freud sällan befattade sig med. Freud bedrev ju en öppen privatklinik (mottagning) i hemmet på Berggasse 19. Han arbetade inte i Wien på sjukhus, el. likn..

I *Denkwürdigkeiten* finns en hel teori om universum, med en krånglig teologi med Schreber själv som både kvinna och Messias. Han skev om sin stora skräck att bli torterad till döds. Och om sina visioner innehållande Gud och djävlar. Alla, - enl. Schreber - från behandlande läkaren till Gud, förföljde honom. Gud förstod sig inte på människor enl. Schreber. Denna tanke tycks mig tyda på både skarpsinne o. sund skepsis. Boken innehåller också ett förhärli-gande av autoerotiken. Schreber intar där en radikalt hedonistisk ståndpunkt, som han ... omedelbart avvisar. (jfr. Dr Johnsons syn på sexualitet och bruket av alkohol! Där J. drar samma slutsats, från samma grundsyn.) Sigmund Freud skriver en fallbeskrivning om Daniel Schreber 1911 - alltså samma år som Schreber dog, efter att ha läst boken. Freud mötte alltså aldrig denne Schreber. F. menar att paranoiker som Schreber undandrar andra människor . och världen som helhet sin kärlek , för att därefter projicera sin inre katastrof på världen, vars undergång då är nära ! "Världen har gått under", men: "paranoikern bygger den från grunden, visserligen inte mer präktig, men åtminstone så att han kan leva i den.", skriver Freud. Och :

"Vad som ser som sjukdomsproduktion, vansinnesbildning, är i verkligheten läknings-försök, rekonstruktion."

(*Freud.1911*) ¹⁶²

¹⁶¹ Detta är inte ovanligt bland patienter på psykiatriska kliniker, - jfr. Aby Warburgs Ormupsats - men det mesta av det skapande arbete, som utförs på dessa har inte detta syfte, men är antingen en egen resa i det inre, eller ett projekt, som i sin avsikt når betydligt utöver målsättningen att bli friskförklarad. jfr. den sv. målaren C.F. Hills sjukdomspoesi, som har beröringspunkter med Shrebers, men är mer våldsam och innehåller avsevärt mer explicita "sexuallerotiska" inslag. (Pansexuella.). Hill företer också mer av upprepningstendenser, alltrationer, och förevisar tidvis en splittring i tanke och logik, som inte är något man slås av hos Schreber., Det var ju också så med C.F. Hill, att denne, efter att ha förflyttats till föräldrahemmet i Lund, där pappan var matematikprofessor, var ganska tillfreds för det mesta med att sitta och teckna på baksidorna av faderns räknepapper, för att sedan låta dessa teckningar singla ut genom fönstret till de skrattande barnen på gatan nedanför, i form av vikta pappersduvor.)(Hills teckningar företer tvångsmässiga drag, då alla former är slutna och inga linjer slutar med en "öppen ände". (jfr. också Fr. Hölderlin – Hegels ungdomsvän - i stilla skrivande Pathmos i ett hus invid floden Neckar.)

¹⁶² Detta är en viktig insikt, inte olik den som omhulldades av den s.k. nya psykiatrin på 1970-talet. Albert Camus, påstod att det bara fanns ett enda filosofiskt problem, nämligen självmordet. Det låter sig ju sägas.

Om man med filosofiskt problem menar något man kan grubbla över i oändlighet utan att komma fram till något svar på det, så kan jag förstå en del av hur Camus tänkte. Men jag har en annan kandidat till det filosofiska problemet par excellence. Nämligen **dårskapen. Vansinnet. Galenskapen**. Få ämnen är nämligen så aktuella för en människa livet igenom som dårskapen eller galenskapen. Är det inte så att man redan har drabbats av dårskapen, och sitter där komplett galen, så kan det ju i nästa ögonblick vara så att dårskapen vandrar in och tar befälet över ens sinne, och så sitter man där, på den psykiatriska avdelningen och undrar vem som har rätt, den läkare som distinkt förklarar att man blivit galen, eller man själv, som förklarar att det bara är en naturlig sak att man är orolig över att människor kryper fram i ett i ett från gömställen bakom elementen. Varför skulle dårskap vara ett filosofiskt problem i högre grad än självmordet då? Jo, för att det inte alls kräver någon handling. Ingen ber dig att välja mellan att avsluta ditt liv genom att hänga dig i garderoben, för att du är usel eller olycklig, eller låta bli att hänga dig i garderoben av dessa skäl, men dårskapen är blott ett definitionsproblem. Definitionen avgör inte din död, men ditt liv. Ett filosofiskt problem är något man kan diskutera i oändlighet, utan att behöva riskera att det i slutänden leder till en så obehaglig handling som att man träder ett rep runt sin hals.

De flestas människor tror att de har ett stabilt förnuft, som de kan lita på i alla väder. Det närmaste vansinnet gemene man kommit, det är att vakna upp efter en narkos och inte riktigt veta var man är, och att i den stunden uppleva att världen är groteskt oformad, formlös. Men detta går över efter en stund och man ler därefter åt alltihop och säger att det ju var väldigt tokigt. Många människor är distinkt oroliga över att förlora förståndet. Ja, det finns vissa psykologer – och bevars filosofer också – som menar att man inte är någon riktig människa, om man inte någon gång fruktat för sitt förstånd. Det tillhör så att säga Självmedvetandets villkor att då och då snubbla på uppfattningen att detta självmedvetande är felaktigt i någon grad, eller att det för en vilse i en omfattning, som gör, att man inte kan kalla det medvetande längre, men att det mer är en dröm. I vårt västerländska samhälle är det nu också en ytterligare dimension som läggs till frågan om galenskapen, tokskapen, dåreriet, vansinnesblivandet och det är att det inte är någon allmän föreställning som skall råda hos en själv och ens omgivning om att det just är vansinne som föreligger, men att det är en yrkeskår som skall bestämma, enligt en manual, bevars, om Vansinne föreligger eller om det inte gör det. I alla tider har det visserligen varit så att det främst är omgivningen som avgör om man har att göra med vansinne eller inte. I strikt mening – skall vi säga filosofisk – är det där talet om "sjukdomsinsikt" något helt omöjligt att handha, om man är vansinnig. Begreppet sjukdomsinsikt kan otvivelaktigt gälla om man har en gastrit eller en lätt blodförgiftning eller så, men inte när det gäller psykos eller allvarlig depression. NÅGON ANNAN måste se dig som vansinnig. Annars är du det inte.

Likt Michel Foucault så bör man alltså alltid se vansinnets sociala aspekt som den kanske viktigaste. Den som är vansinnig kan ju, rent teoretiskt, vara helt lycklig i sin tokeribubbla. Vansinnet behöver inte – filosofiskt sätt – vara ett problem såtillvida som att vansinnet skulle göra ett liv sämre än ett liv utan vansinne. Men oftast, ja i 99 % av fallen så är ett liv i vansinne sämre. Men alltså inte nödvändigtvis. Jag känner till mängder av usla liv, som inte en sekund präglats av vansinne. Hur tacklar man det dystra predikament som innebär att det är de andra som avgör graden av ens vansinne, och hur handhar man det oerhörda problem som uppställs av den licensierade provisionen, när denna helt enkelt, innan de låser in en för kvällen, helt sonika förklarar att man ju inte har någon sjukdomsinsikt.

Den långa läkaren förklarar med sin barytonstämma att man själv för NÄRVARANDE inte inser att man själv har en hallucination av den ovanliga sort som innebär att VERKLIGHETEN är ens hallucination, och i särskilt hög grad KROPPEN, då man ju i flera fall under de senaste dagarna förklarat att man tror att kroppen har en sjukdom, medan läkarvetenskapen inte kunnat iaktta något som helst fel. "Du sitter ju här," som psykiatrikern förklarar, och i nästa ögonblick skall man så förhoppningsvis bli av med föreställningen om att man är sjuk, genom intagandet av TRUXAL eller PROPAVAN och så bums i säng. VAD ÄR DET DÅ MED GALENSKAPEN? Galenskap hos människan är inte en lätt, enkel och självklar sak att diagnosticera. Betydligt lättare är det att se om en hund eller häst är galen, ty dessa djur kommer ganska snart att råka i betydande beteendeproblem och överlevnadssvårigheter genom sitt bristfälliga mentala tillstånd. Så är det inte med människan. På grund av de komplicerade sociala förhållanden som människor skapar och människans allmänna komplexitet, så kan det, att avgöra galenskap eller ej ofta bygga på nödvändigt mycket fina distinktioner. Många galna människor

Detta är en viktig text av Freud, eftersom den behandlar den paranoida psykosens som rationell och konstruktiv. Det finns mening även i den, i psykosens. Och ett försök till "egen-läkning". Sådana tankar togs nu upp mycket senare, av t.ex. den s.k. "nya psykiatrin" på 1970-talet,¹⁶³ delvis som en revolt mot all den livstidsinspärning på stora mentalsjukhus av psykotiska människor som förekommit så länge. Diskrimineringen av denna grupp är bland det svåraste att alls handskas med, då den gruppen inte är förmögen till egen talan, och andras talan för den alltid tycks lätt undanviftad och negligerad.

kan leva flera år och utföra hiskeliga dåd, innan man kommer på att närmare undersöka möjligheten av förekomsten av galenskap. Politiska ledare kan starta krig som tillintetgör miljoner utan att man först i elfte timmen kommer på att ifrågasätta deras mentala hälsa. Så är galenskap hos människan, inte minst diagnosmässigt, komplicerad. Det finns ytterligare en omständighet som just galenskap presenterar och det är den, och den är märklig, att man praktiskt taget ALDRIG i EFTERHAND sätter diagnosen Galenskap på någon. Det tycks vara som en oskriven lag i mänsklig samvaro att om man skall förklara någon för galen, så skall den människan vara levande, och helst närvarande.

Detta med aktualitetskravet för diagnostiseringen av galenskapen kan ju i sin tur då stödja den syn på sinnessjukdom som kom fram kring 1970 med den "nya psykiatrin" och med Michel Foucault. Att galenskap är något relativt till – det aktuella – samhället. Denna syn har jag själv – det måste jag poängtera – alltid haft väldigt svårt för. Men det är ändå en viktig synpunkt, även om den inte enligt min uppfattning har den vikt man underströk på 1970-talet, och inte vikt på det sättet, att galenskap nödvändigtvis är en etikett som man i olika tider placerat på olika beteenden och olika sätt att tänka. Galenskap kan tvärtom betraktas som något som alltid funnits.

Detta jag kallar "aktualitetskrav" är relativt unikt. Få andra empiriska (speciellt inom medicin) konstateranden kräver kategoriskt att föremålet skall vara både levande och närvarande. Arkeologi är nästan alltid principiellt tillåten inom naturvetenskapen, dit medicinen ju räknas. Men när det gäller galenskap tycks det alltså råda en slags hederskodex. Varför då? Jo, för att Galenskap är en så HELT AVGÖRANDE sak. Är någon förklarad galen, så förändras hela situationen. Då är personen i fråga icke längre tillräknelig.

(Att många menar att psykiatrin inte är en vetenskap är ju förstås en synpunkt.)

Att förklara någon icke tillräknelig i efterhand är heller icke i ... någons intresse, kan man ju säga, för att se resonemanget från bakänden. Jag vill bestämt hävda att i den övervägande majoriteten av galenskap så är denna ganska lätt att konstatera. En erfaren psykiater kan oftast avgöra galenskap på hundra meters håll.

Randfallen, de som kan ses som än det ena än det andra, som tveksamma fall, de är ju relativt få. Man behöver bara ha en helt rudimentär kunskap om galenskap för att också helt vara införstådd med detta.

Men de fall jag kallar "randfall" är ofta de mest intressanta. De är ju typiskt de, som inte alls möter på sjukhus och institutioner, men på gator, på kontor och i det dagliga umgänget i samhället i övrigt. Det är de människor som inte alls visar ögonvitorna likt galna hundar och hästar, men som i stort sett beter sig som vem som helst. Det är DE som är kusliga. Det är de som är FARLIGAST. Det är DE som har MEST MAKT av alla galningar. Och ofta de som har mest makt av ALLA MÄNNISKOR.

Det är därför DE är mest intressanta, och i någon allmän mening, allmänpolitisk och utilitaristanalytiskt farligast. Det är de som – för att adoptera utilitarismens kvantitativa synsätt – kan stöta **mest** människor i fördärvet.

¹⁶³ (Szaz, Laing m.fl. uppbackade av Foucault.)

Ett udda förfataröde, i skuggan av en svår paranoia, levande sitt liv i ett hotellrum i New York, är Cornell Woolrich, mannen bakom *Rear window*, boken som blev film genom Hitchcock. Författarskapet omfattar massor med noveller, och ett tjugotal romancer: *Cover Charge* (1926); *Children of the Ritz* (1927); *Times Square* (1929); *A Young Man's Heart* (1930); *The Time of Her Life* (1931); *Manhattan Love Song* (1932); *The Bride Wore Black* (1940); *The Black Curtain* (1941); *Black Alibi* (1942); *Phantom Lady* (1942); *The Black Angel* (1943); *The Black Path of Fear* (1944); *All at Once, No Alice* (1944); *Deadline at Dawn* (1944); *Night Has a Thousand Eyes* (1945); *Waltz into Darkness* (1947); *Rendezvous in Black* (1948); *I Married a Dead Man* (1948); *Savage Bride* (1950); *Fright* (1950), en enastående suggestiv skildring av en relativt sund rädsla ...; *Strangler's Serenade* (1951); *Hotel Room* (1958); *Death is My Dancing Partner* (1959); *The Doom Stone* (1960). Efter ett besök på bio, där han sett en filmatisering av en av sina böcker, utbrast Woolrich, i djup besvikelse: ”Jaha, så det är det här man har ägnat sitt liv åt?”

I själva verket har ju filmen åstadkommit omätlig skada för civilisationen. Ett dummare medium finns inte.

STATYETTERNA

Freud upplevde inte konst, men tolkade mönstren och figurerna i den teoretiskt, inte estetiskt. Sjögren jämför den manifesta drömmen med ett stycke poesi, o. menar, att Freud inte hade minsta sinne för poesi heller, i motsats t.ex. till en F. de Saussure, att kanske det var så, - det är min egen tanke, att också poesi irriterade honom, medan han hade ett i det närmaste maniskt intresse för vitsar, som alla, av allehanda slag, tycks ha fastnat hur lätt som helst i hans minne, som aldrig uppvisade någon brist.¹⁶⁴ Boken om vitsen – som ingår i den trilogi, som enligt Lacan, m.fl. utgjorde kärnan i psykoanalysen; *Drömtydning*, *Var-dagslivets psykopatologi* och *Vitsen och dess förhållande till det omedvetna* - är en omfattande exempelsamling på över 690 sidor. Den judiska vitsen kan man kanske se mot bakgrund av det prosaiska i den flertusensidiga kommentaren till

¹⁶⁴ jfr.S. Landmann, *Der jüdische Witz* (1979)

Toran, Talmud, och i den judiska religiositeten som helhet, där man traditionellt, med svensken P-M. Meyersons ord, har en "gud som man kan prata med".¹⁶⁵ Den judiska vitsen är bl.a. full av sofistiska tricks. Den kristna religiositeten - i kontrast - är från början grundad i ett absolut allvar, och i en absolut paradox, i en absolut underkastelse. Den kristne guden - vare sig inom katolicismen eller protestantismen - går inte alls att diskutera med. I bönen kan man - visserligen - framlägga sin sak, och därmed få ett visst samvetsstöd, men det går inte att disputera med guden. Med Kierkegaards ord är gudsförhållandet präglad av det, att "inför gud har vi allt orätt."

Freud är i sin egen totala diskurs metodiskt något mystisk. Dels är den lik en promenad, som tycks på måfå, o. ha en oändlig potentiell längd, o. där var och en verkligen tidvis tvivlar på, att promenaden skall få ett någorlunda lyckligt slut och där de benämnda drifternas antal ökar, sida efter sida. Det härskar också - hos Freud - en *mystik* ikring alla drifter och kring det Omedvetna, där man känner sig som en Anselm av Canterbury, när denne, för att bevisa Guds existens, bad Gud om hjälp. Vi har i psykoanalysen mängder av problem, problem som inte alls är utmärkande bara för psykoanalysen, utan naturligtvis för alla humanvetenskaper, o. somligt är problematiskt vad gäller all vetenskap. Vi kan icke definiera "människa", icke "medvetande" icke "förmedvetande", o.s.v., men rör oss ändå med dessa termer - ställda i relation till varandra i en modell som - som modell - liknar ett slutet system.

Den radikala snedhet i Freuds begåvningsprofil kan också illustreras av hans två famösa skrivbord: det i Wien och det i London, där en hel hord av små statyetter i terrakotta och brons dagarna i ända stod och stirrade på själsdoktorn, under det denne författade.¹⁶⁶ Freuds fullständiga oförmåga att uppleva konst, men desperata behov att få deras yttre att representera något annat, är ju närmast komiskt, om det inte vore tragiskt! Freud kan alltså ha lidit av ett tolkningstvång. Men helt logocentriskt. Att en innebörd kan ligga i en serie proportioner, eller i några kontrasterande stämningar, i två färger intill varandra, - vilka allihop kan tala så djupt till andra människor än Freud, att dessa människor skulle kunna gå tre varv runt jorden till fots, bara för att få uppleva något liknande igen, - sådant kan ju omöjligen - tycks det - Freud ha förstått. Alltså var Freud utestängd från mycket av det, som för andra människor utgör det mänskliga livet. I och med det, så faller ju en stor del av det som Freud påstår

¹⁶⁵ M. 2012.

¹⁶⁶ Freuds konstsamling - inte minst beträffande just skulpturer - var enorm. Den största delen av den österrikiska samlingen stals dock av nazisterna.

om människan, medvetandet och drömmen, eftersom det var byggt på något så otillförlitligt som självanalys, och på en analytikers subjektiva interpretation. Dessutom har Freud - vilket genast avslöjas – ett behov av *auktoritet*, en kulturens och maktens ledare, vilket ju är blockerande för konstruktiv skepsis.

Alla figurer på skrivbordet företräder var för sig en hel tradition, en hel människosyn, en hel myt, som Freud föreställer sig representerar, determinerar och avslöjar en hel grupp människor, en etnisk kultur, ett område på jorden o.s.v., utan att Freud utom enstaka gånger frågar sig under vilka maktförhållanden dessa figurer, och det som de sägs representera, har frambringats och förfärdigats!

”Kulturen lamslår alltså individens farliga aggressionsdrift, försvagar och avvärjar honom och låter, genom att sätta en instans i hans inre, bevaka honom, på samma sätt som man förlägger ett truppförband i en erövrad stad.”¹⁶⁷

Figurinerna på skrivbordet säger inte Freud någonting, eftersom han endast är känslig för vad han själv kan *transformera* dem till. Om han inte känner behov av en tolkning av dem, så existerar de inte för honom. *Esse est percipi*. Det är därför han kan ha dem där, varje dag, framför sig på skrivbordet. De är, i Freuds ögon, endast påståenden. Inga objekt som kan framkalla känslor. En vanlig människa hade blivit tokig, och behövt gå till en psykolog.

KAFKAS ”AMERIKA”

(*En kommentar till ”Freud” – myten bakom det Kafkaeska* (2025) – varav kommentaren metaperspektiviskt är ... en del ...- OCH *”Kafka och det Kafkaeska”* (2017).)

”Jag är inte intresserad av litteratur. Jag är ingenting annat än litteratur.”

¹⁶⁷ Här kan alltså, kulturen skapa själsliga instanser. Passagen är från Vi vantrivs i kulturen.

(*F. Kafka*)

Kafka beskriver i det romanfragment, som vi mest känner under titeln "Amerika" hur hjälten Karl Rossmann, glömmer ett paraply under däck, och vars karaktär är av en egendomligt gåtfull art, där man bitvis tycker att man bara kikar in i en värld, utan att någonsin nå den. + Någon livsfrämmande egenskap hos hjälten gör att läsaren kan känna sig som en skoptofil. Så härligt att titta in här, men varför gör jag det?¹⁶⁸

Hjälten har glömt sitt paraply i båtens enorma inre. Glömskan är reglerad från vårt "förnuft", så att vi inte skall översvämmas av fakta, som i ett visst nu tycks förnuftet oväsentliga. I andra fall kan glömskan vara av mer komplicerad natur, och regleras från vårt innersta inre, eller om inte därifrån, så i alla fall från den "freudianske" Censorn. Men vårt innersta inre är aldrig sådant, att det självt menar, att glömskan av en upplevelse SKALL vara absolut. Vårt innersta inre har ingen absolut censur av typen: "sådant här får inte hända; alltså stryker vi bort det för alltid ur protokollet". Nej, vårt innersta inre har – hur det nu gått till - ett slags sanningskrav. Det besitter – egendomligt nog - en insikt om att allting dels har ett värde i sig, som inträffat, samt ett medelbart värde i det att alla händelser kan bidra till att skapa den sannast möjliga människan, för varje tänkbar möjlig levnadslängd hos det subjekt det innersta inre nu "tjänar". Man kan tänka sig att Censorn har Döden i vitögat, städse, och att Censorn räds en högre Makt, en ÖVERCENSOR. (Denna Övercensor kanske har kontakt med ytterligare en. Det vet man inte. Vi har här mysteriet med de ryska gumorna.)

Ty det innersta inre ÄR som sagt icke individen, men förvisso en viktig del av det vådliga och intrikata system som individen nu är. Så kan man säga att glömskan avslöjar censorns existens, men samtidigt då på ett sätt som liknar censorns funktion vid Själens funktion för den religiösa människan. För den religiösa människan tillhör Själens Gud, - (människan har alltså egentligen ingen själ, - enligt de religiösa.) medan för den psykoanalytiskt troende tillhör Censorn alltså en slags Övercensor, en RÄTTVIS och VIS makt.

Den insiktsfulla individen, den som insett att varje människa har intresse av att veta allt som inte fullständigt förgör henne, den individ som har frihetslängtan, som går utöver längtan efter omedelbar njutning – den har också den möjlig-

¹⁶⁸ Sådant här kallas för en effektvärdering. Jag ägnar mig sällan åt dessa.

heten eller i alla fall viljan att titta in i glömskans skåp, för att ta fram och kontrollera glömskans skåps funktion. En lycklig människa av intellektuellt slag, en så kallat ”genomreflekterad”, en fri en, är ju den, i detta avseende, som i efterhand – enligt en slags psykoanalytisk sanning - kontrollera om rätt saker glömts vid rätt tidpunkt med avseende på den Sanning som senare skapats i individen.

Den akuta, konkreta glömskan kan man ofta komma runt med diverse tekniker. Vi vet alla, hur man kan finna att det plötsligt är omöjligt att komma ihåg ett namn på en välkänd person. Ett trick är då att artificiellt sätta sig i en annan situation än den aktuella, en situation där denna person inte anses vara värt värd, och väl där kommer man snabbt på namnet. Men vad har man då gjort? Man har då satt ur spel en funktion, som troligen hade en mening. Med tricket att försätta sig i en låtsassituation har man då blivit vad man brukar kalla icke-autentisk. Ett bra sätt att somna på kvällen är ju, som bekant, att söka undslippa allt komihåg, genom att söka komma ihåg det man tänkte på, innan man kom ihåg det man senast kom ihåg. D.v.s. att ställa sig inför ”Glömskans vägg”. Denna vägg är så oerhört ... tråkig, att man omedelbart faller i sömn. (Det är visserligen fullständigt ohederligt, men i valet mellan en sömntablett och denna listiga metod, så är metoden ändå mer anständig.)

Glömskan (Censorns *Abwehrmechanismen*) utför väl sitt nödvändiga värv, men detta värv kan så att säga kontrolleras i efterhand av ett vårt Sinnes konstitutionsutskott.

Detta konstitutionsutskott, vår *Självreflexion*, släkt med *Självmedvetandet*, detta mysteriösa uttryck, som Kant, ganska omedveten om dess komplexitet namngav i ett förord till en av sina berömda klassiker, *Kritik der reinen Vernunft*, ställs nu inför en serie principiella problem:

1. Är Självreflexion någonsin totalt opartisk? (Jag har alltid fortfarande en hel del att uträtta och se om.)
2. Är Glömskan en och densamma hos alla människor, eller är glömskan en personlig varierande storhet. (Och jag har alltid fortfarande en hel del att se om och uträtta.)
3. Kan glömskan någonsin redogöras för i sin helhet? (Jag har fortfarande alltid en hel del att göra och se om.)

Är glömskan reglerad av Censorn, och Övercensorn. (The Exklusive Mastermind)

A la bonne heure: längtan efter Sanning är nu så stor.

Eftersom Sanningen oftast bygger på en genomförd Skepticism, så kan vi otvivelaktigt misstänka att något helt opartiskt konstitutionsutskott aldrig skulle kunna finnas – inte ens för en exclusive master - och komma fram till en exakt granskning med exakta formuleringar. Det vore en övertro på detsamma, och tiden är ändlig – och logiken utesluter att man kan rädda alla vid varje skepps-brott - även för en sådan inre instans, liksom för allt i livet.

Därför tror vi att konstitutionsutskottet – CENSORN - nöjer sig med att framställa Sanningen i några rappa skrattretande bilder, för oss att tolka. Skrattretande, emedan skrattet gör oss friare i tanken, mer receptiva.

Men det intressanta är nu här, bland annat, att själva Glömskan ofta har begagnat sig av bildfunktionen för att täcka över, förvränga och dölja. Så har vi alltså TVÅ nivåer av bilder, för att uppenbara Sanningen. Det som döljer och det som uppenbarar. Nu förstår envar att dessa nivåer blott är sidor, sidor av ett och samma mynt. En bild inte bara döljer, den döljer för att uppenbara. Det är därför världen syns oss så obegriplig: vi kan helt enkelt inte se det begripliga i BÅDET.

Om världen är sådan, att den BÅDE döljer och uppenbarar, hur skall man då stå ut? Det var detta Kierkegaards förtvivlan var en illustration till. Han predikade ju ett otvetydigt Enten-Eller. Brodern Peter Kierkegaard, som var kyrkominister, brukade därför, skämtsamt kallas för Både-Och, eftersom denne ju hade sitt levebröd i att underhålla tron på ett gudomligt väsen. Man undrade helt enkelt om det verkligen var GUDEN som betalade hans lön, eller vad som egentligen stod på?

Givetvis är det ett större fenomen mitt i detta problemkomplex som gör allting skäligen osäkert, vetenskapligt sett. Vad är det? Jo det är det att vi inte vet vilken agenda den där censorn har. Herr C. – som vi kan kalla censorn – tycks ha ett kolossalt minne, just som vi själva. Dessutom tycks Herr C. vara klok. Eller hans Övercensor. Men det konstiga är att Herr C. – eller Övercensorn - tycks besitta en klokhet nära nog utan gräns. Det gör ju inte vi.

(Det starkaste beviset för Övercensorns existens är givetvis Censorns fullständiga TYSTNAD. Ingen varelse är fullständigt hjärtlös, men i hela mitt livs vanskliga situationer har aldrig Censorn nånsin ryckt tag i mig och sagt åt mig vad jag absolut bör undvika. Det skulle han gjort, om inte Övercensorn förbjudit detta. Övercensorn har ju insett att han själv skulle sitta löst, om alla censornerna avslöjade sin existens. Då skulle hela systemet kollapsa, och människoracen doge ut. Som Mäster Eckehart sa: Gud behöver människorna mycket mer än människorna behöver gud.)

Helt visst är Censorns problematik central när vi skall ta itu med Figurens fenomenologi. Ty vad konstituerar då en Figur, i motsats till en Person. (Utan att gå in specifikt i personalismens problematik, så som den framställdes av Mounier och andra.)

Vi har i Franz Kafkas ofullbordade pikareskroman, *Amerika*, en beskrivning av ett förlopp av insikt, - d.v.s. vi har en ”uppfostringsroman” - interfolierat med små öar av glömska, och genom att iaktta och tolka det dialektiska förloppet mellan glömska och hågkomst kan vi komma närmare vårt eget minnes funktioner samt huvudpersonen, Karl, och dessutom samtidigt oss själva, och vår existentiella sanning. Så har vi inte väl introducerats till den sextonårige Karl Rossmann och till dennes öde av att ha blivit förförd av ett hembiträde, för att sen bli ivägskickad av sina ”olyckliga föräldrar” från Europa till Amerika och följt Karl med båten som passerar frihetsgudinnan, vars svärd sticker upp ”på ett nytt och slående sätt”, förrän det nu händer att vi erfar, när vår hjälte just skall gå iland i frihetens land, att denne, som föses med av en stor folkhop och likaså funnit en emigrantkamrat vid namn Butterbaum, plötsligt kommer ihåg, att han glömt sitt paraply nere i det gigantiska skeppet. Vi blir informerade om en glömska, en glömska som ändrar skeendet. En determinerande glömska. Generellt så kan man finna ett sådant glömske-grepp, ett sådant glömske-skeende i mängder av bättre och sämre romaner: att någon då låtsas glömma bort något, d.v.s. avsiktligt lämnat något bakom sig, för att bli tvungen att avlägsna sig från ett sällskap för att ”hämta det”..., och vi finner, att vi även här i Kafkas roman blir förvillade inför tvetydigheten i situationen. Ty den går att tyda på minst två sätt. Den kan givetvis vara en ironi över glömskan.

Antingen (A.) har Karl verkligen glömt paraplyet, eller så (B.) har han avsiktligt lämnat kvar det. Låtsats glömma det. Till yttermera visso kan man misstänka berättaren – id est: Kafka själv – för att i en ytterligare tvetydighet ställa oss ovetande i det om detta nu är ett klassiskt berättargrepp, eller om det är ”hårda fakta”. Samma sak sker i inledningen av *Processen*. ÄR verkligen Josef K. helt oskyldig, som det sägs av någon i inledningsmeningen? Eller bara ondskefullt förtalad. Kanske av Fru Grubach. Både paraplyet och skulden är något som är undandragna vår observation. De är båda: det vi inte har närvarande, och det som skall draga oss bakåt, inåt. Intressant är här att det glömda paraplyet har gjort så stort, ja rent av emblematiskt, intryck på vissa läsare att Karl blivit förknippad med ett paraply. Han tänks MED paraply, och illustratörer till *Amerika* har ofta Karl med ett stort paraply.

Paraplyet är såsom ett ensamhetens tecken. Paraplyet är den ensamma människans, fotgängarens, den mindre bemedlades skydd mot regn. De rika har bil eller hästdroska. Paraplyet indikerar också då självständighet.

Paraplyet, accessoaren, (det som är fäst vid en), fäster Karl i verkligheten, såsom den enkle, Jedermann. Vem som helst. Envar. Paraplyet är ett tecken för du och jag. Historien om Envar.

Om det är en psykopatologisk glömska – d.v.s. orkestrerad av Censorn, den allvetande - och om både glömmandet av paraplyet och sedan lämnandet av en koffert (väska) på däck – som ett BYTE - är en omedveten handling, den koffert han aldrig skall återse, den, som bl.a. har ett fotografi av föräldrarna inuti. I maskopi med sin hjälte förhåller sig berättaren här tyst och låter Karl - med fullständigt obekymrad min - lämna sin väska på däck bland alla emigranter – hos den nyfunne vännen, Butterbaum, som beredvilligt står och vaktar den - för att Karl nu skall uppsöka den stora ångarens inre på jakt efter sitt paraply, som glömts där.

Kafka lämnar alltså forntiden (kofferten) på däck, för att så söka framtiden (paraplyet, som han anser är viktigt för att klara sig i New York, självständigheten) i skeppets INRE, i skeppets ofantliga BUK. Vidare kan här då eskaleras: Paraplyn är ett SKYDDSKAP, medan kofferten är ett FÖRVÄRINGS-kärl. Paraplyn motar bort, men kofferten omfamnar, dessutom i mörker. Och Karl glömmet dem båda, först skyddet sedan bevarandet. Minnet är i sig ett bevarande, glömskan är i sig ett skydd.

Paraplyn är givetvis också en liten prydnadsdetalj och en markör, att man inte tillhör samhällets utstötta och helt obemedlade. Man har, vid bärande av ett paraply, alltid en VISS status. Åtminstone ett paraply. Kafka kände, vad vi vet, inte alls till Chaplin, men vi kan anta att Kafkas Karl är utrustad med paraply för att skilja honom från tiggare och luffare, medan ju Chaplins figur, som är luffare, från tiggarens sida söker med paraplyn raljant ange, att han inte är vad han är, för att parafrasera Kojève och Camus.

Men vi måste akta oss för att tillmäta paraplyet FÖR STOR betydelse.

Vad som kanske i realiteten nu uppenbaras och förborgas, mitt under redogörelset för glömskan, det är ju måhända det, att vi inte riktigt vet, än, vad det var för ångare Karl kom med, vem personen Karl är och vad hans värld varit innan han steg iland i det Nya Landet. I ihågkomstens och glömskans följd kan vi nu primärt få en smått fantastisk inblick i mycket (!) genom de händelser som utspelar sig i ångarens buk. Glömskan - här av ett paraply - skulle alltså kunna ses som en välsignelse, då den sannerligen bringar åtskilligt i dagen.

Här kan vi nu bara erinra (!) om att hjältefiguren Josef K. i *Processen* inte är särskilt glömsk. Det är i själva verket uppseendeväckande hur ofta Kafkas hjältar minns saker. Men de glömmer alltså också saker. Om man inte kan glömma, så kan man inte minnas, som Lacan så vist påpekar.

§6. I 1800-talets följetänger, som dem skrivna av Sue, Dickens och Dostojevskij, - båda skrev för dagspressen - är det inte ovanligt med återtag, rekapitulationer för att klargöra bakgrunder, men frågan är - här - om nu inte denna rekapitulation hos Kafka är bland de väldigaste och mest tekniskt välmotiverade i klassikerlitteraturen. Att Kafka nu dessutom av Amerika-manuset sedan låt hela rekapitulations-”kapitlet” – hela återtaget - bli en novell i sig – han låt publicera den som sådan under sin livstid - visar på den ironi med vilken Kafka sannerligen kunde behandla sina läsare när han var på det humöret.

Någon riktig rekapitulation är det ju inte, - men det är dock ett återvändande till ångaren, till dess inre, den ångare som han skall lämna, och man får en blick in i den miljö där Karl vistats ett bra tag under överfarten över Atlanten. Och vi får dessutom reda på en del om Karl under denna tillbakaväg ner i fartyget.

Beslutet att hämta paraplyet, och att alltså inte strunta i att hämta det - det är ju sannerligen bara ett paraply - ger inte Karl någon beslutsångest. Nej, i själva verket fattas beslutet så snabbt och med en sådan fermitet att vi knappt märker detta beslut. Det är fattat, som om det faktiskt redan långt tidigare var fattat. Den unge mannen visar från början, att han minsann är en de snabba beslutens man. Många gånger i romanen fattar Karl Rossmann senare liknande snabba beslut, som ibland får oanade konsekvenser. Dessa beslut, som tycks fattade på måfå, är aldrig senare föremål för någon begrundan eller ånger. Med ett rappt svar eller beslut kan Karl ofta försätta sig i helt oöverblickbara situationer, situationer som visar sig alldeles gräsligt ödesdiga i detta främmande land.

Man kunde annars ha väntat sig en viss tvekan att lämna väskan och den nyfunne vännen vid landgången – både väskan, som vi senare får veta bl.a. innehåller: veronesisk salami, ... och vännen, kan ses som värdefulla vid inträdet till Amerika, men paraplyet har ett naturligt värde, det naturliga värde som en ägodel har, dessutom en ägodel som är av sedd för praktiskt bruk. Ett paraply är ingen minnessak, något nostalgiskt, men en tingest man kan ha användning för vid ett hastigt påkommet slagregn eller liknande. Inga eller i all fall väldigt få invändningar kan resas mot den som vänder om för att hämta ett paraply, om denne så lämnar aldrig så många andra chanser i och med detta, ty inför vädret är vi oemotsägligt alla lika! Och den som inte ses ha respekt för vädret kan man närmast anse som en hädare och hedning.

Här väljer alltså Karl temporärt bort både vännen och hela väskan, kofferten, som även den kan innehålla nyttigheter. Han lämnar sin koffert och litar på en främling.

Senare i Amerika, i Pollunders villa, - i kap.3. - kommer Karls handlande att styras av att han har glömt – inte sin paraply eller väska – men sin ... hatt!

Han irrar runt i Pollunders hus i natten med stearinljus, och möter till slut herr Green, som i stället för hatten halar upp en mössa ur sin ficka. Vad jag förstår bär Karl i fortsättningen en mössa på huvudet, och det visar sig ju att mössan som herr Green ger till Karl kommer från den väska modern packat. Det sägs att mössan är den huvudbonad man bär i Amerika, och Karl får alltså sin egen mössa av herr Green. Han återfår något därefter också sin koffert och sin paraply, samtliga sända till Pollunder av Shubal.

Karl har inte väl kommit ned en våning i båten, förrän han märker, att korridoren till närmaste vägen tills hans hytt - där paraplyet med största sannolikhet ännu finns - är spärrad. Och snart är Karl Rossmann helt vilse i båtens inre. Karl har inte bara glömt ett paraply, han är nu vilse också. Att vara VILSE är att ha glömt var man är.

Ångaren tycks jättelik i denna vilsekommenhet, och vi finner att följderna av beslutet att hämta paraplyet nu blivit större än annat. Och det skall visa sig, att inför våra ögon öppnas en hel värld och en hel skola i konsten att inte överblicka konsekvenser. För övrigt kan man se det, att glömma ett paraply, som något, som har nära nog dussinet betydelsskikt. Betydelser misstänks finnas. Misstankens tolkningsskola. Adress: en trappa ner.

Paraplyet kan stå för något annat. Att glömma ett paraply kan ha en djupare, omedveten innebörd. Karl har glömt ett skyddsredskap. Men orsaken är höljd i dunkel. Vi kan troligen utesluta att paraplyen har en magisk innebörd. Det är troligen inte förhäxat.

Så är nu den nästan överdrivna villigheten hos Karl att söka upp paraplyet, och beslutet att göra det, komplicerat av denna misstanke. Och – för övrigt - hur i all sin dar skall vi vara säkra på att Karl VILL lämna båten ? Hur skall vi veta om det inte är något ANNAT han glömt än just paraplyet? Och hur skall vi veta om Karl själv vet om det är så att han vill lämna fartyget, eller om det är något annat han söker än ett paraply? Har Karl kommit ihåg sin rädsla? Vad är det som pågår?

Glömskan oroar. Det är något så levande i glömskan. Den är som levande något så välbekant och kärt. Så är glömskan en markör även den, och står nästan

som kategori i förbund med plötsligheten, den som apostroferats av Karl-Heinz Bohrer i dennes bok.

Samtidigt gör denna oro att saker och ting känns lättare. Om något oroar, så är det i alla fall inte meningslöst, det hela!

Ett av Kafkas mest frekventa stilgrepp är plötsligheten, och här kan man då plötsligt introduceras i dess megavariant: den plötsliga glömskan. Ofta är det här inte glömskan som är plötslig, men att man plötsligt kommer på att man glömt.

Själva glömskan – må vara av bara ett paraply – oroar. Varför just nu, när man skall gå iland i Amerika, landet Amerika, alls ha ett paraply? Kamraten, den nyvunne, vid väskan har en ”käpp” i handen. Är det någon stor skillnad på bedömningen av Amerika och vädret i Amerika som ligger bakom denna skillnad i utrustning, en skillnad som belyser Karls karaktär, eller föräldrarnas karaktär. Dessa har gett honom paraplyet, men ingen käpp. Med en käpp skapar man definitivt mer respekt hos de gangsters på kajen som vanligtvis väntar immigranterna. Paraplyet, även om det indikerar en viss självständighet, är även ett tecken för fred och fredlighet.

Glömskan är förarglig. Glömskan är alltid förarglig. Hade nu inte Karl vänt om för att hämta paraplyet, så kunde han raskt befunnit sig i samma predikament som den nyfunne vännen: det, det önskade och primära att vara nära själva landstigandet i New York, visserligen, då, oskyddad mot regn.

Glömska är alltså ofta ett tecken på något. Har vi lärt oss. Ett symptom. (Ty egentligen glömmar vi ingenting! Glömskan är en chimär.). Glömska står för något. Glömskan som tecken! Påminnelse. För glömmaren. Ett tecken från Censorn. Ofta motvilligt då. Här har vi den där dubbelheten igen. Ett memento, en understrykning. Glömskan själv kan inte gripas. Vi kan veta ungefär lika lite om glömskan som vi kan vet något om vädret, på sikt. Det handlar om väldigt stora dynamiska system. Om inte Freud har rätt. Vi vet inte om detta med Censorn och Övercensorn är SANT.

Vissa säger att den som inte glömmar något, den kan heller inte komma ihåg något. Glömskan är en välsignelse, menar man. All glömska är patologisk. All glömska har en mening. Den ende som EXPLICIT aldrig glömmar är den inre demonen, den där som Freud kallar för Censorn. Det är däremot just också Censorn som ser till att vi glömmar. Det glömmar Censorn aldrig att se till. (Vi glömmar ofta att det ö är Censorn som ser till att vi glömmar.) Ty Censorn är en perfekt varelse, allvetande och klok. Men såsom allvetande och klok

kommer ju Censorn att ställas inför alla möjliga invändningar, som sedan skolastiken ställts mot en sådan varelse, vilka alla går ut på att det, i alla tänkbara universum, är omöjligt att det skulle kunna existera en sådan varelse. Ingen kan på ett klokt sätt hantera ett allveteri. Vet man inget så dukar man under. Vet man allting så dukar man under. Man orkar inte ta ett steg. – Mr Know All är en tragisk hero. Vi kan lära oss en del av Somerset Maughams berömda novell i detta ämne, vilken har samma titel som hjälten.

Det är svårt att skydda sig mot glömskan. Man kan så att säga inte skaffa sig ett paraply mot glömskan. Ty paraplyet, vilket paraply som helst, kan alltid glömmas. Ett paraply mot glömskan vore det, att alltid vara observant på sig själv. Att i varje handling iaktta och memorera denna handling i minsta detalj. Ett paraply mot glömskan skulle nog sätta krokben för oss. Många filosofer, såsom t.ex. Franz Brentano, har spekulerat om ett liv med denna sorts medvetenhet. Men eftersom samtidigheten är ett odialektiskt begrepp, samtidigheten med allt, så har den fått vika för mer dynamiska och levande.

Att komma ihåg, att erinra, det är att dröja vid något förflutet. Ty även hågkomsten tar slut. Man kommer inte ihåg i evighet. Men man kan glömma i evighet. Det är inga problem.

Att komma ihåg något är inte bara rörelsen bakåt, men också stannandet en liten stund där bakom. När man erinrar sig, så letar man på en försvunnen plats, en plats som endast finns i det bedrägliga minnet. Den som inte vill minnas, den människan glömmar. Om man aldrig vill återvända till svunna tider, så glömmar man dessa tider. Och om man glömmar dessa så finns de knappt. Men då och då kan man bli påmind om något glömt, och sedan Freud så vet vi att vi faktiskt kan bli påminda om något genom att helt förargligt glömma.

Om man glömmar ett paraply så kan orsaken till glömskan vara att Censorn vill påminna oss om något.

Nu är det dessutom så att den glömska som berövat Karl en paraply kan ses som en glömska som inte berövat honom ett redskap, men mer en accessoar eller ett ... plagg. Således kan man säga att Karl har blivit mer "naken" nu, utan paraply. Kofferten är mer reell. Den är inte så knuten till personen som paraplyn – och senare även hatten (!) är. Hatten som också den blir tagen av glömskan.

Ingenstans i Amerika är Karl reellt naken, men han strippas alltså på paraplyn och på hatten.

Detta gör honom, immigranten, än mer sårbar i sitt nya land. Men helt visst öppnas även vissa möjligheter mer för den sårbare än för den utomordentligt

välrustade. Detta med immigrationslitteratur är ju intressant, och rikligt förekommande är den. Hur många böcker handlar inte om transitionen, övergången från det gamla landet till det nya. I den litteraturen finner sig ofta immigranten rätt ordentligt devalverad, klassmässigt sett. Från kanske en medelklass-tillvaro i det gamla landet blir man nu en del av underklassen i det nya. Men här skiljer sig givetvis just USA ut sig som något av ett undantag, då hela landet består av immigranter, i viss måtto.

Så understrykes det ofta från vilken del av världen en person eller en släkt härstammar, och en viss del av kulturen kan t.o.m. – som bekant – kvarstå hos immigranten.

Över huvud taget är det intressant att tänka sig Karl såsom inringad av glömskor och hågkomster.

Nu kan man definitivt inte säga, att vad Karl har berövats, det har han berövats av glömskan, av den obarmhjärtige Censorn. Nej, något mer radikalt har skett. Snarare är det så med glömskan, att det är genom denna egendomliga fakultet som Karl, på ett indirekt vis, återfinner något av det han så massivt och så grundläggande har förlorat.

Kanske här ör alltihop i romanen, glömskan och förlusten av det omedvetna o.s.v. från denna Amerikaromans stora trauma, vilket är ett trauma som – trots allt – kan liknas vid den erbarmliga skalbaggsförvandlingen i Förvandlingen och den oerhörda skulden i Processen. Och i Amerika är detta trauma, som ruvar idet förflutna, som trauman gör, det svek som nu föräldrarna, och speciellt modern, begått, när de sänt till Amerika sin purunge son, sedan tjänsteflickan förfört honom.

Så blir ju också Karls ägodelar, paraplyn och kofferten laddade med skuld. Så laddade tingestar följer givetvis elektricitetens lagar och står i ett spänt förhållande till andra laddade ting, såsom båt-ankomster, skiljanden av från miljöer, och annat.

Paraplyn och kofferten är ting, som Karl både vill ha och inte vill ha. Vad han helst vill är att inte vara i Amerika alls, men hemma i Europa. I Tyskland.

Tror vi. Men vi vet inte det. Föräldrarna har skickat honom till Amerika, för att han betett sig illa. Kanske Karl föredrar att vara i Amerika, mot att viostas hemma i Tyskland hos människor som sänder sina söner utomlands som straff för brott, som barnen själva inte alls anser att de begått.

§ 7. Väl nere i båten, som syns större nu i hamn än under överresan över Atlanten, bultar Karl på första bästa dörr. Karl är vilse: han har "glömt var han är". Väl medveten om sin glömska, och glömskans konsekvenser, fattar han snabbt

att det är lika bra att bulta på den ”första” dörren. Alla Kafkas hjältar tar första bästa dörr. De väljer på så sätt det omedelbara, som automatoner. Plötsligheten uppenbarar nuet. I nuet möter Karl eldaren (en tysk – i romanen blommar det för övrigt av nationaliteter) och kommer plötsligt – konträrt - ihåg:

”För guds skull, jag har ju glömt min väska!’-’Var finns den då?’- ”Däruppe på däck, en bekant till mig håller ögonen på den. Bara jag kunde komma ihåg vad han heter. ’Och ur en lönnficka, som hans mor sytt i rockfodret, drog han fram ett visitkort. ’Butterbaum. Franz Butterbaum.’- ’Är ni i stort behov av väskan?’- ’Naturligtvis!’- ’Varför har ni då lämnat den i främmande händer?’- ’Jag glömde mitt paraply härnere och sprang ner för att hämta det och ville inte släpa med mig väskan. Och så kom jag alldeles på villovägar.’-’Ni är ensam? Utan sällskap?’- ’Ja, jag är ensam.’. Jag borde bestämt hålla mig till den där karlen, flög det genom huvudet på Karl, var kan jag väl finna en bättre vän ? /...../.”

Karl befinner sig plötsligt mellan två helt olika glömda objekt.

Här reds nu saker ut. Främst av den trygge eldaren. Detta märker både vi och Karl. Karl önskar stanna hos eldaren. Man kan tänka sig att eldaren är en person, som har betydligt svårare att oavsiktligt glömma saker än Karl.

Redan den ominösa modern kanske har försett Karl med en litet försök till försäkring mot glömska. En lönnficka. Lönnfickan kan han inte glömma, ty den är sydd in i hans kavaj. Han kan heller inte glömma bort vem som har sytt den. Den är till för säkerhets skull, för värdehandlingar. Den kan också, så länge man nu minns den, vara en försäkring för minnen, skatter. Och den är en å bröstet tryckande påminnelse om sin egen existens. Senare får Karl av farbrodern faktiskt ett skrivbord med lönnfack Ett inventiöst skrivbord. Men farbrodern kommer att förskjuta honom. Han förlorar sitt skrivbord. Liksom sitt piano. Stackars Karl som hoppats på en framtid i Amerika, en framtid som pianist.

Modern har även stoppat med ett foto föreställande sig själv och fadern. Även det en försäkring. Men fotot skall komma att försvinna.

Nu har Karl insett att han varken har paraply eller väska. Han har varken framtid eller förflutet. Han skall senare förlora både sin kostym och den lönnficka som är insydd i kavajen. Och han skall också senare komma att återfå väska, paraply och kostym. Mitt i denna insikt om förlorat gods befinner vi oss i ett mycket levande ”Nu” nere i en liten hytt i en ångare, där fartygsdurken fortfarande skakar av de sakta avstannande motorerna. Karls intresse har flyttats ifrån det nya landet, paraply och väskan till den man, som ställer så kloka frå-

gor. Eldaren är presenterad. Främst genom Karls tilltro. Karl äger ju dessa två egenskaper i hög grad: 1.) förmåga att glömma. 2.) förmåga att känna tilltro. Och ha tillförsikt. Så har han – förvisso - en äventyrarens två viktigaste egenskaper, om än i något ovanlig form.

Man kan tänka sig detta som en bild den tillförsikt som skapar världen: att mitt i glömskan känna tilltro. ”Jag kommer inte ihåg någonting, men jag tycker absolut att vi gör det ändå.”

Förmågan att glömma är viktig för en äventyrare, något som Karl till VISS DEL är, eftersom denne måste (!) lära sig att glömma, lägga bakom sig. Glömskan har två sidor: man kan i viss mening inte lägga bakom sig något, som man inte först saknat: upplevt som förlorat. Så måste man vara medveten om , att man glömt ett paraply , för att sedan , eventuellt, alldeles glömma bort det, i den meningen att man lägger det bakom sig, som ett ”förlorat kapitel”. Förmågan att känna tilltro, ja: tillförsikt, är viktig för en äventyrare i så måtto, att en misstänksam människa ju inte alls är beredd att våga ; ett äventyr är något ” att våga”. Även om ordets ursprung enbart innebär ”tilldragelse” ¹⁶⁹, så har vi ändå vanligtvis förknippat ordet med ”våghalsighet”, och de flesta människor tror att nog idag , att det har med Engelskans ”venture” att göra. Och det ligger således i äventyrets natur att man – som agent – måste äga inte bara tillförsikt men också tilltro, och äventyrets själva väsen är den dialektik som uppstår i spelet mellan uppfylld tilltro och misräkning. Kafkas Amerika är en äventyrsroman, en stationsroman, där ”äventyren” avlöser varandra, oberäkneligt. Med sin unge hjälte, pojken med lönnfickan, Karl Rossmann, och vi har – genom incidenten med det glömda paraplyet – fått insikt i att Karl är en ”rik-tig” äventyrare. Ängsten och rädslan är inte hans ”starka” sidor. De finns inte alls med. De är som bortblåsta på vägen över Atlanten.

Kafka avser ju med sitt Amerika troligen i viss mening faktiskt U.S.A, ty stadsnamn som New York, Boston och San Francisco finns med) ... men där är också egendomliga namn, namn som tycks mer vara på egyptiska städer...) . Vissa detaljer, typiska för USA är ju från början lite deformerade i Kafkas tappning, bl.a. genom den famösa inledningsdetaljen, beträffande vad frihetsgudinnan faktiskt håller i sin högra hand. Enligt romanen håller hon ju ett svärd i handen, och icke alls, som den av fransmännen skänkta statyn i verkligheten, en upplysningens fackla. Detta skenbart så obetydliga faktum, denna alteritet,

¹⁶⁹ lat. ”adveníre” = draga till sig.

kan ju ses emblematiskt. Många gånger kan Kafka använda sig av detta, att tidigt i texten kasta in vad vi uppfattar som en orimlighet. Nu kommer vi på sätt och vis in fel i varje Kafkaberättelse, ty Kafka är ju redan helt där, från första bokstaven, i sitt underland. Vi kommer här att möta en fullständigt unik stilaspekt:

Vi har nämligen i Kafka en författare, som 1912 kom upp med en ny stil och en ny teknik – som jag just ovan påpekade – i två verk. Dessa, Domen och Förvandlingen skapades båda i stor hast och i ren inspiration. Med Amerika är det annorlunda. Den påbörjades långt före, ja året före Dom och Förvandlingen – som skrivs under hösten 1912, men blev sedan bearbetad EFTER Domen och Förvandlingen. Kafka arbetade alltså på sin Amerikaroman från 1911 till minst 1913. Bland allt Kafka skrev har alltså romanen Amerika fått utstå en del, samt blivit vittne, och delvis deltagare till en av världshistoriens största upptäckter: upptäckten och skapandet av det KAFKAESKA. Det kafkaeska skapades stort sett under den natt, då Kafka arbetade på Domen.

Nu är ett sådant öde, för ett romanmanuskript, minsann inte vilket öde som helst! Och man kan – om man är lagd som jag, åt det analytiska hållet, och pålagd av en tvångsmässig begeostning i egendomliga romangrepp, företrädesvis de med skiftningar och ironier i, inbilla sig att HÄR måste det finnas spår av denna tekniska KATAKLYSM i det projekt som Kafka kallade Amerika. Det bör finnas ett före och ett efter, - men också ett under tiden!! (All fundamentalistiska ideologer och även andra brukar alltid förbise denna viktiga existentiella tidskategori, vars plats inte är tydligt utmärkt på någon urtavla.)

Man kan ju knappast tänka sig att Kafkas oerhörda glädje och entusiasm över att ha med både inlevelse och insikt skapat de sjösjukeaktiga novellerna Förvandlingen och Domen, inte skulle ha fått Kafka att tänka sig en hel långroman, där de grepp som tyckts fallit ner från himlen ner uti hans händer kunde slutligen få blomma ut till den STORA ROMANEN, som om av någon anledning är alla författares våta dröm. Nu invänder de, som är insatta någorlunda i Kafkas författarskap och historien om detta författarskap, att Kafka faktiskt slängde de första utkastet till *Amerika*, som han börjat på 1911, och att det han skrev efter *Domen* och *Förvandlingen* var en NY VERSION.

Det är sant. Men här får man ju inte glömma att det ändå är samma projekt. Har man väl börjat på ett romanprojekt om en liten gosse som förvisas till Amerika från Europa, och inte överger idén, så stannar ju en del av den hostia man redan skrivit kvar i sinnet, på det ena eller andra sättet.

Jag tänker inte gå in och peta i detaljer i detta ämne och leta reda på lappar, jämföra handstilar, kolla brev och telefonsamtal, o.s.v. o.s.v., eftersom det inte är min *cup of tea*, men menar mig skulla peka på något större: Det HÄPNADSVÄCKANDE är nämligen, beträffande *Amerika*, att denna aldrig kommer att innehålla några av de nödvändiga grepp, som fordras för att en text skall kunna innehålla det KAFKAESKA, men Kafka är så uppfylld av den stämning – enligt min hypotes här – att han skriver sin nya version av *Amerika*, **som om** han redan har försett läsaren med de grepp som fordras som gör att läsaren skall uppfatta det kafkaeska, utan att han alls ger läsaren dessa nödvändiga tankebrottningarna. Detta tillhör nämligen stilgreppets mystik, det kafkaeskas mystik, att det på sätt och vis kan hallucineras, att det ALDRIG BEHÖVER i sin konkreta gestalt finnas några förutsättningar för det, men att alltihop kan komma av suggestion och psykologisk transcendens.¹⁷⁰ Som en hallucination.

Den unge Karl Rossmanns - romanhjältens - omgivning – vilken i enlighet med det allmänna schema för den kafkaiska stilen är lika med hjältens Omedvetna (eftersom Figuren inte har något omedvetet, men så att säga rör sig i sin omgivning som i sitt Omedvetna) är på flera sätt odefinierad och deformerad till anonymitet eller fantasm. Det är om det odefinierade och undanglidande – så som det Omedvetna kan uppfattas, i ett odefinierat tillstånd - det handlar, inte om det verkliga. Det handlar om sken, ett mycket vackert sken, inte om substans. Det handlar om något som svävar, om ironiens fullkomning (ty allt detta är ju givetvis litteratur och därmed retorik) inte om något som är stabilt.

Vi känner igen somt, ty vi har själva mött det i våra drömmar, eller i vår läsning av Freud, eller i kontakt med den allmänna kulturens alla myter, vilka vi når osmotiskt, men studsar vid förekomsten av annat. Det handlar också – som alltid hos Kafka - mer om figurer än om personer. Det handlar mer om att det inte handlar om något. Ty om romanen skulle handla om en person, och inte en FIGUR, så skulle det vara nödvändigt, att omgivningen var mycket stabil. Principen för ordinära, ordinarie fungerande romaner är nämligen den att man tolkar hjälten utifrån omvärlden, samt omvärlden utifrån hjälten, i ett dynamiskt växelspel.

Här, i Kafkas narrativ, går allting smidigt i det automatiserade spelet mellan hjältefiguren, som, berövad sitt Omedvetna, rör sig i sin omvärld, vilken är hans berövade Omedvetna. Någon reell yttervärld finns inte, - inte annat än

¹⁷⁰ Det är, som flera har påstått, möjligt att läsa Cervantes' *Don Quixote* så att den framstår som kafkaesk.

som en avglans, ett minne, en avlägsen skugga eller vindpust. (Mer precist om det i min förra bok, *Kafka och det kafkaeska*.)

Kafka har inga personskildringar över huvud taget, alldeles bortsett från att hjälten inte är en person, och egentligen inga verklighetsbeskrivningar heller, i konventionell mening. Som Zadie Smith¹⁷¹ har anmärkt så är Kafka egentligen den store romanförfattaren som inte alls följer de regler som författare till stora romaner alltid annars följer. I själva verket Blir Smith – i sina två essäer om Kafka - så upprörd inför de o-romaneska dragen, och de anti-romaneska, i Kafkas produktion att hon är nära kvävas av dels avundsjuka inför den skönhet som Kafkas prosa utstrålar men också inför den apokalyps inför vilken roman-konsten står, om man ser den genom Kafkas författarskap.

Man anar – i det man är drabbad av EFFEKTEN av den kafaiska fantastiken - hur som helst här nu, när man läser Amerika, - vilket är vad vi gör - att Frihetsgudinnan ger den å ångbåten infarande femtonåringen Karl, och åt läsaren jämväl, en blinkning, en dubbel invit med innebörden: detta land ni nu möter är ICKE någonting likt vad ni alla förespeglats!

Om nu romanen inte, enligt mig då, handlar om Karl, varför alls diskutera denne? Jo vi diskuterar honom som figur? Figur alltså, icke person. Figuren har ingen mening i sig, inget vara såsom egentlig agent, men den har en funktion. Så behandlar t.ex. Martin Walser och Theodor Adorno båda också Kafkas romanpersoner som **figurer**. På ett sätt. Det är dock svårt att konsekvent behandla en litterär figur som något annat än agent och som en bild av en människa. Vad kan man egentligen säga om en FIGUR? (Resonemanget i min bok *Kafka – a Freudo-Structuralist Analysis*¹⁷² kräver att man betraktar hjältarna helt som figurer, eller delfigurer av ett psyke, och inte alls som människor.) Vi känner ju inga verkliga ”figurer”, från verkliga livet.

Vid tidpunkten för författandet av Amerika hade Kafka i nästan salig yra över att ha uppfunnit en ny, helt personlig stil och teknik, författat Domen och Förvandlingen. Två av de mest fantastiska noveller som någon har skrivit. Det vore märkligt om Kafka, fortfarande i berusning över att ha undfått diktarens gåva, icke skulle prova att skriva något storslaget, ärelysten som Kafka var.

¹⁷¹ Författaren till Vita tänder.

¹⁷² "Kafka - a Freudo-Structuralist Analysis" analyzes Kafka's Novels and Short Stories. Kaj Bernhard Genell's book concentrates on understanding the Trick that contributed to the famous Kafka effect, The Kafkaesque. The author explains the structural triplicity of a discourse seen as Consciousness. It also describes how Freud, Romantic Irony, and Symbolistic Literature simultaneously co-work in creating the Mythical Subtext necessary for the Kafkaesque effect. Kafka created something that would become part of defining Modern Man almost right away. Understanding Kafka is the road to understanding Modernity and beyond.

Som till exempel en stor roman, där han – författaren – komplett och avsiktligt offerar en figur, Karl Rossmann, på konstens gata, för att bygga upp en värld såsom människa, en människovärld, d.v.s. en människa i form av en roman, under det denna Quasimodos helt yttre förkrympta, amputerade gestalt förlöjligas, medan man tar vara på något helt annat, en totalitet.

Således avser Kafkas ursprungliga titel "Den försvunne" INTE en ung man vid namn Karl, som förlorar sig i USA, men den syftar på en ung man som RAKT FRÅN BÖRJAN förloras i, försvinner in i en roman. Otroligt raskt dessutom. Figuren Karl, som vi nu kallar honom, kommer således att definieras inte så mycket av sina tillkortakommanden, som av vad han berövats, samt på det sätt denna figur på grund av att man berövat honom något - somliga kallar detta stöld-, totalt försvinner in i romanen, under flykt undan, men alltför ändå in i, själva berövelsen, försvinnandet. Om nu någon - författaren? - har snott Karls själ, så tänker författaren sannerligen söka upp denna själ, även om det så innebure döden för berättelsen, i det att berättelsen, anlagd för det oändliga som den var, inte någonsin, på grund av sin egen inneboende struktur, kan fullbordas. Det är en egendomlighet att sätta all kraft in på ett sådant företag: att berätta en berättelse, som man från början vet, inte alls har ett slut.

Men hur kan man alla välja en sådan struktur, som således innebär att ett slut – detta för varje berättelse så åtråvärda, och hur som helst ändå erfarenhetsmässigt helt nödvändiga attribut (??) aldrig kan nås? Hur kan man med all önskvärd noggrannhet dag efter dag, natt efter natt, sysselsätta sig med att, så att säga, sammanställa en rad, kronologiskt sammanhållna, redogörelser för en obekant värld, där man då vet att allt detta bara kommer att sluta mitt i en mening?

Vad är det för mening med att skriva något sådant som en berättelse som avsiktligt slumpmässigt slutar mitt i en mening? Eller som man inte bryr sig om hur det slutar? Traditionellt så har en berättelses slut en stor mening! Hur slutar historien? För den eventuella moralen är ett slut på en historia av vikt.

Nu är det inte alls belagt detta, att Kafka från början AVSÅG att låta hela berättelsen rinna ut i sanden. Men vad vi vet är ju 1.) han hade aldrig några planer för sina verk när han började skriva dem. 2.) fanns det en plan så sattes den upp efter hand. 3.) den efter hand uppställda planen var sådan, att den alltid gav utrymme till att inplacera ett oändligt antal inskott. På det sättet var Kafkas romanförsök aldrig av den karaktär att de hade en helgjuten form, som nånsin bestämdes av t.ex. psykologisk trovärdighet, som ju brukar bestämma en romans avrundadhet. Nej, tvärtom: allting var hos Kafka alltid anlagt för oändligheten.

Som det står i dagbokscitatet ovan från 1911:” Jag skrev då och då några rader på den. Ty den gjorde mig trött.” Men nu var det 1912. Och nu gjorde inte skrivandet på Amerika Kafka trött. Snarare sömnlös.

I novellen *Domen* finns en hjälte, Georg Bendemann, som av sin far och av sig själv – i delad skuld - förvägras livet. I *Förvandlingen* är det icke stort bättre med Georg Samsa, som kommit så i konflikt med arbetsvärlden, *das Man*, och med sina föräldrar, att han förvandlas till en insekt och dör. I Amerika har nu en ung man, Karl, som förförts av en tjänsteflicka, blivit förvisad till ett högst egendomligt land, långt, långt borta. Det är just obarmhärtiga öden som dessa unga män drabbas av. I en personlig, kontext kan man se dessa historier som Kafkas fantasier om straff. Men för vad? Vad var det nu som den unge Franz hade gjort, som kom honom att så intensivt och ytterligt närgånget sysselsätta sig med straffet i sin litterära fantasi? Kafka nämner själv ingenting om detta. Han bara säger att han fötts på fel sida i tillvaron. Att hela hans liv är litteratur. Om Kafka vet vi, trots att vi har massor av skrifter och brev, givetvis mycket litet. Nästan ingenting.

Amerika skrevs under en period i Kafkas liv som präglades av intensivt skapande. På några månader, från 22 sept. till 6 dec., skrev Kafka över 400 manusidor, av denna det andra försöket att skriva en Amerika-roman. Just denna höst 1912 gjorde den ostentativ poetiskt begåvade Kafka enastående bedrifter inom litteraturens område. *Domen*, *Förvandlingen* och inledningskapitlen till Amerika författades. Hans situation präglades i övrigt av arbete på försäkringskassans skadereglerings-avdelning.

Han hade under sommaren detta år, då för övrigt Titanic gick under, Strindberg dog och då första Balkankriget bröt ut, träffat Felice Bauer, detta ödesdigra möte, som skulle utmynna i romanen *Processen*, och så i september inlett brevväxlingen med henne. Fadern krävde att Franz skulle engagera sig mer och mer i en asbestfabrik som fadern köpt tillsammans med en svåger till Franz. Konflikten med fadern blev under detta år sällsynt svår, och Franz hotade i ett samtal med sin vän Max Brod t.o.m. att ta livet av sig. Detta var enda gången i Kafkas liv som han framställde sådana tankar i öppet ljus. Och ändå denna enastående, furiösa, kreativitet. Eller kanske just därför.

Tankar på en roman om Amerika hade alltså uppstått under förvåren 1912 eller ännu tidigare, under 1911. Kafka hade blivit mer och mer inspirerad av föredrag om Amerika han hörde, av diverse litteratur om USA och om arbetarrörelsen där, av emigrerande släktingars brev samt av dokumentärfilmer om landet

på bio. Kafka gick mycket ofta och gärna på bio. Utkast till Amerika förfärdigades under våren. Kafka i brev 10 Mars 1912 till Felice om "Der Verschollene".:

"etwa 200 Seiten einer gänzlich unbrauchbaren, im vorigen Winter und Frühjahr geschriebenen Fassung".

Denna brände sedan Kafka. Det riktiga arbetet började så, på nytt, efter en dröm, natten 10/11 Sept.1912:"Dröm med hav och krigsskepp. Till höger såg man krigsskepp. Vi var i New Yorks hamn. Jag vände och vred mig, fritt utsatt från alla sidor av den friska luften."(Absurt var det, menade Brod, som fick förklara detta för vännerna på det centrala kafé Arco i Prag, när Kafka vägrade dyka upp. "Han är bara intresserad av sina drömmar.")11 Nov. I brev till Felice: "Historien jag skriver, och som förresten är anlagd för oändligheten, heter "Den försvunne" ... För närvarande är 5 kapitel färdiga, det 6:e närapå.". Brod konstaterar under hösten, att Kafka är i extas över - dels sina drömmar - dels sitt "amerikamanus", och arbetar febrilt på det. Flera gånger i brev till F. betonar Kafka hur gigantiskt och ambitiöst detta företag, att författa denna bok är.

Karl Rossmann är i det lilla företagsam, men agerar i det stora fullständigt planlöst. Skickligt kan ha föra sin talan om bagateller, ja, den unge exilpragensaren når där nästan geniets nivå, men i fråga om de stora besluten är han såsom förlorad. Franz Kafka själv var fysiskt modig. Han red hästar i terräng, även om han nu konstitutionellt var ganska svag och enormt spenslig. Han rodde båt på Moldau. Han vågade också tala inför stora auditorier, läsa andras texter och sina egna, mycket utmanande noveller för vilt främmande människor.

Vad betyder det att Karl kan agera kortsiktigt men inte långsiktigt?

Det är sannerligen som om Karl SAKNADE någon del av en normal intellektuell utrustning. Vad är hans funderingar kring pianospel för något annat än trams? Karl nämner för Onkel Jakob att han spelar piano. Onkeln skaffar honom ett piano, som fraktas upp sex våningar i en varuhiss till Karls rum, där han sätter sig att spela på det för öppna fönster i sin "stålbyggnad". Han funderar på att som pianist göra sig en framtid i Amerika, men det framgår att han är knappt ens nybörjare på instrumentet och allt han behärskar är att kunna spela några marscher på pianot. Farbrorn ironiserar t.o.m. över honom och frågar om han inte skall lära sig att spela fiol och valthorn OCKSÅ.

Just notisen om att både Karl och farbror tycker om militärmarscher, är en indikator från Kafkas sida på, att här avses människor utan högre utbildning och med ren arbetarbakgrund. Farbror är en parveny, och Karl är en wannabe. Karl bygger sin tillvaro på infall, och på infall som snart glöms bort, eller om de inte glöms bort så läggs i alla fall projekt undan ganska snabbt. Projekten underkänns inte de facto, men skjuts bara åt sidan som om det naturliga för projekt var att göra så, och att inte det vanliga med projekt nu vore att söka realisera dem.

Karl får ingen uppfattning om det nya landet, ingen annan än att det är OÖVERSKÅDLIGT. Det är oändligt och fantastiskt, och i förhållande till en Figur är det då också sannerligen absurt.

Installerad hos sin nyfunne farbror, den förmögne senatoren Jakob, får Karl eget rum, med ett eget skrivbord med 100 fack. Detta skrivbord är amerikanskt, och som sådant måste det vara överdådigt beträffande storlek och tekniska finesser, enligt den allmänna bild som vid denna tid finns i Europa.

Bilden av skrivbordet är ju intressant såtillvida att den parallelliseras av Kafka med en bild ifrån Karls tidigare liv. En julkrubba som barnet Karl med sin moder betraktar i ett skyltfönster i hemstaden. I DETTA MINNE irriteras Karl över moderns bristande fascination över den sinnrika julkrubban, som vevas runt av en anställd i skylten. Modern sätter sin hand över Karls gapande mun. (Detta får ses som ett kärleksfullt minne.)

Efter en del äventyr, mycket små sådana, ombord på båten och hos sin farbror Jakob, som hisspojke på hotell kommer Karl som inneboende hos Brunelda och Delamarche. Här skapas nästan en liten bok i boken. (Så sker ju också i Slottet, där historien med Barnabas' familj nästan blir en "bok i boken".)

Något märkligt med Karls sätt att resonera, som är ett ganska avancerat vägande av för och emot, är, att detta sätt innehas även av andra personer i romanen: det existerar alltså nästan ingen skillnad i det sätt på vilket Karl, överkokerskan, Robinson eller senator Jakob talar, och detta är också fallet med personernas tal i såväl Processen som i Slottet. Det är ett och samma tonfall hos samtliga (!) figurer. Detta sätt att negligera en möjlighet till karaktärisering genom ordval (idiolekt), stil, dialekt o.s.v. i talet har Kafka – som ovan nämnts - gemensamt med Dostojevskij. Denne låter, som Bakhtin påpekat, - i Dostojevskijs poetik - alla människor (åtminstone skenbart) tala på samma sätt, på ett övre plan. Nu kan man säkerligen hos Kafka hänföra detta fenomen till det som jag betraktar som ett faktum: att berättelserna utspelar sig i en "tredje sfär" i samspelet mellan det medvetna och omedvetna hos en och samma individ. Här

lockas man så in i den intrikata frågeställningen, genom bl.a. just detta grepp: ”Vem är det som talar?”

Karl Rossmann har hamnat på samhällets botten, och identifierar sig i denna skildring därför med andra amerikaner som befinner sig där: de svarta. Hur människan kommer bort i byråkratin, utlämnas åt godtycket åt en mellanche, detta har Kafka redan tidigare i romanen varit inne på. I beskrivningen av kanslierna på kapplöpningsbanan kan man ana en Karl Krausk kritik samhället, en pendang till Robert Musils ”Kakanien”, den österrikiska dubbelmonarkins väldiga byråkrati, full av ”Tintenscheisserei”, o.s.v. Så kommer Kafka att mitt i en skildring som tycks späckad med gammaltestamentliga illusioner att väva in en svidande civilisationskritik (kritik av liberalismen) i sin ”amerikanska roman”. En kritik av nära nog detta slag återkommer ju i Processen och i Slottet, där mellancheferna är legio, och deras makt outgrundlig i omfång och genes. Som vi skall se kan man nog med fördel iakttä Kafkas större verk ur den synvinkeln, att det handlar om en blandning av genrer, kanske en bortblandning, och en blandning ur vilken en ny genre – mitt i historiska tillfälligheter – stiger upp. Man kan i evighet kommentera dessa enskildheter, de genremässiga och motiviska, och det är intressant att låta sig själv förvillas av det spel, den ”lek”, som Kafka här ägnar sig åt, blott man återtar kommandot och tar sig samman till att samla sina intryck inom ett distinkt ramverk gällande huvudutsagorna, huvudeffekten: det specifikt kafkaartade, kafkaeska, eller det specifika för vart och ett av Kafkas verk. (När det gäller litteratur måste man – av princip – se vart verk, varje novell, varje roman – som ett fristående verk, ett helt.). Det man hotas av är att förirra sig i tematiska undersökningar, att ägna sig åt detaljer i stället för helhet. Ty det finns en oändlig mängd samband i Kafkas verk, och dem kan man påvisa , och på olika sätt (essäistiskt eller ”vetenskapligt”) ordna och (klassificera och) kommentera och jämföra med olika externa fenomen i verklighet eller fiktion. Detta är ganska lätt att göra, men jag ser det framför allt som en fara, ty man gör därmed faktiskt bilden otydlig, (”blurring the picture”), med sina parallellismer och man hamnar på avvägar, onyttiga avvägar som inte leder något närmare en meningsfull reception, en personlig förståelse. Man har inte hur mycket tid som helst att ägna åt att jämföra delar; viktigare är att söka reda på de determinerande (!) detaljerna och att alltid ha överblick, när man skriver om Kafka.

Karl Rossmann bor hos sina bekanta, fransmannen Delamarche och f.d. sångerskan Brunelda. Detta sjunde kapitel (ofta kallat ”En asyl”) i Amerika är

mycket omfångsrikt, som en liten roman i romanen, och det var förmodligen med detta kapitel som Kafka insåg att romanen gled honom ur händerna. (Kapitlen i Amerika är överhuvudtaget omfångsrika. De är som hela noveller.) Karls irrande – ty det är hela tiden ett sådant - kan i princip fortsätta i oändlighet: han är bara sexton år, och inget tycks förresten egentligen hända!

I Bruneldas och Delamarches våning (det är hennes lilla enrummare, i hyreskasernens översta etage - det är hon som har pengarna ...) utspelas inte heller där större äventyr. Brunelda och Delamarche sover på en dyscha resp. klädhög, Robinson och Karl tvingas sova ute på balkongen i förstaden i den varma sommarnatten, där de tidigare på kvällen har beskådat ett valmöte nedanför sig på gatan. (I kapitel 2. har vi tidigare sett en byggnadsarbetarestrejk.). Karl blir då och då ganska så illa misshandlad av (fienden) Delamarche, denne självsvåldige man, som vill att Karl skall vara parets nye betjänt efter Robinson, som tycks ha blivit sjuk av arbetet med att serva det egendomliga paret, och av sin alkoholism. Totalt sett råkar Karl illa ut, blir utskälld, förolämpad, trängd, fasthållen, slagen, utnyttjad vid en mängd tillfällen. Det är förvånansvärt hur Kafkas hjältar (inte bara Karl, utan även Josef K. och lantmätare K.) hamnar i situationer, där andra människor gör dem illa, och ofta har inte dessa Kafkas hjältar mycket att sätta emot. Och är det inte så att hjältarna rentav söker smärtan, förolämpningen? Karl råkar ut för kvinnor som plågar honom, fysiskt. Klara och Brunelda. Det brister - för ett ögonblick i Pollunderkapitlet - för Karl:

” ” Jag kan ju ingenting. ”, sade Karl sedan han slutat sången, och med tårar i ögonen såg han på Klara. ”

Karl går ut på balkongen ensam vid ett tillfälle hos Brunelda, och träffar där läkarstudenten Mendel. Karl trivs på balkongen. (Han vantrivs inte.). Han är där undkommande alla krav, är ingenting (....) . Kafkas hjältar är ofta trängda, får nöja sig med trånga utrymmen, kanske en halv säng, en liten stol o.s.v., och nu ... en balkong. Kafka beskriver ofta balkonger. Människor vistas på dessa, och det är som om de drar sig undan sitt liv ut på dessa. På balkonger finns sällan klocka, där är som ett undantagstillstånd. Men Karl är i denna kravlöshet fri och han kan, skäligen lättad undan de tyranniserande B. och D., samtala med studenten på balkongen intill, denne som sitter och studerar till läkare.:

”Det var en helt annan värld som han nu inandades.”

När Karl ser studenten börjar han tänka tillbaka på sina egna skolor i hemlandet. Balkongen är ingalunda en böhmisk "pawlatsche" – som den Kafka som barn blev uteläst på – men en "amerikansk balkong", en annan balkong. Tillbakablicken är en ganska vacker bild, men en mycket sval. Karl har inga djupa känslor för sina föräldrar, tycks det, hur mycket han än värnar om sitt gamla fotografi. Hans förhållande till den läkarstuderande studenten är gott. "En helt annan värld." Här har vi en transcendens (?), eller ett förebådande av det som sedan händer, när Karl i det s.k. Naturteaterkapitlet erbjuds en helt annan tillvaro än betjäntens hos Brunelda. Balkongen – den tillfälliga utanförställningen – är ett interregnum. Balkongen är pausen, fristen. Fristen, asylen, är vanligt förekommande hos Kafka. Detta är så mycket mer märkligt som alla hjältarna egentligen är skäligen fattiga på visioner och mål mitt i liberalismens eldorado. Livet som en asyl.

På balkongen är han visserligen nu utträngd, men här en frist i så måtto att här ingenting alls krävs. Balkongen är ansvarsfrihetens plats. Balkongen är en konstruktion som inte leder nånstans. Den hänger utanpå ett hus, och är just bara en andhämtningspaus. Ett helt liv, levt på en balkong, skimrar här förbi som en absurd vision. (Fr. Beissner menar att det hos Kafka finns endast ett tema, en enda underliggande ton: den misslyckade ankomsten eller förfelade målet.)

Livet på balkonger, särskilt om natten, intar en plats hos Kafka. Han beskriver vad Karl ser om natten i Ramses:

"Karl steg upp, lutade sig mot räcket och tittade ner på gatan. Månen var redan synlig men dess sken trängde ännu inte ned i grändens djup. Om dagen var gatstumpen tom men nu var det fullt med människor, i synnerhet framför husportarna,/...../. De många balkongerna runtom var allesammans upptagna, där satt familjerna i skenet av en elektrisk lampa runt ett litet bord eller blott på små pallar satta i rad allt efter balkongens storlek, eller åtminstone stack de ut huvudens från rummet innanför. Männen satt där bredbenta, hade sträckt ut fötterna genom stängerna i räcket, och läste tidningar.."(s.187.)

Här kan man kanske stanna upp och betrakta den egenartadhet som Karl Rossmann utgör i förhållande till Josef K. och lantmätare K. . Karl Rossmann är en helt ung man, nästan ett barn, och ändå tycks denne inte vare inriktad på framtiden, inte planera, inte önska sig något – och han befinner sig dessutom i "möjligheternas land", frihetens ort på jorden, mitt i liberalismen – som vi nyss sagt – i Amerika. Annorlunda är det ju med den 30-årige Josef K. och lantmä-

turen, som är högst angelägen om sin framtid, och i varje ögonblick ser efter nya möjligheter. Karl Rossmann tycks i detta avseende befriad, utestängd från, en lust att se in i framtiden, patologisk (?) knuten till nuet, helt absorberad av det som är där och då. Har han riktigt fattat vad som hänt honom? Förstår han? Vad är det för medvetenhetsgrad hos denne godhjärtade pojke?

Är det inte ur ett grodperspektiv som Karl – och andra kafkahjältar - betraktar allting? Ty han både betraktar, noterar och reflekterar mycket, men ofta mycket omständligt kring detaljer. Karl gör aldrig upp en rejäl plan över sina mål i Amerika. Hans planläggning är kortfristig. (Även Kafkas egen planläggning för romanen visar sig succesivt som obefintlig. Han tycks söka skriva som det faller honom in. Och han förlyfter sig – som han säger. Han misslyckas med sin roman, anser han, och den blir aldrig klar. Han skriver sig aldrig riktigt in i historien. Men ... utgiven blir historien ändå, av Brod.

Kanske bars han i skrivandet upp av ett absurt hopp, hopp om en räddning genom det absurda. Enligt dem Kierkegardska tanken att räddningen, frälsningen, alltid måste komma så... , men bara om man tror det. I kraft av det absurda.

Karl anländer i det nuvarande slutkapitlet i romanen till rekryteringsplatsen för Naturteatern i Oklahoma, som är ofantlig, nästan "skenbar" på äkta teatervis, med ... Salvador Dali-liknande teaterpodier, med flickor, utklädda i vita klänningar till änglar, stående på podierna, där blåsande på trumpeter.

Det är som det där vore en skog av podier, och en ofantlig orkester, visserligen ett provisorium till orkester, eftersom Karl blir irriterad, och lånar en trumpet i det han säger till en "ängel"! Han träffar Fanny som ängel. Han känner henne sen förut. Troligen har han träffat henne på en bordell i staden Ramses.

Karl menar: "Ni blåser ju så dåligt allihop.", och visar själv hur det skall låta. Nu är väl detta ett löjligt och naivt missförstånd av Karl: det handlar inte alls om att blåsa bra.....

Själva rekryteringsplatsen är dock eg. en kapplöpningsbana med bookmakerbås omgjorda till antagningskanslier för sökande med olika bakgrund o. ursprung.

Ramses ja.... Vad säger att inte hela denna roman handlar om Egypten, och om hur israelerna i historiens gryning kom på avvägar till detta land som slavar åt farao Echnaton?

Är inte Karl Rossmann en sentida släkting till Moses, som så idyllisk gupade där i sin stråköffert i Nilens vass? Längtande efter en famn att komma upp till.

Kanslier var Kafka van vid från sitt arbete som statlig försäkringsjurist. Vad gäller byråkratin vid denna tid kan man jämföra med Einsteins berömda kommentar om Prags Tintenscheisserei Det var Kafka också en källa till förvåning, hur imponerade alla (andra) människor - än han själv - tycktes vara av kanslier o. byråkratier. Han kunde stå vid sitt arbetsrumsfönster o. se på människorna på gatan o. högt säga: "Varför kommer dom hit upp och tigger om pengar. Varför river dom inte ner hela stället och tar det dom vill ha? " sa han ju..... (Det var skillnad på teori o. praktik hos den i vissa avseenden halv-anarkistiske Kafka. I hans intresse för sionismen var ett av de dominerande inslagen intresset för dess - i delar av dess teori - socialistiska inslag.). Alltnog, Det fanns massor av kanslier vid kapplöpningsbanan. Det finns faktiskt en exakt siffra, (mycket egendomligt.....): ängeln Fanny - som han tog trumpeterna ifrån -, säger, att de är 200 stycken till antalet. Denna uppgift står i sin exakthet egenartad ställd gentemot en oöverskådlighet man kan extrapolera från de uppgifter som i övrigt kommer fram..... successivt: Karl blir, efter att ha sagt sig vara ingenjör, i tur och ordning skickad till Kansliet för ingenjörer, så till Kansliet för folk med teknisk utbildning, sedan till Kansliet för förutvarande mellanskoleelever och till sist till Kansliet för europeiska mellanskoleelever. Organisationen tycks ju märkligt oformlig, grotesk o. siffran 200 verkar som om ängeln s.a.s. "tagit den ur luften". Vi har här en allmänmänsklig (?) aning om oändlighet, sådan som vi tycker att den också skildras i Processen, där det inte är någon ända på instanser.. (Tidigare i Amerika finns flera beskrivningar av detta kalejdoskopiska slag , där siffror spelar in : Farbrorn har "tio kontor", Hotell Occidental har ett stort antal hissar. Den större "rymden" motsvaras faktiskt av en tilltagande fräckhet hos huvudpersonen/figuren, som inte bara vågar spela trumpet, men också - mitt i alltihop - vågar hitta på ett nytt namn åt sig, som på pin kiv ? "Negro".)

"Det var en bod längst ute, inte bara mindre utan också lägre än alla andra. " Detta är alltså Kansliet för europeiska mellanskoleelever. Han blir införd i rullorna som " Negro, teknisk arbetare". Det blir ett väldigt rabalder angående namnet, men Karl tycker för sig själv att det kan räcka med det namn som han " haft som tilltalsnamn på sina senaste platser: "Negro"". (En viss ironi över USA dväls här.) Så är Karl tillbaka i en position som är vanlig för honom, och

som han söker undslippa, den, att VARA ILLA TRÄNGD. Utsatt. ("en bod längst ute"). Att egentligen vara utan framtid, utan vara i existensen.

Uppmålandet, som är mycket originellt, av bilden av landet sker enligt en speciell – generell - princip, (!!) som förklaras kort i följande lilla avsnitt om bildspråk.

"Det bästa hantverket lämnar alltid luckor och
hål I poetens verk, så att någonting, som
inte finns I dikten kan krypa, kravla, blixtra
eller dundra in."

(Dylan Thomas)

Karl Rossmann har här – efter att ha följt rådet från affischer: "Auf nach Clayton!" (lite av frälsningsrörelse över det hela) - alltså äntligen nått så långt som till antagningsområdet för anställning i Den Stora Oklahoma-naturteatern. Denna antagningsplats är provisoriskt inrättad på en hästkapplöpningsbana. Man inser /tror att denna bana är så stor som en hästkapplöpningsbana normalt är. Man kan ana, att den är något avlägset belägen, i någon mellanamerikansk halvöken. Kafka hade relativt – ja, mycket - begränsade kunskaper om Amerika, som land, - (något á la Karl May, den bl.a. av Hitler beundrade tyske indianboks författaren, som aldrig satt sin fot där). Kafka hade dock en släkting i Amerika, samt läste ju alla möjliga böcker och tidskrifter, allt han kom åt, - ofta – men inte alltid - i den lättare genren, som biografier och sådant. Han insisterade dock på, att det han beskrev var "det moderna Amerika".

Antagningen till Naturteatern (som påminner något om antagningen till krigstjänst - kapitlet skrevs år 1914...) går till så att man, via en man som sorterar folk, förhör sig om deras bakgrund och utbildning. Allt efter de svar han får så sänds var och en av de ansökande till olika "bås", där det finns skyltar för olika kategorier människor. Så finns alltså t.ex. ett bås för "Europeiska mellanskoleelever." och ett annat för "Europeiska mellanskoleelever med viss lägre teknisk utbildning".

Om man då betänker vidden av (potensen i) denna kategorisering, så växer antalet bås, och därigenom hela arenan utöver den vanliga storleken på arenor. (Jfr. Hotell Occidental, med dess mängd hissar och hisspojkar.). Vi befinner

oss i en oöverskådlighet, där det samtidigt händer ganska små, triviala ting, som t.ex. dispyten om Karls för registratorn uppgivna namn, "Negro", o.s.v.

Nu anser T. Ekbom, - I boken Den hemliga domstolen - med W. Rieck, m.fl. att Karl Rossmann är död i detta kapitel. Jag kan inte ansluta mig till den. Att Kafka skulle ha skrivit en himmelsskildring, är under inga omständigheter alls likt denne man. Det är på något distinkt sätt ovidkommande om Karl Rossmann "lever" eller ej, i en fiktion som denna. Vad skulle det nu förklara (!) om vi säger att han är död, i hela boken, eller i bara sista kapitlet, eller inte alls död? Man ser lätt, att det gör vare sig från eller till. (Vilken som helst annan romanhjärte hos vilken som helst annan författare kan vi icke lika gärna förklara död, utan att det berör oss ?) .Om man framkastar en sådan teori , så bör man se till att den på något sätt har någon konsekvens, eventuellt av något hittills av andra kommentatorer försummat.

En känsla man kan få vid läsningen av Amerika är, att Kafka tar på sig rollen som skyddsängel och mild plågoande åt sin Karl Rossmann, och storligen trivs med det..... (Samtidigt,- i en annan del av världen- är det ingen som tar hand om FK.).

Angående bildspråk, så kan man i förbifarten nämna att Kafka ett slag sysslade mycket med teckning, blev mycket beundrad för sin stil, och att man ansåg att den liknade Paul Klees. Klee arbetade ju i många fall med en geometrisk stil som den som Kafka använder. Kafka arbetar dock mer perspektiviskt och med förskjutningar. Mycket av det tecknade materialet är ännu - i skrivande stund - opublicerat. Men de teckningar vi ha, visar på ett originellt fritt perspektiv, och en geometrisk fantasi, samt ett frimodigt förhållande till bild över huvud taget. Nu är det många som ansett att Kafkas litterära bildspråk liknar Paul Klees bildspråk. Och att vi här har att göra med en form av utsökt expressionism. Och sant är att Kafka var inspirerad av de, som kom att kallas expressionister. Han antecknade ibland korta iakttagelser – FK var ju en stor iakttagare av mänskligt beteende, kopplande psykologi med gestik o.s.v. – och mycket i dagböckerna – och breven - är sådana formuleringar som gott kan kallas "expressionistiska bilder". Att man nu i samband med Kafka möter termen "expressionism" beror ju på att FKs text gett ett sådant intryck hos många läsare, ett intryck av att någon våldsamt uttrycker sig. Nu är Kafkas formspråk ändå – om man ser till det omedelbara yttre – vitt skilt från det typiskt expressionistiska, varför man här måste se det som något medelbart, en subtil expressionism – om man vill behålla termen. Att detta intryck av en stegrad förnimmelse av enskilda ting, ofta i bjärt kontrast till allt övrigt - ergo: ett ensamt ting, ofta något förfrämligat -,

framkommer, är en funktion av den egenartade grundstrukturen, där Subjekt- och Objekt-former är ställda mot varandra i sträng kontrast och omvärlden på ett tvetydigt: oblikt, ekivokt, ironiskt sätt alluderar till den freudianska drömsymboliken. Ett ytterligare drag som Kafka har gemensamt med den koncentrerade esteten Paul Klee, formmässigt, är ju den stora exaktheten, tydligheten i det yttre föreställandet. De äger båda en klarhet och virtuositet i den yttre formen, Klees nu kanske byggd på dennes nedärvda, gedigna musikalitet.

Vi möter hos Kafka det tidstypiska, - genom hans eleganta speciella teknik - som också framträdde i expressionismen,: Entfremdung, "förfrämligande".¹⁷³

"Karl såg i ett gathörn ett plakat med följande text: "På kapplöpningsbanan i Clayton anställes idag från klockan sex om morgonen och till midnatt personal för teatern i Oklahoma! Den stora teatern i Oklahoma kallar er ! Den kallar bara idag, bara en gång! Den som nu försummar tillfället, försummar det för alltid ! Den som tänker på sin framtid är vår man! Alla är välkomna! Den som vill bli artist anmäl sig! Vi är den teater som alla har användning för, var på sin ort! Den som beslutar sig för oss gratulerar vi nu genast ! Men skynda er så ni kan bli mottagen före midnatt! Klockan tolv stänger vi överallt och sen öppnas det inte mer ! Förbannad den som inte tror på oss ! Iväg till Clayton!"

(A. s.214f.)

I originalmanuset inleds detta avsnitt – på sant (typiskt) Kafka-vis - med ordet "plötsligt". ("Plötsligt såg Karl"). Ifrån den tröstlösa, förnedrande tillvaron hos den hänsynslösa Brunelda kastas vi bildligt och bokstavligt talat ut på gatan, och möter där – på gatan – en värvning. Många har betraktat denna beskrivning av "den stora teatern" som en slags paradisskildring. Skildringen har många drag gemen-samma med övriga skildringar i Amerika. Men den äger också – i kraft av vad för figurer som framträder – en karaktär symbolisk skildring, samt av färgglad satir, som är mer tvingande än vad de tidigare partierna erbjuder.

"Amerika har en märkvärdig prägel
av på en gång framtidskontinent och
drömlikt övergångsland till evigheten."

(A. Lundkvist)

¹⁷³ "Hos Tolstoy består "främmandegöringsbegreppet" däri att han inte kallar föremålet vid dess namn utan beskriver det som om han såg det för första gången och vidare att han skildrar en händelse som om den inträffade för första gången; vid beskrivningen av företeelsen använder han därvid inte de benämningar som vanligen ges dess delar utan benämningar som används för motsvarande delar hos andra företeelser."; "Saker som man varseblivit ett flertal gånger börjar man snart nog varsebli genom igenkännande: saken befinner sig framför oss, vi vet om den, men vi ser den inte. Därför kan vi inget säga om den." (Viktor Skolvskij.)

Tonfallet på plakaten är av typen ”frälsningsaffisch”. Så blir också denna skildring, nära nog, helt pastischartad. Berömd är sedan skildringen av uttagningsprocessen till teatern där den bildmässiga framställning är mästerligt utförd, och vi ser framför oss (måhända) ett landskap, som påminner om en målning av en italiensk futurist som Giorgio de Chirico.

Kafka upptäckte tidigt sin förmåga att försätta sig i ett halvdvaletillstånd under skrivandet. Utan denna förmåga hade det varit omöjligt för honom att skriva något alls i närheten av vad han gjorde. Han försatte sig i ett tillstånd av trance. Oftast var det nattetid. Kafka led i hela sitt vuxna liv av sömnsvärigheter. Kafka började tidigt i livet att skriva, men vi kan bara följa vad han skrivit från omkring 1910, i korta prosastycken. Det som är författat tidigare är uppbränt. Av honom själv. En mycket förtätad stil i långa komplicerade, men musikaliskt klingande meningar är utmärkande för dessa arbeten. Anteckningar i Dagboken är ofta inkörsporten till dessa berättelser. Vanligen börjar Kafkas noveller med en motsättning, en nästan "elektriskt laddad" fras, ur vilken berättelsen sedan kastar sig fram och behåller kraften alltigenom på ett förbluffande sätt. "Början av varje berättelse nästan skrattretande.", skrev han i sin dagbok. Kafka skrev nästan aldrig om. Rättade aldrig. Däri olik sin Flaubert.

Han var känd och beundrad av en liten krets intellektuella i Prag, ofta unga människor, som hade läst en eller två noveller, eller en novellsamling av mannen med det underliga namnet (Kafka = kaja, som sagts.), bl.a. av den unge studenten Gustav Janouch. I boken Samtal med Kafka (1957)(vars äkthet visserligen nu är ifrågasatt) frågar Janouch under en promenad Kafka om han känner sig ensam. Kafka svarar efter att ha tänkt en liten stund : " Jag är lika ensam som Franz Kafka." Det tycks nästan som om det för Kafka var naturligt att dela upp personligheten i två identiska personer. Menade han att han var den person som talade och den man läste? Eller att han är det drömartade tillstånd han är, och exakt den person, som är den som hyser det drömartade tillstånd, tillståndet som skriver små böcker under namnet Franz Kafka, och som just - personen - då -person lika ensam som tillstånd - tyckte att det kändes rätt (på något sätt rätt) att säga: "Jag är lika ensam som Franz Kafka." - Som om namnet var en främmande skylt som den i A. A. Milnes Nalle Puh skylten "Saunders". Kafka levde under samlingsnamnet Kafka.- Han hade ju på ett sätt i och med detta generaliserat sin person, typbestämt sig, gjort sig själv till en klass, som inrymde sig själv, - samtidigt som han ställde sig utanför den och upplevde sig stå i en likhetsrelation till denna dubbel-identitet. Th. Adorno slår

i en essä hjärtlöst fast att Kafka var " en människa utan ipse". (ipse. lat.= Själv.)

Kafkas Amerika är mycket upptagen av ämnet duglighet. I detta är den bara delvis lik den bok som sägs vara förebilden, nämligen Ch. Dickens' David Copperfield.

"Whether I shall turn out to be the hero of my own life, or whether that station will be held by anybody else, these pages must show. To begin my life with the beginning of my life, I record that I was born (as I have been informed and believe) on a Friday, at twelve o'clock at night. It was remarked that the clock began to strike, and I began to cry, simultaneously. In consideration of the day and hour of my birth, it was declared by the nurse, and by some sage women in the neighbourhood who had taken a lively interest in me several months before there was any possibility of our becoming personally acquainted, first, that I was destined to be unlucky in life; and secondly, that I was privileged to see ghosts and spirits; both these gifts inevitably attaching, as they believed, to all unlucky infants of either gender, born towards the small hours on a Friday night.

I need say nothing here, on the first head, because nothing can show better than my history whether that prediction was verified or falsified by the result. On the second branch of the question, I will only remark, that unless I ran through that part of my inheritance while I was still a baby, I have not come into it yet. But I do not at all complain of having been kept out of this property; and if anybody else should be in the present enjoyment of it, he is heartily welcome to keep it."

Karl bedöms hårt av sin farbror Jakob, förvisas - såsom Karl förvisats från Europa - ur dennes hem på grund av vad som närmast tycks vara ett missförstånd. Men under tiden hos farbrorn talas det mycket om färdigheter, om språkkunskaper, om förmågan att spela piano, att spela tennis och förmågan att tänka och tala. Senare i boken diskuteras om Karl alls kan något - i episoden med Klara Pollunder -, hisspojkens färdigheter, sedan frågor om studier, om tyska mellanskolor, om förmågan att spela trumpet o.s.v., o.s.v.. Karl visar dock inga tecken till att egentligen vilja skaffa sig några ingående kunskaper i någonting. Han läser lite olika korrespondenskurser, men helt planlöst.

Nu behöver ju Karl inte bekymra sig om någonting särskilt. Åtminstone inte i kap.2 då han tas helt om hans av senatoren, herr Jakob. Ja det är ju så att ingenstans i världslitteraturen finns så mycket att kommentera som just hos Kafka. Det beror ju inte på rikedomerna av företeelser, eller originaliteten i iakttagelserna. Det beror enbart på det sätt på vilken Karl är berövad det han är berövad. Detta sätt är åstadkommet av ett egenartat snitt som gör att vissa egenskaper blivit Karls, andra egenskaper har tagit vägen någon annan stans.

Karl är allt ifrån början, en femtonåring, inställd på att lära. Han tycks ha lätt för att lära, och lär sig fort Engelska. Sedan läser han handelslära på kvällarna. Men då och då framskymtar hans övertygelse om att han egentligen ingenting alls kan. Han säger t.o.m. detta: ”Jag kan ju ingenting.”.

Romantiken transcenderade sig själv i det att den övergav exotismen, sökte efter maktens centrum, och skapade myten fantastiskt mitt i det vanliga, liksom modernismen som gjorde samma och allra vanligast: mitt i den nya världens centrum, i storstaden. Kafka följde nu inte modernismen, i denna tappning. Kafkas myt blev mer en myt rörande den moderna människans inre, en intrapsykisk myt. Det är definitivt inte myten om ett urbant Prag vi möter hos Kafka. I sin myt inkorporerar Kafka citatvis historier och grepp från den omedelbart före honom liggande litteraturen, ibland också samtida litteratur. Kafka använder dessa litterära allusioner och grepp för att berätta sina berättelser, där han ju utesluter allusioner till miljöer som kan igenkännas. I detta är han helt skild från de andra stora modernisterna, som oftast understryker att de befinner sig mitt i den moderna storstaden, ty ifrån en position på denna bekanthets matta så, rycker Kafka, lika skickligt som egentligen omärkligt, bort mattan. Hos Kafka är vi i en stiliserad tillvaro, där moderniteten knappt markeras av något mer än förekomsten av spårvagnen och telefonen. Bortsett från sådan artefaktur, kan vi i Kafkas verk känna oss - som många har påpekat - som om vi befunnit oss i en evig, obestämd, ”gråbrun” slags ”medeltid”, där ”alla tåg har gått och alla klockor stannat”, och inget nytt vare sig hotar att bryta in eller har just ställt världen på ända. Amerika är naturligtvis undantaget. Amerika är i mycket en form av parodi på science fiction-fantasy innan dessa fanns. Och Amerika är också i ett viktigt avseende en roman på väg till en ny stil. Ett experiment.

Om man inte kan ta till sig det spel med vertikala nivåer, som finns i den tyska romantiska Märchen, så är det lika osannolikt, att man kan ta till sig Kafkas texter. Att läsa en Kunstmärchen av Tieck eller andra rent ”platt”, alltså enbart som en rak redogörelse för ett händelseförlopp, är en garant för att man inte får ut något av den. Att hålla sig öppen för att finna fler och fler nivåer i en sådan berättelse, det ger ett annat resultat. Att det – i båda fallen - finns förutsättningar för ett sådant rikt läsande kan man se hos mången receptiv kritiker. Man kan stort sett med behållning läsa Kafka hur som helst, bara inte ”platt”, d.v.s., man kan inte läsa i vägran att se att det finns fler nivåer än en.

””Så röda läppar hon har.” tänkte Karl.”

Samhällen inte bara tillväxer på grundval av att människor parar sig. Samhället existerar och snurrar i sin kulturella skapelse kring det hjul som det sexuella spelet skapar. De flesta meningsbärande element i en kultur och ett flertal av dess värden bygger på dynamiken i skillnader och likheter – kort sagt: dialektiken - mellan man och kvinna. Karl söker icke i någon anmärkningsvärd grad i det nya landet efter sexuella förbindelser. Men han snubblar över dem.

Bland de allra intressantaste mötena som Karl råkar ut för i Amerika, och bland de mest omskrivna, det är mötet med den dominanta Klara Pollunder. Denna episod har ansetts viktig i och med att man har antagit att den i all sin pregnans ger en bild av Kafkas egen sexualitet. Brottnings-matchen med Klara avslöjar ganska tydligt att Karl förträngt sin manlighet. Nu kan ju den bestämdhet som Klara visar vara avtändande på Karl. Samtidigt är den tilldragande. Karl värjer sig halvt. Hur han än reagerar så tycks han inte ha något emot att befinna sig i Klaras grepp, samtidigt som han inte har något emot sin lust att vrida sig ur det. Det Karl inte förstår är att han inte kan leva i ambivalensen. Ingenting tar så mycket kraft som ambivalens. Det är ambivalensen som våldtar Karl, och som tillåter att han blir våldtagen.

Kafkas Amerika är ju i mångt och mycket en skugga till Robert Walsers utmärkta smått hallucinatoriska roman *Jakob von Gunten* från 1909, som Kafka beundrade stort. D. Zimmermann har i en monografi rätt ut detta samband med stor finesse. Det skall därför inte repeteras här.

Enbart kan påpekas att likheten mellan de två hjältefigurerna är stor, både i deras charmfullhet, deras introverthet och deras utanförställning. De är också otydliga i sin sexualitet. Den unge Jakob som i sin roman går igenom en skola för betjänter (!) kommer i slutet fram till att han lika gärna kan välja en osäker framtid som sällskapspojke åt rektorn/direktörn, när nu skolan ändå går i konkurs. Poängteras kan likheten i det att de båda romanerna är drömartade. Walsers roman fick dock dålig kritik av flera med motiveringen att den var ”fjantig och flickaktig”. Jag fann den humoristisk och helt i linje med den tyska romantiska Märchentraditionen.

Karls status är – formellt - invandrarens. Han har pass med sig, insytt i lönnfickan. Men det är ingen ivrig invandrare. Karl är inte särskilt nyfiken. Han verkar mest förvånad över Amerika, ett Amerika han inte på något gediget sätt

söker lära sig särskilt mycket om. Han rör sig ofta på måfå. Hans sätt är här atypiskt, och omytiskt. Karl är tysk, men det vimlar av (med varandra konkurrerande) nationaliteter i boken. Shubal är rumän, Robinson är irländare och Delamarche fransman. Den amerikanska drömmen illustreras av Farbror Jakobs berättelse om sin kommissionsfirma, i ständig växt:

””Du har verkligen fört det framåt”, sade Karl vid ett tillfälle under dessa ronder genom affärsföretaget, som man måste använda flera dagar för att gå igenom, även om man ville se de enskilda avdelningarna helt flyktigt. ”Och allt har jag själv ordnat och inrättat för trettio år sedan, ska du veta. Då hade jag en liten butik i hamnkvarteret, och om det var fem lådor som lastades av där på en dag, så var det mycket, och jag var stolt när jag gick hem. Idag är mina lager hus i hamnen de tredje i fråga om storleken, och den där butiken är nu matsal och materialbod för mina stuveriarbetares sextiofemte grupp.”

”Det gränsar ju till det fantastiska”, sade Karl.”

(Am. s.40.)

Detta är givetvis den allra största ironi över kapitalismen, och det mest oerhörda hån gentemot Jakob.

Karl Rossmann har hamnat på samhällets botten, och identifierar sig i denna skildring därför med andra amerikaner som befinner sig där: till exempel de svarta. Hur människan kommer bort i byråkratin, utlämnas åt godtycket åt en mellanche, detta har Kafka redan tidigare i romanen varit inne på. I beskrivningen i slutkapitlet av kanslierna på kapplöpningsbanan kan man ana en Karl Kraus kritik samhället, en pendang till Robert Musils ”Kakanien”, den österrikiska dubbelmonarkins väldiga byråkrati, full av ”Tintenscheisserei”, o.s.v. Så kommer Kafka att mitt i en skildring som tycks späckad med gammaltestamentliga illusioner att väva in en svidande civilisationskritik (kritik av liberalismen) i sin ”amerikanska roman”. En kritik av nära nog detta slag återkommer ju i Processen och i Slottet, där mellancheferna är legio, och deras makt outgrundlig i omfång och genes. Som vi skall se kan man nog med fördel iakttä Kafkas större verk ur den synvinkeln, att det handlar om en blandning av genrer, kanske en bortblandning, sammanblandning, och en blandning ur vilken en ny genre – mitt i historiska tillfälligheter – stiger upp. Man kan i evighet kommentera dessa enskildheter, de genremässiga och motiviska, och det är intressant att låta sig själv förvillas av det spel, den ”lek”, som Kafka här ägnar sig åt, blott man återtar kommandot och tar sig samman till att samla sina intryck inom ett distinkt ramverk gällande huvudutsagorna, huvudeffekten: det speci-

fikt kafkaartade (kafkaeska) , eller det specifika för vart och ett av Kafkas verk. (När det gäller litteratur måste man – av princip – se vart verk, varje novell, varje roman – som ett fristående verk, ett helt.). Det man hotas av är att förirra sig i tematiska undersökningar, att ägna sig åt detaljer i stället för helhet. Ty det finns en oändlig mängd samband i Kafkas verk, och dem kan man påvisa , och på olika sätt (essäistiskt eller ”vetenskapligt”) ordna och (klassificera och) kommentera och jämföra med olika externa fenomen i verklighet eller fiktion. Detta är ganska lätt att göra, men jag ser det framför allt som en fara, ty man gör därmed faktiskt bilden otydlig, (”blurring the picture”), med sina parallellismer och man hamnar på avvägar, onyttiga avvägar som inte leder något närmare en meningsfull reception, en personlig förståelse. Man har inte hur mycket tid som helst att ägna åt att jämföra delar; viktigare är att söka reda på de determinerande (!) detaljerna och att alltid ha överblick, när man skriver om Kafka.

I Bruneldas och Delamarches våning - det är hennes enrummare, i hyreskasernens översta etage - det är hon som har pengarna ...- utspelas inga större äventyr. Brunelda och Delamarche sover på en klädhög; Robinson och Karl tvingas sova ute på balkongen i förstaden i den varma sommarnatten, där de tidigare på kvällen har beskådat ett valmöte nedanför sig på gatan. I kapitel 2. har vi tidigare sett en byggnadsarbetarestrejk.

Karl blir då och då ganska så illa misshandlad av Delamarche, denne självsvåldige man, som vill att Karl skall vara parets nye betjänt efter Robinson, som tycks ha blivit sjuk av arbetet med att serva det egendomliga paret, och av sin alkoholism. Karl blir misshandlad, inte bara av Delamarche. Totalt sett råkar Karl illa ut, blir utskälld, förolämpad, trängd, fasthållen, slagen, utnyttjad vid en mängd tillfällen. Det är förvånansvärt hur Kafkas hjältar hamnar i situationer, där andra människor gör dem illa, och ofta har inte dessa Kafkas hjältar mycket att sätta emot. Och är det inte så att hjältarna rentav söker smärtan, förolämpningen?

Karl går ut på balkongen ensam vid ett tillfälle hos Brunelda, och träffar där – på avstånd - läkarstudenten Mendel. Karl trivs på balkongen. Han vantrivs inte. Han är där undkommande alla krav, är ingenting (....) . Kafkas hjältar är ofta trängda, får nöja sig med trånga utrymmen, kanske en halv säng, en liten stol, o.s.v., och nu ... en balkong. Kafka beskriver ofta balkonger. Människor vistas på dessa, och det är som om de drar sig undan sitt liv ut på dessa. På bal-

konger finns sällan klocka, där är som ett undantagstillstånd. En tillfällig asyl. Asyl är bra. Tillfälliga sådan är ännu bättre. Karl är i denna kravlöshet fri och kan skäligen lättad, undan de tyranniserande B. och D., samtala med studenten på balkongen intill, denne som sitter och studerar till läkare.:”Det var en helt annan värld som han nu inandades.”

När Karl ser studenten börjar han tänka tillbaka på sina egna skolår i hemlandet. Balkongen är ingalunda en böhmisk ”pawlatsche” – som den Kafka som barn blev utelåst på av Hermann Kafka – men en ”amerikansk balkong”, en annan balkong. Tillbakablicken är en ganska vacker bild, men en mycket sval. Karl har inga djupa känslor för sina föräldrar, tycks det, hur mycket han än värnar om sitt gamla fotografi. Hans förhållande till den läkarstuderande studenten är gott. ”En helt annan värld.” Här har vi en transcendens (?), eller ett förebådande av det som sedan händer, när Karl i det s.k. Naturteaterkapitlet erbjuds en helt annan tillvaro än betjäntens hos Brunelda.

Balkongen – den tillfälliga utanförställningen - är ett interregnum. Balkongen är pausen, fristen. Fristen är egentligen vanligt förekommande hos Kafka. Detta är så mycket mer märkligt som alla hjältarna egentligen är skäligen fattiga på visioner och mål mitt i liberalismens eldorado. Livet som en asyl.

På balkongen är han visserligen nu utträngd, men här en frist i så måtto att här ingenting alls krävs. Balkongen är en konstruktion som inte leder nånstans. Den hänger utanpå ett hus, och är just bara en andhämtningspaus. Ett helt liv, levt på en balkong, skimrar här förbi som en absurd vision.(Fr. Beissner menar att det hos Kafka finns endast ett tema, en enda underliggande ton: den misslyckade ankomsten eller förfelade målet.)¹⁷⁴

Här kan man kanske stanna upp och betrakta den egenartadhet, som Karl Rossmann utgör i förhållande till Josef K. och lantmätare K. . Karl Rossmann är en helt ung man, nästan ett barn, och ändå tycks denne inte vare inriktad på framtiden, inte planera, inte önska sig något – och han befinner sig dessutom i ”möjligheternas land”, frihetens ort på jorden, mitt i liberalismen – som vi nyss sagt – i Amerika. Annorlunda är det ju med den 30-årige Josef K. och lantmätaren, som är högst angelägen om sin framtid, och i varje ögonblick ser efter nya möjligheter. Karl Rossmann tycks i detta avseende befriad, utestängd från, en lust att se in i framtiden, patologisk (?) knuten till nuet, helt absorberad av det som är där och då. Har han riktigt fattat vad som hänt honom? Förstår han? Vad är det för medvetenhetsgrad hos denne godhjärtade pojke?

Är det inte ur ett grodperspektiv som Karl – och andra kafkahjältar - betraktar allting? Ty han både betraktar, noterar och reflekterar mycket, men ofta mycket omständligt kring detaljer. Karl gör aldrig upp en rejäl plan över sina mål i Amerika. Hans planläggning är kortfristig. (Även Kafkas egen planläggning för romanen visar sig succesivt som obefintlig. Han tycks söka skriva som det faller honom in. Och han förlyfter sig – som han säger. Han misslyckas med sin roman, anser han, och den blir aldrig klar. Han skriver sig aldrig riktigt in i historien. Men ... utgiven blir historien ändå, av Brod.

Kanske bars han i skrivandet upp av ett absurt hopp, hopp om en räddning genom det absurda. Enligt dem Kierkegaardska tanken att räddningen, frälsningen, alltid måste komma så... , men bara om man tror det/vill det. I kraft av det absurda.

Karl beslutar sig (en eufemism i sammanhanget) snart (snabbt, plötsligt) – efter episoden hos Pollunders med Klara Pollunder - för att resa på måfå och sätter kosan mot staden Ramses.

Franz Kafka skriver en roman, skriver utan plan. Jag har in ledningsvis påstått att romanen handlar om hur någon, nämligen Karl, försvinner in i romanen. Men det är nu så att ju mer en hjälte på detta sätt försvinner in i romanen, desto mer kommer något annat att framträda, skjutas fram och expandera som mer synligt och utvecklingsbart än just hjälten, som ju helt enkelt kastas hit och dit, allt hjälplösare, inuti romanen.

Efter att Karl tagit anställning som hisspojke på hotell Occidental så hamnar han ganska snart – fem månader efter sin ankomst till Amerika – i beråd, eftersom han tagit emot en viss full kamrat på hotellet – Robinson – och kastas efter en slags rättegång bland hovmästare och portier ut på gatan.

”Hur som helst befanns ig Karl snart i det fria /.../”(A.s.161. Jfr. när Karl lämnat Pollunders i Kap 3.s.77.: ”Förvånad stod Karl i det fria.”)

En sådan beskrivning är onekligen en av Kafkas älsklingsmeningar. Det är ingenting som får igång det berömda kafkaiska flödet som orden ”befann sig i det fria”.

(Det går så långt med bruket av uttrycket ”i det fria”, ”känna sig fri” att Kafka rätt som det är tycks ironisera över det:

”- Det var bra att ni är här nu! sade överkokerskan.” Och era kamrater?”

”Jag har inte tagit dem med mig.” sade Karl.

/.../

Överkokerskan tycktes uppfatta detta som en angenäm nyhet. ”Då är ni alltså fri?” frågade hon.

”Ja, fri är jag”, sade Karl och ingenting tycktes honom mera värdelöst.” (A. s.103.))

Sedan kommer en beskrivning av gatulivet, som har en omisskännlig karaktär av stumfilmsfars – slapstick- à la transoceanskt 1910-tal, dels understrykande de vådliga klassklyftorna, dels visande att vi här rör oss i en reell värld präglad av (Keatonsk) fars, en dubbel stilmarkör från Kafkas sida.:

”/.../ men måste dock bli kvar på trottoaren när en oavbruten rad av automobiler stockade sig framför huvudingången. De så gott som körde rätt in i varandra i sin iver att nå fram till sina respektive herrskap, den ena skuffandes iväg av den efterföljande. Fotgängare som hade särskilt brått med att komma ut på gatan steg här och var rakt igenom automobilerna som om det vore en offentlig passage, och det var för dem fullkomligt likgiltigt om det satt bara chaufför och betjänt i bilen eller de finaste människor. Det tyckte Karl var påfluget, och man måste antagligen vara väl insatt i förhållande för att våga något sådant; hur lätt hade han inte kunnat råka ut för en automobil där de tagit illa upp och kastat omkull honom och ställt till med skandal – för en bortlupen misstänkt hotellbetjänt i skjortärmarna var detta det värsta som skulle kunna hända.” (s.162.)

Romanen *Amerika* är också en roman om **vänskaper**. Och ovänskaper. (Vad gäller ovänskaper tänker vi mest på Delamarche.) Karls vänskaper är i tur och ordning: Eldaren (i Kap.1), en medelålders man, som Karl aldrig tar reda på namnet på. Denne griper Karl flera gånger efter handen på och ”leker med” handen. Efter att Karl har försvarat Eldaren gentemot en viss Shubal inför bårens kapten och inför senatoren, Karls farbror Jakob, så lämnar Karl denne, sin vän, och det ”var som om ingen eldare fanns”. Med farbror, onkel, Jakob blir Karl aldrig riktigt vän, då denne tar på sig en uppfostrares roll. Karl får en engelsklärare, vid namn Mack. Denne blir dock knappast Karls vän. Efter att ha beslutat att besöka Pollunders lanthus tar onkeln sin hand ifrån Karl. När sedan Karl tar anställningen på hotell Occidental på vägen till staden Butterford, så får han dock flera vänner bland de anställda där. Bland annat överkokerskan, Grete Mitzebach (från Wien) som ju enträget – (i kap 4) – bjuder honom och hans resällskap (Robinson och Delamarche) nattlogi där på vinden till det fem vångar höga hotellet, efter det dessa färdats på en flaklastbil ett stycke mot Butterford på en femfilig, mycket tyst, motorväg. Så kommer Karl i kontakt med Therese Berchtold, Gretes sekreterare, som även hon är invandrare, från Pommern.

Amerika handlar till stor del om bondfångaren Delamarche och dennes vänskap med alkoholisten Robinson. Robinson faller en serie obetalbara ytt- randen.

Det tycks ha varit angeläget för Kafka att skildra ett enkelt torftigt liv, i all dess rikedom, som ju de flesta liv är.

Vi har passagen där Karl tillfälligt lämnar Robenson och Delamarche uppe på en slänt vid sidan om landsvägen i mörkret för att bege sig för att sova på hotellvinden. Karl är osams med de båda, då de har olovandes öppnat hans väska. Karl ropade, sig själv avlägsnandes i nattmörkret mot hotellet tillsammans med portiern:

””Hör på en gång för alla, om ändå någon av er ändå skulle ha fotografiet och ville komma med det till mig på hotellet – så får han fortfarande väskan och kommer inte, det svär jag, att bli angiven.” Det kom inget egentligt svar, bara ett avbrutet ord hördes, början på ett tillrop från Robinson, som emellertid Delamarche tydligen genast stoppade till munnen på. Ännu en lång stund väntade Karl på om man ändå inte skulle komma till ett annat beslut däruppe. Två gånger ropade han med en stunds mellanrum: ”Jag är fortfarande kvar!” Men inte ett ljud hördes till svar, blott en gång rullade en sten nerför sluttningen, kanske av en tillfällighet, kanske som följd av ett förfelat kast.” (A. s.103.)

Bland det som dialektiskt är det mörka, det s.k. ”onda”, i romanen Amerika är de handlingar vi nu skall ta i betraktande och som i jämförelse med agerande, hos diverse figurer hos Charles Dickens, och liknande författare av sådana äventyrromaner som Amerika ger sig ut för att parodiera, figurer som i girighet (i t.ex. Fagan i Oliver Twist) eller avund skapar helveten åt andra, blida och hur som helst inte präglade av någon monstruositet. Men varför tar Onkel Jakob sin hand ifrån Karl? Ja, skälet vet vi inte riktigt, men vi anar att Jakobs motiv är svartsjuka gentemot Pollunder eller så är det någon princip som Karl stört. Karl skulle varit ännu mer uppmärksam på sin farbrors innersta vilja och följt den. Kanske är de krav som onkeln ställer helt absurda.

Med häpnad finner vi att Karl, efter han arbetat i en månad som hisspojke på hotell Occidental, blir uppsökt av Delamarche, den bestämmande i tiggarduon Robinson-Delamarche. Det verkar mer vara ett infall hos Delamarche, en aning om att han kan utnyttja Karl. Detta infall är väl inte ett utslag av någon genuin ondska hos denne, men är av ett mer svävande slag. Vad VILL Delamarche? Senare skall vi se att han vill ha Karl som slav, men är det verkligen hans tanke medan de befinner sig i trakten av hotellet i utkanten av staden Ramses. Det är något KONSTIGT med att Delamarche söker upp Karl. Det är som om just sysslolösheten hos denne, D., har kommit en slags illvilja att växa upp.

Onkel Jakobs och Delamarches handlingar står emot Karls. Deras handlingar är alltså egentligen inte tecken på någon märkbar illvilja, men de drivs ändå att ställa sig emot Karl eller att utnyttja denne, närapå av en slump. De har en LITEN illvilja, närapå som en krusning, som en liten avvikelse. Någon slags

elakhet som är nära en dålig vana. En slentrian-skurkaktighet. Det är den det gäller. Vi möter något av en sådan även i slutkapitlet, då officianterna å Naturteatern skickar folk hit och dit på lösa boliner.

Den stora mörka kraften som framskymtar nästan överallt är däremot klassamhället, kapitalismen, som obarmhärtigt svälter underklassen i det nya landet och som tar livet av den unga Thereses mor, denna mor som dör på ett bygge i en grop med tegel och med en träbalk över sig efter en sömnlös natt varunder hon och barnet förgäves sökt tak över huvudet.

Om man jämfört de oerhörda krafter som syns stå emot hjältarna i Kafkas Processen och Slottet så är det förvånande att ge sig i i Amerikas sfär, där det alls inte är någon styrande makt så påtagligt närvarande. Så har många kallat Amerika en roadmovie, där en ensam äventyrare gett sig ut bland samhällets utstötta och de lågbetalda, och man kommer här aldrig i kontakt, ens på håll, med några styrande instanser. Människor är på jakt efter mat, husrum och arbete allt av enklaste slag.

I Kapitel 6. i romanen dyker så, efter det Delamarche rekognoserat, Robinson upp vid Karls hiss på hotellet, där Karl ju är just hisspojke. Och Robinson är dyngberusad och ömklig, pladdrande och falsk. Otvivelaktigt är allt detta ett förhållande något som är uträknat av Delamarche. Om man önskar Karl ur tjänst så sänder man Robinson berusad dit.

Sen erfar vi med all önskvärd tydlighet med vilken precision just en berusad människa kan bringa en hjälpare på fall. Detta är inte heller det den STORA mytiska ONDSKAN. Det är mest den förtretliga illviljan.

Jag är i ständig perplexion över det där gåtfulla faktumet att man kan lösa en text kafkaeskt utan att själva förutsättningarna finns rent konkret. Det är som att man kan se även det mest tragiska som komiskt, och uppfatta demokrati som diktatur, och som man kan se film som konst. Man kan anbringa ett raster på allting, så att verkligheten, eller vad det nu månne vara, ter sig alldeles uppåt väggarna. DE som läser Don Quixote som en kafkabok är på sätt och vis tragiska. De som läser Kafkas Processen som en deckare av Leif G.W. Persson är också tragiska. Men vad som INTE är tragiskt är att det GÅR att göra det. Det visar vilket inbyggt underverk det mänskliga medvetandet är. Utan hallucinationen skulle vi stå oss slätt.

Och givetvis är det generellt så att hela den mänskliga förmågan till att förstå saker bygger på att kunna se saker som något annat än vad de från början tyckts vara. Att se något som något annat är grunden för hela vår symboliska tillvaro.

Då vi är på detta sätt uppbyggda, och då Kafkas verk är ett nära nog kultur-trauma, så är det inte egendomligt att man läser *Don Quixote* som *Processen*. Det är inte ett dugg egendomligare än att man läser Marx *Das Kapital* som om det vore Bibeln. Så är det kanske heller inte så konstigt att Kafka skrev sin Amerikaroman, som om den hängde ihop med *Förvandlingen*. Har man lärt sig ett sätt att förbinda en romanhjälte med dennes omvärld och funnit att det inte bar fungerar men dessutom närapå kommer en själv att gå in i ett tillstånd av automatisk skrift, så är det synd att s.a.s. tacka nej.....

Kafka menade ju också att det egentligen var alldeles FÖR LÄTT ATT SKRIVA. Man borde SKÄMMAS, så lätt var det, menade han.

Så tycks han på det sätt man brukar tala om riktigt stora diktare, ha "kluvit sig ordentligt".

Litteratur är ett under. Och det är vars och ens under. Allas, mitt och ditt. Alla bestämmer. Och ingen bestämmer.

I viss utsträckning famlar vi alltså ännu, långt efter chocken det innebar att möta Kafka. Men nu finns det massor av författare här i världen som skriver alldeles utmärkta böcker utan att nånsin ha vare sig läst eller fått nån allvarlig uppfattning om Kafka. Så är världen lite mer barmhärtig än till exempel en kafkaroman.

En läkare på landet

"Tillfällig ro [Befriedigung] kan jag ännu få av arbeten som "En läkare på landet", förutsatt att jag ännu kan lyckas med något sådant (mycket osannolikt). Lycka är det emellertid bara om jag kan lyfta upp världentill det rena, sanna och oföränderliga."

(FK, Dagboken)

Denna novell är skriven i jag-form, och jaget är, åtminstone tematiskt, huvudperson och novelltitelns läkare. Enligt Gerrit Schneider har vi i denna berättelse en textvärld med obestämd status, präglad av fantastik. Jag-formen är vanlig i FKs djurberättelser, men förekommer alltså inte i romanerna eller i *Förvandlingen*. I *En läkare på landet* kan man, som författare alltså inte driva med, kommentera, en gramm. 1:sta person, med uttryck som "skenbart" o.s.v.. Om vi vill se novellen i enlighet med den uppbyggnad som *Processen* enl. oss har, så kan vi konstatera, att vad som hänt i Förberättelsen främst är tre saker: [1.] läkaren har blivit gammal. [2.] Hans häst har dött. [3.] Det har varit en ovan-

ligt sträng vinter. Detta uppenbaras succesivt. Huvudpersonerna är a.) Läkaren – som är Heron, b.) Rosa, c.) den sjuke pojken. Som berättelsen är skriven utifrån 1:a pers. sing., så kan inte Kafka införa ett extra omedvetet, (jfr. min bok ”Kafka-a Freud-Structuralist Analysis” (2022) - Omedvetet B. vad gäller doktorn. En Vertigo, ”Sjösjukekänsla”, bildas av det extremt nära förhållande som Heron har till sin omvärld: han hamnar i samma säng som sin patient, som flämtar till honom: ”Du har också skakats av någonstans.”. Doktorn skäms. Det Omedv. B. utgörs här egentligen bara av den olycksbringande nattklockan, och av företeelser och yttranden knutna till de agerande runt doktorn. Referat – av den manifesta berättelsen, med ”explikation”: Vad som genast händer, är, att läkaren är kallas ut långt ifrån sin lilla gård, , - till en sjuk pojke. Läkaren finner då, när han skall ge sig av, att hans häst dött. Den lätta släden står framför porten, och tjänsteflickan Rosa vill bestämt att doktorn skall åka. Tills hon hotas bli våldtagen. Doktorn - delvis också berättaren i berättelsen - har bråttom. Av en ingivelse, i sökande efter hästar, får han syn på de små dörrarna till svinhuset, detta hus som stått stängt i flera år. Där befins då vara två hästar, två russ redo, en hingst och en mähr, skötta av en blåögd, handlingskraftig stalldräng. : ”Man vet inte vad man har på lager i eget hus.” säger Rosa, spotskt kommenterande. Doktorn och Rosa skrattar nu båda åt Rosas replik. Denna replik är, givetvis, på något sätt, av någon, avgiven som en travestering av Freuds berömda påstående om att man ”inte är herre i eget hus. Rosa uppfinner på sätt och vis ånyo psykoanalysen. Detta mitt i sitt ”naturtillstånd”: ty hon är förmodligen inte en universitetsutbildad flicka. Om man var tjänsteflicka på landet vid denna tid i Böhmen, så kunde man förmodligen inte något annat språk än tjeckiska, och kanske några få ord tyska, härskarnas språk, och man hade absolut inte läst Freuds Drömydning. Och man får alltså se detta som en oförblommerad blinkning från författaren, angivande att psykoanalysens grundtes kan formuleras av vem som helst med klar blick. Här framställer således Kafka ett ”kejsarens nya kläder”-argument gentemot Freud. Vad Freud hävdar, det har alla alltid vetat. En sådan direkt alludering till psykoanalysen, och en våldsamt raljerande tillika, möter vi knappast i Kafkas författarskap i övrigt, även om implikationerna regnar. Försättningen blir en formlig orgie i bilder, som man lätt känner igen såsom ”typiska drömbilder”, med förvrängningar, förtätningar, förkortningar, plötsliga förvandlingar, omkastningar o.s.v., och med starka bildkonstraster. Rosa blir här – insiktsfull och rådig i karaktär - katalysator för Kafkas särskilda Grepp, Rosa som här smygs in som den person som är Begärsobjekt No.1 i berättelsen.

För att komma ut ur svinhuset måste hästarna vrida och slingra sig genom de små svinhusportarna. (Som om de trängde sig ut ur ett sköte, och föddes, stora och starka...) Rosa, tjänsteflickan, förskansar sig i huset, då drängen - han, som dök upp tillsammans med hästarna i svinhuset - helt besinningslöst, som det tycks -, vill våldta henne. Rosas och doktors förhållande vet vi inte mycket om. Hon har levat med doktorn i årtal, (inte så länge, då hon är mycket ung.) utan att han har märkt mycket av henne. – Detta är gåtfullt i sig. - Doktorn har tagit henne för given. Nu dyker hon upp som offret, som det förfärliga offret i doktors huvud, om och om igen, genom hela historien (Rosa är den enda namngivna personen i berättelsen.). Själva värderandet av förlusten av Rosa speglar inte doktors moral; det förstår vi, eftersom han syns likgiltig inför lidandet omkring sig. Doktorn tänker bara på sig själv. Rosa representerar då något hos honom själv, som går förlorat i och med Rosa. Men hon har sedan en tid redan varit förlorad, - kanhända han valt/velat det så. "Du far med." säger doktorn till drängen, och tillägger:

"Det skulle aldrig falla mig in, att ge dig flickan som betalning."

Men efter att drängen, - en främling, - som det heter - har klappat i händerna och ropat: "Raskt!", så störtar de båda hästarna (som är "bror" och "syster", - ... laddade termer för Kafka = i maskopi?), förspända , iväg med vagnen och med doktorn, som - skräck och fasa - då alltså tvingas lämna Rosa bakom sig. Att hon lämnas är det explicita hemska brottet i berättelsen, för doktorn. Rosa framstår som det absolut centrala för doktorn - och han åker så genom det snöiga landskapet till den sjuke pojken (som ju närmast är allt elände i världen, men samtidigt är en del av doktorn.

Det susar i öronen på doktorn, (här beskrivs då - gissningsvis, ett halvpsykotiskt tillstånd ...) och efter ett ögonblick är han framme. (10 tyska mils färd på en sekund.). Månen lyser över en främmande gårdsplan. Väl framme leds han till pojkens säng. Denne syns inte speciellt sjuk, kanske något blek. Pojken ligger där, vill tala med doktorn och pojken säger, att han vill dö. Nu likställer doktorn allt som hänt som något som gudarna ställt till med. (Här likställs således Omedvetna – dess aktiviteter - med ett gudomligt ingripande, - vilket får ses som en grov ironi riktad mot religionen, och en något mindre mot psykoanalysen.).

Doktorn tänker på Rosa, men inser att han inget kan göra, eftersom han inte behärskar hästarna (!), som nu plötsligt tittar in genom två just öppnade fönster, och betraktar scenen med doktorn och den föregivet sjuke. Doktorn vill hjälpa de (otacksamma) fattiga,(av plikt) men inser att han också vill se till Rosa, och "då kan pojken ha rätt, att även jag vill dö". "Så visar det sig att pojkens syster står och sköljer en blodig handduk. Hästarna gnäggjar upp mot taket.", "Oväsendet skulle väl underlätta undersökningen, som ordnats på högre ort.". (Här ironiserar berättaren över sig själv och sin religiösa tro/otro, jämte all religiös tro.). Nu upptäcker doktorn att pojken är sjuk, att han har "ett tallriksstort" sår i sidan. Öppet som ett dagbrott. En cancer? Med syfilitiskt ursprung? Som gjort med en hacka. Men det har ännu en komplikation. Här visslar doktorn till. Liksom i professionell entusiasm Doktorn framställs ju nästa såsom en pojke, eller en fantast, som funnit något plötsligt intressant inom en hobby. Det är maskar i såret. "Stackars pojke", tänker doktorn.". Med denna blomma i din sida går du under." Många skribenter om Kafkas verk tolkar detta poetiskt beskrivna sår, även om det sitter på höften, som ett sår efter en kastration. Att det nu är poetiskt beskrivet, det är ju – också det – en ironi i sin distansering. Alltså skiktas här alla doktors upplevelser på ett sätt, som om doktorn (S) är helt präglad av sina avvärjningsmekanismer. Folket klär då ... i sin lantliga "primitivitet", i en anda av mysticism och tro på uråldrig folkmedicin .. av doktorn, stoppar honom i pojkens säng, under det att en barnkör plötsligt uppenbarar sig och sjunger en - sällsynt grym - sång:

"Klä av honom och han skall bota och gör han inte det, så döda honom. Han är ju blott en läkare. Han är ju blott en läkare."

Landsbygdens folk, som kanske sätter magin högre än vetenskapen, dömer här i bykollektivet läkaren genom texten som barnkören tillsagts att sjunga. I sängen pratar den sjuke och doktorn. "Du har ju också skakats av någonstans." säger pojken till doktorn. Här uppenbaras ett Omedvetet B., (en clairvoyance) hos pojken, detta kan man konstatera, eftersom pojken ju rimligen inte kan veta något om doktors öde. " - Unge vän, säger jag. Ditt fel är, att du inte har någon överblick.". Det är ju just det, som pojken har, egendomligt nog. Här föreligger "dramatisk ironi". Doktorn för sedan ett egendomligt resonemang om såret, som alltså syns vara gjort med hacka. Detta och doktors hedersord, främst hedersordet (sic!: ironi över Auktoriteten), lugnar pojken. Doktorn finner så att han kan åka hem och: "Om hästarna skyndade sig som på färden hit, kunde jag ju så att säga hoppa ur den här sängen ner i min egen. Lydigt drog

sig en häst tillbaka ur fönstret. Men hemfärden går långsamt. Han kommer knappt ur stället med hästar och släde och han hör bakom sig den elaka barnkören, som nu sjunger: "Gläd er, patienter, läkaren har lagts till sängs".Barnkören är dubbeltydig..... Så avslutas berättelsen med följande:

"Aldrig kommer jag hem på det sättet. Min blomstrande praktik är förlorad. En efterträdare bestjäl mig, men alldeles utan nytta, eftersom han inte kan ersätta mig. I mitt hus rasar den vämjelige drängen och Rosa är hans offer. Jag vill inte tänka på det. Naken, utsatt för denna olycksaliga årstids frost, i en jordisk vagn förspänd av ojordiska hästar irrar jag, gamle gubbe, omkring. Min päls släpar längst bak efter vagnen. Jag kan inte nå den, och ingen i det kringdrivande packet av patienter rör ett hjälpande finger. Lurad! Lurad! Om man en gång följt nattklockans vilseledande ljud kan det aldrig gottgöras."

Och här visar det sig, att vad Heron i berättelsen säger, mot bakgrund av det mycket egendomliga sjukbesöket, inbjuder till en tolkning, då det kan synas, som om han talar i gåtor, med uttryck som "ojordiska hästar". Han är vilse, och han önskar att han aldrig hade satt sig i förbindelse med världen ("världen"= nattklockan). Hästarna är till ingen nytta, ty de är inte riktiga ..., och Rosa är förlorad. Han kommer aldrig åter hem. ----- Man behöver inte explicit ersätta hästarna och Rosa med något annat, som doktorn faktiskt berövats:" En efterträdare bestjäl mig, men alldeles utan nytta, eftersom han inte kan ersätta mig. "Raden: "Om man en gång följt nattklockans vilseledande ljud, kan det aldrig gottgöras." har ju den yttre formen av ett visdomsord. Men är ju genuint förvirrande. Att nattklockans ljud nu tycks vara vilseledande, vad betyder det? Den som följt ljudet, tycks dessutom skulda böta för detta. Till vem? Till Rosa eller Gud eller sig själv? Vad är det för nattklocka? Varje doktor har givetvis en telefon, men en nattklocka? Doktorn känner sig dessutom lurad av nattklockan. Denna klocka tycks först alltså ha varit alldeles i sin ordning att följa, men sedan falskeligen så. Hiebel har, som jag tycker, spännande och insiktsfullt pekat på möjligheten att nattklockan här är en hänvisning på Kafkas eget nattliga skrivande, och att nämnandet av denna i dessa ordalag hänsyftar på Kafkas egen nattliga "psykoanalys" och hans "vakendrömmar" vid skrivbordet. Här skulle alltså Kafka, i och med sitt omdöme, vara kritisk till denna. Han tycks ju då säga: "Har man väl satt sig att skriva på detta sättet, så kan man aldrig gottgöra detta.". och alltså vara i stil med självförebärelserna i Svältkonstnären, Första bekymret, Domen, Processen, o.s.v., o.s.v., och här skulle vi stöta på en av de otaliga självreferenserna, nu med negativt förtecken. I några fall hos FK kan man slås av att en novell tycks vara mycket lik en novell av en annan för-

fattare; vi har ibland likheter till exempel med Walsers *Berlinerskizzen*, och vad gäller En läkare på landet, så finns det uppenbara skäl att tro, att Goethes novell *Novelle* också spökar här. Denna novell om en utflykt, en jakt och ett förrymt lejon i en bergstrakt, innehåller även den en besvärjelsevisa, sjungen av en, som det tycks sydländsk, - kanske romsk - familj, far, mor och son, där strofer aningen justeras, och huvudpersonen, en furstinna, rörs till tårar dels av visan, dels av den märkliga händelsen med det förrymda lejonet, som vilar i en tysk skog, medan röken från en fjärran brand sakta sveper över nejden. De poetiska styckena har bitvis en slående likhet. Vi skulle också kunna betrakta denna kafkanovell som ett poem, ett prosapoem, men också såsom en av en psykoanalytiker betraktad faktisk dröm, d.v.s.: se vissa delar, entiteter, som symboler, eller betecknare för en latent mening, en mening d.v.s. ett omedvetet, som kanske kan avslöjas. Varför skulle nu detta senare sätt att se på och behandla Kafkas novell alls vara meningsfullt? Det är ju inte fråga om en dröm. Det är ju en novell. Vi har visserligen svårt att förstå dess innebörd, men det saknar ju mening att behandla den som en dröm, vars tydning ju, psykoanalytiskt skulle ha som syfte, att ta fram och skärskåda en obehaglig, undertryckt sanning, och få ett problem ur världen och en människa mer fri. Eller skulle vi genom att "dechiffrera" novellen med en psykoanalytisk drömtydningsmetodik (novellens symboler, metaforer, metonymier o.s.v.) med rebuslösningsmetodik kunna förstå författaren? Eller något, som vi själva har förträngt? Vi kan också ställa oss frågan om det har varit Kafkas avsikt, att vi skulle tyda novellen med en psykoanalytisk metod. Alternativt man kan tänka sig här är bl.a.: Har han [1.] lämnat ett hemligt meddelande om sig själv, som vi skall avslöja? Eller: en alternativ hypotes: [2.] Kafka vill ifrågasätta och driva med psykoanalysen! En tredje: [3.] är minst lika trolig: Kafka vill både driva med psykoanalysen, och använda den för att bli klar över något. (Hos doktorn.) eller ytterligare: [4.] Kafka vill driva med psykoanalysen och sig själv i lika mått. Jag vill genast, härmed undanröjande all undran, framhålla, att jag anser att ett explicit tydningsförsök i denna bok vore ett vanskligt företag, och, att jag menar att varje sådan explicit tydning med objektivitetspretentioner, är en tydning av ett gäckande objekt, och att jag stödjer uppfattningen, att varje subjektivitet bör ta chansen att skapa sin mening av berättelsen. Vi kan här förmoda, att den av mig antydda driften med psykoanalysen, om det är en sådan, i mycket i så fall har att göra med just Freuds förklarade inställning till symbolerna, där Kafka på något sätt tycks ha lust att punktera dem som symboler, (jfr. Schärf, Meschonnic, m.fl.) i det att han vill ta fasta på dem, göra det manifesta i symbo-

len, det yttre, mer "rättvisa" och hänskjuta betydelsen till ett skuggrike. Det är således själva symboltolkningen, som den drevs till sin spets och ytterlighet (till överdrift) av Freud et consortes, som Kafka, Kraus och många, många andra skjuter in sig på, och delvis - men bara delvis - skjuter i sank. Allt medan Kafka kanske gör detta, så behåller han driftsteorin, ja, betonar denna starkt, och lägger "extraljus" över den, - "Hos Kafka fungerar symbolen som verklighetsbeskrivning, /.../." – Kafka tycks rentav vara förtjust i driftsteorin och driva dess teser nästan till perversion. Man bör naturligtvis komma ihåg, att för att någon påstår sig förklara något, är det inte så säkert att han gör det. En förklaring behöver styrkas med någon slags verifikation, ett uppklarande, ett lösgörande av en faktisk problemställning, eller en förändring av ett läge. Dock vill jag gärna, anknyttande till redan existerande kafka-litteratur, innan jag återvänder till exemplet En läkare på landet, som jag finner vara ett knepigt exempel, ge några principiella kommentarer till mina fyra punkter ovan. Nu är det emellertid så, så vitt jag kan se, att det inte går att isolerat framställa en tydning, se det "värde" som symbolerna ha som signifié och signifiant, som ett "värde" som är opåverkat av metastrukturen, opåverkat av min teori om det dubbla omedvetna.¹⁷⁵ Där Rosa ju är "porten" till detta. Om vi så håller oss till teorin, min teori, och för ett ögonblick föreställer oss, att vi har ett författarskap, där samma grepp och skrivsätt (tillkomstprocedur) finns bakom inte bara romanerna, men också bakom ett flertal av novellerna, inkl. just En läkare på landet, så kan vi försöka utreda, vari den skillnaden skulle bestå i, om vi t.ex. har att göra med en berättad dröm - å ena sidan-, och en kafbaberättelse - å den andra.

Man kan tänka på hur den s.k. kognitiva hermeneutiken i samband med En läkare på landet talar om de märkligheter som förekommer i berättelsen som "irritationsmoment": "Texten arbetar visserligen som det tycks medvetet med irritationen genom brott mot läsarens förväntningar.". Nu är den irritation man förmodligen mest känner inför Kafkas text mer komplicerad och faller inom två olika fack: förhållande till realitet och till begär, samt i den intuitivt klart upplysta logik varmed allt presenteras, i självklarhetens skenbart sanna ljus. Processen utspelas enligt M. Robert i en alteritet: "Hela dramat /.../ är inget annat än visioner mot kosmos, en ersättning för allt, ett pseudouniversum." - men hennes teori om det egenartade med den är, att det i Processen inte handlar om symboler, men om allusioner. Hur dessa allusioner kan ses som det huvudsakliga, det determinerande hos Kafkas verk blir dock inte alls nånsin helt uppen-

¹⁷⁵ Kafka – a Freudo.....

bart. Man kan se hennes tal om allusionen som ett sätt att peka på det "Något Annat"-syftande som man möter hos Kafka, men detta är eg. ingen förklaring, men mer självt en allusion angående just betydelser och Tecknets "egen-het". Frågan blir då, här, vad enskildheter som t.ex. de båda hästarna i svinhuset, står för, då vi förutsätter, att det inte rör sig om en "hoffmannsk" fantastik, men om symbolism, eller en symbolik, enkannerligen en freudiansk, sexuell? Med "freudiansk" menar vi då - förenklat - en, där driften och begäret, begärets kraft, står i centrum. Vad står hästarna, svinhuset och Rosa för? Påverkas våra svar av Rosas famösa yttrande: "Man vet inte vad man har på lager i eget hus"? Svaret på den frågan kan naturligtvis bara bli ett: att symbolerna förstärks av Rosas replik. Att hästarna kommer att stå i ytterligt förstärkt bjärt relief, och att det är omöjligt att inte - via våra "inre rum" - försöka fatta deras mening i totaliteten. Rosa kan vi se som en freudiansk rebus. Vi gör det "gärna" i det sammanhanget, där författaren nu använder så påtagligt ett "drömmens språk". Här karikeras Freuds lära eklatant med bruket av hästarna, av färger, av blodet, resor, av tidsrelativitet, och dessutom alluderar till Freud genom Rosas replik; så är Rosa - i den "manifesta berättelsen" - något som står för det kvinnliga, det sårbara, det blödande (rosa), men också den rena lusten. Rosa är också något så påtagligt som kvinnan, och kvinnan, som gått förlorad för doktorn, för längesen, och nu. Rosa är sanningssägaren, begärsobjektet, och den, som lämnas kvar där hemma, och den som lever vidare i betydelse, när - måhända - den gamle doktorn, bakom sina trötta hästar, uppgiven, omkommer på hemvägen. Rosa skulle i den latent berättelsen, - i förberättelsen, före X, - vara ALLA kvinnor, alla doktors, och dessutom en som aldrig skulle låta sig luras. Berättelsen lockar, liksom drömmen med ett gäckande: "Ta fast mig om du kan!". Rosa står framom allt annat i berättelsen. Vanligen är en nattklocka en klocka som ringer om natten för att väcka en till plikter som skall utföras vid någon "okristlig tid". Den ringer alltså då lågt, väcker enbart den pliktskyldige, och skall skona de andra. Så är det då bara doktorn som vaknat. De andra sover. Rosa, drängen och hästarna och hela bygden. För Kafka - det framhålls av Ek-bom - tycks omnämmandet av det öppna såret, och det öppna såret som symbol, kunna ha haft en särskild mening och knutits ihop med hans lungblödningar. För Rieck syns såret hos pojken ha att göra med kastration. Att drängen "tar sig an" tjänsteflickan innebär, enl. GR, att drängen inkarnerar FKs far, som på en gång berövar doktorn Rosa, (då Anna P.) och öppnar ögonen på doktorn för hans kärlek till henne, i samma ögonblick, som denne går under på sin fruktlösa resa till den unge sjuke. Enligt Rieck "är" alltså tjänsteflickan, pigan,

egentligen Anna Pouzarová, som ju Herman Kafka, som arbetsgivare under denna tid, primitiv med avseende på mänskliga rättigheter, lika gärna kunde se som nära nog livegen person. Drängen agerar inte från någon annan maktposition än sin kraft, potens och företagsamhet. Doktors formella överordning är i berättelsen som bortblåst. I berättelsen "dömer" drängen alltså läkaren till döden på vägarna – i en jordisk vagn dragen av ojordiska hästar - i och med att han så lätt och naturligt tar Rosa ifrån honom. Så är En läkare på landet en variant av temat i Domen. Doktorn har också varit ovaksam; - till synes – i konkret mening – styrd av sitt Unconscious, blind för sin sanna kärlek och alltför lyhörd för en nattklocka, - en klocka som nu bildligt är något nattligt förföriskt, kanske fantasin kanske skuld känslan. I det senare fallet blir ju då En läkare på landet en pendang till Förvandlingen och Processen.

Schakaler och araber

Kafkas djurhistorier är många och ganska skiftande till sin natur. De står i ett egenartat och inte rakt förhållande till nära nog alla liknelsegenrer. Vi kan bland "djurhistorierna" urskilja så olika berättelser som Förvandlingen, Liten fabel, Husfaderns bekymmer, Schakaler och araber, Boet, Den sanningssökande hunden, Redogörelse framlagd inför en akademi, Josefin sångerskan, eller musfolket och Gamen.

Ibland har dessa berättelser en invecklad komposition - som Förvandlingen, Schakaler och araber, Husfaderns bekymmer - och har där verkligt lite omedelbar beröring med en traditionell allegori eller fabel, men kategoriseras oftare, och högst sannolikt bättre, i termer av "grotesk" eller ... "kafkaesk". I dessa tre senare berättelser finns en mycket stor spänning mellan huvudelementen, och berättelserna spränger, p.g.a. det sätt på vilket denna spänning är full av inadvartens i förhållande till realismen, ramen och en slags normalitet, och vi finner i dessa inget enhetligt uppgående i någon existerande genre. Berättelserna har alltså ett sätt (!) som de spränger sönder. De är det söndersprängande sättet. Man är här vanligen frestad att läsa dem, och att diskutera dem, som om de ägde en symbolisk innebörd, men denna är sällan särskilt tydlig på det explicita planet.

Att den splittring som dessa berättelser genom sin struktur gestaltar i form ofta av en kontrast människa-djur ofta kan ses belysa Människans ensamhet, hennes unicitet som levande, och hennes förhållande till annat levande och döda ting, det gör det ofta möjligt att säga, att de nog i dessa historier handlar om ett förhållande till den stora Annanheten, samt ett generellt lyftande av frågor om denna levande mänskliga identitet. Men Annanheten kan också syfta på konstnärens/författarens situation. Det är alltså svårt att kategorisera dessa berättelser.

Det är oftast snarare meningsfullt att säga, att de ofta står i kontrast till, eller ger sken av att stå kritiska till, eller att göra sig lustiga över, eller sväva över konventionella genrer som allegori, fabel, parabel, liknelse, och således även ställa dessa genrer i ett särskilt ljus. Berättelserna står också till dels i kontrast till sig själva, som de ändå ÄR berättelser.

Det meningsfulla är alltså kanske snarare att inte koncentrera sig på innehållet, men på formen.

Det ger ingen ytterligare upplysning om dessa berättelser, att kalla dem grotesker, eller något annat, som anknyter till subjektiv upplevelse. Och någon objektiv term har vi inte, annat än: berättelse. Och t.o.m. när vi griper ordet "berättelse" så kan vi också där ibland – när det gäller dessa Kafkas djurnoveller (?) – tveka. Ty meningen med dem är så undanlidande att vi ju faktiskt inte vet, vad vi har att göra med. Ofta har detta nu lett till att man, när man läser Kafkas noveller, som vi ändå kallar dem, jämför dessa med varandra, och jämför dem med romanutkasterna och kommenterar i jämförelsen. De flesta som skriver om Kafka, använder sig av en inomkomparativ metod på detta sätt, - och det syns som om grunden till detta är, att det varit svårt att begripa den enskilda korta texten, som man har då istället velat förklara delen utifrån ett slags helhetsperspektiv på Kafka. Här har man dock då endast utökat enigmatiken.

Kafka kan, om vi alltså nu koncentrerar oss på resonemang om form, delvis i egenskap av jude, ha haft en kritisk inställning till parabeln (enkannerligen den judiska) och man kan inte utesluta – tvärtom framstår det troligt – att detta också gäller fabeln.

Den lilla – vanligen av sionister eller somliga arabiska kommentatorer lättsinnigt "kapade" - novellen *Schakale und Araber* är skriven 1917. Närmare bestämt i januari eller februari detta år. Den publicerades av mystikern och dia-

logfilosofen¹⁷⁶ Martin Buber i dennes sionistiska tidskrift *Der Jude* 2 Okt. 1917.

Balfourdeklarationen om Palestina förmedlades av engelsmännen – efter kontakt mellan Balfour och Weizman - till ledaren för det judiska samfundet i England, och William Rothschild i November just detta år.

Kafka kände väl till detta.

Martin Buber ville sätta denna novell, jämte Redogörelse för en akademi, under rubriken Två parabler, men Kafka vägrade och ville ha titeln: Två djurhistorier. Redan här, år 1917, börjar alltså tolkningsdragkampen om Kafka! Buber) vill ha Kafka med i den sionistiska kampen. Han vet då ännu inte att han ... ”har med Kafka att göra”. Kafka skall – *mirabile dictu* - underordnas en sak!

Själva berättelsen (Schakaler och araber) , som ju är vår huvudsak, beskriver hur en europé besöker öknen och hur han där omsvärmas av schakaler, - ett asätande flockdjur - som på alla sätt söker beveka mannen att hjälpa dem, att med en stor rostig sax , som de sparat för ändamålet, skära halsen av araberna. Kafkas beskrivning av schakaler – dessa djur med de leende ögonen - som asätare får ses som visserligen ett betydelsefullt faktum vad som rör FKS egen berättelse. I verkligheten är schakaler jagande, och de fäller andra vilda djur.

Schakalerna kan, eller rättare sagt, får inte – i FKs novell - döda araberna, av moraliskt-religiösa skäl. Schakalerna själva – i berättelsen - förutsätter dock att en europé inte har några som helst hinder i den vägen. Mannen, som alltså är europé, vägrar. I konversation med en arab i närheten får mannen höra, att detta med halsavskärningen är ett ständigt pågående hot från schakalerna. Araben förklarar dock – efter han bjudit schakalerna på en död kamel – slutligen att han älskar schakalerna som de är.

I en spridd tolkning skulle då schakalerna vara de ortodoxa judarna, och saxen skulle nu – i en mindre spridd tolkning - sedd av Kafka i en slags profetisk klarsyn ...vara en atombomb. I en längre, skäligen vederhäftig, uppsats av Jens Hanssen (Kafka and arabs, 2012), framgår att denna novell haft stor betydelse – vilket generellt gäller noveller av Kafka – för modern arabisk litteratur.

Att berättelsen skulle handla om något annat än just judar och araber, det har många svårt att föreställa sig. Man bör betänka, att Kafka är en högst raffinerad berättare, att han är en sann skeptiker, att han inte alls klart visat sig vara

¹⁷⁶ Författare av en helt nonsensartad bok kallad *Der Dialogische Prinzip*, m.fl. andra.

en lätt tydbar idédiktare. Ofta behandlar Kafkas texter inre psykiska skeenden hos honom själv, och ofta utan någon bestämd symbolik.

Det är också lite ologiskt att tänka sig, att nu å ena sidan schakalerna skulle stå för något annat i berättelsen, men att å den andra araberna inte skulle stå för något annat än just araber. I en allegori, eller parabel, skall ju formen $A=B \wedge C=D$ råda, - d.v.s. två annan-relationer, och alltså inte : $A=B \wedge C=C..$). Schakalerna symboliserar alltså – enl. somliga – det judiska folket. Och araberna symboliserar sig ... själva. Orimligt. I en allegori. Detta är min invändning, och jag finner att det vore egendomligt att tillvita Kafka en så ”sned”, oblik, och ofullständig ”parabel”. Eller med andra ord: en riktigt dålig parabel, formellt sett. Inte minst med tanke på den utsökta judiska parabeltraditionen.

Hanssen är – med rätta – uppbragt över hur det israeliska styret bedriver ”kulturimperialism”, och hur de t.ex. kräver äganderätt till alla judars kulturella produktion världen över. Bland annat Max Brods till sin sekreterare (Eva Hoffe) efterlämnade koffert, innehållande bl.a. – troligen – okända kafkamanus. Kafka var aldrig nånsin i Jerusalem! Han uttryckte aldrig heller någon som helst explicit längtan till denna stad.

Dessutom framkommer det, om man ser på Kafkas manuskript till *Schakale und Araber* en notabel egendomlighet. Där står: ”Vi slog läger vid oasen Gemalja (/jammalijja, arabiska = vacker/överstruket). Vännerna sov. En beduin (överstruket, ersatt med : ”arab”) en arab kom fram./.../. Således var beduiner och araber utbytbara för FK. Beduinerna sågs nu av bosättarna (dåtidens, tidigt 1900-tal, de judiska i Palestina) som kusiner; dessa ansågs vara semiter, såsom t.ex. abessinierna/d.v.s. : snuvande etiopierna.

Det sannolika med denna berättelse är därför, att berättelsens innebörd var av personlig art för Kafka. Vilken inre konflikt det handlar om vet vi inte. Men vi kan utesluta att det handlar om atombomber.

Kafkas djurberättelser är nu, som nämnt, många. Han älskade tydligen att skriva dem. Ibland om hunddjur. T.ex. Den sanningssökande hunden. Att denna berättelse innehåller en beskrivning av judar – judiska folkgrupper, det kan det dock knappast råda någon tvekan om.

I *Schakale und Araber* framgår det att de två grupperna det handlar om bebor samma territorium, att de hatar varandra men att de också älskar varann. Här finns alltså en konflikt av tragisk art, där berättaren – i berättelsen: besökaren – står likt en medlare. Konflikten tycks vara sådan att den aldrig kommer att lösas. Det råder en hatkärlek mellan grupperna, liksom det i många av Kaf-

kas berättelser finns ett sådant element i huvudkonflikten. Kafka tycks ha älskat att uppmåla konflikter av denna karaktär, där det förekommer ett element av att samtidigt vilja anfälla och att kärleksfullt omfamna.

Det är nog alltså snarare så att det är själva detta element, som berättelsen handlar om. Detta element kan, om det handlar om två personer, kallas det sadomasochistiska elementet. Dessutom, och detta är viktigt, kan man då säga att denna sadomasochism sätter ifråga kärleken. Kärleken kan på ett metaplan motsvara: berättelsen, den symboliska berättelsen, parabeln.

Kafka kände personligen väl till sadomasochismen.

Den grundläggande retningen (!) i Kafkas noveller är just den, retningen i förhållande till den konventionella berättelsen.

De kända historiska, yttre konflikter, som Kafka brukade utnyttja, som förevändning för sina berättelser är få. Det är viktigt att mer betona detta, att han använde sig av material just som förevändning. Han avsåg alltså inte att reda ut något med sina berättelser. De kända konflikterna, vilka kan skymta som motiv till vilka det kan ha alluderats i berättelsen, är:

1.) Kafka i förhållande till sin far, Hermann Kafka. 2.) i förhållande till familjen. 3.) i förhållande till Ottla Kafka, FKs syster. Den incestuösa kärleken. 4.) i förhållande – sexuellt - till kvinnor/män/barn. 5.) i förhållande till sexualiteten, som sådan, enkannerligen den plågsamma pedofilin. 6.) i förhållande till sitt skrivande. 7.) Kafkas syn på revolutioner i allmänhet. (Kafka odlade nästan ständigt en kryptostatskritik i sitt skrivande. Kejsar Franz Josef hade dött i oktober 1916.) 8.) i förhållande till sionismen, som han oftast tyckte illa om. 9.) i förhållande till livet, som sådant. 9.) förhållandet mellan Kafkas egen litterära stil och all annan litteratur.

I *Schakale und Araber* kommer en man - berättaren - till en oas inbäddad i ett sällskap med kamelberidna araber. Han har utrustats med en trästicka, som han – för att skrämma bort schakaler – kan tända vid den öppna elden.

Han somnar och väcks av att han är omringad av en grupp schakaler, där den äldste tar till orda.

Således meddelas det i berättelsen att schakalerna ses som farliga, både av araberna men också av europén, som kommer från ”norden”. Så initieras konflikten av schakalerna. Och de brukar tydligen göra så. De är anfallare, och kända sådana. Man tycks kunna leva utan dem. De bidrar inte med något till arabers eller européers liv.

Här är det då lätt att utesluta att konflikten i denna berättelse, eller antiberättelse, skulle handla om Franz' förhållande till dennes far. Likaså familjen. Likaså livet. Men konflikten, som smyger sig på i form av en antagonist om natten, den kan handla om sexualitet eller om skrivandet. Båda dessa är illa tålda till en viss grad av det vakna samhället, och det är endera av dessa, eller för all del båda, som smyger sig på europén när han ligger på marken intill elden i oasens nattkyla i Afrika.

Schakalerna tränger sig på europén, fysiskt. De vill vara nära. De biter i hans rock. Talesmannen för den enträget frestande gruppen, bestående av hundratals djur, säger till europén att denne sedan generationer är väntad för att befria schakalerna från araberna. Med en skära.

Nu hör araben detta. Han kommer med sin piska och låter den vina över schakalerna, som gnyr. Araben låter släpa fram en nyss dödad kamel och låter så ökenhundarna kalasa på kadavret. De gör så, under piskslagen.

”Är de inte vackra?”, frågar den starke friske araben. ”Är de inte dumma? Och vi älskar dem för det.”, säger han.

Nu fortgår livet som vanligt igen mellan schakaler och araber.

Kalaset på kamelen tycks avgöra allt. Schakalerna upphör att intressera sig för araberna, men står bara ut med dem som vanligt. Så är allt som det var. Många uppror här i världen är ju i realiteten (om ä inte själsligt) meningslösa, då nästan alltid hungern till slut segrar över frihetsbegäret.

Det spelar ingen roll hur väl man än håller sig till det rena, estetiska flaubertska skrividealet om att skriva om ingenting alls, så som Kafka sannolikt ville, man kommer ändå alltid att ses som om man gjorde det, eftersom man omöjligen kan skriva utan att skriva om något, och allt något är verkligt.

I straffkolonin

”Die Seele ist ein weites Land.”

(A. Schnitzler)

Novellen *I straffkolonien* är – i hård konkurrens - Kafkas kanske mest häpnadsväckande och groteska historia. Den är skriven i oktober 1914, när Kafka

var trettioett år gammal, men publicerades först 1919 på *Rohwolt's Verlag*, efter att Kafka flera gånger omarbetat den, med den slutliga förändringen gjord 1918. Förläggaren Kurt Wolff vägrade publicera den 1916, med hänvisning till att den var "peinlich" - plågsam - mitt under brinnande krig som det var. Kafka - som dåför tiden var sparsamt publicerad, ja: i själva verket nästan enbart av just Wolff, - svarade med ett ironiskt brev, där Kafka då skrev att hela samtiden, både allas och hans egen privata, var ... "plågsam" .

Kontakten med Wolff, som hade flera av samtidens stora författare i sitt "stall", blev efter detta sval från Kafkas sida. Kafka läste den "pinsamma" berättelsen högt, med sin påfallande vackra barytonstämma, för ett litet auditorium på Galerie Golz i München den 10 November 1916. Framträdandet ingick i en uppläsningsserie där, under det stillsamt fridsamma namnet *Abende für neue Literatur* – "Litteraturaftnar".

1919 gavs alltså *I straffkolonien* äntligen - med slutet av novellen något omarbetat - ut av Wolff, i bibliofilutgåva om 1000 exemplar. Här finns inte bara makt som tema, men givetvis då även "rätt", och vi har i hela historien ett resonemang inom Kafkas professionella gebit och vi kan här sammanställa de frågeställningar, som kommer till synes i Kafkas berättelse *Inför lagen*, med de frågeställningar och problem som kommer i dagen här.

Inspiration till berättelsens konkreta utformning lär ha kommit från R. Heindls lilla bok *Meine Reise zu den Strafkolonien* (1912), men samtidigt tveklöst från belgaren Octave Mirbeaus betydligt mer uppmärksammade *Le Jardin des supplices*, på svenska *Lidandets lustgård*, - nuförtiden sedd som en erotisk och en anarkistisk klassiker. Mirbeaus bok hade följande sinistra tillägnan:

""Prästerna, soldaterna, domarna, människorna som fostrar, leder och styr människorna, tillägnar jag dessa sidor av mord och blod."

O.M.

Manifest innehåll i Kafkas *I straffkolonien*:

En forskningsresande kommer till en straffkoloni någonstans i tropikerna, belägen på en ö. Där skall han åse en avrättning av en strafffånge, som blivit dömd till döden – förmodligen av en kommandant på ön – för olydnad och förolämpning mot överordnad. I en dal står straffmaskinen, ett tredelat tortyrredskap, som ritats och tillverkats av förre kommandanten. Detta visas entusiastiskt upp av en officer. Straffet, som den ivrige och talföre officeren med hjälp av ma-

skinens skall verkställa, är döden medelst en tolv timmars metallspjutsinskrift på kroppen av domen. "Skulden är given" förklarar officeren. Maskinens skrivardel skall på kroppen rista in orden "Ära dina överordnade!". Som Ari Linden i en essä framhållit är detta måhända ett parodierande av en del i den mosaiska lagen, tio guds bud, här det Fjärde: "Hedra din fader och din moder..". (Bara några av dessa bud är ju av rent moralisk karaktär. De övriga är sedebud.) Forskningsresanden – som hela tiden vill förhålla sig vetenskapligt objektiv - visar emellertid att han är beredd att stoppa officeren och därmed hela den gamle kommendantens projekt. Denne är nu sedan länge död – man har placerat ett krogbord över hans grav invid ett tehus, då prästen vägrat (!) plats åt denne på kyrkogården. Officeren söker i en manual – en sliten, svårläst lunta, skapad av den Gamle Kommendanten, - reda på en specialdom för sig själv, programmerar maskinen till att rista in den slutliga domen över honom själv (officeren) , och lägger sig i maskinen. Den lossläppte fången, - beskriven som en riktig dumbom -, den, som ursprungligen skulle avrättas , och hjälpsoldaten, som gör allt han blir tillsagd, spänner fast officeren.

Vanligen brukar maskinen väsnas, som om den höll på att gå sönder; men nu när den startas arbetar den tyst och effektivt.(!)

Vanligen brukar det i offrens ansikten, efter den långa blodiga inristningen av själva domen i kroppen, synas ett tillstånd av frid på dem alla. Nu sker det makabert intressanta i berättelsen: när domen denna gång skall ristas in i officeren med "skrivarens" stålspetsar, och när han fått sin slutliga, definitiva, spik i skallen, så hackar maskinen istället, not all rutin, och utan större metod, sönder honom. Det vanliga tillståndet av frid uteblir i den – här av sig själv och maskinen - "dömdes" ansikte. Officeren ser som död tvärtom mot vanligheten helt tom ut i ansiktet. Som om han, emot den innersta tanken i systemet, inte alls kunnat förstå domen, den som i vanliga fall är slutgiltig för alla, för den dömda, maskinen, officeren och även för den nye kommendanten, denne, som hela tiden lyser med sin frånvaro. Att den frisläppte framstår som extremt oförstående - ja dum - bildar ju en ironisk/komisk kontrast till den "sinnrika" maskinen, och ironin drabbar – mänskligt att döma - maskinen – dess idé, dess konstruktör och dess försvarare - i högre grad än dess offer, och ironien avnjuts - och "stör" djupt - läsaren.

Forskningsresanden, som iakttar en kyligt observerande roll, men som dock är livsavgörande för officeren, i det denne besökare nu faktiskt vägrar ge sitt bifall åt rättssystemet i kolonin, lämnar raskt ön. Den lossläppte fången är fri och glad och återvänder till livet, medförande "näsdukar från damerna", damer

ur den nuvarande kommendantens krets. Den frisläppte söker även han lämna ön med båt, med hindras av forskningsresanden.

Det mest upprörande för den normale läsaren är inte den gamle kommendantens uppfinning, inte officerens utförande av avrättningar enligt den gamle och den nye kommendantens order, men det är den besökande forskningsresandens relativa likgiltighet inför vad han kommer att granska och uppleva på ön och i straffkolonin.

Men låt oss först betrakta berättelsens mer konkreta centrum: maskinen.

Den dom – det som den externe betraktaren finner som ett helt arbiträrt domslut - som skall ristas in i den reelle huvudpersonen, hjälten, d.v.s. i den på kommendanten och dennes tänkande troende officeren) är : ”Sei gerecht!” ”Var rättfärdig!”. - Här sammanfaller nu som sagt alltså dom och straff: den dömden dör av själva domen! Han dör av bokstäverna. Och den sena, mördande, uppmaningen är inte vilken som helst. Den uppmanar nämligen till att ... göra rätt. Här uttalar – s.a.s. – maskinen, d.v.s. den gamle kommendanten (”urfadern” den premordiale) centralutsagan för rättsfilosofin, d.v.s. den uttrycker, i ”pliktförm”, som böra (i ”budform”), det, att man bör göra ”rätt”.

Märkas kan att redan en vanlig dom, ett vanligt dömande, grammatiskt är en performativ. Om man säger:” Jag dömer dig till detta straff.”, så fastslås domen i och med sägandet (performationen) av ordet ”dömer”. I och med att domaren säger ”dömer”, så är det dömt. Inte innan och inte efter, men i och med. I ögonblicket. I Kafkas berättelse här så kommer det performativa att utökas i och med att det är i och med risningen på ryggen av domen, som dömandet sker.

Utsagan ”var rättfärdig” betyder ju detsamma som : ”Du skall göra det som är rätt.”, d.v.s. uttrycker som ett imperativ, att det är en plikt att göra rätt!!!! Detta är nu en tautologi. Här finns alltså det, som man bör sammankoppla med rätten, idén om Rättvisan, och vi hamnar rakt i centrum för rättsfilosofin, just som vi hamnar där i diskussionen om Inför lagen i Processen.

Vissa filosofer, såsom t.ex. uppsalaprofessorn Axel Hägerström, menar ju att utsagor som :”X är rätt.” tillhör de ... meningslösa utsagorna här i världen” i enlighet med/som uttryck för ”värdenihilismen”. I sin bok Rätten och staten menar Hägerström att makt alltid är grunden för rätt, och att makten, som

denne ser i ljuset av Machiavellis klassiska Fursten, kan förklara vad som helst som ... rätt . Ingemar Hedenius - en sentida efterträdare till Hägerström å den nes stol - menade, att endast rättsutsagor/satser av 2:ndra ordningen är meningsfulla, alltså ”äger mening”, dvs., han avser med sådana utsagor av 2:ndra ordningen satser som i rättssatsform – innehållande begreppet ”rätt” i analysans - uttalar sig om vanliga rättsatser. Vissa tänkare menar dock, att inte heller sådana metautsagor – i sådana här fall där ju begreppet ”rätt” ändå ingår. (Jfr Gödels paradox, och självreferensens problem) – har mening. Värdenihilismen – som är en form av värdeskepticism – jämte Moores filosofi, m.fl. riktningar, hävdar att begrepp som ”gott” och ”rätt” inte hänför sig till några naturliga egenskaper hos objektet, och går sedan i sin bedömning av värdeutsagor olika långt i skeptisk riktning. Beteckningen ”meningslös” på värde/rätts-utsagan har många svårt för, då den kan ses som både ofruktbar och stridande mot empirin. (Ty rättsutsagor har ju bevisligen konkret inverkan på vårt dagliga liv.)

Många har också anslutit sig tanken att begreppet ”rättvisa” i grunden är magiskt. Ari Linden ansluter sig till två tänkare, Benjamin och Derrida, i sina spekulationer över I straffkolonin.

Linden jämför två sorters lag: den mytiska och den gudomliga (mosaiska). Den mytiska har som grund ...våldet Den gudomliga lagen är byggd på Ordet. (Denna på ord byggda lag utplånar skillnaden mellan medel och mål.). Den mytiska karaktären i Lagen – dess ruttenhet kort och gott - illustreras ju klart av att maskinen är utformad så att den samtidigt exekverar straffet som den dömer. Detta indikerar det faktum, att lagen här – liksom ofta - aldrig är det minsta ifrågasatt, så att domen och straffet kan sammanföras till ett i en slags absolut, mytisk, ”okränkbar”, repetitiv, tautolog, enhet. Konstruktören av denna lag - i FKs novell -, den gamle kommandanten (som nu är död) var ju också, får den besökande reda på, en mångsysslare, en som konstruerade allting ifrån skissen till minsta del beträffande tortyrmaskinen, vilken var centrum i straffkolonien. Domen, som ristas in i skinnet/köttet på den dömd, är även liksom konkret absurd, i den meningen att den dömd rimligen dör, innan han har möjlighet att tolka det inskrivna budskapet. Det som händer när officeren intar den dömdes plats, är enligt Linden, att denne följer den mytiska lagen, följer lagen för dess egen skull, i stället för lagen i den gudomliga lagens mening, där man följer en lag utifrån en högre mening.

Kafka antyder i berättelsen, att det ligger något djupt svårförståeligt bakom orden "Ära dina överordnade!", som enligt den gamle kommendantens anvisningar skall ristas in på den dömdes rygg, som dödsstraff och dom samtidigt. FK antyder här i I Straffkolonien, liksom i flera andra verk, det groteska i det att någon har makt (och rätt) över ett land, en slottsby, eller en process. Så kan anarkisten Kafkas på ett mycket drastiskt sätt – mitt under första världskriget - göra ett inlägg i den Stora Hermeneutiken i mer precist den eviga diskussionen om det Rätta. Han gör detta med I Straffkolonien öppet, trots att han själv innehar en statlig tjänst inom den Kejserliga försäkringssfären, och först postumt kommer ju den stora rättsdiskussion i Processen att publiceras.

Grunden för Lagen förblir överallt dold. (Walter Benjamins "svar", i dennes klassiska essä om våldet, innebärande att "Lagen grundas i dödsdomen", ruvar i bakgrunden.)

I slutet av berättelsen, (som Kafka nu aldrig blev nöjd med, förmodligen p.g.a. att den egentliga huvudpersonen (officeren) här redan var död), när den förlorat sin spänning, kommer så forsknings-resanden åter till öns huvudort, där han vill se den gamle kommendantens grav. Denna ligger centralt i byn på ön, dold under ett bord invid tehuset. På stenen står det:

"Här vilar den gamle kommendanten. Hans anhängare, som nu inte längre får nämnas vid namn, har grävt denna grav åt honom och satt upp stenen. Det finns en profetia att kommendanten efter ett visst antal år skall återuppstå och från detta hus leda sina anhängare till återerövring av kolonien. Tro och vänta!"

Man kan ju jämföra den sista uppmaningen med "hämnaren" Edmund Dantés småningom, i fängelsehålan, surt förvärvade valspråk (i Dumas' Greven av Monte Christo,) nämligen: "Vänta och hoppas!". Ofrånkomligt är, - menas det då här- att lagen, och kanske också maskinen i straffkolonin, kommer att återuppstå i någon liknande form. Skriften på stenen är, i all sin ... barnslighet..., profetiskt sann, mänskligt att döma. Som vanligt hos Kafka är det inte utan en viss fascination som den gamle kommendanten, makten, skisseras.

Vissa har hänfört maskinen i dess tredeladhet som något som skulle ha något att göra med kristendomens (!) treenighet. Andra ser hela novellen som en ren pastisch på Ottave Mirbeaus skandalroman, Lidandets lustgård, en anarkists Sado-pastisch, som just mer har att göra med död, njutning och plåga – utvecklande i en sinister kostym Kafkas älsklingstema: rätt och makt.

Från Mirbeaus berättelse, där straffkolonin ligger någonstans i södra Kina, har Kafka ju faktiskt rakt av hämtat detaljer som bl.a. straffkonstens traditioner, pansarbåten, tehuset, övriga miljö-detaljer samt konstfärdigheten (fastspännings-systemet) i tortyren.

Fantastisk, i ordets egentliga mening, är ju också det faktum att den gamle kommendanten inte längre får nämnas vid namn. Kommendanten uppnår här en slags status jämförbar med den mosaiske guden, vars namn sedan Genesis var outtalbart. JAHVE fick inte sägas. Kommendantens namn får nu inte uttalas, men denne har uppnått en grad av helighet, en sådan grad som utmärkes med tystnadens attribut.

Är det mest "obehagliga" i denna Kafkas historia nu kommendanterna och officerens handlande, eller är det forskningsresandens attityd till det hela? Hos Ottave Mirbeau blir berättaren själv upprepat nästan psykotisk av att åse tortyren, liksom den varmblodiga älskarinna, som drar honom med till lustgården, den vackra Clara, som efter varje besök i "lustgården" får tas in för vård på en klinik i närheten.... Hos Mirbeau öppnas således för att samvetet sätter åt de aktivt inblandade.

Officeren omkommer i sin tro på maskinen (Lagen) och på kommendanten (Makten) eftersom det kommit en civiliserad (!) forskningsresande till ön. Under dennes skeptiska öga faller makten. Makten uppehålls – mystisk som den är – annars på ön av de galanta damerna som tycks ha för vana att åse avrättningar, förmodligen för att studera den dömdes ansikte. I fascination.

Så kan man se hur berättelsen, som alltså lästes upp på Galleri Golz i München, och där fick damerna att svimma, kanske främst var riktad som kritik av kvinnan, - kvinnan som här upprätthållare av Makten som Rätt.

Något man kan notera hos Kafka är, att det sällan är så, att någon i högre ställning, ngn kvalificerat ansvarig, råkar illa ut, i berättelserna, att auktoriteten direkt kritiseras eller kommer i katastrofalt dålig dager. I *Brevet till fadern* menar Kafka att fadern och FK själv båda bör ses som "offer" för situationen. För en kulturell situation. Så var det också i samtalen med Janouch, när denne frågade Kafka om kapitalismen, och fick höra av FK att socialisternas vanliga analys var felaktig, och att i själva verket både kapitalisten och arbetaren var lika fångna, med samma kedjor. Här hade då Kafka en helt annan analys än Marx och inte bara Marx, men även G.W. F. Hegel, när Hegel i sin *Fenomenologi* från 1807, i det berömda kapitlet om herren och slaven, menar att herren har allt att förlora, och att denne alltid fruktar döden, medan slaven har två

möjligheter till frihet: dels frihet genom sitt arbete, dels (fullständig) frihet genom att – i samarbete med andra – undanröja herren. Jämför här Kafkas aforism:

"Första tecknet på begynnande insikt är önskan att dö. Detta liv syns outhärdligt, och ett annat är utom räckhåll. Man skäms inte längre över att vilja dö; man ber att få komma ur den gamla cellen, som man hatar, in i en ny, som man sen, snart nog, skall lära sig hata. En rest av tro medverkar här till, under transporten Herren kommer genom korridoren, ser på den fångne, och säger: Den här skall ni inte låsa in igen. Han kommer med mig."¹⁷⁷

Här är ju då "Herren" – en större, starkare - befriaren, räddaren. Ofta ses chefer och fäder och beslutsfattare såsom lidande figurer, som under möda utför sitt värv. Men Kafka tycks njuta av att ha en stark herre (fader) över sig, samtidigt som han inte alls är nådig i sin kritik av dem, - sin litterära alltså.

Kafka skrev I straffkolonin under samma tid - i Oktober 1914 - som han skrev på en annan straffantasi, Processen.

Många kritiker menar, att berättelsen är en bild av tiden då den skrevs, på ett allmänt plan. Andra tenderar att se den som en bild av Kafkas personliga situation som torterad (av sin far och samhället) och även som torterare - av Felice Bauer, sin trolovade, för vilken han knappast egentligen hyste några som helst varma känslor. Kafka skulle länge vara missnöjd med slutet på denna historia, och framför allt missnöjd med att forskningsresanden kommer så lätt undan. Han skrev flera alternativa slut där denne – själv - plågas. (Jfr Ekbom ss. 90ff.). Spänningen i berättelsen ligger ju i officerens hängivelse och betraktarens kyla. Här finns en icke-dynamisk splittring i berättelsen, men denna splittring når ju inget tillfredsställande slut. Att båda personerna "är" Franz Kafka är en gissning så god som någon. Kafka har här dock valt att göra "fel" person till huvudperson. Betraktaren. Så blir novellen inte medvetandedelad, och alltså därmed inte helt "kafka-artad". Ironin är förlagd perifert, inte i själva talet, berättandet. Endast mellan officeren och den dömde uppstår en kafkaartadhet, tidvis.

Som jag visat annorstädes ("Kafka – a Freudo-Structuralist Analysis" 2022) så fodras det en speciell serie klyvningar, i en triad, för att det riktigt kafkaartade skall framträda. Den romantiska svävning, som ofta var den resultant som Kafka mest av allt ville förmedla, i sann romantisk anda, kommer i denna be-

¹⁷⁷ Kafka, Betrachtung 13 Aforismer, 1917.

rättelse mest till genom just svävningen mellan makt och rätt, och mellan rätt och straff, helt nära, eller i, den ohyggliga maskinen.

Novellen tillhör dock dem som Kafka själv i de testamentslika breven godkände. Han var ganska, eller rent av: mycket, nöjd med den. I Straffkolonin räknas nog i allmänhet bland kritiker till de mest kraftfulla berättelser som någonsin skrivits.

Kafkas verk är myter som historier, historier som myter, - för att upplysa myten i sig. Och Kafkas historier är inte historier om myter. Kafka är inte intresserad av myterna.

“These are myths about natural sciences and society's Political and Judiciary power structures. Certain people would say that Kafka's stories are about THESE sciences, forms, and Myths about those. But this is – according to me – not quite right. As a former anarchist, Kafka intended to criticize those things, and he loved it dearly, but he still only used these matters as pretexts. By Kafka, it is another Myth it is all about, and his stories are mainly about the play with the “Self” or the human conscience. The Myth that Kafka loved the most to handle was the Myth of Freud's first Topic: the psychoanalytical theory that was so popular in Europe during these years when Kafka was in his esse, with the Dream symbol theory and this Topic.

Kafka seldom deals with anything else, as far as I can see,

He plays with Freud's concepts and with >Freud's favorite ideas and his favorite examples when it comes to the interpretation of dreams.

A conscious artist, Kafka knew it would be impossible to apply the Ironic feel, the “hovering,” the subtle Irony, that he loved by using irony as Flaubert did. Kafka could not reach the heights of Irony by repeating the Flaubertian irony concerning the Irony of the bourgeoisie, the Emperor, the Catholic church, or things like that.

Kafka realized that if he could not scare people enough to make them recognize the layers of personality, such as those described in the theory of the Day, Freud's famous psychoanalysis, his chances of reaching the Ironic effect he wanted were slim. It was all about the layers of the psyche, the conscious and the Unconscious. Therefore, Kafka disguised himself as the most apparent critic of power and myths to show people in deep crisis and, in this state of crises, show their most sensitive splits. According to Kafka, the most sensitive splits are the ones between conscious life and unconscious.

The most appalling thing about Kafka is his playing his game while no one notices what he IS DOING. He managed to serve people his ironic games, while people generally thought he was a satirist or something like that, who just happened to have a very sharp pen.

In reality, he was a Romantic Ironist and one of the best.

THUS: Kafka used high-Romantic Ästhetik des Schwebens, and without this reference to the Romantic Tradition, there would have been no Kafkaesque. The Kafkaesque – of course – is what most interests us regarding Kafka.

IN KAFKA'S most typical works, there exists a structural triplicity of a discourse seen as consciousness. It also describes how Freud, Romantic irony, and Symbolistic literature simultaneously co-work as the mythical subtext of Kafka's work. Kafka created something that would become part of defining Modern Man. Understanding Kafka is the road to understanding Modernity. a Dissertation and many an Essay on Kafka have dealt with the strange "dreamlike character" or effect of Kafka's novels and short stories. This has always been dealt with as if the "kafkaesque" was brought into the game by someone adding "Freudian symbols" to something. Nothing could be further from the truth!

Kafka's structural literary form thus is based upon a refined mega-structural narrative split. It is the split between subject-"voice" and object-"voice" on the one hand, and human conscious and unconscious mind, on the other. This is not easy either to describe or to understand! The uniqueness of the works of Franz Kafka and the perplexing historical accuracy of the concept of Kafkaesque are both phenomena that many readers and scholars have noticed over the years. Through the years, a fruitful explanation of the uniqueness and accuracy of these works has been missing.

It is essential to unravel the enigma of the concept by reference to the process of creation and by Kafka's implicit use of TWO unconscious levels within the universe of his most important works. The veil of mystery may never be lifted regarding Kafka's eerie classics of Modernity, as it will never be raised in literature as a whole. Still, it might be essential - in order not to fall into any metaphysical trap - to know about the technique behind the Kafkaesque to be able to reflect upon the Self-Consciousness of Modern Man of the 20th century, a century so intensely marked by a dialogue between society and the works and ideas of Sigmund Freud. Self-consciousness of Man, as it appeared with St. Augustine, the great Italian Renaissance writers, Erasmus, Shakespeare, Montaigne, the German secular Romantics, and Hegel, swiftly developed into something even much more complex with the appearance of Freud and the groundbreaking publication of his *Traumdeutung* in the year of 1900, and, more so, with the creation of the Kafkaesque, with the works of Kafka, around the year of 1912. The birth of the Kafkaesque can be dated to the night in the autumn of 1912 when Kafka wrote *Das Urteil*.

Two phenomena bring about the Kafkaesque.

- 1.) A literary trick built upon a split Unconscious (strange as it, of course, may sound and challenging -) and
- 2.) a unique mental sensibility.

WHAT IF one had a Dream of a Dream, and the two could communicate?? That is what happens in a Franz Kafka story! We have to start looking for the means that create this effect. These means turn out to be primarily technical. Kafka became one of the most prominent artists to create and define Modernity. Kafka took part in the thrilling creation of Self-consciousness of the 20th century, marked by a constant dialogue with Freud and his works. Self-Conscience as Man knew it since St. Augustine, the Italian renaissance writers Erasmus, Shakespeare, and Montaigne, and later with the secular Romantics and Hegel swiftly developed within Modernism into something much more complex, primarily with the appearance of Freud's "*Traumdeutung*" in the year of 1900. And Kafka - rebutting Schnitzler - then set out to complete it all. The works of Kafka appeared as a reaction to 1.) Modern

times, to 2.) his own personal alienation, and to 3.) Freud. Kafka's answer to Modernity – to the modern condition – was astonishingly complex, but it turned out to be accurate and accomplished right from the beginning. When other reactions to the Modern Condition, like Hugo Ball, Apollinaire, and Dada, displayed a picture of a chaotic and rebellious attitude to reason and morals, Kafka, much like Rimbaud, showed a far more complex ability to make modern society's human-understandable itself, in a universal narrative. Kafka, in exploring the Unconscious, as by Freud, and in doing so using a Romantic "Ästhetik des Schwebens," is the unique discoverer of the marvels of mind and is, in this, equal to Freud.

Kafka's relation to Freud was somewhat like a son's relation to the father. Hence, Kafka did not acknowledge Freud's discoveries, methods, and notions as truths. But he saw them – ironically enough – as facts. And in a sense, they were. Freud's views were historical facts in their profound influence on the Mind and Society of the century. Kafka used Freud as part of the revealing of Modern Myth and the myths used by Modernity.

Kafka used Freud, but Kafka added on top of Freud's model of the human psyche another split to human consciousness in his literary universe. Kafka thus did not "believe in" Freud, but he was fascinated by him. Freud suited Kafka well. Almost too well. He did not look at Freud to a great extent and did not own several books by Freud, but he had – like many others – acquired an immediate understanding of Freud's ideas through everyday osmosis."

(ur min bok: *Writing the fiction of Tomorrow*.¹⁷⁸)

SAMMANFATTNING – på Engelska – AV MIN BOK "Kafka och det Kafkaeska" och/eller dess eng. motsvarighet, "Kafka – a Freud- Structuralist Analysis" :

THE uniqueness of the works

"Understanding or Knowledge of the Past is what, when it is integrated into the Present, transforms this Present into an *historical* Present, that is, into a Present that realizes a *Progress* in relation to its Past."

— Alexandre Kojève, Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit

THE uniqueness of the works of Franz Kafka and the perplexing historical accuracy of the concept of the Kafkaesque are both phenomena that over the years have been noticed by many readers and scholars. This book sets out to unravel the enigma of this very concept, by

¹⁷⁸ ... finns att köpa på Amazon!

reference to the process of creation and to Kafka's implicit use of two unconscious levels within the universe of discourse of his most important works. Always a fruitful explanation of the uniqueness of these works has been missing. Scholars have ever since the 1930s been noticing the extraordinary qualities of the Kafka text. Strange - Kafkaesque - features have been attributed to the short stories and the novels of Kafka. The Kafka hero has - rightly - been seen as a mere figure, and the " dream-like " landscape-universe has been seen as characteristic, and one has frequently been looking upon these entities, together with a few stylistic features, as technical dominants in the shaping of the concept of the Kafkaesque.

This book (Kafka A Freudo-Structuralist Analysis 2022) displays a model, together with a biographical survey and a historical perspective on possible influences, that, quite reversely, forms a hermeneutic explanation to these features, as well as to what is denoted by the concept. This is achieved from the perspective of a dynamic contextual center, explained in a model containing three levels, levels steadily forming the discourse, typical of Kafka.

The veil of mystery may never be lifted when it comes to Kafka's classics of Modernity. It might be essential to know about the technique behind the Kafkaesque to be able to reflect upon the Self-consciousness of Modern Man of the 20th century, a century so intensely marked by a dialogue between society and the works and ideas of Sigmund Freud.

Self-consciousness of Man, as it appeared with St. Augustine, the great Italian Renaissance writers, Erasmus, Shakespeare, Montaigne, the German secular Romantics and Hegel, swiftly developed into something even much more complex with the appearance of Freud and the publication of his *Traumdeutung* in the year of 1900, and, more so, with the creation of the Kafkaesque, with the works of Kafka, around 1912.

The work of mine displays a distinct answer to the question regarding the uniqueness of Kafka and regarding the concept of the Kafkaesque and how Kafka managed to achieve this very effect of the Kafkaesque through his special technique. My work is an attempt to look for the meaning of the use of the Kafkian style. The uniqueness of the Kafkaesque is noticed by many others but here it is explained by reference to the process of creation of the Kafkaesque. Through the years this explanation has been missing. Kafka's uses two unconscious levels in his major works. Scholars like W. Benjamin, Th. Adorno, M. Walser and H. Hiebel have noticed the extraordinary experienced qualities of the kafka text, the strange features owned by the hero, the hero as a mere figure and the "dream-like" universe. But I am displaying a model that can bring these features into a dynamic scheme, explained from an author's (albeit unconscious) view.

It is in fact essential for Modern Man - FOR US - to be aware of this technique, to be able to reflect on the picture of Modern Man. Kafka was part of the creation of THE Self-science in the 20ieth century, marked by a constant dialogue with Freud and his works. Self-science as Man knew it since St. Augustine, the Italian renaissance writers, Erasmus, Shakespeare and Montaigne and later with the secular Romantics and Hegel, swiftly in Modernism developed into something much more complex with the appearance of Freud and the publication of the *Traumdeutung* in the year of 1900. And Kafka fulfilled it all. The works of Kafka appeared as a reaction to 1.) Modern times, to 2.) his own personal alienation and to 3.) Freud.

Kafka's answer to Modernity – to the modern condition – was an astonishingly complex one, but it turned out to be very accurate and accomplished, right from the very beginning.

When other reactions to the modern condition, like Dada, displayed a picture of a chaotic and a rebel attitude to reason and morals, Kafka, like Rimbaud, showed a far more complex ability to encompass the soul of humans in relation to the Modern society in a universal form. Kafka's relation to Freud was somewhat like that of a relation of a son to the father. Thus Kafka did not acknowledge Freud's discoveries, interpretations, methods and notions as truths. But he saw them – ironically – as facts. And in a sense they were. Freud's views were historical facts in their deep influence on mind and society of the century. Hence Kafka used Freud as part of the Modern Myth.

Kafka did not “believe in” Freud, but he was fascinated by him. He did not study Freud at great extent, but he had – like many others – acquired a sort of immediate understanding of his ideas, through a kind of everyday osmosis. Kafka started out as a writer of lyrical prose, short prose poems. But his dream was to write a novel, and it should be a novel like the one Flaubert (Kafka's literary idol) wanted to write: a very beautiful book about nothing at all. It also seems as he longed to develop the style of Tieck and the Romantics. So it turned out that

Kafka now developed a technique for writing novels where he was extending a sole situation into a perfectly static (i.e. nothing) drama displaying a struggle between the conscious and the unconscious. Using his extraordinary (perhaps autistic) sensibility his technique, the Kafkian, miraculously was born in 1912 with the writing of the short story of The Verdict. He asked his fiancée Felice for the meaning of it.

Later, with the writing of the unfinished The Trial, his technique of displaying the Kafkaesque was already full-fledged. Here he – almost FORCE by his own personal and social catastrophe - introduced a pseudo plot in a kind of pseudo novel displaying a story of a split, a struggle of a conscious instance of a person, shown as a hero-figure battling this person's OWN unconscious. As it turned out, this battle originated – caused - a second unconscious part to appear in the universe of this fiction. It seems that the hero-figure, devoid of his unconscious, HAD TO develop such an unconscious to be able to handle his surrounding world, which was his original unconscious. Here we thus are having a triadic structure and a strange meeting of two unconscious instances.

This fictional condition primarily results in a double exposure of the unconscious (a display of a kind of “Unconscious²”, an Unconscious multiplied by itself -) and secondly in a strange transcendence of the Ego, which cannot easily be reflected upon, since it has no equivalent in reality.

As a result of this kafkaic technique, which probably was unconscious (!) to Kafka himself, we are also – apart from the nausea of double unconscious, a kind of the self-consciousness of the unconscious - experiencing a very intense poetry displaying utter loneliness and in a framework : a sad pseudo-protest against the super power of civil organization and law in general as well as a melancholy beauty of existence. The like of which never again has been created.

KONKLUSION

Sammanfattningsvis kan inte Freuds insats överskattas. Om än ovetenskapligt, så var det sätt, som han visade på omedvetna krafter inom människan, något som kom den västerländska civilisationen till en ytterligare vakenhet, till en starkare aning om vad en människa är. Om denna hägring karikerades nästan med detsamma av den känslige Kafka, på ett så mästerligt sätt, genom dennes bildande av det Kafkaeska, så blev den dimension, som Freud och Kafka tillsammans skapade, en dimension, som skänkte en ny kraft, efter de två katastrofartade världskrigen, på vilken humanismen kunde fortsätta bygga sin identitet på, en identitet som lätt annars kunde ha raserats med vilka religiösa floskler som helst.

Kaj Bernh. Genell. Göteborg, 2025 © Copyright Kaj Bernh. Genell 2025. All rights reserved..